BÉKÉSVÁRMEGYE

1848—1849.

Irta:

OLÁH GYÖRGY.

I. KÖTET.

GYULÁN,
NYOMATOTT DOBAY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.
1889.

BÉKÉSVÁRMEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK

HÓDOLATOM

ÉS

FIUI SZERETETEM JELÉÜL

Oláh György.

I.

BÉKÉSVÁRMEGYE UTÓLSÓ KÖVETEI.

Csaknem egy ezredév merült el az idők végtelen folyamában az óta, hogy a magyar hadak egy nemzetté tömörülve, Európa szivébe törtek s dicsőségteljes győzelmekkel megvivták a honfoglalási harczokat, s e nemzet bölcsen szervezte s fentartotta államát, megvédte idegen népek közzé ékelt fajáát, hatalmas életerővel küzdve áldáz ellenségek beolvasztási vagy megsemmisitési törekvései ellen.

Ha megingatták is az állam szilárd épületét, ha veszélyeztették is a nemzet függetlenségét, az alkotmányos jogokat s intézményeket, a hon felett elvonult századok viharai : nem volt képes romba dönteni, megsemmisiteni, elrabolni azokat sem kül sem belellenség minden törekvése. — A haza — s fajszeretet melegétől áthatott s táplált erővel, szivós kitartással küzdött a magyar, hogy az ősöktől nyert kincseket az utódokra átörökitse.

De mig a honvédelmi harczokat vívta nemzetünk, mig vért s életet áldoztak legjobbjaink az alkotmány védelmében, s a közmüvelődés, a polgárosodás biztositása érdekében : a nehéz küzdelmek csaknem felemésztették a hatalmas nemzeti életerőt; s mig Európa népei a polgárosodás magaslatáig feljutottak, pusztulásnak indult a »hajdan erős magyar.« Az állam épülete kezdett meginogni szilárd alapjain, s az enyészet fuvalmai lengték azt körül. A nemzet függetlensége zászlaját ellenségei megszaggaták, — nemzeti jellegének legszebb ékességeit elrabolták.

A hatalmas ország, melyet a beolvadástól, az enyészettől népe ereje, erényei századokon át megmentett : e korszakban, — melyet történelmi lapjaink a nemzeti ha-

nyatlás, a nemzetiséget s alkotmányt veszélyeztető zsarnoki önkény korszakának tüntetnek fel, nem volt más: »mint ezernyi viszontagságai következtében meggyengült középkori állam, mely hajdani nagyságának romjai közt tengve, már csak a multak emlékezetének élt, — melynek még törvényes önállását, ódonszerü, hagyományos alkotmányát is mindinkább elnyomta, megnyirbálta, összeszoritotta a kényuralom hatalma; — — — hol ipar és kereskedelem lenyügözve, elhanyagolva, nem becsülve, fejletlenül pangott, hol tudomány, művészet még gyermek pólyáiban szunnyadott, vagy meg sem születve hiányzott, hol a nevelés intézetei, jobbára a szellemi butitás, erkölcsi satnyitás, vakhit s előitélet iskolái valának.«

S a büszke nemzet, melynek fegyvere hatalmát fél Európa nyögte, s mely a polgárosodás ellenségeinek megtörhetlen védbástyául állitá ki férfiait, ősi intézményeit, — nem volt más, mint »egy élettelen, álomba merült társaság, — — — melynek társadalmi viszonyain a mozdulatlanság átka feküdt; melyben semmi élet, semmi egyesülés, semmi eszmecsere és haladás nem létezett s minden mély álomban dermedezett.«

Midőn már csaknem összecsapott a hullám, hogy örvényébe temesse a nemzetet, — »azon nagy átalakulás, melyen a franczia forradalom vérkeresztsége az emberi szellemet állami és társadalmi viszonyaiban egyaránt átvezette« : hazánk felett sem vonult el hatás nélkül.

Felrázta aléltságából s uj életre kelté a nemzetet, melynek jelszava lett, a népek boldogságának hitelvé: »szabadság, egyenlőség, testvériség,« — s milliók ajkairól hangzott fel, mint buzgó ima: »a haza minden előtt.«

Áthatották a honfi kebleket a hazafiság, nemzetiség s szabadság érzelmei, s a tevékenység minden terén feltünt a korszak jelszava: »Hass, alkoss, gyarapits, s a haza fényre derül.«

Általános törekvése volt a nemzeti előhaladás harczosainak, feltartóztatni a hanyatlás veszélyes áramlatát, megmenteni egy jobb sorsra érdemes nemzetet a zsarnoki önkény rablánczaitól; megmenteni az elsülyedéstől a hont, melynek »pusztaságban nyulnak el vidéki,« — a népet, mely »megbünhődte — — — a multat s jövendőt.«

Feltartózhatlanul haladt a nemzet előre, eszméi, elvei kezdtek kiforrni, — akarata szilárdulni, kitartása erősbödni, a mint felismerte az utat, mely a nemzeti jóllét, közboldogsághoz, a haza felvirágzásához vezet.

A tudomány, ipar, művészet megteremtése, s fejlesztése által fokozni a nemzeti erőt, volt a legszentebb törekvése a nemzet apostolainak; s igyekeztek történelmünk korszakalkotói tért nyitni a nemzeti erő minél hatásosabb s szabadabb kifejthetésére, — s igyekeztek a közmüvelődés és közvagyonosodás előmozditása által, a népet a közboldogságra vezérelni. Küzdtek bátran, kitartással az alkotmányos jogokért; kitüzték tevékenységük czéljául, részesévé tenni az elnyomott, szolgaságra kárhoztatott köznépet is a szabadság s alkotmányos jogoknak; igyekeztek felemelni a nemzetet a polgárosodás azon fokára, melyet Európa előhaladottabb népei már elértek.

A tevékenységbe eredt nemzet hatalmas erővel tágitá napról-napra eszméinek, elveinek körét, s mindinkább nagyobb tért foglaltak azok a honfi szivekben, — buzditva, lelkesitve fent a politikai jogokkal biró nemzetrész sorai között, hiveket toborzva a hatalmasok közül, s lent a nép alsóbb rétegeiben; s a köztevékenységnek életere, a nemzet ihletett prófétáinak fenkölt lelkeiből fakadt.

A magyar nemzet, államéletének történelmi lapjait nagyszerü fegyver tényeivel, az önfeláldozó hazaszeretet, a szabadság, közmüvelődés érdekében vivott dicsőségteljes s oly sokszor gyászos küzdelmeivel irta tele.

Az öröm s fájdalom érzési váltakoznak a nemzet ez-

redéves multjának eseményeire visszatekintő honfi lelkében.

Jól esik elmerengni, régi dicsőségünk emlékein, — Árpád s hadrontó népe hatalmáról hallanunk a költő regéit. Büszkén tekintünk a rég letűnt időre, midőn nemzeti fejedelmeink hatalmának fénye áthatott az egész művelt világon; midőn a tudomány, a felvilágosodás szövétneke hazánkból terjeszté szét sugarait a középkori homályba. — Büszkén tekintünk vissza azon időre, midőn »Nyögte Mátyás bus hadát Bécsnek büszke vára.« Majd az elnyomatás gyászos napjainak emléke tölti el fájdalommal szíveinket, midőn a zsarnoki hatalom tiporja földre a szabadság, az alkotmányos jogok bajnokait; midőn a »vesztett csaták zaja, az árulók bal suttogásai« elnyomják a szabadsághősök tárogatóit.

Elragadó, megható képek a nemzet életéből; de nem hatnak oly melegen, nem hevítnek oly áthatóan, mint ama korszak eseményei, küzdelmei, melyet a százados elnyomatás, tespedés, nemzeti sülyedés után szellemi ébredés, a nemzeti átalakulás korszakának ismer a történelem, — mely e századdal veszi kezdetét s az 1848. év elejével végződik.

A korszak eleje az öntudatra ébredés, az eszmék, az elvek tisztulásának kezdete, — kibontakozása az elalélt nemzeti erőnek a sötét homályból, melybe a mult idők szenvedései lenyügözék; a korszak közepe a kifejlett nemzeti erő mérkőzése a hatalommal, az előhaladás harcza a hagyományos intézmények hiveivel, az idegen befolyás uralma alatt tespedő s a kiváltságos jogokat féltékenyen őrző elemmel; s a korszak végén öntik alakba a szabadság, a haladás felkentjei azt, mit évtizedek szivós munkássága kifejtett, — adnak életet az eszméknek, elveknek, letévén törvényekben a magyar nemzet előhaladásának, felvirágzásának szilárd alapjait.

»Az év, melynek küszöbén állunk — igy köszöntött be a »Pesti Hirlap« 1847. év január 1-én — sok tekintetben nevezetes lesz. Ha a próféták nem csalnak, ennek méhéből születik meg, mi a közelebb mult országgyülés óta annyi baljóslatok között fogamzott.«

A jóslatok beteljesültek.

Az $184^3/_4$-ki országgyülés óta hatalmas lendületet nyert Magyarország közélete.

Az állami átalakulás eszméi, hosszu s erős küzdelmek után megtisztulva, határozott alakban kerültek felszinre, s az előhaladás megindult áramlatát a régi mederbe visszaszoritani nem volt képes többé, a különben hatalmas kormány s szövetségese a conservativ párt.

A haladás, a szabadelvü eszmék bajnokai, — s a régi állapotokhoz ragaszkodó harczosok szervezkedtek, tömörültek a küzdelemre, melyet győzelem vagy halálra kellett megvivni az $184^7/_8$-ki országgyülésen.

A conservativ párt zászlója alá a kormányhatalom férfiai, az aristocratia legkiválóbb erői csoportosultak, a haladó párt a nemzetre támaszkodott, onnét meritette az erőt, reformeszméi keresztülvitelére.

Mig a conservativ párt az alkotmányosság biztositásával s fejlesztésével keveset törődve, a nemzet felvirágzását főképen a kormány hatalmi körének tágitása, a régi állapotok fentartása és megszilárditása által kivánta megteremteni, — s nem idegenkedve a mérsékelt haladástól, reform-eszméit érvényesiteni, nem az egész állami, a nemzeti életet, csak annak egyes részleteit felölelve, a roha-

mos haladással karöltve járó rázkódások elkerülésével törekedett : addig a szabadelvü párt az alkotmányosságot kivánta erősbiteni, a kormány hatalmi körét az egész nemzetre kiható alkotmányos jogok által törekedett korlátozni s a közszabadság elveire fektetett intézmények által megteremteni a közboldogságot s biztositani a nemzet fejlődését.

A conservativ párt programmjában, melylyel az $184^{7}/_{8}$-ki országgyülésre szervezkedett a közbirodalmi kapcsolatnak fentartását, megszilárditását s erős kifejlesztését tűzte ki vezérelvül, s a létező kormányzati viszonyokkal elégülten a kormány szövetségesének jelentette ki magát, azzal teljesen azonosult, annak minden terveit, czéljait elősegiteni igéré s igy tulajdonképen, kormánypárttá vált.

A szabadelvü párt ezzel szemben »mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szerkezetre nézve a haladás terére kivánt lépni a jövő országgyülésen.«

A haladásnak ki kellett terjedni — programmjuk szerint — »az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kivül át kelle fognia a nemzet egész köz- és magán jogát, az ország állását a kormány irányában s a polgárok viszonyait egymás között.«

Országgyülési tevékenységük programmja a haladás, a reform-eszmék legszebb sorozatából áll.

Törekvéseik czélja volt :

1. A magyar terület integritásának helyreállitása a három erdélyi megye, Kraszna, Zaránd, Közép-Szolnok és Kővár vidékének Magyarországgal ujra egyesitése által, melytől elszakittattak; megszüntetése a Határőrvidék állapotának, mely a magyar közigazgatás alól elvonatott.

2. A magyar nyelv jogainak oltalma.

3. Megszüntetése a Horvátország alkotmányában egyoldalulag s önkényesen tett változtatásnak.

4. Felelős miniszterium, nyilvánosság, egyesületi és sajtó szabadság.

5. Erdély egyesitése Magyarországgal.

6. Minden polgári osztály érdekeinek egyesitése, a nemzetiség és alkotmányos elv alapján, a népfajok külön sajátságainak tiszteletben tartásával.

7. Vallásszabadság s az egyházi ügyek rendezése.

8. Egyenlő részvét minden polgár részéről az adókban és közterhekben.

9. A nem nemes polgárok, mindenekelőtt a szabad királyi városok s szabad kerületek lakóinak részvéte a törvényhozásban s municzipális jogokban.

10. Polgári egyenlőség.

11. A robot és dézsma megváltását illetőleg kényszeritő törvény, a földbirtokosok kárpótlása mellett.

12. Az ősiség eltörlése.

Végre Magyarországnak az osztrák örökös tartományoktól való függetlensége.

Ily nagy, az egész nemzet életére kiható feladatok megoldását tüzte ki czélul a szabadelvü párt, s lázas izgalommal tekintett a nemzet az 1847. évi szeptember 17-én kelt királyi leirat által összehivott országgyülés működése elé.

Országszerte megindultak a követválasztási mozgalmak.

Békésvármegye követválasztási közgyülését október hó 11-én tartotta meg.

Óriási számmal gyült össze a megye közönsége.

A termek zsufolásig megteltek, a székház előtt s udvarán tolongott a nép.

Nagykárolyi gróf Károlyi György főispán elnökölt s jelenvoltak a gyülésen — a jegyzőkönyv feljegyzése szerint — Szombathelyi Antal első, Tomcsányi József másod alispán, id. gróf Almássy Alajos, báró Wenckheim Béla, br. Wenckheim László, gr. Wenckheim Antal, gr. Wenckheim Károly, gr. Almássy Dénes, gr. Almássy Kálmán, gr. Batthyány László, br. Rudnyánszky Iván megyei birto-

kosok és táblabirák, Tormássy János főjegyző, Virágos Sándor főpénztárnok, Lehoczky Lajos, Karassiay István rendes táblabirák, Kis János, Kis Péter, Tessedik Károly főszolgabirák, Bogyó János főügyész, Kállay Ignácz főbiztos, Tormássy Lajos főorvos, Stachó János, Novák Ferencz, Horváth László, Augusz János, Szikszay Dániel, Paulovytz Gábor mindnyájan uradalmi képviselők és táblabirák, Szakál Lajos első, Szánthó Albert másodjegyzők, Omazta Lajos számvevő, Ambrus Lajos, Jugovits József alszolgabirák, Farkas Gábor alügyész, Pólner Lajos alpénztárnok, Rázel József czimz. prépost, Kovács János alesperes, Richter Mihály, Huzli József plébánosok, id. Farkas Gábor, Bonyhai Beniamin, Placsintár Gergely Dávid táblabirák, Kalmár Mihály több község ügyésze, Nagy Ambrus, Ormos János és Gorovei Kristóf urad. ügyészek, Lakatos Károly, Sipos Sándor, Szegheő Alajos, Nagy Károly és Farkas Béla esküdtek, Csausz Lajos és Erkel Rudolf czimz. főorvosok, Kálló József csendbiztos, Szucsu Mózes és Birizdó József raktári biztosok, Foltinyi Ignácz, Szathó Gyula czimz. aljegyzők, Kiss Lajos, Petri István, Hoffmann Károly czimz. alügyészek, Budjáts Andor várnagy, Hahoti László épittető és selyemtenyésztő felügyelő s mind a helybeli (gyulai), mind külső községbeli nagyszámu köznemesség.

»A nagy számmal egybegyülekezett karok és rendek — igy szól a közgyülés jegyzőkönyve — határtalan bizodalmát, tiszteletét és ragaszkodását kifejező éljenzései közt székét elfoglalván főispán gróf ő méltósága, — rövid üdvözlése után előterjeszti, miként császári és apostoli királyi felsége által a már legközelebbi közgyülésen meghirdetett királyi meghivó levélben folyó évi november hó 7-ik napjára kegyelmesen kitüzött országgyülésre küldendő követek választására elnöki hozzájárultával alispáni uton megyeszerte jó előre közhirré tett mai nap lévén határnapul kitüzve, — uj tér és alkalom nyilik a kk. és rk. előtt az al-

kotmány biztositotta szabad választási jog gyakorlására; nem tartja szükségesnek e jog fontosságát bővebben fejtegetni; nem, a választás körüli disz és rend megtartására a rendeket figyelmeztetni, — mert a kk. és rk. választások és minden közdolgok intézésében tanusitott eddigi eljárásaik biztos kezességet nyujtanak az iránt, hogy a mai választás ismert teendőknek, a körülményeknek és a hatósági állásnak józan tapintatu felfogása zálogául fog szolgálni; biztosan hiszi és reméli, hogy azon buzgó és méltó részvétnél fogva, — melyekkel a kk. és rk. a haza közügyeit kezelik, mai napon is oly férfiakat fognak a követi nagy pályára felemelni — kikben nemcsak kiképzettség s tiszta jóakarat, — de szilárd hazafi jellem, kitürés s a kivitelben ingathatlan állandóság pontosulva vannak, kik e megyét a törvényhozás körében méltóképpen képviselhetik, kik e megye utasitásainál fogva részvétük és befolyásuk mellett az egyetemes törvényhozással összemunkálva eszközlendik azt, hogy törvények fognak alkottatni, melyek a haza anyagi és szellemi javának előmozditására, szivből óhajtott felvirágzására szolgálandnak.«

Alig hangzottak el a főispán nagy tetszéssel fogadott szavai, a vármegye közönségének lelkesedése, az általános, minden sziveket átható öröm óriási zajban tört ki.

Hangoztatták a követjelöltek neveit.

Tomcsányi József másodalispán, és Tormássy János főjegyző, vármegyei közéletünk kimagasló alakjai, voltak a jelöltek, s »az öröm kitörő nyilvánitásai között a lelkesült választók által felemeltetvén, szünni nem akaró éljenzések között vállaikon tartották őket.«

A vármegye közönségének szeretete, bizalma, két nagy tehetségü tisztviselője iránt oly óriási lelkesedéssel, oly erővel nyilvánult, milyent aligha mutathat fel a vármegye története.

Érezte mindenki, hogy a karok és rendeknek ez az

utolsó követválasztása; tudták, hogy a nemzeti átalakulás küzdelmei kiváló erőket, szilárd jellemü, megtörhetlen hazaszeretettől áthatott férfiakat igényelnek; tudták, hogy az 1847/8-iki országgyülés lesz hivatva a reform eszmék keresztül vitelére; oly törvények alkotására, melyek az uj Magyarország felvirágzásának, a közboldogságnak alapjait képezendik.

Sok, igen sok ok volt a lelkesedésre, az öröm határtalan kitörésére.

A vármegye országgyülési képviseletét az utolsó választásnál oly egyénekre kivánta bizni, kikről tudta, hogy az előhaladás harczába nagy tehetséget, a köztevékenység terén megedzett erőket visznek; kik nem fogják elragadtatni magokat a reform eszmék csillogásai által; — józanul megfontolva, — a hazai viszonyok által igen indokolt mérséklettel fogják meghonositani az ujat, s szilárd törhetlen kitartással megvédeni azt, mi a régiben jó.

A közbizalom lelkesült nyilvánulását látva a főispán, a választás eredményét kijelenté.

»Nem a többséget — igy szólt — hanem az egybegyült karok és rendeknek osztatlanul közbizodalmát, és egyező akaratát nyilvánitom, midőn országgyülesi követekül Tomcsányi József másod alispánt és Tormássy János főjegyzőt, mindketten érdemteljes megyei tisztviselőket mondom ki elválasztottaknak.«

A főispán kijelentése után »ujra, meg ujra zajos tetszés és közöröm jelei nyilvánultak;« mig nem a lelkesedés zaja megszünt s a nagy csendben felemelkedett Tomcsányi József székéről, s feszült figyelem között mondott hálát a vármegye közönségének kitüntető bizalmáért, mely őt ez alkalommal már másodszor emelte a vármegye országgyülési követévé.

»Midőn a t. kk. és rk. — igy szólt — először szólitottak fel e pályára, azt hittem, hogy elértem minden örö-

möt, mivel valaki a polgári pályán találkozhat, — e pillanatban azonban érzem, hogy a t. rk. még annál többet is tartottak fenn számomra, most e pillanatban választattam meg követnek másodszor, nyilvános bizonyságául annak, hogy mult alkalommal a roppant körben tett parányi működésemmel meg voltak elégedve, s a milyen megnyugtató volt ez multamra, oly biztatólag hat jövendőmre, és bárki mit gondoljon, bármint gyanusitsák az aurae popularitáson kapkodókat, én részemről azt hiszem, hogy ki polgártársainak becsülését méltányolni nem tudja, az azt soha meg nem érdemlette, s legyen erény, legyen hiba, én itt nyiltan bevallom a t. kk. és rk. szine előtt: hogy polgártársaim becsülése reám nézve, nem hatás nélküli, sőt ha az nem egyedüli tényező is politicai lépéseim intézésére nézve, de minden esetre nagy rugó és ösztön volt, és mindig is az lesz. Kétszeresen jutalmazva érzem pedig magamat, az által, hogy a tettes kk. és rk. éppen ezen országgyülésre választottak képviselőjükül, mert ezen országgyülésnek nagy és fontos teendői vannak.

Ez országgyülésnek feladata a nemzet multjának kiméléssével egy még dicsőbb jövendőt készíteni, és ennélfogva itt nem lesz elég néhány avult sérelmek mint régi rottenburrogok felett felsikoltani, sőt magában a legnemesebb lelkesedés sem lesz képes a követet jó hazafivá bélyegezni, itt józan megfontolás, nyugott kebel és ügyes tapintat kivántatik. És összehasonlitva csekély tehetségemet e nagy feladatással, kétségbe kellene esnem annak szerencsés feloldása felett, ha a tettes rk. kezembe nem adták volna azon irányẗut, mely után elindulva el nem tévedhetek, ha kezembe nem adták volna azon utasitást, mely a felett, hogy a fejlődő kor igényeinek némi tekintetben megfelelő, — egyszersmind tökéletesen megegyez fiatalságom óta követett politicai gondolkozásommal, — tapasztalta pedig mindenki, ki a közügyekkel foglalkozik,

mikép segéli elő a szónoklatot azon körülmény, ha a szónok a mit mond, azt igaznak érzi.

És ez az t. rk. a mi nekem segitségül fog szolgálni, — hogy a tettes kr. és rk. bizodalmának megfelelhessek, ez az mi remélnem engedi, hogy visszatértemmel a tettes rk. azon kegyességgel fognak keblökbe fogadni, — milyennel most elbocsátanak.

Majd Tormássy János fejtette ki politicai hitvallását s tolmácsolta érzelmeit.

»E pillanatban, — igy szólt — midőn ugy szólalok fel, mint a t. rk.-nek választott országgyülési egyik követe lelkemből érzem mindazt, mi ezen állást diszessé, kivánatossá teszi, — de előttem állanak s elevenen állanak azon tekintetek is, miknél fogva ez nehézzé válik. Lehet-e szebb, mint polgártársaink bizodalmát birni, és kezelni azoknak egyik legfontosabb jogát? — De a ki csak ezen oldalát tekinti a dolognak, az inkább szereti magát, mint küldőit, — és talán nem is vetett számot valódilag, hogy mit vállalt el.

Minél inkább fejlik nálunk a közélet, minél inkább kezdünk kibontakozni az első forrongásból, és közeledünk a cselekvés stádiumához, annál több tiszta és alapos ösmeret kivántatik egy publicistában, — kiváltképpen egy követnek sok uj dolgot kell magáévá tenni, a mit ex professo nem tanult, nem gyakorolt és ami csak hosszabb fáradság gyümölcse lehet. Különösen pedig a mi illeti az eljárási módot az országgyülésen, minél inkább szaporodnak a hazai részvét elementumai, maguk a politicai hatalmak minél inkább teszik magukat positiv állásba s minél messzebbre terjednek ki s ágaznak el a pártok, annál nehezebb a józan és sikerre vezető utat eltalálni, és ugy járni el, hogy a követ ne legyen jellemében servilis sem felfelé, sem alá tekintve, — ne legyen szük nézetek vagy kaszti egyes érdek tolmácsa, hanem képviselje a közérde-

ket, — és legyen a szó valóságos értelmében a hazának embere.

Bővebben fejtegethetném t. rk. mindezeket, mert vannak rólok átgondolt nézeteim, de az idő int, hogy türelmükkel vissza ne éljek, — s igyekezzem lehetőségig rövid lenni. — Azért tehát csak a főbb pontokra.

Tiszteletben tartása és erősitése nemzetiségünknek; mert hiszen lételünk ettől függ; hódolás az alkotmányos élet kivánatainak és ez nem abstract elvek szerint, hanem történeti fejlődésünk és szentesitett szokásaink figyelembe vételével, szünteleni előbbre haladás a reformok mezején, de a kivitelre nézve ugy, hogy egy nagy nemzettől tanulva ne bontsuk le addig a régi fedelet, mig az uj épületnek legalább falait fel nem emeltük, s ne szakitsunk egy köteléket sem a mit mással s ujabbal pótolni ne tudnánk.

Továbbá gondos őrzése hazánk függetlenségének, de el nem felejtve, hogy minket az idő hatalma más elemmel is sajátságos kevert állásba hozott és ezen sajátságos állást, ott hol lehet és a mikor lehet, épen ugy kell tudnunk hasznunkra forditanunk, mint erősen védni jogainkat. Különösen a reformok mezején hitbeli szabadság, igazságos teherviselés, igazságos jogélvezet, és ezek által naponkénti közeledés a nemzeti vagyonosodás, erkölcsi erő, müveltség és közös jólét felé.

Végre pedig kitürés, mérséklet s inkább nevelése, mint szándékos fogyasztása a birodalomnak azok iránt és azok közt, a kiken dolgaink kifejlése sarkallik.

Ezek teszik főbb vonásait politicai hitvallásomnak és ezekben pontosul azon eljárási rendszer is, mihez én gondolkozás által és a tapasztalást használva szegődtem.

Felette örvendek t. rk., hogy elkészitették már és irásba foglalták az országgyülési utasitást, mert ezáltal kifejtették egyszersmind mostani politicai nézeteiket, is, és azon nézeteket fejtették ki, melyek az általam előadatot-

takkal, a főbb pontokat tekintve nem ellenkeznek, azokat nem zárják ki, sőt több oldalról elősegeitik.«

Békésvármegye közönségét az ellenzéki szellem nem hóditotta meg teljesen.

A szabadelvü párt hivei többségben voltak.

A köznemesség nagy része, — a főurak közül többen: br. Wenckheim Béla, br. Wenckheim László, gr. Almásy Dénes, gr. Almásy Kálmán, gr. Batthányi László, br. Rudnyánszki Iván lelkes hivei voltak a szabadelvü eszméknek, sőt maga a főispán gr. Károlyi György is a mérsékelt irányu reform törekvések bajnoka volt.

A conservativ párt is elég erővel rendelkezett arra, hogy a követek megválasztásánál a küzdtérre lépjen ; azonban egyrészről br. Wenckheim Béla befolyása, másrészről az egyik jelölt Tormássy János politikai elveinek mérsékelt iránya erejök különben is eredménynyel nem kecsegtető kifejtésétől visszatartotta őket; s igy a választás küzdelem nélkül folyt le, nem fajulhattak el a pártok mérközései szánandó kicsapongásokra, mint a multban — s nem dobattak a kortestömegek a választás mérlegébe egyik párt részéről sem.

Mindkét jelöltet — fényes tehetségeik, szilárd hazafiságuk méltó elismeréséül a vármegye közönségének bizalma, szeretete fogta körül, a vármegyei közéletben kifejtett munkásságuk, a legmélyebb tiszteletet biztositá számukra.

Tomcsányi József ellenzéki, Tormássy János a mérsékelt párt hive volt.

A mérsékelt párt, a kormány párt s ellenzékiek közt közép uton akart haladni, a két párt közt felmerült különböző nézetek, irányok kiegyenlitésén törekedett, sikert elérni a pártok összeütközésének kikerülésével remélt.

E párt csak az országgyülés kezdetén alakult.

Széchényi István volt a mérsékeltek vezére.

Ugy a főrendek, mint a karok és rendek táblájáu kiváló hazafiak voltak a párt hivei.

Széchényi István hazafiui aggodalmai teremtették e pártot. Főképen az ellenzék rohamos haladásának, az ősi intézményeket gyökerestől felforgatni czélzó törekvéseinek ellensulyozására tömörültek, kevesen bár, de a szellem elég nagy erejével.

Attól tartottak, hogy az erős többségben levő ellenzék, a hatalmas kormánypárt politicai irányával, magatartásával szemben a forradalom veszélyes örvényébe fogja sodorni a nemzetet.

Az 1848. évi »országgyülési emlék« meleg rokonszenvvel jellemzi követeinket.

»Tomcsányi József, ellenzéki, értelmes fő, határozott jellem. Tormássy János, mérsékelt, egy, a legmüveltebb és legszellemdúsabb követek közzül. Széchényi István politicájának évek óta buzgó pártolója. Mindkettő folyékony előadásu, ügyes szónok, csakhogy az utóbbinak a müvelt, szabatos magyar nyelv inkább hatalmában volt.«

Nem lesz érdektelen, ha követeink országgyülési szereplését vázoljok.

Az $184^{7}/_{8}$-ki országgyülés öt hónapig tartott.

A nemzet életére oly fontos alkotások emléke füződik a karok és rendek ezen utolsó országgyüléséhez, mely 1847. november hava 12-én nyilt meg.

A legérdekesebb tanácskozások a kerületi üléseken folytak le.

Itt fejtették ki a pártok vezérszónokai elveiket, inditványaikat, — az országos ülés voltakép csak a kerületi ülések jegyzőkönyveinek hitelesitésére szoritkozott.

Az országgyülés megnyitása előtt — régi gyakorlat nyomán, kerületi ülés hirdettetett azon czélból, hogy a »követtábla némi előleges tárgyak s szükséges előkészületek felett tanácskozzék.«

Az első kerületi ülés november 10-én folyt le s ezen a nádori esküforma, s a nádorválasztásnál követendő mód felett való tanácskozás került szőnyegre.

Tomcsányi József a nádorválasztás módja felett folyt vitában vett részt, s a »fennálló törvény tiszteletében találván az alkotmány paizsát, s nem tartván szabadnak attól bárki kedvéért eltérni: István főherczeg megválasztásánál is a törvényben megszabott módot kivánta követni,« — alkotmányos érzületéről, — a törvényekhez tántorithatlan ragaszkodásáról bizonyságot ekként tevén.

A november 15-iki kerületi ülésen, az előleges alakulási szabályok, kerületi napló, országgyülési hirlap ügye került tanácskozás alá s Tormássy János a kerületi napló s országgyülési hirlap kérdésében szólalt fel.

»Oly időben élünk — igy szólt — melyben a dolgokat szükség köztudomásra hozni. A köztudomásra hozás engedelmes hajlamokat gerjeszt s neveli és tisztitja a közvéleményt. Ebben egyetértés volt a rendek között, azonban különböztek a közlés módjai és eszközeire nézve. Némelyek a kerületi naplót sürgették azon indokból, mivel a tanácskozás ott fejlik ki, a törvény ott érik meg; mások az országgyülési hirlap mellett voltak. A napló kiadóra nem akadt. A második inditványra nézve pedig tudnunk kell, hogy külön országgyülési ujság keletkezése azon időben volt szóban, midőn hirlapjaink beldolgokról csak rövid közléseket hoztak. Most a hirlapok bővebben tárgyalják beléletünket, nagyobb szabásokban történik dolgainknak köztudomásra hozatala; de ezen tárgyalás a censura egyoldalu ellenőrködése alatt áll. Küldőim sem a kerületi napló, sem az országgyülési külön ujság mellett nincsenek, és azt sürgetik, hogy mind az, mi e tanácskozási testületben mondatik, az ország minden hirlapjában szabadon mondathassék. Inditványozom: hogy vagy felirjunk Ö felségéhez, vagy a közszeretetü nádort kérjük meg bizodalmasan, elő-

legesen is, a hirlapoknak tágasb mozoghatása végett; csak annyit kivánok, hogy a külön ismeretü lapokban, bár a tárgyalás a szinezethez idomittatik is, a mit közölnek, igaz legyen. Azért kivánom megalkotni a sajtó-törvényeket, hogy büntetések mondassanak a kihágásokra nézve. Iktattassék a törvényekbe rendszer, melynél fogva a közélet szabadsága az országgyülés ellenőrködése alatt álljon. Egyébiránt a sajtószabadság kérdése több ágazatokra szakadván, fentartom magamnak a részletekbe bocsájtkozás alkalmával szólani.«

Országgyülési követünk ezen rövid beszéde azért is méltó a közfigyelemre, mert az $184^{7}/_{8}$-iki országgyülésen ez volt az első, bár általánosságban kifejezett kivánat a sajtó-szabadság, a sajtó-törvény megalkotása érdekében.

Mellőzöm a követigazolás, a nádori emlék, az országgyülésre meg nem hivottak felett folyt vitatkozásokat, melyekben követeink élénk részt vettek.

Áttérek a felirati vitákra.

A november 22-ki kerületi ülésen Baranya követe Somsics Pál, a királyi előadásokért köszönő feliratot inditványozott.

Történeti fejtegetésekbe bocsátkozva, a pártok fejlődésének, különösen az ellenzéknek 1790-től magatartását, eljárását jellemezte. Majd áttért az 1840-ki évre, mint a reform idejének kezdetére. Ösmertette a politikai pártok alakulását, fejlődését. Felemlitette, hogy a conservativ párt az ellenzék által sürgetett javitásoknak nem elmellőzésére, de érlelésére törekedett. A királyi előadásoknak pontonkinti taglalatába merült, s a mult országgyülésen is felhozott sérelmek orvoslásának tárgyalását országos választmányra kivánta bizatni s a királynak jelen országgyülés kezdetéről tisztán köszönő válasz feliratot inditványozott.

Baranya követe a conservativ párt nevében lépett a küzdtérre.

Utánna Pestmegye követe Kossuth Lajos emelt szót. Szónoklatának hatalmas erejével fejtegette az Apponyi-féle kormánynak felróható mulasztásokat. Elkeresedéssel szólott azon időkről, midőn a trónt környező nemzetek, sajátszerü, de függetlenségöket mégis többé-kevésbé biztositó alkotmányaiktól megfosztattak, kijelentette, hogy az lesz a habsburgiház második alapitója, ki a monachia különböző nemzeteinek alkotmányt ad. Csak ez biztositja az ausztriai koronát a szét bontástól. Majd áttért Magyarország sérelmeire. Mellőzte a régieket, csak a jelen kormány alatt és által elkövetett sérelmekről szólott. Az administratori rendszerről, a törvények végre nem hajtásáról, Horvátország helyzetéről, viszonyairól éles birálattal beszélt. Felsorolta a nemzet sürgetőbb kivánatait, — s az ország politikai viszonyainak hü képét tünteté fel. Ily értelemben kivánt válaszfeliratot intézni a királyhoz.

Pestmegye követe az ellenzék elveit és nézeteit tolmácsolta.

Azután a mosonyi követ Gr. Széchényi István terjeszté elő inditványát.

Sem a pesti, sem a baranyai inditványt nem fogadta el. Az ő inditványa közvetitő inditvány volt, s azon czélt akarta azzal elérni, hogy a dynastia a legjobb kedélyben s hangulatban tartassék, a helyzet a nemzet s dynastia között élessé, esetleg veszélyt hozóvá ne tétessék, s a sérelmekről is csak általánosságban kivánt megemlékezni.

A mosonyi követ inditványával az országgyülés mérsékelt részének politikai irányát jelezte.

A három inditvány felett kifejlett vitákban vármegyénk egyik követe, Tomcsányi József vett részt.

A 8-ik kerületi ülésen, november hó 23-án, tehát, az inditványok megtétele után másnap szólalt fel.

»A tegnapi napon tett két inditvány — igy szól — abban különbözik, hogy Baranya csak az előzetes sérelmet

kívánja érdekeltetni, Pest ellenben azokat is, melyek ujabban történtek. Mosony ebből akként választ, hogy a pesti inditvány szép, férfias és alkotmányos, de ki nem állhatja azon levegőt, melyben annak hatást gyakorolni kellene. De én ebben, hogy mi magunkat a bécsi levegőhöz alkalmaztassuk, olyan eszmét látok, melyet elvileg elfogadni nem akarok. Megvallom továbbá, hogy készebb lennék a válaszfelirásból minden sérelmet kihagyni, mint csak az előleges sérelmet felterjeszteni, mert ebből azt lehetne következtetni, hogy nekünk azóta sérelmünk sincs, ezt pedig semmi áron sem kívánom kimondani. Habár a kir. előadásoknak csatolványai nem felelnek is meg várakozásomnak, örömmel vallom mégis a nemzet szine előtt, hogy azok bennem nagyszerü reményeket támasztottak, — sőt azon, nemzetünk történetében korszakot képező esemény, miszerint általadatásuk alkalmával koronás fejedelmünk ajkairól nemzeti nyelvünk, az ismert kedves hang lebegett felénk, e reményeket hiedelemmé érlelte; és most hiszem, s igen örömest hiszem, hogy a kir. előadásokban foglalt, valóban korszerü kérdések nem csupán biztatásul tüzettek elönkbe, mert olynemü kérdéseket, miknek fejlődési koruk megérkezett, félretenni s megoldatlanul odahagyni nemcsak nem tanácsos, hanem gyakran veszélyes politika volna; — hiszem tehát, hogy a kormány részéről is létezik komoly szándék ezen kérdések szerencsés megoldása felé vezetni, mert azok ugyis, egyenként és összesen a fejlődő közvélemény által rég felkarolva, e teremben okvetlenül meghányattak volna azon esetben is, hahogy azok a kir. előadásokba foglaltan ki nem tüzetnek. Találkozott tehát e pontban a kormány czélzata a nemzet óhajtásaival, és ezt mindjárt a válaszfelirás elején a nemzet nevében kifejeztetni kívánom. De más oldalról, midőn köszönetet szavazunk azért, mi köszönni való, nem kell megfelejtkeznünk a dolgok árnyék oldalairól is, — és mi nem volnánk törvény-

hozók, mi nem volnánk méltó képviselői egy szabad, egy őszinte nemzetnek, ha akkor, midőn kijelentjük, mi az, minek örülünk, keblünk mélyébe temetve elnyomnók azt, mi fáj. A milyen készséggel megmondjuk tehát az elsőt; szinte oly őszinteséggel be kell vallanunk a másikat is; — hogy pedig van, sőt igen sok van, a mi fáj, annak bebizonyitására elegendő volna csupán a sérelmek tömkelegére utalnom. Ha most már ezen bajoknak okait vizsgáljuk, kétséget nem szenved, hogy ebbeli bajainknak egyik fő oka az, hogy Magyarországnak alkotmányos, független kormányzata nincs; hogy Magyarország kormánya alá van rendelve idegenszerü testületnek; szóval: hogy az 1790. 10. t. cz. csak pium desiderium, ez az, mi magyar kormányunkat cselekvési erőben megzsibbasztja, mi őt a kivitellel tehetetlenné teszi.

E helyzet t. rk. mindenkit meggyőzhet arról, hogy az 1790. 10. t. czikk csak a »corpus juris«-ban van, de azon két nagy könyv körén tul semmi hatást nem gyakorol. Első kivánásom volna tehát annak helyreállitását s tulajdonképen valósággá érlelését a válaszfeliratban nyomósan sürgetni. — De továbbá t. rk. ha az előzménynél fogva még ismerem is azt, hogy ezen helyzet megzsibbasztja a tevékenység terére lépett magyar kormányt cselekvéseiben, azaz: ha meggátolhatja is mindazon positiv cselekvéseket, melyeket a magyar kormány alkotmányos uton talán kivívni szándékozik, és igy megakadályozhatja is alkotmányos haladásunkat, — nem terjedhet e helyzet hatása addig, hogy kormányunkat alkotmányellenes positiv tettekre kényszeritse. — Ilyen mindjárt először az ugynevezett adminisztratori rendszer, vagy azon törvényhozásnélküli, egyoldalu, törvényellenes intézkedés, mely a mult országgyülés óta a megyei szerkezet körül tétetett.

Az adminisztratori rendszer taglalásába nem ereszkedném, ha Mosony követe azt nem mondja, hogy az admi-

nisztrátorokra nézve csak a quantitás aggasztó; — de igy kötelességemnek ösmerem a qualitást is felmutatni. Azonban, midőn e tárgyról szólok, előlegesen megjegyezni kivánom, hogy e sérelmet megyém rendei csak mint testvérmegyékben elkövetettet érzik, mert Békésnek alkotmányszerü főispánja van és olyan, kit az általam előterjesztendő vádak közül egy sem, és ezt kérem jól megjegyezni, hogy egyetlen-egy sem illet. Létezik-e utasitásukban valamely kifejtett rendszer, vagy nem? annak diplomatikai bebizonyitását magamra vállalni nem merem, — habár szembeszökő eseményeknél fogva állitható is, hogy mindaz, a mi történt, nem lehet csupán egy szerencsés, vagy szerencsétlen véletlen szüleménye, annyival inkább nem, mert abban bizonyos concatenatio eszméje, egy bizonyos nem veres fonál nyiltan felismerhető. De nem is szükséges nekem egy bizonyos rendszer valóságos létét bizonyitanom, mert lehetnek egyes törvénytelen események, minden rendszer nélkül is aggodalmasak, és én épen e sérelmes eseményeket kivánom orvosoltatni, bármily névre kereszteltessék azután — az nekem mindegy. — Az első szembeszökő esemény tehát az, hogy Magyarországban és kapcsolt részeiben jelenleg 31 főispáni helyettes van, és ezek közt 26 megye van olyan, melynek valóságos főispánja van, s hogy legnagyobb része azon főispáni helyetteseknek, nem mint az előtt a főispánok kérelmére, hanem azok mellőzésével s meg sem kérdezésével neveztetvén ki, az eddigi valóságos kormányozhatással felruházott főispánok a kormányzástól elmozdittattak, s előbbi méltóságukból czimükön kivül semmi sem hagyatván meg, minden vétség s minden felmutatható ok nélkül hivatalaiktól megfosztattak.

Második szembeszökő esemény, hogy az ekképen kinevezett főispáni helyettesek, a megyei törvényszékekeni elnökösködésre utasittattak, s ezáltal azon törvényszékbe, mely nem egyéb, mint egy megye összes közönségének

kifolyása, s hol annálfogva más részt nem vehet, mint az, kit azon megye összes közönsége azon joggal felruház, — egy egészen idegen s a megyék felibe állitott kormány organum tolatott be, hogy azon organum, a megye bele nem egyezése, sőt ellenmondása mellett is, ugyanazon megye nevében szolgáltasson igazságot.

Harmadszor : ezen idegenszerü organumok a kormány által oly fizetésekkel láttattak el, melytől az administratorok nagy részének existentiája feltételeztetik. — Ehez járul végre, hogy azon ekkép ellátott urak, visszaélve az állással, mely egykor oly méltóságos volt, s mely természeténél fogva párt feletti, beleavatkoznak politikai pártok alakitásába, s pártjuk erejének öregbitésére kizsákmányolnak mindent, mi nekik magas hivataloknál fogva szolgálatukra áll, felhasználják hivataluknak nemcsak jogait és hatalmát, hanem magát hivataluk méltóságát is, mit pedig féltékenyen őrizniök legszentebb kötelességök volna. — És mi még legszomoritóbb, e hatalom nekik minden felelősség nélkül van átadva. Minden felelősség nélkül mondom, mert ha a megye akarja számadásra szoritani, azt felelik, hogy ők csak a kormánynak tartoznak felelősséggel, a kormány pedig vagy nem kér számot, vagy ha kér, a számadás végeredménye soha sem jut a honpolgárok tudomására; mert nem tudunk példát, hogy ilyetén eljárásért valamely főispáni helyettes hivatalától elmozdittatott, vagy csak meg is róvatott volna, pedig csak egy tagja is van-e a táblának, ki állitani merné, hogy e hatalom körül legközelebbi időben visszaélések ne történtek volna.

Ha mindezeket pontosan egybevetjük, nem tagadhatni, hogy e felismert tényeket nem veres, hanem más valami szinü fonál füzi egybe, s ezen fonál azután az, mit némelyek rendszernek neveznek, mi azonban, nekem mindegy akár rendszer, akár nem rendszer lesz belőle, én csak azt tudom, hogy ez egy átgondolt tervet eláruló nagy-

szerü sérelem, mely az eddig oly féltékenyen őrzött megyei szerkezet testületét halálosan sebzi.

»Tudva van — igy folytatá — mily szükséges tényező alkotmányos életünkben, a megyei közönség függetlensége, mert azt hiszem, senki sincs e hazában, ki azon kételkednék, hogy ennek köszönhetjük egész lételünket. Már pedig a fentebb elsorolt tények által megyei szerkezetünk nemcsak megingatva, hanem ha a baj nem orvosoltatik — merem mondani — megsemmisitve van. — Mert hiszen megyei szerkezetünk főkelléke az önkormányzás ; és most kérdem, ha a megyében egy nemcsak felsőbb hatalom által kinevezett, hanem ugyanazon hatalom által bármikor minden vétség és ok nélkül önkényesen elmozditható egyén hivataloskodik, a megyén kivül álló hatalomtól roppant fizetést huz, a megye megegyezése nélkül, sőt annak nyilvános ellenmondására ; de mégis a megye nevében igazságot szolgáltat, a megyének tartozó feleletteher nélkül erőhatalommal is intézkedik, és mindezt még a megye nevében is teszi : lehet-e mondom, ezen egyén müködését a megye müködésével ugyanazonositani ? Lehet-e az ekként vitt akár igazság szolgáltatást, akár egyéb intézkedést, a megye intézkedésének nevezni ? Bizonyosan nem lehet ! És kérdem, ha mindezek igy vannak, marad-e fel az önkormányzásnak csak legkisebb árnyéka is ? Pedig — fájdalom, — hogy ezek igy vannak, mindennapi események mutatják. — Állittatik ugyan, hogy mindez legjobb szándékkal s a rendfentartás érdekében történik. — Mi a szándékot illeti: itélje meg a vesék vizsgálója, nekem bárkit is gyanusitani nem szándékom ; de a következésekből itélve bátran merem állitani, hogy az eszköz e czélra vagy rosszul választatott, vagy rosszul használtatott ; mert valamennyi megyék közül, hol ezen politikai experimentum megkisértetett, egy sincs, — hol több rend volna, mint az előtt volt, vagy a közigazgatás pontosabban menne, mint

ment az előtt; de ellenben számos megye éppen a főispáni helyettesek által a legabnormisabb collisiókba jött, és mai napig is abban szenvednek; vannak megyék, melyek azóta folyvást önfentartási gondoktól zaklatva, minden magán ügyeket intézetlenül hagynak; és ez nem is csoda, mert senki sem olthatja akkor örömest a más házát, mikor a magáé is ég. — Én azt tartom, hogy azon egész rendszernek, melytől annyi rendfentartás váratott, ott volt legszerencsésebb szüleménye, hol semmi szüleménye sem volt. Ez tehát a második, mit a válasz feliratban érinteni kivánok. — Harmadik végre a Horvát ügy. Az itt történtek uj elsorolásával a rk.-et untatni nem akarom, nem pedig azért is, mert ezek mindenki előtt ismervék, — szoritkozom csupán a cselekvények feletti véleményemre. Mert ki az, kinek ily hatalom szónál a »hodie mihi, cras tibi« eszébe nem jutna; és ez az, mit a válasz feliratban harmadik tárgyként nyomósan kifejteni óhajtok. — Meg kell végre negyedszer emlitenem az erdélyi részek visszacsatolása elmulasztását, s ezzel áttérni a minden évben tartandó országgyülés szorgalmazására.«

A válasz felirati vita november 27-én ért véget, — s miután a baranyai inditvány tevője s pártolói beleegyeztek, hogy a baranyai helyett a mosonyi tüzessék ki a pesti ellenében szavazásra, a kérdés e lett: Pest-e vagy Mosony?

Daczára a conservativ és mérsékelt párt egyesülésének, a pesti inditvány győzött.

A válaszfelirati tárgyalások után a közös teherviselés majd az örökváltság fontos kérdéseinek megoldása képezte az országgyülés feladatát.

Az örökváltság kérdésében a deczember 3-ki kerületi ülésben, Tormásy János szólalt fel.

»Azon eszme, — igy szólt — a mit Borsodmegye követe kevés napok előtt felhozott, a közös teherviselés, átalában fontosnak s a további teendőkre nézve mellőzhetet-

lennek ismertetett el a rk. által; s én is azt tartom, hogy jobblétünk és emelkedhetésünk kérdése nagyrészben körüle forog; de ugy hiszem, hogy a mit most Zemplén követe által javaslatba hozatni hallánk, az urbéri örökváltság, aligha kisebb fontosságu amannál, már csak azon oknál fogva is, mert amazzal összeköttetésben áll és nélküle el sem intézhető. Nagyon jól mondá Pestmegye egyik követe e napokban, hogy a közös teherviselés elvállalása feltételezi a nemesség további politikai jelentőségét, — mert annak erejével lehet nem ugyan többé ura, hanem vezetője a népnek. Kezet fogok vele ezen állitására nézve. — Csak azt óhajtom, hogy midőn a vezérről, ugyanakkor gondoskodjunk a vezetendőről is, a népről. Mert nekünk oda kell törekednünk, hogy a nemesség oldala mellett legyen a nép. — És e nép legyen az időnek, a szorgalomnak értékét becsülni tudó. — Legyen felfogni képes az önállást és józan szabadságot, és azt hasznosan élvező, mindmagára, mind az egész polgári társaságra nézve. — Erre pedig kétségen kivül az urbéri örökváltság szolgál előlépcső gyanánt. — Az urbéri örökváltság eszméje nem uj dolog többé, mert hiszen több év küzdései után 1840-ben maga az országgyülés kimondá már a teremtő szózatot, és midőn ezt kimondá, felette fontos dolgot mondott ki, mert benne foglaltatik a szabadság és tulajdon eszméje. Azonban tapasztaljuk, hogy a teremtő szózat csak felette ritka esetben képes valósággá erősülni, sőt a kisérletek sem gyakoriak. — Hol kell ennek okát keresnünk? Ugy hiszem nem másutt, mint abban, hogy a szózat csak az ajánlásnak, csak az engedelemnek szózata volt, és hogy akkor, midőn az urbéri örökváltság eszméje kimondatott, sok tárgyak nem voltak még tisztára kiforrva, mik annak mellőzhetlen praemissáit teszik. Amint most állunk, több rendbeli gátak vannak még, mik a sikernek utját elzárják, és az üdvös eszmét létesülni nem engedik. — Gátolja az urbéri

örökösváltság létesülését először is a birtokközösség. — A jobbágynak ugyanis azt kell és lehet megváltani, ami majd változhatatlan tulajdonául fenmarad. Ugy de a jobbágy és földesur birtoka majd mindenütt határozatlan közösségben sínlik. — Egyik sem tudja, hogy mi az övé! Mi az, mit megváltani kellene s miért a megváltási bért követelni lehet. Gátolja továbbá azt az adórendszer mostani állapota; — most a közterhek viselése egyoldalu; következőleg az urbéri örökös váltság által felszabadulhat ugyan a jobbágy urbéri terheitől; de az ellen nincs és nem is lehet biztositva, hogy más czim alatt, p. o. házi vagy hadi adó fejében nem fog-e reá uj és talán még több teher vettetni, nem érez azért ingert magában váltságra és nem is fog érezni mindaddig, mig a közterhekben a nemesség is részt nem veend, és ezáltal közvetve legalább az ő érdekei is képviselve nem lesznek. És hogy többeket ne emlitsek, gátolja az urbéri örökös váltság létesülését a váltsági tőkének jobbágyi földesur általi különböző és aránytalan felbecsülése még ott is, hol a birtoki közösség már tisztára hozatott. Mik lennének már ezen gátoknak elhárítására teendők, azokat utasitásomhoz képest annak idejében majd bővebben előadandom. Most elégnek tartom csupán csak azt jelentenem ki: hogy küldöim a betünél nem állanak meg, hanem életet akarnak neki adni. Nem tartják ők elegendőnek kimondani csupán a szabadság és tulajdon eszméjét, és azt a lehetőség szinében tüntetni fel; hanem oda is akarják azt vezetni a verejték hullásaihoz és vesztehetetlen dij gyanánt adni a törekvőnek. Szóval azt kivánják, hogy az országgyülés maga intézkedőleg és gyámolitólag lépjen fel e fontos tárgyban, és alapitson meg egy normativumot, minélfogva elhárittatván minden akadály, az urbéri örökös váltság hazaszerte nemcsak létesülhessen, de a kimondandó praemissák után annak okvetetlenül és mintegy magától be kelljen következnie. Termé-

szetes, hogy ezen felette érdekes és nagy kiterjedésü tárgyat, ha kevesebb idő alatt többet és sikeresen akarunk végezni, itt egyszerre nem vehetjük fel, hanem előbb előkészületekre van szükség, és kissebb körben kell iránta értekeznünk. Igy tett a közelebb mult országgyülés is. Akkor már küldöttség volt kinevezve javaslat adás végett; de a tárgyak özöne miatt az e részben készitett küldöttségi munka tanácskozás alá sem került. Most ismét van alkalom és van idő, feleleveniteni e korszerü kérdést. Örülök, hogy küldöimnek e részbeni óhajtása többekével találkozik, s kétszeresen fogok örvendeni, ha majd a sikernél is találkozhatunk. A mit Pestmegyének követe a dolog praktikumára nézve előadott, több tekintetben megegyezik küldőim nézetével. A házatlan zsellérek tartozásának kérdését én is különös figyelemben fogom tartani, utasitásomhoz képest hozzá adok még majd valamit az egyházi tizedről. Zemplén követe javaslatát ezek szerint elfogadom, hogy küldöttség neveztessék ki, de óhajtom, hogy ezen küldöttség ne kerületi, hanem országos legyen; s azon egy kérdésen kivül, hogy a törvény mostani praemissiv alakja ki nem elégitő, amit szavazat által eldönthetünk, nem kivánom e tárgyat előre bővebben taglalni s nem kivánnám, hogy egy vagy más nézet előre praepondiumra kapjon és mintegy lefoglaljon bennünket, mielőtt egymással bővebben értekeztünk és eszméinket kicseréltük volna; ugy kellene tehát állitanunk a határozatot, hogy miután az örökváltság eszméjének létesülését a dolog eddigi fekvése miatt kisebb mértékben is alig lehetett remélnünk, beláttuk szükségét annak, hogy a közálladalom maga segitő és vezető szerepben lépjen fel, és ennek eszközölhetése végett nevezzünk ki küldöttséget, mely a teendőkre nézve kimeritő véleményt adjon.«

Az országgyülés rohamosan haladt az átalakulás terén előre.

Az örökváltság, a közös teherviselés fontos tárgyai után, a deczember 6-iki kerületi ülésen az ősiség eltörlése felett kezdék meg a tanácskozást, majd a deczember 9-iki kerületi ülésen a honositás ügye került szőnyegre.

A honositási törvények felett sokáig folytak a tanácskozások. E közben visszajött a főrendektől a királyhoz intézendő felirat. A főrendek nagy többséggel elvetették azt.

A decz. 15-iki kerületi ülésen vették a karok és rendek tanácskozás alá a főrendek üzenetét, — felfüggesztvén a honositási törvények feletti tanácskozást.

Kossuth azon inditvánnyal lépett fel, hogy a felirat, a főrendek mellőzésével küldessék fel Ő felségéhez.

Ezen inditvány a conservativ párt óriási erőfeszitése daczára a decz. 17-iki kerületi ülésen 25 szavazattal 21 ellenében elfogadtatott.

Békésvármegye követei a Kossuth inditványa mellett szavaztak.

Az év hátralevő részében a honositási törvény, majd a magyar nyelv s a nemzetiség tárgyában készült felirás — s törvényjavaslat került tanácskozás alá. Deczember 23-tól kezdve kerületi ülések nem tartattak, a különféle választmányok azonban annál szorgalmasabban tevékenykedtek s követeink kivették illő részüket a munkából.

Az 1848. évben a jan. 8-iki üléssel vették kezdetüket az országgyülési tanácskozások, folytatva tárgyalták a magyar nyelv a nemzetiség ügyét, — majd a január 10-iki ülésen a partium: Kővár, Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd megyéknek Magyarországhoz visszacsatolásának kérdése s ennek folytán e részek követeinek az országgyülésre meghivása vétetett fel tanácskozásra.

Követeink a január 18-iki 19-iki kerületi ülésig lefolyt tanácskozásokban nem vettek részt. Ekkor került szőnyegre a sz. kir. városok ügye, különösen a szavazatjog

és közigazgatási rendezés elkülönzésének kérdése s Tormássy János a tánácskozásban következő szónoklattal tünt ki.

»Tudjuk — igy szólt — hogy a kir. városi követek szavazata ellen több országgyüléseken az gördittetett elő főnehézségül, hogy ők nem a polgárok közönségét képviselik, hanem csak egy önmagát regeneráló, különben elzárt, és nagyrészint tisztviselőkből álló testületet. És éppen ezen oknál fogva, mivel nem tekinthetők ugy, mint az összes polgári egyetemek követei, hanem csak ugy, mint egyének, kiket polgári közönségnek egy felette kis töredéke választott, szavazásaikat nem lehetett számitani mind addig, mig magát az egész közönséget képviselni nem fogják, mert képviseleti joga csak annak van. És igy a polgári közönségek képviseltetésének eszközlése volt az eredeti föltétel, mihez a kir. városok követeinek valóságos szavazása köttetett s ebből ágazott fel azután s terjedt el azon eszme, hogy a kir. városoknak egész belszerkezete országgyülésileg rendeztessék el, mert az mondatott, hogy az egész belszerkezetnek elrendezése nélkül magát az országgyülési képviselet kérdését nem lehet elintézni, sőt ha lehetne is azt tenni, nem tanácsos. Igy hallánk ezt ismételtetni több országgyülések által a megyei követek részéről; igy kapcsoltatott össze a képviselet kérdésével a coordinatió, és annál szorosabban, minél inkább kimutatták a városi követek több rendbeli különböző kérdéseknél, hogy ők a kir. városok hatóságát mindenképen követni kivánják; de a coordinatiót épen nem tartják sürgetős dolognak. Voltak e miatt vitatkozások, gyakran keserüséggel keverve; positiv lépés azonban csak a mult országgyülés alkalmával történt, midőn a kir. városok ügye a fejedelmi előterjesztések által is kitüzetett, s ennek következtében javaslat készittetett az egész coordinatióra nézve. Az e feletti tanácskozások akkor siker nélkül ma-

radtak, az országgyülés vigasztalás nélkül oszlott el, — s ekként nekünk jutott a faladás, hogy a feszült várakozást kielégitsük, és a mi már kezdve volt, igyekezzünk azt be is fejezni.

Ha már most közebbi taglalat alá veszem az emlitett feltételt: előre kimondom, hogy a mint felette fontosnak hiszem, hogy a kir. városok valódi szavazattal birjanak, éppen ugy távol van töllem, hogy a szavazatok számitására nézve bármi kis változtatást is tegyek az eddigi gyakorlaton mind addig, mig a kir. városoknak képviseleti kérdése, országgyülésileg megállapitva nem lesz, mig tehát azt valódi polgári alakba nem öntjük, és el nem intéztük egyes részleteit is. Azonban amint erre nézve magammal tökéletesen tisztában vagyok, ugy más részről meg kell vallanom, hogy én az egész belszerkezeti rendezést nem tartom conditio sine qua non gyanánt, s ami nélkül a kir. városi követeknek valódi szavazatot nem adhatnánk; hogy igy addig, mig a kir. városoknak egész belszerkezetük rendezve nem lesz, a követek továbbá is a mostani negativ állásukban maradjanak. Mert igaz ugyan, hogy az országgyülési képviselet kérdése érintekezésben áll a belszerkezet elemeivel, de azért magában is egy külön egészet formál, van ennek magában is czélja, körét magában is érteni lehet, és a kir. városok országgyülési képviseletének minőségére nézve semmi különbséget nem tesz az, hogy a képviseleti kérdés együtt tárgyaltatik-e az összes coordinátióval, vagy sem? midőn ellenkező esetben tagadni nem lehet, hogy, ha az országgyülési képviselet kérdése az összes coordinatióból mintegy kiszakitva s amattól különválasztva intéztetik el, ennek teljesülte után sokkal jobban és sokkal kevesebb nehézséggel lesznek elintézhetők mindazon kérdések, mik a coordinationalis munkából még hátra maradtak. Különben, ha az országgyülési képviselet kérdése összeköttetésben hagyatik az egész coordinationális munkálat elvégzésével, bekö-

vetkezhetnék majd azon eset, hogy, ha közigazgatási egyes kérdéseknél nem lenne képes egyesülni a két tábla, vagy az országgyülési képviselet kérdése egészen tisztára lenne is hozva, azért nem változnék az eddigi állapot és a kir. városi követek a jövő országgyülésre ismét valódi szavazati képesség nélkül jelennének meg.

Tudom ugyan, hogy a közigazgatási tárgyakra nézve a mult országgyülési üzenetek után alig vannak különbözések a két tábla közt, de ez felette széles mező levén, ki tudja, hogy a dolog utolsó phásisaiban nem fognak-e ujabbak támadni? Pedig ez nem egyedüli ok még, a minélfogva kivánni kell, hogy az országgyülési képviselet kérdése a coordinatio többi részeitől külön választva és előlegesen intéztessék el, — hanem forog itt fenn még más tekintet is, a mi röviden abból áll: hogy egészen más szempont alá jő az, ha politikai jogokat kell adni és épen azoknak legfontosbikát; és ismét más szempont alá esik egy jó közigazgatási rendszernek behozatala. Nem kétlem, hogy a kettő közt különböztetést tesznek azok is, kik amellett vannak, hogy az országgyülési képviselet kérdése az összes coordinatioban tárgyaltassék. De kérdem viszont: nem sokkal tisztábban áll-e a dolog, ha az országgyülési képviselet külön tárgyaltatik, és egészen más és egészen magához illő alapra lesz fektetve? ha kivált utóbb fordulna a kérdés, hogy a kir. városokra nézve is behozatnék az utasitási rendszer. Hiszen, ha az országgyülési képviselet kérdése előleges elintézése által, és különösen a választói jog szélesebb alapjához képest biztositva lesz kezeink közt a szabadság érdeke, minden koczkáztatás nélkül mérsékelhetjük azt utóbb a közigazgatási rendszer kivánataihoz és a coordanatio tökéletes befejezése körül annál sikeresebb lesz eljárásunk, mivel ekkor már a feléledt polgári erő is, saját érdekéhez képest, támogatni fogja törekvésünket.

Kivánatom hát röviden oda terjed: hogy az ország-

gyülési képviselet kérdése kiemeltetvén a coordinationalis munkálatból, minden oda vonatkozó tárgyakkal együtt intéztessék el még ezen országgyülésen, hogy igy a jövő országgyülés kezdetén tettleg élvezhessék már a királyi városi követek szavazati jogukat és a coordinatio többi része már az ő szavazatuk hozzá járultával tárgyaltassék és fejeztessék be. Fogja-e ezen eszméket a t. rk. többsége magáévá tenni vagy sem? nem tudom. Előttem legalább saját meggyőződésem szerint is nagy fontossággal birnak ezek — és midőn küldöim nézeteit a t. rkkel tudatni szerencsém van, azon őszinte óhajtásomat ragasztom hozzájuk, vajha a kir. városi ügynél sikerre juthassunk, és az aristocratia e téren is igazolhassa már a régibb időkben is a kir. városok fontosságát, de idegen elemüek levén, tartózkodott tőlük — minek következése az lett, hogy magához fel nem emelte, az aprós privilegiumok által pedig elszigetelte a néptől. Igy játszottak a kir. városok egész mostanáig egy sajátságos szerepet, elavult s félszeg institutiók közé szoritva és valódi polgári élet nélkül. Most itt az idő kibékiteni a multat a jelennel s előkésziteni egy szebb jövendőnek utját. Adjuk meg tehát a kir. városoknak azt, a mit eddig nélkülöztek, a valódi polgári életet, és hogy ennek reájuk nézve értéke, reánk pedig fontossága legyen, az országgyülési képviseletnek minél előbbi elintézése által izleltessük meg velük az alkotmányos szabadságot!«

A városi ügy, tárgyalása tovább folyt.

A fontos kérdés megoldása lassan, és nem azon az alapon haladt, melyen a »városok az alkotmányos fejlődés házi tüzhelyeivé válhattak.«

Történelmi jog volt a vezér elv, a helyett, hogy a rohamosan fejlődő politikai irányt, az előhaladás intő szózatait megértve, siettek volna megoldani a kérdést, melyet az országnak véleménye nagy figyelemmel kisért.

Tormássy János hallva a városok jövendője miatt kifejtett aggodalmakat, — tapasztalva a tárgyalások lassu folyását: ujra felemelte szavát a városok politikai rendezése érdekében.

Követünk e szónoklata szépségben s meggyőző erőben felülmulja a már ez ügyben tartott beszédét.

»A mi először is magát a tárgyat in concreto illeti: több követek előadásából lehetett azon tapasztalást kivonnom, hogy ők a királyi városok jövendője miatt aggodalomban vannak, és arról különböző jövendöléseket tesznek. — Nevezetesen egyik attól fél, hogy a királyi városok nagyon hamar fognak kifejlődni, és a demokrátia kitörései ártalmunkra lesznek; — másik ellenben attól tart, hogy a városok kifejlődése nagyon lassan megy, és korlátolt lesz, és ők vak eszközök lesznek az absolutismus kezében. Ám hiszen előttünk az alkalom, s kezünkben az eszköz, hogy hazánk egyetemes érdekeit e részben is lehetőségig biztositsuk, és ebben szivesen munkás leszek én is; csak arra kérem a RR.-et: ne álljunk elő positiv baljóslatokkal ott, hol egy egészen uj elemnek, a királyi városi ügynek kifejléséről van szó, hogy a dolog későbbi stádiumában ez vagy amaz fog történni, mert itt minden feltételektől függ, és épen azért a lehetőséget nem is vehetjük alapul. Csak ne kössük össze a változtatással a veszedelem eszméjét ott, hol maga már a status quo egy beteges állapot, a miből ha csak egy lépést is tehetünk kifelé, okvetetlenül javulásra vezet; és ne költsünk fel aggodalmakat, netalán azért, hogy azt, a mi in thesi legjobb volna, most egyszerre létesiteni nem vagyunk képesek. Mert hiszen tudhatjuk, hogy minden haladási lépésben egyszersmind ösztön és igyekezet foglaltatik a tovább törekvésre — és miért ne lenne ez igy épen a királyi városi ügynél. Én tehát nem terjeszkedem ki többre, mint a mit a történetek tanitása és saját tájékozásunk után min-

den hihetőséggel következtetni lehet. De van egy, a mit a felhozott aggodalmak ellenében jelenleg is már apodictice kimondani merek, és ez röviden abból áll: hogy akármint forgassuk a dolgot, a kir. városi ügyet félrevetnünk nem lehet, sőt veszteség nélkül halasztanunk sem lehet többé. Mert hogyan állunk? most nálunk az alkotmányos életet tettleg csak a nemesség képviseli, a nemességnek tehát nem csupán kötelessége, hanem érdekében is áll, hogy ez alkotmányos rendszernek minél több barátokat szerezzen; hogy érlelje erre nézve az elemeket, azokat pedig, a mik már kifejletteknek találtatnak, tegye munkásságba. És én meg vagyok győződve, hogy minél inkább ki fogja mutatni országgyülésileg az aristocrátia azt, hogy benne van hajlam, van erős szándok másokat is részeltetni azon fontos jogokban, a miket eddig kizárólag maga élvezett; annálinkább eszközölni fogja azt, hogy az alkotmánynak szélesebbé teendő mezején ne a gyanu és visszavonás, hanem a bizodalom és szives egyetértés jeleivel találkozzék; — pedig ebben roppant különbség van épen a királyi városi ügyre nézve is, a mi reánk nőtt s a mit karddal kettévágnunk nem lehet, hanem meg kell oldanunk! — Áttérve most már az egyes előadásokra, először Pestmegye követének kivánok felelni, kiről teljesen hiszem, hogy a kir. városi ügynek igaz barátja, s kinek szellemi felsőbbségét itt örömest elismerem, de felhozott nehézségeiben nem osztozhatom. Azt mondá ugyanis a nevezett követ, hogy a királyi városok képviseleti kérdésének a coordinátió többi részeitől szándéklott különválasztása centralisatiónális eszme, és hogy ő nem is ellensége a centralisátiónak, de csak akkor, ha már kifejlett parlamentáris élet létezik. Nem tagadom, hogy a különválasztásban van valami a centralisátióból, de azt hiszem viszont, hogy kifejlett parlamentáris élet, (a miről pedig itt sokat hallottam vitatkozni) mindaddig nem lesz, és nem is lehet, mig minden vagy leg-

alább nagyon sok a municipális körbe és municipális formákba összpontositva marad, miután maga a parlamentáris élet sem egyéb, mint a centralisátió eszméjének valósulása; de hol? az országgyülésben. — Mondá továbbá a nevezett követ, hogy ha a két kérdés különválasztatik, akkor mindeniket egy külön organicus egészszé kell alakitni, mert más nézetei lesznek például, a qualificátióra akkor, ha külön történend a tárgyalás, és ismét mások akkor, ha a két kérdés továbbá is összekötve marad. Ez épen a mi részünkre szóló argumentum, mert elismertetik, általa a két alapnak különbözősége; elismertetik hogy egészen más alapnak kell lenni akkor, ha politikai jogok adásáról van szó, és más alapra kell fektetni a közigazgatási rendszert is. Hiszen mi is épen ezen elvből indulunk ki, midőn a két kérdést különválasztani kivánjuk, mert látjuk, hogy egészen más a választás, és ismét más a tanácskozás és közigazgatásbeli ellenőrködés; mert nem akarjuk, hogy ezen különböző érdekek egymással összeütközésbe jöjjenek. Mi áldozni kivánunk a rend érdekének, de nem ugy, hogy általa a szabadság érdekét elfojtsuk, valamint viszont a szabadságot sem akarjuk odáig terjeszteni, hogy általa semmivé legyen téve a rend. — Azt is mondá a nevezett követ, hogy a kérdés különválasztása a sikerre nézve semmit sem fog érni, miután épen azt akarjuk különválasztani, a mi az egész coordinátióban legnehezebb, az országgyülési képviselet kérdését. Elismerem én is, hogy e kérdés felette fontos, és egyszersmind az egész coordinátióban legnehezebb. De ha a különválasztás ellen e kérdésnek épen nehézsége hozatik fel, szabad legyen viszont nekem, egyet forditva az okoskodáson, azt kérdeni: hogy tehát kevesebb nehézséggel fog-e járni e kérdés akkor, ha a coordinátió többi részeitől külön nem választatik? Sőt azt hiszem, hogy ezen esetben sok egyéb kérdések is nehezek, vagy legalább nehezebbek lesznek, mint különben vol-

nának. Mert vegyük fel a dolognak practicai tárgyalását. Ha az országgyülési képviselet kérdése különválasztva és előlegesen intéztetik el, akkor a kir. városi követek jövő országgyülésre már valódi szavazati képességgel jelenendnek meg. És kik lesznek itt a coordinátió többi részeinek tárgyalásánál a királyi városok részéről? a polgári közönségek képviselői, kiknek érdekükben álland, hogy a coordinátió haladék nélkül felvétessék, kik a polgári közönségek bajait és kivánatait egész őszinteséggel elő fogják terjeszteni, s kiknek segédkedésükre a coordinátiónak mind felvételénél, mind további tárgyalásánál és sikeres bevégzésénél méltán számolhatunk, és bennök támaszpontra lelhetünk. Ha azonban a két kérdés összekötve marad, együtt fog tárgyaltatni s bevégeztetni mind az országgyülési képviselet, mind a közigazgatási rész. És kik lesznek jelen ezen tárgyaláson a királyi városok részéről? azok, a kik most itt vannak. És kik ezek? nagyobb részben a városi magistrátusok küldöttei. Nem mondom azt, hogy az itt ülő királyi városi követek részéről talán antipathiáktól tarthatnánk a városok beléletének tárgyalásánál, de minden esetre kevesebb segitségre számolhatunk, mint ha valósággal a polgári közönségek követei lennének itt, s ezt nekik magoknak is érezni kell. Hogy a városi bureaucrátia mindenik esetben igyekezni fog a maga befolyását fentartani, akár választatik külön az országgyülési képviselet kérdése, akár nem — azt én is hajlandó vagyok hinni; mert hiszen, volt-e hatalom valaha, akárminő természetü lett legyen az, a mi örömest vált volna el a maga előbbi s már megszokott körétől? Azonban ugy találom, hogy ezen tisztviselői hatalomnak állandósitása sokkal inkább fog eszközöltetni akkor, ha a két kérdés összeköttetésben hagyatik, mint, ha azt különválasztanánk, mert azon előbbi esetben nemcsak az országgyülési képviselet kérdését, hanem az egész belszerkezet rendezését is felvesszük, és el fogjuk intézni a

nélkül, hogy ahhoz a polgárok összege a »nihil de nobis, sine nobis« elv szerint képviselői által csak hozzá is szólhatott volna. Végre kijelenté a nevezett követ azt is, hogy ő a két kérdést csak azért sem akarja különválasztani, mert előbb hiszi, hogy a belszerkezet rendezése kivivja az országgyülési képviseletet, mint ez amazt. Elhinném ezt én is, és kezet fognék vele, ha nem tudnék eseteket a történetből, hogy sokkal később jött létre egy jó községi rendszer, mint egy rendezett országgyülés. Én épen ellenkezőleg azt hiszem, hogy az országgyülési képviselet elintézése után a belszerkezet rendezése nem maradhat el a többé, sőt annak azonnal bekövetkeznie kell, mert a képviseleti jog élvezete által a polgári élet felpezsdül, alig észrevehetőleg kifejlik, s ettől sem a publicitást (a mi szerintem is egyik fődolog) sem a tágabb mozoghatási kört nem lehet többé megtagadni. És erre alig is kellett valami különösebb előkészitő institutió, miután kir. városokban egészen másként áll a dolog mint megyékben. Ott kisebb földterületen számosabban laknak, állásuknál fogva nagyobb részint egyérdekűek, kiknek kölcsönös érintkezésükre és eszméik kicserélésére minden nehézség nélkül és felette gyakori az alkalom, pedig ez teszi a politicai erőnek egyik fökellékét. Most Mármarosmegye követéhez fordulok. Ő vonalt huzván beszédében az aristocrátia és polgári rend közt, különösen kiemelé ezen utóbbinak ártalmas és veszedelmes hatását. Hogy lehetnek és vannak is a polgári elemnek és institutióknak káros kinövéseik, ezt én nem tagadom; de ha őszinték akarunk lenni, tagadhatjuk e, hogy voltak szintén az aristocrátiai elemnek is káros kinövései? valljon maga az, hogy a polgári elem kezdetben létrejött, nem a középkori aristocráticus élet egyik kinövésének tulajdonitható-e? a minek azonban jó következése lett, mert a tengés és szolgaság fékei közt létrehozta az ipart és a szabadság ösztönét. A mit az érdemes követ a franczia bourgeoisie-ről

mondott, hazánkra éppen nem alkalmazható. — A franczia bourgeoisie létrejutását különös dolgok előzték meg; egy hosszu revolutió, egy tönkrevert aristocrátia, — ezenkivül ott nagyon szük a választási alap, s a bourgeoisie érdeke majdnem azonos a mostani dynastia érdekével. Hazánkban mindez másként van. Nálunk az aristocratiának még van hatalma s miután az aristocratia magát popularisálni akarja, hiszem, hogy ezen hatalma még nagyobb lesz, és szilárdulni fog. Óhajtom ezt én is, és munkás leszek benne, nem kételkedvén, hogy aristocrátiánk növelheti és erősbitheti hatalmát, a nélkül, hogy mások iránt igazságtalannak kellene lennie. Abban sem érthetek egyet a nevezett követtel, hogy a bourgeoisie káros hatását egyenesen a megyei elemek jósága ellenében állitotta fel. Mert hiszen hogy a megyei szerkezetben is, minden tisztelet mellett, még sok igazitani való van; hogy a megyei életben valamivel nagyobb szerepet kell játszani a rendnek; hogy nem fog ártani valamivel több felelősség; hogy azon különböző és egybezavart teendőket, a mik a megyei életben előjönek, valahára már egyszerüsitni kell, és ki kell tisztázni, — ezek, ugy tartom, fejlődésben levő eszmék, és nem sokára meg is érnek. — Többire ám hiszen vitatkozunk, és a kik itt hallják a vitákat, vagy a hirlapokból olvasni fogják, mondják bár azt, hogy az alsó tábla két részre szakadt: egyik a nagyon aggódóké, másik a kevésbé, vagy éppen nem aggódóké, — részemről ezt nem bánom; csak ugy ne járjunk el, t. KK. és RR.! e fontos tárgy körül, hogy azt mondhassák rólunk, miként két felekezet van itt, s egyiken állanak a sietők, kik a kir. városi ügy elintézését felette sürgetősnek tartják; másikon pedig a közönbösök, kik semmi különöst nem látnak benne, düljön bár igy, vagy amugy. És vigyázzunk, t. KK. RR.! hogy oda ne hajtsuk ezen ügyet, hogy a kir. városoknak okuk legyen meggyőződni arról, hogy az országgyüléstől gyors segedelmet nem várhatnak. Mert,

ha azt itt fel nem találják, máshol fogják keresni, akkor pedig a vezető fonal kiesik kezünkből!«

Február 1-sö napján érkezett meg a kir. leirat az administratori sérelem tárgyában, — s a február 3-ki kerületi ülésen került az tárgyalás alá.

A legnagyobb ingerültséggel tárgyaltatott a leirat. Elárasztották keserü szemrehányások özönével egymást a szónokok.

Az ellenzék a mérséklet terén óhajtott maradni s közeledni kivánt a conservativekhez, kik egyszerü köszönetet akartak nyilvánitani Ö felsége jó szándékáért. — Az ellenzék mindössze még a megye gyülések függetlenségének biztositását kivánta.

A conservativ párt, — a beregi inditvány elfogadásával győzött.

Köszönet szavaztatott Ö felségének, minden további követelés s a sérelmek elsorolásának mellőzésével.

Óriási ingerültség támadt e határozat folytán az ellenzék sorai közt.

A hallgató közönség oly zajt támasztott, hogy az ülést félbe szakitani kellett.

A következő ülésben a nyugalom némileg helyreállott, s az ellenzék belebocsájtkozott a kormány politikájának részletes taglalatába; — éles kifakadásokkal rajzolták alkotmány ellenes tényeit, s az elvesztett csatatéren uj s erős állást foglalni törekedtek.

Tomcsányi József vármegyénk követe tette meg az inditványt, mely a conservativek nyert győzelmét ellensulyozandó volt.

Inditványozá, hogy a feliratban kimondassék, hogy »a rendek fentartják az e tekintetben előterjesztendő egyes sérelmek tárgyalását.«

Ezen inditvány ingerült vitákra adott alkalmat. Sigy folyt ez febr. 12-éig s végre az inditvány győzelmével ért véget.

Tomcsányi inditványának elfogadásával a beregi inditvány »páva-tollai kihullottak.«

Az országgyülés további folyamán vármegyénk követei élénk részt vettek a tanácskozásokban.

A márczius 6. és 7-ki kerületi üléseken Tomcsányi József elnökölt s ezen kerületi ülésen Tormássy János az örökváltsági ügyben kelt főrendi üzenet tárgyalásában figyelmet keltő szónoklattal vett részt.

»Ha csupán abból állna a baj, hogy mind a földesur, mind a jobbágy örömest szabadulnának egymástól, de a váltsági ár felett megegyezni nem tudnak, tisztán állna a dolog: hogy tehát a' váltsági öszveg határoztassék meg. Ha csupán az gátolná a sikert, hogy ime már meg is egyeztek a földesur és jobbágy egymásközt, de a földesur pénzt kiván, a jobbágy pedig fizetni nem tud: természetesen nem lenne egyéb teendő, mint fizetési képességet eszközölni számára. Azonban nagyon csalatkozik, ki azt hiszi, hogy az örökváltsági operátiót csak ezen két kérdéssel rövid uton és hazaszerte bevégezni lehet. Csalatkozik, ki azt hiszi, hogy e közállodalomnak semmi egyéb teendője nincs, mint a fizetendő öszveg kitudhatása végett kulcsot készitni, és jutalmas feltételek alatt pénzt szerezni a jobbágy részére. Ugy szintén csalatkozik az is, a ki, tapasztalván, hogy az 1840-ik évi permissiv rendeletnek kevés a sikere, azon meggyőződésben van, hogy egyedül a kötelezés elvének a dolgot kezdeni és bevégezni kell, — és akkor aztán minden rendben lesz. Magában még ez nem elegendő az óhajtott foganatra nézve. Hasonlóképen áll a dolog a bankintézet iránt is a mit a gyorsabb siker különösebben látszik ajánlani, de a mi magában is nehéz kérdés; ha pedig az örökváltsághoz köttetik, akkor két nehéz kérdésnek egyszerrei megoldása áll előttünk. Vannak itt több dolgok, mikre nézve előbb tisztába kell jönünk, igy p. o. a birtok-közösség eltörlése, mostani egyoldalu

adórendszerünk változtatása, a proportió jóvoltának egyes jobbágyokra is leendő kiterjesztése, rövidebb urbéri eljárás, a tagositás általánosabb alkalmazása iránti intézkedés s több effélék — a miket mig elnem intéztünk, nem fog az örökváltságnak hazaszerte általános sikere lenni. Ugy látszik a most felolvasott válaszból, hogy a főRR. magok is elismerik kiindulási pontunknak szükséges és igazságos voltát, miként t. i. az eddigi provisiók nem elegendők, és hogy a státusnak magának kell vezetőleg fellépni és tovább fejteni a dolgot. Ugy látszik, hogy közeledni hiszik ők is a gyökeres orvoslás idejét, s miután onnan indulnak ki a honnan mi, következetességnél fogva nem is állapodhatnak meg máshol a dolog utolsó stádiumában, mint épen ott, hol mi megállapodni kivánunk, hogy t. i. békét, szorgalmat és jólétet állitsunk elő ott, hol eddig csak keserüséget, pangást s idő és erő-vesztegetést tapasztaltunk; vagy más szóval, hogy az urbéri rendszer fékeiből tökéletesen szabaditsuk ki a földesurat és jobbágyot. Válaszukban nem kötik ugyan magukat a főRR. kizárólag a kötelezés elvének alkalmazásához, mintha t. i. csupán annak nemléte gátolta volna eddig az örökváltság sikerét, de nem is mellőzik azt figyelembe venni; sőt azon községekre nézve, hol minden egyéb praemissák tisztában vannak, s a jobbágyok akarják és képesek is magukat kiváltani, egyenesen alkalmazni kivánják a kötelezés elvét, s igy e tekintetben velünk egyetértenek. A mi pedig az örökváltság sikerének a főrendi válaszban foglalt egyéb akadályait illeti: egészen össze hangzanak azok nézetével, és ujjabban is kijelenti, hogy ha az ügyet hazaszerte mozgásba hozni akarjuk, ha azt akarjuk, hogy intézkedésünk az országnak ne csupán egyik vagy másik, hanem külömbség nélkül minden vidékeikre szóljon, lehetetlenlen figyelem nélkül hagynunk mindazon különböző tekinteteket s a dolognak mindazon különböző stádiumait, a mik a főrendi válaszban

foglalva vannak. De a mint ez iránt szóló meggyőződve van, ugy másrészről tudja azt is, hogy ha vannak vidékek, hol a jobbágyok az örökváltság üdvös voltát felfogni nem képesek, és igy arra kedvet, vagy más okoknál fogva is ösztönt nem éreznek magokban; ha vannak továbbá vidékek, hol a jobbágyok örömest váltanák meg magokat, de elégendő képességök nincs reá: vannak viszont másrészről boldogabb vidékei a hazának, és megyéje is azok közül való, hol a jobbágyoknál az örökváltságra mind akarat, mind képesség nagyobb mértékben létezik. Ezen vidékekre nézve tehát különösebben csak a váltsági érték levén már tisztába hozandó, az e végből intézkedést nem lehet halasztgatni addig, mig az e tárgy körül előlegesen teendők hazaszerte egészen bevégezve nem lesznek, — hanem igenis életkérdés siettetni a dolgot, eszközölni azt, hogy a jobbágynak ország gyülésileg védett jó igyekezete semmi szin alatt hajótörést ne szenvedjen; igazságos procedura által tisztára hozni a váltság tárgyait, előre kijelölni azoknak eszközeit, és előre biztositni mind a földesurat, mind a jobbágyot arra nézve, hogy az eválvátiónak urbéri kérdés alakjában történt eldöntése után, a fizetendő öszveg is szám szerint kifogván vettetni, valóságos fizetésen kivül semmi sem fogja tovább késleltetni a dolgot. Igy állnak ezek szóló nézete szerint, és hozzájok még csak azon észrevételt adja, hogy a főrendi válaszban az örökváltság sikerére felhozott azon nehézség, miként hazánkban pénz és hitel alig létezik, nagy részben el fog oszlattatni az által, ha teljesülni fog többeknek abbeli óhajtása, hogy addig is, mig a jobbágy földesurát tökéletesen kielégithetné, adóssági állapot fog köztük létre hozatni; ha az országgyülés ótalom alá fogja venni az évenkénti szerződéseket, legalább a kilenczedre és robotra nézve, vagy jobb esetben ugy intézkedendik, hogy az ezek után évenként fizetendő öszveg tekintessék ugy, mint kamatja az örökvált-

sági tőkének, s a tőke is időnként törleszthető legyen. Valamint a jobbágyok müveltségének különböző fokozatából meritett és a főrendi válaszban olvasható másik nehézségen sem fog semmi inkább segitni, mint az, ha az örökváltság esetei minél gyakoriabbakká tétetnek, és azon vidékekre nézve, hol csupán a váltság öszvegét kell tisztára hozni, az eljárási módnak országos megállapitásával a dolog minél inkább siettetik; mert a kevesebb müveltségü jobbágy semmiből sem fog inkább tanulni, mint magát örökösen felszabaditott jobbágy-társának előmeneteléből. — Ő a tárgy rendszeres felvételét és minden praemissáival együtt gyökeresen leendő elintézését továbbá is hagyni kivánja az országos küldöttség előtt, hova az már első izenetünknél fogva utasitva van. Kiköti azonban világosan, hogy azon vidékekre nézve, hol csupán az evaluátió van még hátra, az illető javaslat kidolgozását nem akarja feltételezni az országos küldöttség munkálatának egyéb részeitől, s nem akarja azokkal elválhatlan kapcsolatba hozni, hanem előlegesen és külön kiván készittetni javaslatot, mint magokat előadható minden hasonló eseteknél használandót. Vagy ha a rendek, a tárgy gyorsitása tekintetéből, talán azt látnák czélszerübbnek, ugy a javaslatot azonnal magunk initiáljuk, ettől sem lesz idegen, mert a kötelezés elvének ezen esetekbeni alkalmazása már mind a két tábla által kimondva levén, van alap, a mire épitni lehet, és nincs szükségszerinti ok, a miért késni kellene. Mindenesetre azonban, felkéri küldői nevében a rendeket, hogy tekintve azon temérdek zavart és kárt, mellyet a hazának nagyobb részében létező birtoki közösség maga után von — tekintve azt, hogy ez teszi az örökváltságnak is egyik főnehézségét, mert a tulájdon nincs miatta tisztába állitva, s ennélfogva sem a jobbágy nem tudja azt, hogy mi maradt fenn részére, a miért fizessen, és áldozatot hozzon, sem a földesur, hogy mi az, a miért neki váltságbért

követelni lehet; méltóztassanak ezen okoknak figyelembevételével, a birtoki közösség tisztábahozatala iránt hathatósan intézkedni, és ugy tenni ezen intézkedésöket, hogy záros határidő tüzessék ki, mialatt minden kérdések is a meum és tuum felett kiegyenlitessenek. Ha pedig a záros idő után maradna fenn még birtoki közösség, azon esetre határoztassék meg előre a kulcs, a mi szerint — és az illető hatóság, a minek közbejöttével, ha szinte a felek magok lépéseket nem tennének is, a birtoki közösség mindenesetre tisztába lesz hozandó.«

E közben rohamosan fejlődtek az események.

A karok és rendek a bécsi majd a budapesti események hirére lázasabb tevékenységbe merültek. Márczius 13-án Kossuth inditványozza, hogy a karok és rendek táblája szólitsa fel a nádort, hogy a felirat tervét terjeszsze elő a főrendeknek. Márczius 14-én közös ülés tartatott, melyben a »két tábla tekintélyesb tagjai közül országos küldöttség választatott, mely élén a nádorral a feliratot Ő felségének márcz. 15-én átadja.«

E küldöttségbe Tomcsányi József is megválasztatott.

A márczius 14-iki ülésen a sajtó törvény, a nemzetőrség felállitása tárgyában tétettek előkészületi intézkedések; s 15-én elhatároztatott, hogy a nemesség az összes adókban részt vesz s jobbágyi terhek megszüntettetnek, s törvényt alkottak az országgyülési követek szavazati jogáról s kimondatott, hogy miután a nép minden osztályának egyenlő jogai megállapittattak, uj választási törvény s a képviselet uj rendje vált szükségessé: a jelenlegi karok és rendek országgyülése feloszlattatik, mihelyt a legszükségesebb törvények megalkotásáról gondoskodtak.

Az 1847/8. évi országgyülés rövid öt hónapi tartam után 1848. évi ápril 11-én véget ért.

Utolsó országgyülése volt ez a magyar nemzet kiváltságos osztályának, mely kiváltságos nemzetrész csaknem egy

ezredéven át fentartotta nemzeti politikai életét, mely küzdött az alkotmányos jogokért s védte azt a jogfosztási törekvésekkel szemben s az erőszaknak, a hatalomnak ha engedett is, biztositotta — legalább papiron — időről időre azokat.

Az utolsó országgyülés tevékenysége elé reményteljes várakozással fordult a nemzet tekintete.

A nemzet köz- és magánjogi viszonyainak gyökeres átalakitása, a haladó kor vívmányainak az állam életébe átültetése tekintetett általában az utolsó országgyülés feladatának; s ha tekintjük alkotásait elkell ismernünk, hogy a feladat megoldásában a karok s rendek hazafias tevékenysége erős, törhetetetlen akaraterővel, bölcs előrelátással párosult.

Törvényes uton vivták ki a nemzet részére a közszabadságot, s tevékenységük véráldozat nélkül nagykorusitá a magyar nemzetet.

Rövid idő, öt hónap alatt törvényt alkottak József nádor érdemeiről, — István főherczeg nádorrá választásáról; független felelős minisztériumról; évenkinti országgyülés, népképviseleti rendszer, Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd-megyék és a Kővár területének az országba bekebelezéséről; törvénynyel biztositották Erdélynek kormányzati és törvényhozási egyesülését Magyarországgal; a közös teher viselés, — az urbér és azt pótló szerződések alapján tartozott fizetések megszüntetése; legelő elkülönzés, összesités és faizás fontos kérdései törvényekkel oldattak meg; törvényt hoztak a földesuri hatóság által intézett ügyekről; az urbéri tartozások államadósságá változtatásáról; papitized megszüntetéséről; hitelintézetről; ősiség eltörléséről; megyei hatóság ideiglenes gyakorlásáról; megyei választások s tisztujitás felfüggesztéséről; s törvény biztositá a sajtó szabadságot; a vallás szabadságot; a magyar egyetemről; a nemzeti szinek és ország czimeréről; a nemzeti

őrseregről; a szabadkirályi városokról; községi választásokról; a Jász-Kun és Hajdu kerületekről; Fiume s Buccari tenger kereskedési kerületekről; a nádori méltóságokhoz kötött hivatalokról; a közhivatalnokokról s birói elmozdithatatlanságról; a közlekedési tárgyak iránti teendőkről s végre a szinházakról alkottattak törvények.

E törvények átölelték a nemzet egész állami és társadalmi életét, — s ugy köz- mint magánjogi viszonyainak gyökeres átalakulását eredményezték, s alapjaiul tekinthetők azok a magyar nemzet uj s boldogabb életszakának.

S e törvények alkotásában, a nemzet állami és társdalmi életének átalakitásában vármegyénk követei tevékeny részt vettek.

Évekre évek merültek el az idők folyamában.

Nehéz küzdelmek, megpróbáltatás, leigázás szomoru évei.

Majd felviradt ujra az alkotmányosság napja. A nemzet a megalkotott törvények alapján uj életének napjait éli.

Követeink közül az egyik Tormássi János korán sirba szállt, Tomcsányi Józsefet az alkotmányos élet ujabb viradata ismét és pedig igen hasznos és örökemlékezetü tevékenységben találta.

»Exegi monumentum aere perennius!«

II.

A MÁRTIUSI ESEMÉNYEK HATÁSA ÉS AZ ÁTALAKULÁS.

I.

A »GYULAI KÖR.«

A szabadság, ha a földre tiporja is egyszer-másszor a zsarnoki önkény, a szabadság hősök vérével áztatott föld termő rétegéből erőt nyerve uj életre kél s áldásait mint éltető nap kiterjeszti a népekre, melyek az elnyomatás, a szolgaság rabláncaiban görnyedve, megszokták napról-napra tengetni örömtelen életöket.

Az 1848. évi kikelettel kelt uj életre a szabadság hazánkban.

Olasz-, Franczia-, Németországon át tört feltartózhatlanul hozzánk, hol a nemzet állami életével egy idős, alkotmányos jogaitól, szabadságától századokon keresztül megfosztva volt. — És itt a népek milliói tártkarokkal, lázas izgalomban örömmel fogadták; s diadalmas zászlóját legjobbjaink márczius 15-én tüzték ki hazánk szivében Budapesten.

Ki ne ösmerné az 1848. márczius 15-ének korszakot alkotó eseményeit?

Örökemlékezetüek azok, s lelkesült örömmel tekintünk vissza ama nagy napra s azon hazafiakra, kiknek csodálatra méltó tevékenysége kelté uj életre hazánk ősi alkotmányos jogait s teremté meg a közszabadságot.

Amint Budapesten felhangzott a szabadság dala: »Talpra magyar, hí a haza,« — az egész ország lázas izgalomba merült, s midenütt hóditott, hova csak elhatott a »nemzeti

dal« egekig törő szózata. És a közszabadság eszméje, a leküzdhetlen vágy ; felemelni a ledőlt szobort : az ifju kebel meleg ágyában fogamzott meg legelébb ; s nem volt hely, a Kárpátoktól Adriáig, — hol a nemzet tetterős ifjusága hazafias tevékenységet ne fejtett volna ki a szabadság szent eszméinek diadalra segitésében.

Békésvármegye lelkes ifjuságát azok között találjuk, kik áthatva a márczius 15-énck nagy eseményeitől, a szabadság ügyét legelsőbb tevék magukévá. Az egész vármegye egy sziv egy lélekkel csoportosult a szent zászló alá. Minden községben, de különösen Gyulán hangzott leglelkesültebben a szabadság dala. Örömrivalgással csoportosult s rajzott utczáról-utczára, köztérről köztérre a nép.

A hazafias lelkesültség központja a »gyulai kör« volt. Itt gyültek össze a vármegye tisztviselői, a vármegye szine java, s Gyula város müvelt közönsége, a mint a budapesti események hirét vevék, — s a kör tagjaiból alakult küldöttség fel kérte a vármegye első alispánját, felejthetlen emlékü Szombathelyi Antalt, hogy az egész vármegye népét hivja ösze köztanácskozásra.

A derék alispán örömmel ragadta meg az alkalmat, s márcz. 22-ére Gyulára népközgyülést hivott össze, »mi mindenütt lelkesedéssel fogadtatott.«

Nem lesz érdektelen , ha e népközgyülés lefolyását s az ott hozott határozatokat a »Pesti Hirlap« 1848. évi ápril 2-án megjelent számában közlöttek s levéltári adatok alapján ismertetjük :

»Megérkezvén a községek küldöttei a nép az utczákat elözönlötte. A gyülés a megyeház udvarán tartatott. Először nyiltak meg a megyeház kapui a népnek, a gyülést első alispán ur nyitá meg, sokszoros éljen kiáltással megszakitott beszédében többek közt kifejezé a feletti örömét, hogy a legujabb események által gyermekkora ótai imája teljesült; hogy ő az első, ki Békésmegye népének közgyü-

lésre meghivását eszközölheté. stb. Ezután felolvastatott követuraknak, kik magokat már a nép követeinek is mondák, jelentése, a még jelen országgyülésen bevégzendő 6 tárgy iránt, s a 3 törvényczikkely, mik ő Felsége megerősitése alá legközelebb felterjesztetnek.

Szólott ezután báró Wenckheim László, s beszédéből megemlitendőnek hisszük, miszerint minden urbéri járandóságokról lemondván, kijelenti, mikép annak, hogy ezt csak most teszi, midőn az iránt a törvényczikk már csak ő felsége megerősitését várja, oka egyedül abbeli félelme volt, hogy zavarokra s erőszakra ne szolgáltasson okot oly helyen, hol ilyes áldozatra a földesur nem lett volna hajlandó; felszólitotta a népet rendtartásra, kijelentvén, hogy Pest városának ő maga is beirt őre, s végre, hogy a népben bizva, bár felszóllittatott, ne jöjjön most a parasztok közé, mégis eljött mert itt született, s a néptől: tudja nincs oka félni stb. Utána Szeghő táblabiró szólt, előadván: hogy Békésvármegyében bold. emlékezetü barátja Rosti Alberttel ő volt az az egyetlen, ki nemesi birtokától már eddig is adózott stb. inditványozá követeinknek utasitásul adni, hogy a képviseletet minél szélesebb alapra épitsék, s hogy a nép fenn tartja magának, az eziránt most hozandó törvényt a legközelebbi ország gyülésen bőviteni vagy módositani. Elfogadtatott. Ekkor első alispán ur felolvastatá gr. Batthyányi Lajos miniszterelnök hivatalos levelét, a törvényhatóság elnökéhez, melyben ez a csend és rend fentartása iránt felelőssé tétetik, s ennek nyomán egy választmányt vélt kinevezendőnek, mely a f. hó 27-én tartandó évnegyedes gyülésre javaslatot adjon az iránt, mikép kelljen a nemzetőrség országos felállitásáig is a csend és rendet fenntartani? s felszólitá a jelenlevőket, hogy a választmányba tagokat ajánljanak. Stummer Lajos ügyvéd s a gyulaiak vezetője elnökül alispán urat kérte föl, s többeket nevezett, kik mind harsány tetszés nyilvánitással elfogadtattak. Előmutatott még első alispán

ur a m. k. helytartóságtól is az előbbenihez hasonló tartalmu levelet, melyet azonban, miután magát csak a felelős miniszterelnök irányában érzi felelősnek, szükségtelennek tartott felolvasni, a miben a gyülés meg is nyugodott. Végre Stummer L. a néphez szolt: »Önök közül, ugymond, körültem összeseregelve, már ma a városházánál ezren ünnepélyesen esküt tettek, hogy a rendet fenn tartják, mind a mellett inditványozom, hogy ez esküt, ha önöknek ugy tetszik, most itt mindnyájan vidéki testvéreinkkel ujitsuk meg, s felkérem alispán urat hogy azt előttünk elmondani sziveskedjék. Megtörtént. Isten szabad ege alatt az alispán után ezeren mondottuk el az ünnepélyes esküt: mikép isten bennünket és ügyünket ugy segélje a mint a közcsendet mind magunk fenntartjuk, mind másokkal fentartatni fogjuk.

A »gyulai kör« kezdeményezése folytán megtartott Békésmegye népközgyüléséről a »Pesti Hirlap« közleménye csak halvány képet nyujt.

De leirható-e a lelkesedés, ha a nemzet oly hosszas borulat után a közszabadság napját felderülni látja?

Az öröm, a lelkesedéstől ragyogó szem a jövőbe tekinte, — s a hazafiui érzelmektől áthatott lelkekben legyőzhetlen vágyak keltek életre: kiterjeszteni a szabadság áldásait, a paloták és kunyhókra egyaránt; részeltetni az alkotmányos jogokban a haza minden fiát.

Szabadság, testvériség, egyenlőség volt a jelszó, ezen szent eszmék kivivásáért szált a vármegye közönsége sikra és fogott kezet a kiváltságos osztály tagja az alkotmányos jogokat nélkülöző földmivessel, az együtt, egymásért, a hazáért küzdésre szövetkezve.

Az általános öröm, lelkesedés, a honfiui érzületek, jogos óhajok, kivánatok hű kinyomata a vármegye határozatában nyilvánul.

Lelkesitő, elragadóan szép a vármegye nyilatkozatának minden sora. — A hazaszeretet, a közszabadságért

rajongó honfi lélek, alig önthetné lelkesitőbb, elragadóbb kifejezésekbe érzelmeit, vágyait.

»Mi Békés vármegye egybegyült rendei — igy szól a határozat — százhatvanezer főnyi meghivottjaiban velünk már ma együtt tanácskozott összes népségünk nevében és képében is, ezennel tudtul adjuk a magyar hazának, hogy mi az egész nemzet alkotmányos szabadságának boldogságnak s ezekből felvirulandó dicsőségének — honalapitó szabad őseinkről örökségképen ránk maradt legforróbb óhajtásától fellelkesitve s az idők komoly fordulatánál, különösen pedig az egész századok müvét órák alatt szerencsésen bevégző jelen nagy napjainknak, az igazságos isten ujjaként intő jeleit megértve s szivünkre véve, azon a nemzetek életéből s a történet lapjairól is tanult, minden népet és nemzetet egyaránt boldogitó örök igazságokat, melyekért ez országnak nagy része is, — egy fény és hatalom környezte töredék ellen, — százados, s fájdalom mind addig sikertelen küzdelmekben fogyasztá erejét, s csaknem minden haszon nélkül vesztette idejét, — azon pontokat, melyek egy alkotmányos nemzet szabad kifejlődését s általános jóllét és boldogságát előteremtik, s magunkra alkalmazva az egész magyar népnek — most oly sokfelé szétszakgatott érdekeit egyesithetik, a testvéri rokonulat, minden visszás elemek összesimulását, és ezek által a békés átalakulást, a nemzet erejét, hatalmát s dicsőségét előállithatják, azon nevezetes reform pontokat, melyeket Pest városa polgársága országgyülési kivánat alakjában mind az ország rendeihez, — mind ő felségéhez felterjeszteni határozott: magunkéinak, sőt legnagyobb részben e honban szülői gonddal régtől folyvást hiven ápolt saját gyermekeinknek is ismerjük és valljuk.

Tisztán látjuk és tudjuk — hisszük és érezzük, hogy a százados halogatás és vétkes mulasztás veszélyes fonalát tovább nyujtani nem szabad, hogy a feltevések ideje

valahára lejárt; örömmel látjuk és tapasztaljuk, hogy az ország népének véletlenül nyilatkozáshoz juthatott legnagyobb része, megyénk népe pedig egész átaljában megérett arra, hogy isten, és az emberiség törvényei után igényelt polgári jogokat és szabadságot felfoghatja és érezheti, ellenben lelkét a szabadság vágya foglalván el, — rabszolgailag igazságtalanságokat türni már nem képes; tudjuk és érezzük, — hogy az összes nemzetet maga, a bár legjobb szándék, fényes igéretek és remények többé ki nem elégithetik, s ott áll a dolog, hogy az együtt ülő hongyülésnek eredmény nélküli, vagy csak felszines s félszeg intézkedések melletti szétoszlatása, a legbizonytalanabb kimenetelü polgári ártatlan vért is ontható végetlen zavaroknak tenné ki koczkául az egész nemzetet, — és többé semmi más, — mint összefüggő s kimeritő reform törvények, az igazság és alkotmányosság szent alapjain adhatják csak meg e nemzetnek a kivánt megnyugvást.

És e hitben, ez erős meggyőződésben innen elutasitjuk, még pedig, minthogy a nép akaratját saját magától megértve, s vele a haladás és szabadság szives óhajtásában testvérileg rokonulva hozzuk eme határozatunkat, megmásolhatlanul és visszavonhatlanul utasitjuk országgyülési képviselőinket, hogy ama reform pontokat, még ez országgyülésen inditványozzák, lelkiismeretes hűséggel pártolják, s törvénybe is iktatni minden áron igyekezzenek, s azokra nézve is, melyek már eddigelé tanácskozás alá vétetvén, most is csak részletes, és fél intézkedéssel czéloztattak volt bevégeztetni, milyen például a közös teherviselés egész kérdése, hová a házi és hadi adón kivül a véradó, vagy a katona állitás is tartozik, ujra inditványba hozzák, egészben tárgyalják, s mint az igazság és alkotmányosság végczéljai kivánják hozandó törvénynyel a szerint be is fejeztetni törekedjenek.

Minthogy pedig a népnek sorsa a fejedelem előtt sem

lehet közönyös, és a közóhajtást leplezetlenül tudnia igen szükséges, — de mint a törvényhozás kiegészitőjének a felterjesztett törvényekhezi hozzájárulása is mulhatlanul megkivántatik a fentebbiek értelmében szerkesztendő felirásban fiui tisztelettel és bizodalommal megkérjük ő felségét is, hogy hű magyar nemzete boldogitására, de egyszersmind saját trónja erősbitésére és dicsőségére hozandó és felterjesztendő reform törvényeket fejedelmi jóváhagyásával megerősiteni méltóztassék.«

Békésvármegye népközgyülésének lelkesedése a legmagasabb fokra hágott, midőn Báró Wenckheim László lépett a szónokok számára készitett emelvényre. — Alig volt képes a lelkesedés kitöréseitől szóhoz jutni, — mignem megszünt az elragadtatás zaja és szólni kezdett a néphez, mely szavait áhitattal hallgatá. — A századokon át elnyomott, politikai jogokat nélkülöző, szolgaságban sinylődő köznép érdekeiről beszélt — a köznéphez. Üdvözölte a közszabadság napjának felviradását, mely milliók részére biztosit jogokat, biztosit jóllétet, mely felemeli a magyar nemzetnek legerőteljesebb alkat-elemét a jobbágyságot a szabadság magaslatára. S midőn kijelentette, maga s testvérei nevében, hogy a közös teher viselés elvének hivei, és a jobbágyi viszonyból eredő tartozások megszüntetését célzó törvényjavaslatnak törvénynyé emelését szivükből óhajtják, — sőt, már most kijelentik, a törvényjavaslat sorsát nem tekintve, hogy minden jobbágyaikat teljesen egyenjogu honfiaknak tekintik, és örökre lemondanak mindazon szolgálatokról, melyek eddigelé őket illették: óriási, szünni nem akaró éljenzések közt emelték vállaikra, s hordozták körül a lelkesült tömeg sorai közt.

»Édes kötelesség, s jól esik rokon indulattól hevült lelkeinknek igy hangzik a vármegye határozata — e nap egyik emlékéül ide iktatnunk Báró Wenckheim Lászlónak testvérei nevében is tett azon ünnepélyes kijelentését, hogy

ő amaz uj törvények szentesitését és kihirdetését sem akarja bevárni, s lelki tiszta sugallatából lemond minden volt jobbágyaik irányábani minden robotbeli szolgálat, füstpénz és dézsma iránti uri jogairól, — mit eddig is a zavar kikerülése tekintetéből nem tehetett.«

A márczius 15-iki nagy események után rohamosan fejlődött a közszabadság ügye.

Békésvármegye népközgyülésének lelkesült zaja még el sem csendesült már ujabb hazafias mozgalmak szintere lett Gyula.

Amint az országos események fejlődtek, s az események hire szárnyakat öltött, a »gyulai kör« lelkes ifjusága fáradhatlan tevékenységet fejtett ki, hogy az eszméket a nép lelkébe átörökitse, — hogy a szabadság kivivott győzelmei dicsőségének, örömének minden honpolgárát részessévé tegyen. Szitotta a lelkesedés szent tüzét, szárnyakat kötött a nép szabadság iránt táplált vágyaira, segité felszállni azokat ovatosan, hogy biztosan elérhessék a közjóllét magaslatát.

A tevékenység központja a »gyulai kör« volt, hol a naponként lefolyt országos eseményekről vett hireket közölték egymással, közölték a néppel. A vármegye követei napról-napra értesitették a kört a történtekről, s a közlemények felett élénk eszmecserék folytak; s tanácskoztak, hogy véleményüknek miként adjanak minél hatásosabb kikifejezést, s eszméikkel miként vegyenek részt az országosan megindult mozgalomban.

Alig egy pár napra, a megyei népközgyülés után a »gyulai kör« élénk mozgalom szinhelye volt.

A bekövetkezett országos események folytán szükségesnek mutatkozott, hogy a vármegye közönsége véleményének, óhajainak erőteljesbb kifejezést adjon, — s a kör, ifjabb tagjai inditványára márczius hó 31-ére rendkivüli közgyülés hirdettetett. Nemcsak a kör tagjai, de igen sokan a megyéből is jöttek a közgyülésre, s a gyulaiak ugy el-

lepték a kör helyiségeit, s az utczákat, a kör helyiségei előtt levő közteret, hogy alig lehetett közlekedni.

A közgyülés óriási lelkesedés közt kezdte meg a tanácskozást, elragadó hatást keltett a kör egy ifju tagjának szónoklata, ki vázolta a rohamosan fejlődő eseményeket, melyeket a nemzet nehány nap alatt villám gyorsasággal élt át, s ezzel szemben a törvényhozás szerepét, mely a nemzet közvéleményeként nyilvánuló reformoknak törvénynyel szentesitésében a kellő tevékenységet, erélyt kifejteni késik, s inkább csak a tényeket formulázza, a helyett, hogy a közszabadság elvei alapján a demokratikus eszméknek a nemzet óhajainak megfelelően, gyorsan törvényeket alkotna, az államalkotmány átalakitásán működni sietne. — Majd inditványoztatott, hogy a kör, a vármegye bizottmánya elé terjeszszen inditványt, hogy a nemzet óhajainak minél előbb törvénynyé emelése végett szavát emelje fel, s tegye meg mindazon lépéseket, melyeket a közszabadság érdeke sürgősen követel.

Az inditvány egyhangulag elfogadtatott s mindjárt másnap április 1-én terjesztetett annak tárgyalására összehivott vármegye bizottmányának rendkivüli közgyülése elé.

A rendkivüli közgyülésen igen nagy számmal jelent meg a vármegye közönsége. Részvettek a jegyzőkönyv feljegyzései szerint: Lehoczky Lajos, Karassiay István, Beliczey József, Bonyhai Béni, Kalmár Mihály, Tormássy Lajos főorvos, id. Farkas Gábor mindnyájan táblabirák, Szakál Lajos első, Szánthó Albert másod aljegyző, Bogyó János fő, Farkas Gábor, Kereszturi László, Kiss Lajos, Hoffmann Károly alügyészek, Virágos Sándor fő, Pollner Lajos alpénztárnok, Kiss János, Kiss Péter főszolgabirák, Kállay Ignácz főbiztos, Tessedik Károly, Sipos Sándor, Farkas Béla esküdtek, Hahoty László, Kálló József, Szikszay Dániel, Stummer Lajos, Huszka Mihály és József, Varga János, Sebestyén Mátyás, Schriffert Mátyás, Gergely Ferencz. — Szom-

bathelyi Antal első alispán volt az elnök s előterjesztette, hogy a mai ülést rendkivülileg megtartani, a »gyulai kör« által tegnap határozott némely, a haza ügyét érdeklő és országgyülési intézkedést igénylő inditványok tették szükségessé.

A kör inditványa ezután küldöttség által terjesztetett elő.

Foltényi Ignácz volt a küldöttség szónoka.

A meghatottságtól rezgő, de biztos, emelkedett hangon szólt a megye közönségéhez, s a mint belemerült szónoklatába, mindinkább érczesebb, erőteljesebb lett hangja.

A megye közönsége feszült figyelemmel hallgatta az ifju szónok lelkesitő szavait. »Látni lehetet szónoklatának hatását, a lelkesedéstől derült arczokon, s a fénylő szemekből.«

Az inditvány egyes kimagasló részeinél szünni nem akaró éljenzésben tört ki az elragadtatás s meleg kézszoritásokkal üdvözölték a kör küldöttségének tagjait.

Az inditvány a következő volt:

»Tisztelt bizottmány! A gyulai körben tegnap összegyült polgárok által közakarattal elfogadtatott némely inditványok a tisztelt bizottságnak, mint a megyében az uralkodó eszméket és érdekeket képviselő testületnek egy küldöttség által előadatni rendeltettek, nekünk jutott a szerencse önök előtt kijelenthetni, a nép óhajtásait, aggodalmait.

Küldőink ugy vannak meggyőződve, miként az egész ország békéje, nyugodalma, a rend érdekében mulhatatlanul szükséges, hogy oly rendkivüli események közepette a minduntalan ujabb változásokban felmerülhető történetek e megye részéről nemcsak szorgos figyelemmel kisértessenek, de rögtöni intézkedések által vezéreltessenek is; — tekintve annálfogva országunk belviszonyait, tekintve azon igényeket, melyeket a jogoktól fosztott nép kebelében régóta táplál, s melyek hála az égnek, immár oda fejlőd-

tek, mikép kielégitésök veszély nélkül tovább nem halasztható: törvény által kivánják küldőink biztosittatni a polgári szabadság legmagasztosabb eszméjét; a törvényhozásbani befolyást; kivánnak és követelnek népképviseletet a lehető legszélesebb alapokon, mindenesetre az egyenlőség alapján, mert megvannak győződve, miként szabadok csak igy és másként nem lehetnek; népképviselet nélkül nyiltan kimondják, veszélyeztetve látják a közcsendet, népképviselet nélkül Magyarországra nézve nincs többé békés átalakulás, az elnyomott igazságot, fegyver, erőszak fogja kivivni; küldőink a képviselet eszméjét a magyar nép szabadság élet-kérdésének tekintik; s ugyanazért határozott akarata az, hogy ezen századokon által töllök megtagadott jog azonnali életbeléptetését sürgesse és eszközölje a tisztelt bizottmány, mint a népérdek s akarat képviselője, minden tehetségében álló uton módon, a magyar miniszterium, úgy az országgyülésen is; terjessze fel a nép e méltányos kivánatát, s azonnal, mert e nemzet perczei drágák, gyorspostán, sürgöny utján.

Másik kivánata is van még küldőinknek, lejártnak tudják azon időt, melyben a kiváltságos osztály küldöttei egy ország, az alkotmány jótékonyságaiból kizárt, az önkormányzás jogától megfosztott nép sorsa, boldogsága felett határozhassanak, a magyar országgyülés kiváltságos elemet képvisel csak, a nép, a nemzet bizodalmát nem birhatja, követelik a most müködő országgyülés rögtöni eloszlatását s a bezárástól számitott hat hetek mulva, egy ujnak s már legtágasabb képviseleti rendszer alapján választandónak Pestre való összehivását.

Harmadik tárgy, mely küldőinkben aggodalmat szült sulyosabb, mert a nemzet függetlenségét tárgyazza, a rend, fenntartására megbizott választmány tegnap érkezett proklamációjából ösmeretes: a hadügy és pénzügy, a nemzet idege és vére, hogy ugyanazon szavakkal éljek szabadsá-

gunk és függetlenségünk egyetlen bizonyitéka, királyi adott szó ellenére a nemzeti magyar kormány kezéből kivétetni czéloztatik, e czél ellen, mely legszebb reményeinket romba döntené, küldőink ünnepélyesen tiltakoznak, tiltakozásuknak minden úton, s kitelhető módon hatályt s erőt megadni kértek, érzik ők e szavak súlyát, előttük legszentebb a haza függetlensége. — Ugyanazért a magyar szabadság szent érdekében felszólitjuk önöket, hogy a nemzet ily módoni kijátszása ellen erélyes és határozott fellépésre utasitsák követeinket.

Még egy kivánata van küldőinknek, e nemzet sorsa, hogy miként fog eldőlni: a jövő titka, nekünk saját érdekünkben fekszik mindenre készen lenni. A rend fenntartására Gyulán már alakult nemzeti őrsereg, a tegnap összegyült polgárok összesége küldőink felkérik önöket, hogy annak felfegyverzéséről czélszerű és elegendő fegyverekről gondoskodni, és az eziránt szükséges lépéseket megtenni sziveskedjenek.

Ezekből állanak küldőink méltányos kivánatai, mi tisztelt bizottmány eljárásunkat e helyen bevégeztük azon meggyőződéssel, hogy aggodalmaink hazafiui pártfogókra találandanak, ügyünk a haza ügye, e szó biztositja a sikert.

Isten vezérelje önöket intézkedéseikben, hogy a nép bizodalmát továbbra is megtarthassák. Éljen a szabadság!«

Az előterjesztett inditványokkali fellépésből örömmel látja a központi bizottmány, miként a haza ügyei iránti éber figyelem, részvét és lelkesedés mutatkozik a társas körökben is. Egyébiránt pontonkénti határozata a bizottmánynak az elibe terjesztettekre nézve a következőkből áll:

1. A népképviseletet érdeklőleg tett inditványt a bizottmány átaljában elfogadja, s bárha az már a mártius 22-én tartott népközgyülési jkv. 4-ik száma alatt a követeknek adott utasitásban benfoglaltatik is, mindazáltal mivel az országgyülési tanácskozásokról adott hirlapi közlések

sokban némi aggodalmaknak engedtek helyet, mintha ama legtágabb egyenlőségi alap nem vétetnék oda fenn oly tisztán, mint az inditványozó testület s ezen bizotmány is azt értelmezi s életbe léptetni is kivánja, utólagosan is világos utasitásul adatik a követeknek, hogy a népképviseleti törvénynek olyképeni alkotását sürgessék és eszközöljék, hogy a nemzettestben szakadást, idegenkedést s gyülölködést előidéző mindennemü kasztok végkép eltörölve legyenek, tisztán kimondva a nemesség senkinél qualificatiónak ne tekintessék.

2. A második inditvánnyal felhozott bizalmatlanságot nem osztja, nem érezheti a bizottmány, sőt nyiltan kimondja, hogy a törvényhozó test az utasitások és formák nyügeiből erélyesen kibontakozva valódi nemes hazafiassággal s a szerencsés pillanatokat ugyan megragadva úgy jártak el, hogy hálás elösmerést érdemel az egész nemzettől. Kimondja továbbá a bizottmány, hogy a követi karnak magának e részben a küldőkhöz intézett nyilatkozata szerint is, az országgyülés mostani alakjában a nemzetet nem képviselheti is, — mindazáltal annak, hogy a követi kar által kitüzött s a megyék által is sürgetett szorgos teendők bevégzése előtt a »kör« általi kivánathoz képest rögtön eloszoljék, helyét épen nem látja, sőt inkább szives óhajtása, követelése a bizottmánynak, hogy az előre kitüzött tárgyak, melyek a jövő országgyülés czélszerü megtarthatására s a nemzet független jövője biztositására szolgálnak mulhatatlanul, azonban lehető leggyorsabban bevégeztessenek, és csak ezután oszlandván el, a budapesti uj országgyülés megtartására törvényileg számitson, nem több, mint 6, vagy az eloszlás napjától legfeljebb 8 hét tüzessék ki.

Azért nem látja pedig a bizottmány ez időközt továbbra is kiterjeszthetőnek, mert jelen állapot, melyben a régi rendszer eltörölve, az uj pedig tökéletesen megállapitva s kiegészitve nincs, biztos és megnyugtató nem lehet. Ezer-

féle akadálylyal küzd a magán és közélet, ujabb fennakadások s zavarok fejlődnek naponta, melyeket tökéletesen kiegyenliteni, helyrehozni s ezzel a hazát minden veszélytől megmenteni a jövő országgyülés feladata leend, mely ekként felemlitettek szolgálnak e pontot illetőleg utasitásul.

A 3. pont alatt a had- és pénzügyre vonatkozólag a »Pesti-kör« hirdetménye folytán inditványozottakat egész kiterjedésében elfogadja. A bizottmány e két ügyet tekinti a nemzeti függetlenség legszentebb palládiumának, ezek nélkül nem lát szabadságot a nemzet számára, ezekért méltónak tartja egész csepp vérig küzdeni minden jó polgárnak, oly féltett kincsek ezek, hogy bármint tiszteltessék a fejedelem sértetlén személye, bár mily szentnek tartassék is a királyi szó, mindazáltal maga a gyanu, mely támadt, maga a hir, mely már szárnyra kelt, elegendő arra, hogy ovatos féltékenységgel, határozott s elszánt akarattal lépjen fel, minden ember, minden hatóság s minden testület, kijelenti a bizottmány nyiltan, miként mind maga, mind a nép melynek képében tett és határoz, a hadi és pénzügyeknek független magyar kormány által s a birodalmaktól tisztán, külön válva leendő kezelését a mostani országgyülés legszentebb s legfőbb kötelessége törvénnyel biztositani és semmi áron el nem engedni.

Azért meghagyatik a követeknek, hogy ők és a haza nyilatkoztassák ki, miként nemzeti függetlenségünk ezen két fő tényezőjét az egész nemzet nyugalmának felháboritása nélkül most elidegeniteni nem lehet, s a nép is, melyet a bizottmány képvisel, mindenre, még a legvégsőkre is kész ama függetlenség biztositására és semmibe, mi azt távolról is csorbithatná, bele nem egyezhetik s felelősség terhe mellett meghagyja a követeknek is, hogy semmi szin alatt bele ne egyezzenek, hanem minden áron ellene legyenek.

Mely ekkénti utasitó pontoknak, hogy a törvényhozás együtt ülésének rövid ideje alatt kellő hasznát vehessék,

szükségesnek látja a bizottmány azokat sürgöny által nyomban felküldeni a követeknek.

Egyébbiránt vonatkozólag a helybeli nemzetőrség felfegyverzésére s általában a fegyverek szerzése iránti a 4-ik pontban foglalt inditványra, e részben a »Kör« s egész nép megnyugtatására kimondatik itt: miszerint a bizottmányi elnöknél van már a miniszterelnöki rendelet, hogy szükség esetére a lehetőségig kifognak a királyi fegyvertárból a fegyverek szolgáltatni, mihelyt a törvényhatósági elnökök az iránt jelentést tesznek, s a mennyiben az őrsereg vezérével a bizottmányi elnök már értekezésben van, legelső alkalommal fog lépést tenni elnök ileg, hogy a szükséges mennyiségben a fegyverek megszereztessenek, addig is a megyei fegyvertárból minden használható eszközöknek kiadatása iránt rögtön fog intézkedni.«

II.

A KÖZSÉGEK.

A nép, mely századokon át az alkotmányos jogok, a közszabadság élvezetéből ki volt zárva, a márcziusi eseményekben látta felderülni új életének napjait.

Alkotmányos életének első perczeit élte a nemzet legtekintélyesebb része: a köznép, — s a szabadság édes örömeit lelkesülten élvezte mindenütt a hazában, — pedig a lelkesedés, az öröm mámorában alig gondolt arra, hogy a korszakot alkotó események, melyek a nemzeti átalakulás kezdetét jelzék, milyen jövőnek, minő jogoknak képezik alapköveit. Csak homályos sejtelemmel birt arról, hogy a márcziusi események siettetik a rég várt kor elérkezését, midőn a haza sorsának intézésére minden hon polgár egyenlően gyakorolhat befolyást; s alig hitte, hogy a századokon át kínnal hordozott terheitől valóban megszabadulhat a szolga nép, s a felszabadulásnak, a közszabadságnak díját, mindenkinek mint élni, előhaladni, gyarapodni, anyagi és szellemi erejének kifejthetésére jogosult szabad honpolgárnak, egyenlően hozandó áldozatokkal, nemzet fentartó munkássággal kell le rónni.

Határtalan lelkesedés, öröm tölté be a sziveket.

Vármegyénk községei is, amint hirét vevék a márcziusi eseményeknek: ünnepet ültek.

A lelkesedés első perczében a harangok imára hivó

szózatára templomba gyült a nép. A lelki pásztorok hirdeték a szabadság szent igéit, s a nép áhitattal hallgatta őket.

A hálaadó ima után a közterek, középületek teltek meg zajongó sokasággal. Mindenütt csak a márcziusi eseményekről beszéltek, a nemzet új életének, a szebb jövőnek képét élénk szinekkel festék egymás előtt.

Ünnepet ült minden község. Zászlók lobogása, körmenetek, kivilágitás jelezték a közöröm érzetét. A szomszéd községekbe hirnököket küldtek, részesévé kivánván tenni mindenkit az örömnek; s a küldöttek már mindenütt öröm és lelkesedéstől áthatott lakosokat találtak. Gyorsan terjedt a hir, alig egy pár nap alatt az egész vármegye tudta, hogy »rabok többé nem leszünk.«

A lelkesedés, az izgalom szónokokat hivott az emelvényekre, kik nemes hévvel, hazafiui érzelmektől áthatottan ösmertették az eseményeket, azok hatását. Elragadtatással beszéltek a nemzet felemeltetéséről, a közszabadság áldásairól.

Határozatokat hoztak. Üdvözölték a márcziusi események alkotóit, a nemzet vezér férfiait, — az országgyülést tevékenységre serkentették, s a közszabadságnak minél előbb törvénynyel leendő biztositására buzditották.

Feliratokat szerkesztettek, s azokat a népgyülések ezer, meg ezer tagjai irták alá. Küldöttségeket választottak, melyek feliratait személyesen vigyék fel az ország szivébe, s a nemzet nagyjaihoz, megbizván őket, hogy szóval is kifejezést adjanak a nép örömének, lelkesedésének, bizalmának, reményeinek, s nem mulasztották el vágyaikat, kivánataikat is tolmácsoltatni.

Békésre márczius 20-án érkezett meg a pesti események hire.

Az olvasókör vette az első hirt, s a »Pesti hirlap«-pal a reform pontokat számos példányban. A kör elnöke Haj-

nal Abel azonnal összehivta a közgyülést, meghiván arra a község elöljáróit is, s elhatározták, hogy másnap az eseményekről a templomban értesitik a népet, s népgyülést hivnak össze, melynek feladata lesz a további teendőkről intézkedni. Másnap a templomban hirdették ki a közszabadság napjának felderülését. Majd a község háza előtt ösmertette a község jegyzője Asztalos István, hogy »mit kiván a magyar nemzet,« s a lelkesült nép az öröm szünni nem akaró kitörései után választmányt alakitott, hogy az, a vármegyéhez feliratot szerkeszszen, melyben Békés lakossága hazafias lelkesedésének, örömének kifejezést adva kijelentse csatlakozását a reform törekvéshez, s mely a lakosság vágyait, kivánatait is tolmácsolja.

A templom téren csoportosulva várták a felirat szerkesztését, — ujra meg ujra felolvastatván a pesti reform pontokat, s a »Pesti hirlap«-nak a márcziusi eseményekre vonatkozó tudositásait.

Elkészült a felirat.

Az elöljáróság, lelkészek, tanitók élén megjelent Asztalos István s felolvasta a feliratot, mely hü képét tünteti fel a nép hangulatának.

A felirat igy hangzék.

»Tekintetes, nemes vármegye!

Békés városa népe a legnagyobb örömmel s igazi lelkesedéssel értesült arról, miszerint Magyarország egén felderült a nap, megérkezett a pillanat, melyben az oly sokat szenvedett nép valahára méltatlan helyzetéből kiemeltetvén, s eddig az alkotmányos népet egyedül tevő nemesi osztálylyal érdekben és érzelemben egybe olvadván, egy szilárd nemzetet képezendhet, és e szép ország ujjá születendhetik. Örömmel fogta fel azon körülmény becsét, hogy mi más országban polgári vérbe került, az hazánkban békés uton indittatott meg. Örömmel ragadta meg ennélfogva a mennyei gondviselés által nyujtott alkalmat, e

sorsáról örökre határozó pillanatban nyilatkozhatni, miszerint a pesti lelkes — — — nép választmánya által közrebocsájtott, előttünk felolvasott s megmagyarázott s jól megértett nevezetes 12 reformi pontok, mint az ujjá születés zálogául kitüzötteket ezer örömmel elfogadjuk, magunkévá teszszük, — meglevén arról győzödve, hogy ezeknek szerencsés, következetes és a most felmerült népboldogitási és nemzet alakitási eszméknek hü keresztülvitele után nem marad többé polgárilag boldogtalan lakossa a hazának.

És midőn ezen elválhatlan, határozott ragaszkodásunkat a reform pontokhoz kinyilatkoztatjuk, egyszersmind kijelentjük, mikép hük akarván maradni azon békés szerephez, melyen a reform megindittatott, nem kivánjuk felszaggatni a régi sebeket, elnyomjuk keserveinket, panaszainkat, fékezni kivánjuk szenvedélyeinket, s a törvényesség békés terén kivánunk maradni, sőt a szerencsés siker reménye fejében őrei leszünk a rendnek és csendnek; de egyszersmind testvéri bizodalommal felkérjük a tekintetes megye rendeit, mint a törvényhozás részeseit, hogy ismert hazafiui szellemök egész erejével méltóztassanak az országgyülésre hatni, s ezzel közre munkálni a végett, hogy a szerencsésen kitüzött 12 reform pontok hódolva tisztelt koronás királyunk trónja diszére és erősbitésére s összes nemzetünk javára, javára különösen azon népnek, mely az ország terheit több, mint egy század óta kizárólag viseli és bizonyosan méltányos eljárást igényelhet, minél előbb, egy is azok közül ki nem maradván, szerencsésen keresztül vitessenek és törvénybe iktattassanak.

Ismeri a nép, ismerjük mi azon hazafi szellemet, melyben a tettes megye már ezen pontok nagyobb részét országgyülési követeinek ugy is utasitásául kitüzte; ugyanazért azt reméljük és várjuk hogy azokat minden szükkeblüségtől ment magas szempontból, például a törvények előtti vallás egyenlőséget, — minden, a

két magyar hazában bevett vallás tökéletes viszonosságáig, és minden következményeiben kiterjesztve, — az ipar és kereskedés tökéletes szabadságát, az urbéri viszonyok megszüntetésébe a királyi haszonvételeket is oda értve, egész terjedelmében kivivni törekvendik.

És midőn a tekintetes rendeknek ezen nemes küzdelmeiket rokonszenvünknek egész hevével kisérve, — mindenben kész segédkezet igérnénk; — lelkesedésünknek közepette, az e végre mulhatlanul szükséges rend és csend, higgadt fentartását ujra igérjük és fogadjuk, — tudván azt, hogy szabadságra csak magát mérsékelni tudó értelmes nép méltó, — más részről ujra kérjük a tettes rendeket, hogy ernyedetlen buzgósággal megragadva az europai körülmények kedvező fordulatait, s minden előgördülhető akadályokon elszántan áttörve, nehogy ily roppant erővel ható események keserü csálodássá válni kényszerüljenek, e nagy remények teljesülését, ama 12 pontok sikerét eszközölni méltóztassanak.

Ezek azok, melyekben Békés városa 19 ezer népességének rendszeres választmánya s egész közönsége nyilatkozni s kérelmét előterjeszteni kivánta a tettes nemes megyéhez, kik egyébiránt testvéri rokonérzelmekkel és teljes tisztelettel vagyunk — Békésen mártius hónap 21-dik napján 1848.«

A feliratot lelkesült éljenzések közt fogadta el a nép s aláirta, ki csak hozzá férhetett.

Az aláirást a város birája Kállay József nyitotta meg s aztán következnek Nagy Gergely törvénybiró, Asztalos István jegyző, Balog Mihály, Borbély János, Szabó Ferencz, Püski János, Kovács István, Kortsok Mihály, Bartyik János, Szabó Sámuel, Szőke György, Püski Mátyás, T. Nagy János, Túri András, Z. Kis Mihály, Papp László, Bereczki

János, Cz. Veres István esküdtek, Elekes András, Hajnal Abel, id. Asztalos István lelkészek, a tanitók és általában az intelligens lakosok, — igen jellemző, az öröm és lelkesedés mellett a köznyugalmat, a békés hangulatot, egyetertést tanusitja azon körülmény, hogy a feliratot Békés összes izraelita polgárai is aláirták.

Fájdalom, e köznyugalmat és egyetértést kevés napok multán a féktelenkedés, egyenetlenség, és a legnagyobb zavarok váltak fel.

A márcziusi eseményekről vármegyénkben legelőször Szarvas értesült.

A főszolgabiró Tessedik Károly, márczius 17-én kelt jelentésében érdekesen festi a hatást, melyet a rendkivüli események keltettek.

»Mik történtek Magyarországban — igy szól a jelentés, — nevezetesen annak szivében Pest városában, azt tekintetes első alispán ur meglehet e sorok odaérkezte előtt tudandja, s ha azoknak hire eddig oda nem jutott volna, értesülve lesz az ide rekesztett proclamátióból. — Arról azonban mi e perczek lefolyta alatt Szarvas városában véghez ment, tudósitani kötelességemnek tartottam. Ugyanis a gyors kocsi ez éjjel megérkezvén az azzal jött conduktor és vendégek nem csak elhiresztelték, hogy Pest városa összes közönsége egy petitiot nyujtott be az ország gyülésének s annak némely pontjait a nagymélt. kir. Helytartó Tanács által teljesedésbe hozta, hanem egyszersmind tömérdek nyomtatott példányokat is hoztak le, mely az érdekelt petitiot tartalmazza. Ma reggel értésemre jött hirnél fogva, már az éjjel történtek tanácskozások, melyek szerint ma a két cassinóbeli tagok összehivandók, e tárgy tanácskozás alá bocsátandó s mitől leginkább elijedtem, az egész ügy a szarvasi népnek templom előtt meghirdetendő lett volna. Ily zavar közt hivatalos kötelességemnek ösmertem a legnagyobb befo-

lyással bíró egyesületi tagokat kéréssel (mert erőhöz nyulni képtelenségnek tartom) arra birni, hogy ha már az eszmék terjesztésétől elállni nem akarnak, legalább attól ovakodjanak, hogy a különben is könynyen izgatható szarvasi népet a templom előtti publicatio által tévutakra ne vezessék, szóval, a hirdetéstől eláljanak, s a mit tenni akarnak, azt az érdekelt egyesületek maguk körébe végezzék el. Sikerült is a többször emlitett egyesületeket erre rá birni; de éppen midőn e részben már már megnyugodtam volna, nem csekély rémülettel toppant be hozzám Szarvas város birája, két jegyzőjével azon hivatalos jelentéssel, hogy a város nagyobb része e hirekkel telve van s nehány óra alatt a legutolsó lakos is és pedig sok félre magyarázásokkal értesülve lett a napi eseményekről.

Ily körülmények közt, nehogy a félreértésekből általános lázongás támadjon, legczélszerübbnek találtam akként intézkedni, hogy a nép választottjai, (mely testület mintegy 120 értelmesebb lakosból áll) azonnal össze hivatván, tudósittasson a történtekről s világositsa fel a népet annak czélja felől. Az összehivás ennek következtében meg is történt, s ma 3 órakor délután mind az érintett választottak, mind pedig a fent emlitett két egyesület tagjai a város házánál össze jöttek, hol megmagyaráztatván a mellékelt petitionalis okiratnak tartalma, a számos aláirásokkal ellátott s a hozzá csatlakozást érintő felszólitási okirat a közönség elébe terjesztetett s az ott jelenlevőkkel aláiratott s miután megmagyaráztatott volna, hogy az egy az országyüléshez és Ő Felségéhez nyujtandó nemzeti kérelem s csak törvény által nyerendi meg az óhajtott sikert, egy 9 tagból álló küldöttség neveztetett ki, mely rögtön kocsira ülvén Pestre felmenend s az ottani eseményeknek tudományába jövén, ha azt valónak s törvényes irányt vettnek tapasztalandja, azon aláirásokkal ellátott csatlakozási okiratot a holnap Pesten tartandó nemzeti bankettnek

által nyujtandó, kijelenti miként a petitiónak törvény utján kieszközlését Szarvas városa is ohajtja. Elhatároztatott továbbbá, hogy a legközelebbi közgyülésnek egy folyamodvány fog benyujtatni, melyben a megyének pártfogása s az ügynek követeink általi kivivása fog kéretni; egyszersmind tudtul adatván a népnek, hogy a törvény meghozataláig magát kiki csendesen viselje, mert a kihágókat maga az összegyült nép fogja fékezés végett a törvényhatóságnak átadni.

Az egész gyülekezet a legnagyobb renddel ment végbez, kivévén — — — Istvánnak némely közbe kiáltásait, mikre azonban senki sem látszott ügyelni. A 7-ik pontnál t. i. az urbéri viszonyok tekintetében kelt petitionál történt megmagyarázásánál tétettek kérdések; de az mind a gyülekezet több tagjai által, mind különösen a város birája által egyenesen oda magyaráztatott, hogy ne gondolja senki, miként az által a további váltsági fizetés megszünt volna, s igy a jobbágyság, annak minden bonificatio nélkül birtokába jutna; hanem minden ember oda értelmezze, miként az országgyülés arra kéretik, hogy az uri és jobbágyi viszonyoknak kárpótlás általi megszüntetését törvény által eszközölje

Eloszlás előtt magam is intettem a népet rendre és csendre, mit az a legnagyobb illedelemmel és helyesléssel fogadott.

Eddig terjednek e perczig az események, miket végzett felettünk a sors, azokról alispán urat tehetségem szerint időszakonként tudósitani el nem mulasztandom, addig is bölcs támaszát s rendeléseit elvárom.«

A szarvasi főszolgabirót meglepte a pesti események hire. — Tájékozatlan volt, s nem tudta felfogni hirtelen, hogy az eseményekkel szemben mily feladatok várnak a vármegye hatósági közegére. — Szivesen utját állta volna minden hazafias mozgalomnak, ha elég erősnek érzi

magát. Nem hogy ovatosan igyekezett volna az események folyásának a nép körében tért engedni; sőt a mozgalom élére állva tekintélyével s okosságával annak irányt adni s a lehető kitöréseket még, csirájában elfojtani. — A szarvasi nép teljesen magára hagyva józanul felfogta a helyzetet, komolyan, higgadtan örült, lelkesedett a nagy események hatása alatt.

Nem lett volna csoda, ha a pesti események hatása Szarvason másként nyilvánul. Szarvas város közönsége még az 1846. évben megváltakozott az úrbéri szolgálmányok terhe alól, s a váltsági összeg kifizetése az egyes lakosokra nehezedett; s ha kevesebb értelemmel fogja fel a történeteket, polgári kötelességeinek teljesitését megtagadja, mire jóformán az izgatók sem hiányoztak, a legnagyobb zavarok következhetnek be.

Szarvas — minden nagyobb rázkodtatás nélkül élte át a nemzeti átalakulás első napjait.

Csabát a »gyulai kör« értesité a pesti eseményekről.

Lelkesülten üdvözlé a nép az örömhirt, midőn az előljáróság élén a főszolgabiró Kiss Péter a nép gyülésen ösmertette a mozgalmat, annak irányát s a várható további fejlődést. Tért nyitott a közörömnek. Ünnepet ült a nép, zászlók lobogása, körmenetek s kivilágitás mellett.

Mártius 20-án vette az előljáróság az alispánnak megyei népközgyülést hirdető felhivását, s az öröm, a lelkesedés ezzel a közterekről a városi tanácsterembe vonult.

Lássuk, Csaba város képviselete miként adott kifejezést lelkesedésének.

»Az 1848-ik évi mártius hó 20-án — igy hangzik a jegyzőkönyv — nemzeti zászlóval, Kossuth Lajos s Batthyány Lajos arczképeikkel diszitett teremben tartott rendkivüli gyülés alkalmával elnök ur magasztos hazafiui ihlettséggel előterjeszti, miszerint a szabadság mozgalmak, melyek közelebbi időben Párisban keletkezve, Olasz és Német

országon keresztül általános lelkesülést gerjesztének, hazánk fővárosára is azon hatással valának, hogy az ottani lakóság népgyülést tartva, a hazai ügy előhaladása és ószerü hazai alkotmányunk ujjá születése tárgyában nemzeti kivánatképpen 12 reform pontokat fogadott, s alapitott meg oly határozással, hogy azok kérelmezésként Ő Felségének felterjesztessenek, különös felszólitást intézvén az egész magyar nemzethez, hogy példáját követve, mindenünnen hasonló intézkedések tétessenek !

És ama 12 reform pontok azok, melyek eme rendkivüli közgyülésnek is tanácskozási tárgya leendvén, elnök úr felhivja a képviseleti testületet, hogy amennyiben holnaputáni napon Gyulán megyei egyetemes népközgyülés fogna tartatni, hová az események hatalmánál fogva immár városunk közönsége is meghiva van, a felolvasandó pontok ránt végezni, s azoknak elfogadása esetére, holnapután tartandó gyülésre egy, a hazai ügyhöz csatlakozásunkat kijelentendő küldöttséget küldeni ne késsen. Mire a kérdéses 12 reform pontok felolvastatván s pontonként megmagyaráztatván, végeztetett :

Öröm sugárzó lelkesedéssel fogadja ezen képviseleti testület az alkalmat, mely szerint azon szerencse jutott számára, hogy amitől eddig a magyar alkotmány fenállása óta a nemzet kiváltságtalan osztálya megfosztva volt, a közös haza ügyéről tanácskozni és intézkedni neki is megadatott; s miután a felolvasott 12 reform pontokat olyanoknak találná, melyek általában a közügy és különösen saját érdekünk előmozditására is leghathatósabb sikerrel szolgálhatnak: azokat hazafiui buzgósággal üdvözli, — egy szivvel-lélekkel magáénak vallja, s azok pártolása s előmozditására részéről minden a békés átalakulás utján kifejthető igyekezetet és tehetséget készséggel felajánl és mindenekelőtt az elnöki felhivás folytán a küldöttséget közértelmüleg elhatározza.«

A közgyülés további folyamán elhatároztatott, hogy a megyei gyülésre ne egyes megnevezettek, hanem átalában az egész képviseleti testület bizassék meg a küldöttségben részvétre, s feladatává tétetett a képviselő testületnek kijelenteni a megye gyülésen azt, hogy »Csaba közönsége a pesti 12 reform pontokat egészen magáévá tevén, azokat egész szivvel pártolja, s pártoltatni kivánja, kinyilatkoztatván azon felül azt, hogy a megyében a rend és béke legfőbb biztositéka levén a szabadság diadalának, B.-Csaba közönsége, maga kebelében a rend és békét fentartani kivánja és fogja.«

Csaba község is oly helyzetben volt mint Szarvas. — Az urbéri szolgálmányok terhe alól az 1846. év folyamán váltakozott meg, sőt megszerezte földes uraitól a kir. kisebb haszonvételi jogokat is, melyek a község nagy megterheltetését vonták magok után, s kezdetben azon hitben volt a lakosság, — hogy a pesti események folytán szerződésszerü kötelezettségei teljesitése alól felmentve lesz; minden oly mozgalomnak azonban mely rendbontásra vezetett volna, a főszolgabiró, előljáróság s a község értelmesebbjeinek tapintatos működése által ideje korán eleje vétetett; s az aggodalommal eltelt alispánnak a főszolgabiró mártius végén már azt jelenthette, hogy »Csabán semmi rendkivüli esemény elő nem adta magát, a nép higgadtan, minden nagyobb felhevülés nélkül értette meg a történteket, bár az örökváltsági fizetések megszüntetése most is ohajtását képezi.«

Lelkesedést keltettek a pesti események Orosháza községben is.

Balassa Pál, hazafias érzelmü lelkész állt a mozgalom élére különösen midőn látta, hogy az rosz szándéku felbujtás s izgatások folytán oly irányt kezd venni, — mely féktelenkedésre, a közrend felforgatására vezet.

Voltak, kik a derék lelkésznek buzgóságát félre ma-

gyarázni igyekeztek, — s a később valóban bekövetkezett zavargások okát az ő szereplésében keresték; s a vármegye alispánja ily értelemben nyert működéséről értesülést.

Ezzel szemben az egyházi felügyelőnek Pák Dienesnek, s az orosházi szolgabirónak 1848. évi április 10-én kelt nyilatkozatára hivatkozunk, melyben Balassa Pál lelkész működése kellő méltatásban részesül.

Közöljük a nyilatkozatot azért is, mert az némileg világot vet azon hatásra, melyet a márcziusi események Orosháza község lakosaira az első napokban gyakoroltak.

» — — — Miután a mult hónap 24-én az Orosháza községnek az urbériségek megszünése s egyéb keletkezendő törvény czikkek tudomására tétettek, a balra értésekből és tudatlanságból kerekedett zajongást s nép tolongást egy felől a Balassa Pál lelkész népszerüsége, más felől pedig és leginkább márczius 26-án a templomban s a helység házánál tartott lelkes beszéde s csillapitása tartotta csak egyedül meg kellő korlátok között.«

Orosházán tehát az öröm s lelkesedés érzetébe, már kezdetben a közrendet s nyugalmat felzavaró izgalmak vegyültek, — s azok hova tovább oda fajultak, hogy a községben lázadás tört ki, melynek elnyomására a vármegyének a törvények szigorát kellett alkalmaznia.

Hasonló volt a helyzet M.-Berényben, Endrődön, Szeghalmon s általában a sárréti községekben, Váriban s Kétegyházán, Gyomán.

A nép lelkesedését bujtogatók oly irányba terelték, hol a közrend teljesen felbomlott. A pesti eseményeknek nemzet átalakitó békés irányát nem követték, s a kicsapongások napi renden voltak. Különösen Gyoma község lakossága tünt ki e tekintetben, s az április 8-án itt kitört nagymérvü tüzveszélynek — mely a község nagy részét elhamvasztotta — okát, a legnagyobb valószinüséggel, a féktelenkedésben lehet keresnünk.

Vármegyénk legtöbb községében tehát a márcziusi események hatása oly kicsapongásokban nyilvánult, melyek a szabadság, az elvek, eszmék szentségét beszennyezék.

A helyzetnek elszomoritó képét tüntetik fel adataink. S e képről feltárni a fátyolt annyival is inkább kötelesség, mert, vármegyénken (s Csanád vármegyén) kivül másutt, alig nyilvánult a márcziusi események hatása a közrendet felforgató tényekben.

III.

Zavargások.

Vármegyénk főispánja, Gróf Károlyi György márcz. 15-én az országos küldöttséggel Bécsbe ment, honnan márcz. 19-én tért vissza a fővárosba.

Örömmel tapasztalta a lelkesedést; de a lázas izgatottság, mely a kedélyeken uralkodott vészt jóslólag tünt fel előtte, s tartott attól, hogy az események oly hatást fognak gyakorolni vármegyéje népére, — tudva azt hogy több községben a folyamatban lévő birtok viszonyok rendezése folytán különben is oly nagy izgatottság s törvénytelen állapot uralkodik, hogy az már az év elején a rögtön itélő bíróság szervezését tette szükségessé, mely általános féktelenkedésben, a közrend teljes felforgatásában fog nyilvánulni.

Nem késett tehát a vármegye alispánjának a közrend szigoru fentartását hathatósan szivére kötni, felkérvén különösen, hogy a nemzeti mozgalom irányát, czélját, félreértéseknek, balmagyarázatoknak ne engedje kitenni, s a bujtogatók felszinre vergődését eszélyességével s hatalmával megakadályozván, a vármegye békéjét, nyugalmát bölcs kormányzattal biztositsa.

A főispán márt. 20-án kelt leirata, következő volt:

»A legközelebbi időben egymást váltva támadott s mindnyájunkat magokkal ragadó világ-események a mi

Hazánkat is rendkivüli állapotba hozván, a Pozsonyban együttlévő törvényhozást arra birták, hogy a megrendült kedélyek lecsillapitása és a könnyen felbomolható rend s közbéke fentartása végett az ide mellékelt nyomtatványokon olvasható nyilatkozatot bocsássa ki, s azt egy e végből kirendelt küldöttség által, melynek magam is tagja vagyok, ide az Ország fővárosába, Budapestre, hol a nyilvános mozgalom több nap óta tart, s magára hagyatva törvényhozási irányadás nélkül, bizonytalanságnak kitétetve s talán még rossz akaratnak hozzájárulhatásával is tévedésre juthatott volna, mai napon leutasitotta.

Itt ugyan Budapesten a lakosságnak több nap óta tartó népmozgalmai közepett az értelmesség s a jobb szándékúak folytonos szilárd gondossága által, valamint a személy és vagyon biztosság egy perczig sem háborittatott meg senki által: úgy a közbátorság miatt felállitott intézkedések dicséretére legyen mondva még eddig legkisebb, de éppen legkisebb kihágás nem történt, és midőn ma délelőtt a Pest városi tanácsháznál a törvényhozásnak ezen nyilatkozata felolvastatott s a téren egybegyült nagyszámú lakosságnak tudomására jutott, örömmel tapasztaltuk, mikép annak tartalma igen nagy és általános megnyugvást szült és okozott mindenkiben.

Hogy a békitő eredmény, mire mostani körülményeink közt az egész Országnak oly nagy szüksége van, a távolabb vidékekre is kijuthasson, s minél előbb minden rendüek megnyugtatását eszközölhesse, jónak láttam a még rendelkezésemre fenmaradt példányokat Tekintetes Urságod kezébe küldeni, szétosztani, egyébbiránt pedig leiratni, sőt tán köröztetni is ne terheltessék addig is, mig e részben akár a megyei követek által, akár más úton értesitést fog vehetni; hogy igy a rend, csend és nyugalom, melyek felháboritására mostanság mindenféle, való és valótlan, rosszúl értett, sőt koholt hirek is szolgálhatnak:

a Megye kebelében meg ne zavartassék és mitől bennünket Isten őrizzen! a lakosság főkép most oly tévedésektől távol maradjon, miket egykor keserüen kellene megbánnia. — Egész bizalommal arra is kérem Tekintetes Uraságodat, hogy saját személyessége és befolyásának egész hathatósága által a netaláni kétségeket eloszlatni, az elméket csillapitani, s a rosz szándékú vagy éretlen izgatásokból, félreértésekből, tudatlanságból származó bajok szomorú következeteit a legczélszerübb útakon, módokon eltávolitani igyekezzék.«

A főispán ezen leiratával egyidejüleg érkezett a miniszter elnöknek Pozsonyban, márt. 17-én kelt rendelete, melyben »első és haladéktalan kötelességének tartja a törvényhatóságok fejeit, elnökeit ő felsége nevében a polgári hűség kötelességeire felhivni és megbizni, hogy a közbéke és nyugalom fentartására minden tekintélyöket, hatásukat, alárendelteiket erélyesen felhasználni, az erőszakos és ingerlő eljárásokon kivül minden segéd módokat igénybe venni — a csend és nép=kedély bujtogatóira s a most még fennálló viszonyok tapadóira nézve pedig a törvények rendeletét szigoruan alkalmazni siessenek; nehogy miniszterium és országgyülés, mint az átalakulás s a törvényesség organumai, a nagy és nehéz munka megoldásában kicsapongások vagy idő előtti követelések által akadályoztassanak; s a nemzet boldogsága, mielőtt alkotmányos tökélyét elérné, zavartassék.« S elrendeli továbbá a miniszterelnök, hogy a törvényhatósági elnökök, »mig egy felől, törvényes köreiket és hatalmokat a status polgárok irányában igénybe veendik, hazafiuilag törekedjenek más felől a nemzetben a bizalom lelkét és nyugtató érzelmeit a nemzetszerető királyi felség s nádor főherczeg, mint szintén a törvényesség organumai iránt is gerjeszteni, és öregbiteni, szóval polgári és hivatalos erélylyel eszközölni azt, hogy a hon, magához méltólag s boldogságát elősegitőleg

érezze át a nemzeti szabadság első örömeit; felelőssé tevén a törvényhatóságok elnökeit mindazon nem remélendő botrányok és zavarokra nézve, melyek az általában nem várt hanyagságból, vagy egykedvüségből származnának.«

Midőn a főispán leirata s a miniszterelnök rendelete vármegyénkhez leérkezett már egyes községekben a túl feszitett lelkesedés, vészt jósló jelleget kezdett ölteni. Vármegyénk derék alispánja s általában közéletünk vezér férfiai aggodalommal tekintettek a kitörni készülő zavargásokra; alig hogy szétoszlott a márt. 22-én tartott megyei népközgyülés, mely a mártiusi események hatása alatt öröméről, lelkesedéséről oly lélekemelő tanuságot tett, — szükségét éreszték annak, hogy a nép megszilajodó érzelmeit fékezzék, s a kicsapongásoktól visszatartsák. Ily szellemben bocsájtotta ki az alispán március 25-dikén következő rendeletét:

»A gondviselés meghálálhatlan jóvoltából rövid időn megérjük a szabadságot, mely bennünket teremtetésünk czéljához eljuttat, de mert emberi gyarlóságunk egyike a türelmetlenség, békétlenség gyakran zavargást okozhat, a nemzeti ügyet hatalmas erejével, elősegitő felelős magyar miniszter elnök meghagyta, hogy a rendet fentartsam, s ezért felelőssé is tett; s én viszont szolgabiró urat tevén felelőssé, meghagyom, miként haladék nélkül járása minden községét bejárva, tudassa velök, hogy a megyei rendfenntartási bizottmány a rend fentartását a nép becsületességétől várja, annak kezeibe teszi le az ide zárt rendeletek szerint. A szabadság küszöbén állunk s itt válik meg zavargók akarunk-e lenni, vagy igazán szabadok. Féktelenség és szabadság összeférhetlen ellenségek. Vigyázzon a polgárság szabadsága örömei közt, hogy olyat ne tegyen, hogy a törvényhozó test a nemzet iránti bizalmát elveszitse s megcsüggedjen a szabadság törvényeinek alkotásában, azért mert népének jelleme: törvény iránt tisz-

teletlenség, a különben elmaradhatlan szabadság ügyét bizonytalanságnak tegye ki.

Én magamat szivesen felelősnek vallom, de azzá teszem uraságodat és a községek előljáróit és azokkal a szabadságra jutni kivánó, minden jó polgárt. Kivánom, hogy az adó fizetések pontosan teljesitessenek, minden közteher egész készséggel viseltessék; szóval: rend és igazság legyen s ezt rendelem nem többé a szolgaság, hanem a szabadság nevében, és ezt óhajtom minden községházára nagy betükkel feliratni, valamint a felelősség eszméjének terjesztése tekintetéből ezen levelemet is községenként meghirdettetni.«

Nem koronázta kivánt siker sem az alispán, sem a közbátorsági bizottmány felhivásait. A szolgabirák s községi előljárók igyekezete a legtöbb községben teljesen hatástalan volt. Kitört a zavargás megyeszerte.

Mielőtt a nép forrongásának okait, lefolyását részletesen ismertetnénk, lássuk miként jellemzi azt nagy publicistánk: Kemény Zsigmond »Forradalom után« czimü művében.

»Békésben volt legmelegebb tüzhelye az elégületlenségnek, bizonyos terhek és tartozások miatt.

— Békés még communisticus hajlamunak is mondatott.

— Békés falu jegyzői a lex agraria melletti izgatással vádoltattak némely körben.

— Békés a megyei bizottmányba tagokúl többnyire közlakosokat, vagy mint a francziák mondanák »a nép fiait« választván, azon gyanu alatt volt, hogy a szélső demokratiai eszmékkel örömmel szövetkezik.

És végre is, mit tett a megye népe?

Engedelmeskedett. — Kinek? A ki magát szolgabirónak mondotta, a ki ha nem parancsol, ha nem intézkedik, minden egy nagy anarchiába oszlik fel. Ezt ösztönileg

érezte — Békésben szintúgy, mint másutt a nép és teljesité kötelességét.

De a magánjogi viszonyok irányában mit követett el? Mert ez határoz a fölvett kérdés körül.

— Békés élénkebb hangon kivánta a hübéri viszonyok végelintézését. Ugyanazon kárpótlási elvek mellett, melyek az 1848-ki pozsonyi országgyülésen alapul vétettek, óhajtotta, hogy szünjék meg minden robot, minden tized. Továbbá az 1848-ki törvények szellemébül indulva ki, miután a helységekben az urbéresek birtokossá lettek, sürgeté, hogy a regalék ne maradjanak kizárólag a régi birtokosok kezében, hanem mert természetöknél fogva, a birtokkal járó elönyök, tehát szabályoztassanak az uj viszonyok igényei szerint. Végre az urbéri constitutivum nem levén az emlitett megyében is tisztába hozva, és miután a legelő felosztása körül a magyar törvények határozatlanok és minden oldalra vonhatók valának — — Békés köznépe az urbéri constitutivum fölött sok egyenetlenségbe vegyült, és némely régi tagositást, mely által magát megcsalottnak hitte, tettleg felbontott. Ezen kivül akadtak egyének s helységek, hol a faizási servitus kellemetlenségekre, visszaélésekre és rakonczátlanságokra vezetett.«

Térjünk át a zavargások ösmertetésére.

Már a márcziusi eseményeket megelőzőleg merültek fel Békésen zavargások.

A legelő elkülönitési ügy szolgált okul a kitörésre.

A mozgalom élén Hajdu János, tekintélyes, a nép által igen szeretett értelmes polgár állott. Kezdetben magánjogi igények érvényesitése volt a czél, később átvitték a mozgalmat közjogi térre. Figyelemmel kisérve az országgyülés tevékenységét a közszabadság ügyének elömozditását igen lassunak találták Hajdu és társai, s igyekeztek az idő folyását gyorsitani. Gyüléseket tartott a nép, melyeken Hajdu János forradalmi eszméknek adott kifejezést iz-

gatott a létező közjogi állapotok ellen. Hangoztatta, hogy a közterhek egyedüli viselője a szegény nép, s ez az igazság elveivel nem egyezik meg; tágitsák a népnek ugy is igen szük határok közé szoritott jog körét. A nép hozza meg a vagyon és vér áldozatot, adjanak hát ezért viszonyzásul a népnek is teljes szabadságot s hozza meg az áldozatot a városnak, a hazának úr és szegény egyformán, majd arra birta a lakosságot, hogy az urbéri szolgálmányok teljesitését tagadja meg, s legyen a városnak minden polgára, ur és paraszt jövőre egyformán adózó.

Az 1847-ik év egyátalán nem volt kedvező a földmivelőkre. Rosz termés volt, a nép között nagy szegénység ütött tanyát, s az uradalom nem igen volt figyelemmel a nyomasztó helyzetre. Ily körülmények közt a Hajdu János izgató szavai a köznép körében termékeny talajra találtak s kitört a féktelenség. Az uradalmi legelőt, melyre igényt formált a nép, elfoglalta, s a legelő felosztási egyesség felbontását követelte, s az elfoglalt legelő egyéni felosztását megkezdte, s midőn a törvénytelenségeket a vármegye szigoruan megtorolni készült, az uradalmi birtokokat kezdték pusztitani.

A vármegye elfogatta s börtönbe vettette Hajdu Jánost s társait, mint a lázongás tényezőit, a nép felbujtóit s az erélyes intézkedések elfojták idejekorán a lázadást; s midőn már a márcziusi események bekövetkeztek, a közrend helyre állott; — de az izgalom parazsa nem aludt ki, s minden pillanatban várni lehetett a pusztitó láng kitörését.

A márczius 22-én tartott megyei népközgyülésen alakitott közbátorsági bizottmánynak első s igen tapintatos ténye volt, hogy Hajdu Jánost és társait szabadon bocsájtotta, »tekintetbe vévén a szabadság hajnalának örömdús perczeit, a most kifejlett egyenlőség élvezetéül, az elzárt oly egyénekre, kik megfontolt irány nélkül tévesztett uta-

kon keresve a felszabaditást, a törvények súlya alá estek, a testvéri szeretet malasztját kiterjesztette, s ennél fogva a megyei börtönben lázitási vád miatt elzárt — békési polgárokon a lehető legnagyobb igyekezettel segiteni sietett,« felesketvén a választmány szine előtt a megszabaditottakat, a közrend fentartására.

Nem tévesztette el hatását a választmány ezen tapintatos intézkedése, — s főképen ennek tulajdonitható, hogy a nép kedély az első napokban erősebb hullámokat nem vert s a közrend fel nem forgattatott. A nemsokára kitört zavargásokban a kiszabaditott egyének nem is szerepeltek mint izgatók, s ezen szerep más kezekbe került.

A nép határtalan lelkesedéssel fogta körül haza került polgártársait; a közszabadság martyrjaiként tekinté őket, bizalmát, szeretetét akként nyilvánitá irányokban, hogy a község igazgatását rájok bizta, a közbátorsági bizottmányt nagyrészben azokkal alakitotta meg.

A Békésen ujra kitört zavargások kezdete április első napjaira esik.

Rövid ideig tartott a nyugalom.

Márczius végén a békési főszolgabiró járása községeiben időzött, a mindenütt izgalomba merült lakosok lecsillapitásán tevékenykedett. Április 1-én vissza térve Békésre, féktelenségre talált. Jelentést tett az alispánnak az aggodalmat keltő eseményekről. »Midőn a Békésiek Gyuláról, hol a Gyülésen nagy számmal voltak haza jövén, másnap a városházánál többen összejöttek s addig is, mig a választmány és az őrsereg iránt a néppel értekezhetnének, a végett neveztek választmányt, hogy az, az őrsereg felállitása módjáról tervet készitsen, — mit megtudván, meghagytam az előljáróknak, hogy vasárnapra a nagy választmányt hivja meg, hogy azzal értekezhessek: azonban a nagy választmányt mára (április 1.) hivták össze, hogy a népnek az projectáljon választmányba nevezendő egyéneket,

hogy a nagy tömeg azokat hamarabb kiszemelhesse s elfogadja, vagy módosithassa; azonban a nagy választmányi tagokon kivül temérdek nép gyült a városházához s kiabálták, hogy Jantyik Mátyás ki a pascumot eladta, közikbe ki ne jöjjön, mert agyon verik; s a pascumot, melyet tőllők elvettek, vissza kivánják és csak nagy bajjal tudták a tiszteletesek mind ezen kivánságokról lebeszélni, s végre a választmányba mind a Hajduk ligájából való embereket, kik raboskodtak, választották ki; mind ezek pedig, mint állittatik Konkoly Ferencz ügyvéd bujtogatásai folytán történtek, ki, mint mondják ezeket arra biztatta, hogy a pascumot most lehet vissza venni, mivel a grófné is hajlandó azt részökre kieszközölni s csak a birák hanyagsága s rosz akaratának tulajdonitandó, ha az elmarad, s igy a birák ellen késztetvén a népet, mint hallom uj birák választását akarja proclamálni, s ő magát a jövendő békési birónak mondotta.»

A főszolgabiró hiába intette nyugalomra a népet, s már-már az erőszakoskodás kitörését erőszakkal kivánta elnyomni, midőn a legnagyobb izgalom közepett megjelent Hajnal Abel lelkész, s hatásos beszédben csendre, nyugalomra intette a népet s az szeretett lelkészének felhivására, zajongva bár; de szétoszlott.

Másnap templomból kijövet ismét a városházánál gyült össze a nép, s a legelőre vonatkozó kivánatait erősebben kezdé hangoztatni. A biró igéretekkel lecsillapitá s szétoszlásra birta ugyan a nagy tömeget, de az a templomtéri sétány fáit teljesen össze rombolta s ekként kidühöngvén magát, szétoszlott, hogy másnap ujra kezdje a zavargást.

Érdekes mozzanata a következő napok eseményeinek az volt, hogy a nép a bankjegyeket elfogadni egyátalán nem akarta, s azt követelte, hogy »miután kiütött a magyar szabadság, fizessen mindenki magyar pénzzel, — nem kiván a nép inkább eladni, irja a főszolgabiró az alispánnak, mint sem hogy papirpénzzel fizessék.«

A tavaszi kedvező napok beálltával mezei munkára sietett a nép jóravaló része s a csoportosulást, zavargást a nép salakja folytatá, mint az előljáróság az alispánnak jelenti »a békési határ csudálatos zugaiban, a »Rosz erdőn« »Fásmelléken« és a pusztai tanyák közt is rejlő telepekből az uj világ hirére előtolakodott vadnép, semmivel sem biró sehonnai dohánytermesztők, tanyások, gazságuk miatt szolgálataikból kiesett pásztorok, sőt koldusok, nagyon kevés kivétellel ismeretlen arcz, kiknek garázdálkodásába a jobb gondolkodásu polgárok nem csak semmi részt nem vőnek; de ezek részéről még az nap valóságos és erélyes ellenmozgalom fejlődött ki.

Vasárnaponként azonban az összes nép csoportosult, zavargott s fenyegetve követelte kivánatainak teljesitését, s rendkivüli lármával követelték, hogy a szegények részére földet osszon ki s a házatlanok részére ház helyeket adjon az előljáróság. A városi levéltárba egyesek behatoltak, szét akarták rombolni s ekként megsemmisiteni a legelő elkülönitésre vonatkozó iratokat. A város birája rendkivüli bátorsággal állta utját a zavargóknak s birói pálczáját felemelve kergette ki őket a község házától. A hatalom jelvénye a birói pálcza Hajdu Péter kezébe került ugyan, de a népet megfélemlité a derék biró erélye s a városházától nagy lármával eloszlott, s az uradalmi épületek körül kezdett csoportosulni s fenyegető állást foglalt el. — A főszolgabiró látva a tornyosuló veszélyt megjelent a nép között, figyelmeztette őket, hogy ne zavarják tovább a rendet, mert még a nap folyamán jönni fog az alispán katonaság élén s a rendzavarók szigoruan fognak bünhödni büneikért. Nem használt semmit a kérelem, a fenyegetés; s midőn már talán csak pillanatok kellettek arra, hogy a lázadás a legnagyobb dühvel kitörjön Asztalos István megjelent a tömeg körében s kijelentette, hogy a legelőre vonatkozó kivánataiknak a gróf önként hajlandó

eleget tenni. Tudatá a néppel, hogy a grófnál küldöttség járt, — ki értesülve a helyzetről, kijelentette, hogy kész a legelő egyességet megsemmisiteni.

A mit sem kérés, sem fenyegetés nem volt képes előidézni, előidézték e szavak; — s az izgatott, az őrület szélén levő tömeg kedélye az egyik szélsőségből a másikba csapott át. Óriási lelkesedéssel éltették a grófot, s Farkas József uradalmi tiszttartó lakása elé vonultak, kiről tudták, hogy »oly megbizást nyert a gróftól, hogy az ingerültséget s kitörést minden áron szüntesse meg, ha kivántatnék még a legelő egyesség kiadásával is.« Itt a nép kivánta az egyesség kiadását, s a tisztartó körükben megjelenvén, s látva a különben kitörhető veszedelmet, rendre s nyugalomra inté a népet, s a közös legeltetési jog fentartása, ugy a vetések s épületek épségben hagyásának igérete mellett, az egyességet kiadta.

Az általános örömöt, lelkesedést mit az egyesség megsemmisétése idézett elő meghatónak, minden képzelmet felülmulónak jelzi a főszolgabiró. S az a nép, mely kész lett volna már rombolni, elpusztitani mindent s talán vért is ontani ingerültségében: mintegy varázsütésre nyugodt békés polgárokká alakult át, s tömegestől rohant a nemzetőri zászlók alá, felajánlani erejét, vérét a közrend biztositására, a haza oltalmára.

Gróf Wenckheim Józsefnek e nemes ténye menté meg Békést a lázadás pusztitásaitól s talán a vértől. — Áldott legyen emléke!

Lépjünk át egy szomszéd községbe: M.-Berénybe.

Báró Wenckheim László a mártius 22-én tartott megyei népközgyülésen tett igéretéhez képest jobbágyait és igy M.-Berény község lakosait is sietett tényleg felmenteni az urbéri szolgálmányok terhe alól. — A m.-berényiek hálával fogadták a jóteteményt.

A hálaérzet azonban nem sokáig tölté be a sziveket.

A nép körében bujtogatók, izgatók tüntek fel, s ámitásokkal, balga igéretekkel a nyert engedmények jótékony hatását lerontani törekedtek. Elhintették a nép közt, hogy az egész m.-berényi legelő őket, s nem az uradalmat illeti, s néhány nap mulva már fenhangon kezdték követelni az elfoglalt földek visszaadatását. — Az izgatottság azonban nem érte el azon fokot, hol már az értelemre hatni nem lehet, és a főszolgabiró a kedélyeket lecsillapitani képes volt, s a felbujtott nép megnyugvást abban talált, hogy ügyökben Ő Felségéhez folyamodtak s orvoslást onnan fognak nyerni.

M.-Berényben tehát feltünt ugyan a zavargásnak némi jelensége, — már a márcziusi eseményeket követő napokban; de a lázadás kitörésének elejét lehetett venni; később azonban oly mérveket öltött a zavargás, hogy a közrend teljesen felbomlott s csak a törvény szigorának alkalmazása mellett volt az helyre állitható.

A békési zavargások hire M.-Berény lakosságára felette izgatóan hatott. Sokan a berényiek közül átmentek Békésre, meggyőződést kivánván szerezni a történtekről, s rendesen oly hirekkel tértek vissza, melyekkel a lakosságot könynyen lehetett felizgatni, különösen midőn a békési zavargások eredményéről értesült a nép, nem lehetett többé visszatartani attól, hogy a törvénytelenség terére lépjen.

Május hó közepéről jelenti a főszolgabiró a megyei bizottmánynak, hogy »Mező-Berényben számos értetlen és minden jó tanácsot s birói s tiszti intéseket s figyelmeztetéseket megvető lakosok a törvények értelmében elkülönzött és az uradalom kizárólagos tulajdonába törvényesen meghagyott legelői részeket előbb éjjelenkint lopkodva, később nappal nyilvánosan legeltették és noha közben jött tiszti eljárásunk alkalmával ezen tények miatt az egész községre hárulható szomoru következésekről s szerencsétlen

állásról az egész lakosság erélyesen figyelmeztetett, s noha ezen figyelmeztetésnek kevés napokig óhajtott sikere látszott, — még is tudomásába jöttünk, miként jelenleg a nevezett község számos lakosai erőszakkal, sőt fegyveres kézzel, minden előljárói ellenzések megvetésével nem csak a kérdéses volt közös legelői részeket kivánja vissza foglalni, de merényeket még az uradalmi kaszállókra mások bujtogatásával is kiterjeszteni akarják.«

S hogy ezen törekvésnek gátat vetni a vármegye sem volt képes kitünik az uradalmi bérlőnek junius 2-án emelt panaszából. »A kihirdetett alkotmány óta — ekként panaszkodik a bérlő — azt gondolva a lakosok, hogy nekiek e szó alatt, »szabadság«, minden megengedtetvén, a gabona pálinkát is főzik és ezt ugy, mint a bort kényük kedvük szerint mérik«, — szóval ugy tartják a község lakosai, hogy a királyi kisebb haszonvételi jogok is megszünvén, semmi törvényes korlátozás nem gátolja a lakosokat többé.

Báró Wenckheim László elszomorodva tekintette a berényiek törvényellenes kitöréseit, tűrte egy ideig a helyzetet, remélvén, hogy a nép jó utra térithető lesz. De midőn látta, hogy a féktelenség nem hogy szünnék; sőt hovatovább nagyobb mérveket ölt: sürgette a megyénél a berényiek megfékezését. Báró Wenckheim Béla is irt az alispánnak Szombathelyi Antalnak, és levele a helyzetnek elszomoritó képét tünteti fel. »Kedves Barátom! M.-Berény községben, mind a mellett, hogy tegnap (junius 1-én) küldöttségileg szólittattak fel a tulajdon és törvények szentségének fentartására, a rendetlenségek s tulajdonunk megtámadása naponta növekedik; sőt ma éjszaka, még nagyobb vakmerőséggel és minden felsőbb hatóság kigúnyolásával követték el a kaszállóinkba való betörést, fáinknak, ültetvényeinknek egytől utolsóig való végképeni kitördeléseit, védő gátjaink szétrombolását, csőszeinknek, cseléde-

inknek megtámadását. Mint sértett fél, mellőzni kivántam a hivatalos utat, és baráti viszonyunknál fogva magán uton arra szólitom, és kérem fel alispán urat, hogy miután Berényben minden szelidebb módokat és eszközöket megpróbáltunk és felhasználtunk, — eredménytelenül, — a miniszteri rendeletek értelmében a legkeményebb módokhoz nyulna a berényiek megfékezésére és megzabolázására. Ugy tartom, hogy legalább egy divisio katonaságnak oda való elhelyezése, annak minden adóbeli betudás nélküli tartása, a kárnak megtéritése, a vétkeseknek egy különösen e végre kiküldött sedria általi megfenyitése lennének azon egyedüli eszközök, melyek a már annyira elharapódzott berényi lázadási rendetlenségeket helyre hozni képesek lennének. Kétegyházán hasonló intézkedések jó sikert eszközöltek. A megye többi községeibe a tulajdon legalább nem sértetett, csak mi vagyunk azon szerencsétlenek, kik szünet nélkül, mindenféle megtámadásoknak vagyunk kitéve, és naponti károsodásokat szenvedünk. Ennélfogva egészen elkeseredéssel teszem, testvéreimmel együtt ezen ügyet az ön kezébe és hathatós intézkedései alá, — tegyen, mit legjobbnak tart; de higyje el, hogy szelidebb módok már mit sem használnak.«

Az alispán a zavargás elnyomására igen erélyes intézkedéseket tett. — Junius 6-án a főszolgabiró népgyülést tartott, melyen hivatkozva az alispán szigoru rendeletére, felhivta a népet a zavargások megszüntetésére, s az engedetlenség sulyos következményeire. A két század katonaság már ekkor Berényben volt, és a nép látva, hogy az erőszak ellen erőszakot alkalmaz a főszolgabiró, de különösen a lelkészek befolyására: kérésre fogta a dolgot. Igérték, hogy a törvénytelenség utjáról letérnek, sőt az uradalomnak okozott károkat, melynek megállapitására azonnal becsüsök választattak, megtéritik. — A főszolgabiró örömmel vette a nép megtérését, s a további zava-

roknak elejét venni kivánván; az eddigi törvénytelenségek főbb inditóit, 8—10 egyént letartóztatott, s Gyulára kisértette őket, — s a katonaságot nagyobb részt oly egyénekhez szállásolta el, kik a törvénytelenségek elkövetésében főbb szereplők voltak.

Igy értek véget a berényi zavargások, a rend s nyugalom, legalább egy időre helyre állott; a később bekövetkezett s más irányu lázadás már csak vér áldozatok árán volt elnyomható.

A sárréti járásban F.-Gyarmat községben fordultak elő nagyobb mérvü rendzavarások.

Itt is a legelő elkülönzési ügy szolgált okul az izgalmakra.

Az elöljáróság a mártiusi események hatásáról jelentést tevén a főszolgabirónak, april 4-éről azt irja, hogy »községünkben mind ez ideig is a közcsend és béke a legjobb lábon áll; igaz ugyan, hogy a köznép száján kering oly ferde hir, hogy az uraságtól a föld elvétetik, s neki az egész határból 1/9-ed rész fog kiadatni.«

Ugy látszik nem győzték várni a gyarmatiak mig a törvény elveszi az uraságoktól a földet, mert april 11-én az uradalmi ügyész azt irja a főszolgabirónak, hogy a gyarmati nép a törvénytelenség terére lépett, — »marháit az uradalmi legelőre hajtotta, de az uradalmi tisztek onnan kihajtatták, s kéri a főszolgabirót, hogy figyelmeztesse a népet ezen törvénytelenségre, mert ha még az uradalmi földön legeltetnek, marháikat behajtatja.«

»Fájdalom, jelenti a főszolgabiró az alispánnak, a kihágások itt nem állapodának meg. Tegnap ugyan is az isteni tisztelet után a nép részint a legeltetés ügyében, részint pedig más belügyeit érdeklőkben, névszerint az ugarföldeknek miként leendő használása iránti tanácskozás végett egybegyülvén a község házánál, a kedélyek különben is ingerülve levén már, az elöljárók és jegyző ellen

kezdtek hallatszani egyes kitörések, melyek mind inkább növekedvén, már — már veszélyesekké válták; azonban sikerült még is némely értelmesebbeknek, különösen a helybeli ref. oktató Szőke Istvánnak erélyes közbenjárásával némi nyugalmat eszközölni, s a népet eloszlásra birni. Azonban a tegnapi jelenet ma ismét megujult, még pedig zajosabb alakban. Ugyanis délelőtt a nép, ismét minden hivás nélkül tömegestől a községházához menvén, ismét kezdett kiabálni a jegyző és esküdtek ellen kihuzással is fenyegetvén őket, mire a jegyző a nép megnyugtatása végett kijelentette, hogy ő, ha a nyugalmat az által vélik eszközölhetőnek kész hivatalát letenni; addig azonban mig a felsőség annak betöltéséről gondoskodni fog, azt folytatni kötelességének ismeri, min a nép megnyugodott. Ugy szintén a kilencz esküdtnek visszalépését is kivánta a nép, mi meg is történt, s helyettök azonnal másokat választottak is. A biró és három esküdt meghagyatott.«

Azt hitte a nép, hogy az előljárók megváltoztatásával, törekvéseit könynyebben érvényesitheti; de midőn látta, hogy a békétlenkedők közül választott uj esküdtek is, nem hogy a nép elére állnának; de azt minden törvénytelenségtől visszatartani igyekeznek, — ujra gyülésezett, az uj esküdteket is el akarta csapni, s egy választmányt alakitott, mely a nép nevében az uradalomhoz felszólitást bocsájtott, mely szerint az uradalomnak birtokában levő Gura-Csukazug eleje, kis hosszu sziget, és Rakonczás nevü allodiolis földjeit, és a korcsma földeket engedné, az uradalom a közös legelőhöz csatolni; miután ezen kivánságnak az uradalmi tisztség eleget nem tett, a nép felbőszült, a választmányt káromolta, fenyegette, s az emlitett puszta részeket a kastély körüli térrel együtt elfoglalta, oda barmait bevervén, az uradalomnak minden veteményeit, ültetvényeit, fáit elpusztitotta, a határ árkokat lehuzta, az uradalmi cselédeket, csőszöket elkergette; sőt

annyira ment sokak bátorsága, hogy az ugarföldeket a földetlenek részére elfoglalták, s tengerivel akarták bevetni, s nem csak hogy házanként bort mértek, mondván, »ez is a szabadsághoz tartozik«, — de az uradalmi korcsmát is meglepték, bort követeltek, elüzvén a korcsmárost, borát közprédakint elfogyasztották, kiabálván, hogy a »szabad embereknek igy dukál.« Voltak kik hangoztatták, hogy »az uradalomnak kötelessége lenne a szegény népet mindennel ellátni, ők ugy is már régen dőzsölnek apáik vagyonában,« s talán szerencse, hogy a szabadon élvezhető bort otthagyni nem akarták, különben rátörtek volna az uradalmi épületekre, megelégedtek azzal, hogy a bor mellé az uradalomnak egy pár birkáját elfogyasztották.

Igy tartott a rakonczatlankodás egy pár napig, midőn az eseményeket az alispán megtudván, a zavargó nép megfékezésére erélyes rendeleteket tett. April 22-én megjelent a főszolgabiró F.-Gyarmaton szigoru vizsgálatot tartott, a nép vezéreit elfogatta, s népgyülést hirdetve közölte a néppel az alispán rendeletét, s megfélemlité azzal, hogy a katonaság már utban van Füzes-Gyarmatra, és a féktelenkedőknek kell azt tartani. Térjenek tehát a jó utra még nem késő, és kérjék meg az alispánt, hogy ne küldje a katonaságot a községre s biztositsák arról, hogy a zavargással végkép felhagynak.

A nép valóban megijedt a katonaságtól, s az elfogatásoktól s bünbánólag megtért, a károkat maga becsültette fel s késznek nyilatkozott azok megtérítésére, sőt akadtak vagyonosabb emberek, kik a felszámitott kárt azonnal megfizették.

Igy folyt le és végződött a f.-gyarmati zavargás, mely talán ki sem tör, ha a törvények ideje korán kihirdettetnek, a nép tájékozhatja magát, s az izgatásokra idő és alkalom nem nyujtatik.

K.-Ladányban nem hatott a népre az izgatás, — »sze-

rencse, hogy a mozgalmat egy részeg ember kezdette, írja a főszolgabiró, — kit a nép kinevetett s szavai egyátalán nem hatottak, s szerencse, hogy a nép vezetésére Szabó János mérnök, mint választmányi elnök, volt megnyerhető, ki a benne helyezett bizalmat, a személye iránt nyilvánuló tiszteletet s ragaszkodást, a nép megnyugtatására, okos felvilágitására használta fel.«

Vésztőn is elég nyugodt maradt a nép. »Hangoztatták ugyan nehányan a remanentialis s árendalis földeknek szétosztását, mondván, hogy »a szegénynek föld nélkül nem ér semmit a szabadság.« Megmagyaráztatván azonban kérelmük lehetetlensége, elhallgattak ugyan; de a szegénység elégületlenül oszlott szét.

Még két községében a vármegyének, Kétegyházán és Orosházán öltött nagyobb arányokat a márciusi napok után mindjárt kitört zavargás.

A kétegyházi eseményeket főbb vonásaiban, a bünügyi iratokból ösmerjük. Május 27-én Lehoczky Lajos táblabiró elnöklete alatt Beliczey József, Urszinyi Andor, Jancsovics Pál, Kollár János törvényszéki birák, Kiss Péter főszolgabiró, Szeghő Alajos esküdt, Bogyó János főügyész és Szánthó Albert aljegyző együttlétökben Kétegyházán tartatott a rendkivüli fenyitő törvényszéki ülés, melyen a kétegyházi zavargások főbünösei felett itéltek.

Az itélet indokolása kellő világot vet a kétegyházi eseményekre.

»— — — Teljesen meggyőződött a törvényszék, miként Kétegyháza községe kebelében több idő óta napirenden volt zavargó féktelenkedések oda fejlettek, hogy a lakosság mit sem gondolva a tulajdon sérthetlen szentségével, legelébb is az uradalom számos esztendők óta elkülönzött s körül is keritett majorsági földjeire barmaikkal berontani s azt igy erőszakkal elfoglalva az előbb összeségben megkezdett kártételeket egyes engedetlenebb lakosok tilos tet-

tei által huzamosb ideig folytatni vakmerősködött, — utóbb mellőzve a törvények egyenes rendeletét, annak ellenében, az esküdtszéki tagok összeirása végett megyeileg kiküldött Omazta Lajost, törvényellenes kivánataik szerint a különben képességgel biró némely egyének kitörlésére fenyegetődző szavakkal s letartóztatással erőltette mind addig, mig nem a nevezett, még nagyobb veszélyek kikerülése végett, az általa szabályszerüen készitett jegyzéket valósággal kezébe adta; e közben végre az ekként csoportozó zajos tömeghez hivatalos kötelességénél fogva sietett járásbeli főszolgabirót szóbeli durva kifakodásokkal tiszti tekintélyének lealázása után, eltávozni kényszeritette; mely sulyos beszámitásu büntények a vádlottak némelyikét kétszeresen annyival inkább terhelik, minthogy ezek, mint község elöljárói, mind értelmi felvilágosodottságuknál, mind avatottságuknál fogva kötelesek lettek volna erő megfeszitéssel is oda munkálni, hogy a vezetésükre bizott népet minden erőszakoskodástól, sőt bármi rendbontó kihágástól megtartóztassák; mi okból mindnyája elöljárók — -- — ez itéletnél fogva hivataluktól ezennel felfüggesztetnek — — —.«

Kétegyházán tehát a zavargások intézői magok a községi elöljárók voltak, és az erőszak, mit kifejtettek, nem maradt pusztán azon a téren, mint más községekben. Itt már politicai okok is szerepeltek a mozgalomban, s sajnos, nem okulva a szigoru fenyitésen, mely ellenökben alkalmaztatott, később határozottabb jelleget öltöttek Kétegyházán a haza ellenes törekvések.

A zavargások legelőször Orosházán törtek ki.

Alig oszlott szét a márt. 22-iki megyei népközgyülés, s a közbátorsági bizottmánynak jóformán elég ideje sem volt megalakulni, már Orosházáról igen nyugtalanitó hirek érkeztek a közrend felforgatásáról.

»Itt igen nagy dolgok történnek irja a szolgabiró Ju-

govics József márt. 26-ról az alispánnak. — Tegnap reggel egy nagy csapat nép a helység házát meglepte s az elöljárókat elcsapni s helyettök rögtön másokat tenni kivántak. Nagy munkába került nekem és a népszerüséggel biró Balassa tiszteletes úrnak a népet a csend és rend felbontásától vissza tartani. E pillanatig még erőszakhoz nem nyultak. Jelen vagyunk mindenütt, hogy jelenlétünk féken tartsa őket.«

Jelenti tovább a főszolgabiró, hogy 26-ikán a templomba összegyült ünneplő népnek meghatóan kötötte szivére Balassa a rend fentartását; szét is oszlottak minden zajongás nélkül, azonban még a délelőtt folyamán egyeseknél gyüléseztek, s délután a »nép főnökei« megjelentek a szolgabiró előtt, kijelentvén a nép nevében, hogy az elöljáróság letételét, másoknak választását kivánják; de a szolgabiró kivánataik törvénytelen voltáról felvilágositván őket, elégületlenül és zajongva eltávoztak, kiabálván, hogy ha a szolgabiró nem hajlandó a nép kivánságát teljesiteni, majd a nép maga fogja akaratát érvényesiteni.

Másnap óriási tömeg gyült össze a községházánál. Izgatók forogtak a tömeg sorai közt s nagy zajjal kivánták, hogy a szolgabiró jelenjen meg a nép előtt s teljesitse a nép akaratát. Midőn a szolgabiró megjelent, nagy lármával hangoztatta a nép az elöljárók elcsapatását s »akadtak, irja a szolgabiró, ujabb meg ujabb hamis próféták, kiknek ész szüleménye külömbnél külömbféle kivánatokban nyilvánult. Egyik szerint ős apáik szerezvén Szénást s más pusztákat, az uj szabadság jogán beleszerette volna magát azokba helyeztetni a nép; mások pedig az orosházi határt ugy, mint azelőtt állott visszafoglalni kivánták; a kik legkevesebbet akartak, a legelő szabályozás végrehajtását megszüntetni kivánták. Többen a nép közül az uradalmi tiszteknél megjelentek, s kivánataikat előadták s megis igértetett nekik, hogy az új úrbéres telkek kiha-

sitatni nem fognak, azonban más kivánataik törvénytelenek levén, azok teljesitésére egyátalán nem számithatnak.«

A gyülekezések és zavargások tovább folytak, már-már veszélyes jelleget kezdtek ölteni; midőn a vármegye a nép lecsillapitására Omaszta Zsigmond táblabirót küldte ki. A közszeretetben álló táblabiró megjelenése igen jó hatással volt a népre. — Igyekezett meggyőzni őket az általa összehivott népgyülésen, a veszélyről, melybe a község zavargásaik folytán sodortatik, a rend fentartását lelkes szavakban kötvén szivökre. A nyugalom úgy látszik némileg helyre állott. — »Forrnak ugyan még az indulalatok, irja az alispánnak, de hiszem rövid idő alatt lecsillapulnak.«

A nép ezután is makacsul ragaszkodott azon kivánságához, hogy az előljárók tétessenek le, s helyettök választassanak azonnal mások. Omaszta Zsigmond meghozta a kivánt áldozatot a népnek, látván, hogy a forrongás lecsillapitására ezen egy út vezet. Az április 4-én tartott népgyülés alkalmával megalakitotta a községi képviselő testületet, s megalakitotta az új községi tanácsot. Április 7-éről jelenti az alispánnak: »Orosházi teendőimet bevégeztem, a rend és nyugalom helyre állott, s megvagyok győződve, hogy ha kisebbségben lévő részről éretlen izgatások közbe nem jövendenek, a béke mind inkább szilárdulni fog; a kedvező eredményt két körülménynek tulajdonithatom: egyik az, hogy a nagytöbbség forró óhajtása következtében új tanácsot választattam, másik, hogy a beállitott képviselő testület életbe léptetésével a majd-majd kitörő mozgalmaknak, központositott, de egyszersmind higgadtabb irányt adtam. A nép ügye a képviselő testület kezébe van letéve. Csak egy körülmény van, mi a kedélyeket ismét fellobbanthatja, s a következőből áll: a mult hóban regulationalis per következtében a helybeli uradalom végrehajtási működését megkezdvén, egy elválasztó

vonalt is huzott, s a vonalon belül eső részt, (melyben a lakosok ugarföldjei bennfoglaltatnak) több orosházi juhos gazdának szerződésileg haszonbérbe is adta; közbe jövén azonban az országos események a végrehajtást felfüggesztette; most ugyan e vonalon belül nem csak a szerződő gazdák, de mások is legeltetést gyakorolnak, s mint eddig az uradalom által nem háborittatnak; ugy látszik azonban, mikép az uradalom az emlitett haszonbér életbe léptetésére igényt tart, s könnyen meg lehet, hogy a netalán bekövetkező surlódások s háborgatások által a kedélyek ismét felingerlődhetvén, a béke és rend ujra felzavartathatik.«

Orosházán tehát a zavargások ezuttal megszüntek. Sajnos, hogy még az év folyamán sokkal nagyobb mérvben támadtatott meg a közrend.

Vármegyénkben lefolyt féktelenkedések vázlatos ösmertetéséből láthatjuk, hogy a nép mily tévesen fogta fel azon helyzetet, melyet a mártiusi események teremtettek. A váratlanul gyorsan bekövetkezett változás, a szabadságról s alkotmányos jogokról tisztult fogalmakkal nem biró köznépre, általában véve nem hatott oly jótékonyan, mint remélni lehetett; nem emelte fel az elvek, az eszmék magaslatára, félreértéseket szült, zavart helyzetet teremtett. Nem ismerhette fel a nép hirtelen jogait és kötelezettségeit, s ily körülmények között a nép boldogitók ámitásaira tág tér nyillott; s a hatóságok sem rendelkeztek kellő erővel arra, hogy az országos események által erős hullámzásba hozott kedélyek kitöréseinek határt szabjanak, s a túlcsapongásoknak gátat vessenek. Békétlenkedésekre, az izgalmak kitörésére különösen hatott azon körülmény is, hogy legtöbb községben az uradalom és lakosság között birtok rendezési, legelő elkülönitési tárgyalások, sőt perek voltak folyamatban, s ily körülmények között még rendes viszonyok mellett is elégületlenségre alkalom, izgatásokra tág tér nyilik.

Vármegyénk közéletének vezérférfiai aggódva tekintettek a közszabadság ügyeit is veszélyeztető jelenségekre; de komoly aggodalmat keltettek azok a kormánynál is. Vármegyénk a zavargások lecsillapitására a kormánytól várt hathatós intézkedéseket, de a kormány intézkedései egyáltalán nem voltak alkalmasak arra, hogy a köznyugalom helyreállittassék. Maga a vármegye sem volt kellően tájékozva azon fontos feladatokról, melyeket a nemzet életében korszakot alkotó események folytán teljesitenie kellett; intézkedésében, tevékenységében hiányzott azon határozottság, biztosság, azon erély, melyeket a törvény ereje nyujt. A helyzetet megvilágitja alispánunknak a zavargások kezdetén a kormányhoz intézett felirata. Aggodalommal eltelve panaszkodik az alispán, hogy a törvények, melyek a nemzeti átalakulás végrehajtására alapul szolgálhatnak, nem adattak ki, mely körülmény, mig egy részről megköti a hatóságok kezeit, más részről tájékozatlanságban hagyja mind a hatóságokat, mind a népet; «beláthatlan zavaroknak leszünk kitéve — igy ir az alispán, — ha a szentesitett törvények haladéktalanul le nem küldetnek, már is a nép az eddigi elmaradásért mindenféle álhiedelmekbe van bonyolodva.« Hazafiui aggodalommal értesiti egyébbként a minisztert az alispán, hogy a «megyében a nyugtalanság kitört, s annyi bal fogalmak, s mondhatni izgatások közt, mennyi a nép körében eláradt, csak különös véletlen szerencse fedez bennünket, pedig a törvények kihirdetése után tőlünk, mint másként nem is lehet, szigoru, pontos és részletes végrehajtás kivántatik; a szükséges működésben önmagamért felelhetek, hogy sem erélyességben, sem kitürésben hátra maradni nem fogok; de ha meggondolom, hogy elébb járván a szabadság általános hire, mint az ezt elhatározó törvények részletessége, s ez által a nép reményei feltartózhatatlanul túl szárnyalták a megszülemlett valóságot, s elégületlen és felizgatott követeléseinek betöl-

tését elszántan sürgeti; be kell látnom azt is, hogy bármi itélet követendi hü eljárásomat, én puszta reábeszéléssel, kivánt sikert nehezen állithatok elő; sőt megvagyok győződve, hogy Békés megye helyzeténél kriticusabb, egy sincs a széles házában, hol minden község urbéri perekkel volt elhalmozva, amellett a rendezések egészben az ujabb korszakiak, azok is ritkák, a községek általában roppant népesek, s igy a nagy tömegek, naponta együtt vannak; meg vagyok mondom győződve, hogy kellő hatalom nélkül a veszély kikerülhetetlen; fel tudom fogni az óvatosság szükségét a karerő alkalmazása iránt, nem vagyok figyelmetlen azon igazság iránt sem, hogy erőszakkal biztos és tartós nyugalmat eszközölni nem lehet, de másrészt midőn nem egyszer állva a nép élén, érzem, hogy nem a tömegektőli félénkség fogta el keblemet, — évekig vezetve nép ügyét, tapasztaltam annak becsületes jellemét, hogy igaz, tiszta szándékú szóval, törvényekre támaszkodva igerültségében is vezethető; bizonyos vagyok abban is, hogy a mostani forrongásokat nem elfogult tapasztalatlansággal látom oly borongóknak, mint tentebb érdeklém, s azt őszintén bejelenteni kötelességemnek tartom, s nem a személyemet érinthető felelősség tekintete áll előttem, hanem azon rettentő szerencsétlenség, mely ha itt a lázongás nagyobb arányokat ölthet, s még ideje korán el nem folyttathatik: az egész hazára, s annak ujjá született szabadságára kiterjedhet.«

Kétségtelenül veszélyeztetve volt a közszabadság ügye a vármegyénkben kitört zavargások által, s ezen tudatban a hazafiui aggodalmakkal eltelt közbátorsági bizottmány, különösen a derék alispán minden lehetőt megtett arra nézve, hogy a zavargások még csirájokban elfojtassanak. Később a felzavart közrend és nyugalom helyreállitatván Békés vármegye népe hiven teljesitette honpolgári kötelességeit; pedig tevékenységök inkább jóakaratú felvilágosi-

tásokra, magyarázatokra szoritkozhatott. De nem is lett volna helyes, az adott viszonyok közt a zavargásokat nagyobb szigorral, erőhatalommal elnyomni. A szigor, az erőszak kétségtelenül a már felfegyverzett népet oly térre sodorta volna, hol a szabadság örömeit a vérengzés fájdalmai váltják fel, s egyáltalán nem lett volna képes vármegyénk a honvédelmi harczban, oly várakozást felül muló áldozatokkal részt venni.

IV.

Szervezkedés.

A nemzet életében korszakot alkotó mártiusi események, a közszabadság, s az alkotmányos jogoknak minden honpolgárra lett kiterjesztése szükségessé tevék a vármegyei, s községi igazgatás átalakitását.

A márczius 22-én tartott megyei gyülésre az összes nép minden rendi külömbség nélkül meghivatott, s oly nagy számmal vett részt, hogy a gyülést a szabad ég alatt kellett megtartani. Már ezen gyülésen inditványoztatott, hogy »mivel a napi események után alakult új viszonyok, új helyzetekben csak oly igazgató és kormányzó testületek számolhatnak bizodalomra, rendeleteik pedig teljesitésre, melyek mind egyetemesen, mind egyes tagjaiban, a mozgalmakat, az uralkodó eszméket, és érdekeket valósággal képviselik és a közvetlen szabad választás utján magának az egész népnek kifolyásai, alakitassék tehát oly formán a mostani középponti bizottmány, hogy annak tágabb intézkedési kör jutván, az az egész megyei minden községekkel is állandó kapcsolatba hozassék.«

Ezen inditvány lelkesedéssel fogadtatott, s a márt. 27-én tartott nép közgyülésen vétetett behatóbb tárgyalás alá, a tanácskozás közben bővebben kifejtett kivánatok és nézetek folytán a közigazgatást illetőleg elhatároztatott:

1. A központi bizottmány hatásköréhez tartoznak mind-

azon tárgyak, melyek eddig közgyülési intézkedésekkel szoktak rendszerint végeztetni.

2. Ezen központi bizottmány, s átaljában a megyei mozgalmak élén oly hazafi lelkesedéssel, és szerencsés tapintattal álló elnök: Szombathelyi Antalnak, az eddig hün teljesitettekért köszönet, jövőre nézve pedig osztatlan bizodalom szavaztatott.

3. Az elnök akadályoztatása esetére Német Antal tapasztalt részvéte és hatályos befolyásánál fogva alelnökül kikiáltatott.

4. Az eddigi választmányi tagok száma Szikszai Dániel és Omaszta Zsigmond két új taggal egészittetik ki.

5. Az ekként rendezett középponti bizottmány hetenkint, rendesen hétfőn nyilvános ülést fog tartani.

6. A középponti bizottmánynyal alárendelt kapcsolatban minden községben magok határában szintén szabadon, azonban kellő összhangzásban müködő bizottmányok alakitandók; ezeknek elnökei a középponti bizottmány üléseiben helyel és szavazattal birnak.

7. Ezen községi bizottmányokkal a középponti bizottmány a maga rendeleteit felelősség terhe alatt a járásbeli szolgabirák által fogja közölni, — a végrehajtás szintén felelősség mellett magát a községi bizottmányt illetvén.

Kiterjesztette figyelmét a közgyülés az igazság kiszolgáltatásra is, elhatározván, hogy »a megyei törvényszék, részint mint első kérelmi, részint mint felyebbviteli bíróság eddigi törvényes alakjában épségben tartatik és rendesen működik.

Minden békésmegyei község rendezett tanácscsal birónak tartatván és kimondatván, — saját választott bíráji által szolgáltak első kérelemben minden lakosnak törvényt és igazságot.

Ezen tanács itéleteitől a fellebbvitel egyenesen és közvetlenül a megyei törvényszékre leend.

A járásbeli tisztségek, mint szóbeli bíróságok előtt lefolyt perekben hozott marasztaló itéletek, — akár megkezdetett a birói végrehajtás, akár sem, kivételnélkül az eddigi törvényes gyakorlat szerint lesznek végrehajtandók, a még függőben levők, s végitélettel el nem látottak ellenben az illető községi bíróságokhoz átteendők.

Az úriszéki itéletek még akkor is, ha már a végrehajtás elrendeltetett, sőt megkezdetett is a központi bizottmányhoz, mely a végrehajtást eszközölteti, lesznek minden esetben átteendők.

A rendes időben megtartandó évnegyedes fenyitő, árvákra ügyelő, polgári és tisztiügyészi pereket vizsgáló törvényszékekre gondoskodjék elegendő birói tagokról a központi bizottmány.

Ezen határozat alapján a vármegye s a községek közigazgatási s igazságszolgáltatási szervezése folyamatba tétetett. — Megválasztattak a középponti bizottmány s a községi bizottmányok tagjai.

Nem sokára átlátta azonban a vármegye, hogy a közigazgatásra, igazság szolgáltatásra vonatkozó intézkedései a márcziusi események hatása alatt, az általános izgalom első perczeiben, minden komolyabb megfontolás nélkül tétettek meg. Jóllehet a miniszter elnök márt. 22-én kelt s mártius 29-iki központi bizottmányi ülésen tárgyalt rendeletének legfőbb pontjai már az ismertetett határozattal teljesitettek, a vármegye mindazonáltal átlátta, hogy úgy a közigazgatásnak, mint az igazságszolgáltatásnak az új viszonyoknak megfelelő szervezése tekintetében mily keveset tett; s átlátta, hogy felette fontos feladatok megoldása vár még reá; s különösen az igazságszolgáltatás rendezése feladatának körét messze túlhaladja, az országos ügy, országos rendezésre vár.

Valóban elhamarkodott, s idő előtti volt azon szervezkedés, melyet a vármegye foganatba vett. Azon törvények,

melyekre a nemzeti átalakulás fektethető volt, jóformán megalkotva sem voltak, maga a kormány a nemzeti átalakulás végrehajtására határozott iránynyal sem birt; sőt teendőire nézve is alig lehetett tájékozva; az eszmék, az elvek általában véve csak forrásban, s nagy részben a régi állapotokkal harczban voltak; mennyivel kevésbbé lehetett tehát a vármegyének kezdeményezőleg, rendszer alkotólag fellépni.

A nemzeti átalakulás alapjául szolgáló törvényeink meghirdetését a belügyminiszter elrendelvén, az alispán május 3-ikára e végből közgyülést hivott össze, jóllehet a törvények még a vármegyének meg se küldettek.

»Köteles ön, irja az alispán a közgyülési meghivóban a járási szolgabiráknak, úgy intézkedni járását illetőleg, hogy ezen időhatár — és czél minden polgárnak kellőleg tudományában juthasson, — azoknak is, kiknek eddigi szokás szerint innen iratott — de mely különböztetést nem véltem ez időszakban fenntartandónak.

A miniszteri emlitett utasitás bővebb tudomás végett ide rekesztetik, — azon megjegyzéssel, hogy a törvény czikkelyek még meg nem érkeztek, hanem egyébként gondoskodva lesz arról is, hogy minden község számosabb példányban megkaphassa.

Mindenek felett szükséges lesz megmagyarázni, hogy eme gyülés a meghirdetésnél — és a megyét képviselendő bizottmány alakitásánál egyebet nem tárgyaland, — eme megalakitásnál pedig a választás minden községre kiterjesztetni szándékoltatik ollyaténkép, hogy minden egy ezer után — minden községből egy képviselő választassék; — sajnálatos lenne tehát, — ha a nép dolgát abba hagyva isten — tudja mily gondolattól indittatva nagy tömegekben betódulna, s netalán ingerült zajongást okozhatna, annyival inkább, mert ugyanaz a mi Gyulán fog történni, az az a törvények meghirdetése, külön minden községben is

eszközöltetni fog; e szerint legüdvössebb lenne talán, ha minden községből minden ezer után legfeljebb tiz—tiz képviselő jönne — természetesen azok, kikből ezután a megyei bizottmányban a szükséges arány szerint az illetők megválasztassanak. Ez azonban csak gondolat, mert eltiltva egyátaljában senki nincs és nem lehet.

Azon félelem, melynek hirét hallottam, — mintha Gyula majd elnyomná a többi községek befolyását, minden alap nélküli, és a fentebbiek szerint teljesen eltávolittatik, — minden községre a figyelem különösen kiterjesztetvén; — Gyula mezővárosa ösmeri azon méltányosságot, hogy amit magának követel, mástól megtagadni sem nem akarja, sem nem akarhatja.«

A május 3-iki közgyülésen a törvények meghirdettetvén, a vármegye szükségét látta a törvénynek megfelelő szervezkedésnek, bár a napi események gyors intézkedésre intették a megye közönségét, nem akarta felületes munkálattal a vármegye s községek rendezésének fontos kérdését megoldani, s bizottságot küldött ki, megbizván, hogy az az ügyet beható tanulmányozása tárgyává tevén, a viszonyoknak megfelelő szervezésre nézve szabályzatot dolgozzon ki.

A bizottság javaslata, — mely a községek belső elrendezését tárgyazza, s mely a május 9-én tartott, állandó bizottmány által tárgyaltatott, következő volt:

»A megyebeli községek belső elrendezése iránt az uj törvények nyomán általános szabályok kidolgozásával megbizott küldöttség következőkben terjeszti elő nézeteit:

Mielőtt a községek belszerkezetére vonatkozó szabályok elemzésébe bocsátkoznék, szükségesnek tartja kimondani, miként általa Gyula, Békés, Csaba és Szarvas városai rendezett tanácsuaknak annyival inkább tekintetnek, hogy a közel mult országgyülése által külön követ küldhetési joggal ruháztatván fel, népesség, értelmiség, úgy

vagyonosság tekintetében képesek mind a jog gyakorlatára, úgy az önkormányzással összekötött terhek viselésére is, — s figyelmét reájok e helyen csak annyiban terjeszti ki, amennyiben némi részben különböző belszerkezetök egyforma meghatározott irányt szükségel, elhatározandóknak véli ezek folytán, mind ezen 4, úgy azon községekre nézve is, melyek netalán később fognának elsőbirósági hatósággal illető uton felruháztatni, hogy

A törvényben megszabott választások, választók és képviselőkre nézve alkalmazzák magokat az 1848. XXIV. t.-cz. a kir. városokra meghatározott szábályokhoz.

Hogy a választási törvény rendeletéhez képest ezen községek személyzete is tisztviselők, tanácsbeliek és képviselőkre osztassék fel.

A beligazgatás különböző ágaira nézve, jelesen a birói eljárásra addig is, mig a községek állapota törvény által határozottabban körüliratnék, kimondandónak véli, hogy világos örökösödési, mezei rendőrségi, váltói és szóbeli ügyekben megtartatván az 1836. XX. és 1840. VIII., IX., XI., XV. t. czikkekben megszabott eljárás, egyéb minden perekben, melyek eddig az uriszék előtt indittattak, ezentúl a városi tanács, mint a törvény által megszüntetett úri hatóság törvényszerü pótléka akként, s úgy mint az úriszék a biró elnöklete alatt, s az illető tisztviselők befolyásával itéljen. A tanács köréhez tartozzék továbbá még minden számadásoknak számvevőszék alakjábani vizsgálata, s az e feletti itélethozás, mire felügyelni, s annak megtörténtéről, évenkint a megyének jelentést tenni a járásbeli tisztség legyen köteles, magától értetvén, miként akár az elmarasztalt, akár a marasztaló félnek fenmarad a törvényszerü felebbvitel utja.

Közigazgatási tekintetben figyelmezve azokra, melyek 1-ör, a község szoros értelemben vett belső ügyei elintézésére vonatkoznak, és 2-or, azokra, melyek felsőbbi ren-

deletek végrehajtását tárgyazzák; ezek közül a belügyek vezetése kizárólag illesse a képviselő testületet, vagy a kit az e végre megbiz; a felsőbbi rendeletek végrehajtását pedig eszközölje tanács utján a járásbeli tisztség.

Azon eseteket kivéve, melyekben a törvény világosan rendelkezik, itélet hozatalra legalább öt, szavazattal biró tagnak jelenléte legyen szükséges.

Adásvevések általirása felett határozzon a biró s jegyző, s az általok helybenhagyott szerződés a számvevő, illetőleg a telekkönyv vitelével megbizott hivatalnok által irattassék a telekkönyvbe, melynek egyik példánya évenkint a megyének lesz beadandó.

A mennyiben az árvák számadásainak átvizsgálása a tanácsot illeti, miután az, különben is felelős, az árvák tömegéből leendő utalványozás az ő köréhez tartozzék.

Ez lenne a küldöttség nézete szerint a rendezett tanácsú községeket illetőleg azon hatáskör, melynek törvényes korlátai közt belügyeiket más törvényhatóságtól függetlenül önmagok intézhessék.

A nem rendezett tanácsú községekre nézve pedig következőket vélne a küldöttség megállapitandóknak: jelesen

Hogy a gazdasági ügyek ezeknél is képviselő testület befolyásával kezeltessenek, s a birák legyenek végrehajtói e testület határozatainak; mihez képest a választások, tiszt- — és képviselőkére lennének felosztandók; — a képviselők 3 évre, s a lakosság számához képest 30-tól 100-ig akként választassanak, hogy az illető szolgabiró, vagy esküdt befolyásával a község tizedekre felosztatván, — minden tized a lakosság számához aránylag válasszon.

A birói hivatalra ezen képviselő testület többségének ajánlatára a járásbeli tisztség által kijelölt 4 egyének közöl történjék a választás, — s ily módon a többi esküdtek kijelölése, és választása is lenne eszközlendő.

A biró s tanács hivatalos állásuknál fogva a képviselő testület tagjai lennének, kik évenkint közösen egy elnököt választanak. Az ekként intézendő választások már jövő Mindszent napján veendik kezdetöket.

A képviselők által kijelölésre ajánlt egyéneket csak akkor vetheti el a járásbeli tisztség, ha azok, — mint megrovott gonosz jellemüek ellen alapos kifogás forogna fen.

Választó és választható minden, községi jó magaviseletü meg nem rovott 20 éves lakos.

A képviselők következő esküt tesznek:

»Én N. N. esküszöm az élő istenre, hogy miután N. községe képviselői testülete tagjának elválasztattam a hivatásom köréhez tartozó közdolgokat, — minden személyes érdek mellőzésével egyedül a közjót tartva szemeim előtt, a törvények értelmében, s istenadta belátásom szerint, hiven intézni fogom, — a különösen reám bizandó kötelességeket pontosan teljesitendem, és általában úgy fogok igyekezni, hogy képviseleti állásomban polgártársaim javát és érdekét lehető legjobban előmozditsam, isten engem úgy segéljen.«

A biráskodást illetőleg: szóbeli és mezei rendőrségi perekben eddigi törvény, és gyakorlat szerint 12 ezüst forintig itél a tanács, a perek minden egyéb nemeire nézve ők csak kezelők lehetvén, ha a pert mindkét fél itélet alá bocsátja értesitő határozatukkal elláthatják ugyan, de azt minden esetre a megyei törvényszékre mint az 1848. XI. t.-cz. 3. §-a értelmében első birósághoz által tenni kötelesztetnek.

Világos öröködési esetekben az 1836. 14. és 1840. 13. t. czikkekben az uradalomra ruházott hatóságot az alispán gyakorlandja.

Árva pénzeknek kezelőt a képviselő testület nevezend, ki a megye felügyelete alatt tartozik számolni, az árvák pénz tőkéjéből csak a megyei árvaszék utalványozhat, s

miután a nem rendezett tanácsu községek minden számadásai törvény értelmében a megyei számvevőszéken fognak vizsgáltatni, hivatkozólag e törvényre felkérendőnek véli a küldöttség a miniszteriumot, hogy a számvevőre ekként hárult tetemes munka tekintetéből, még egy megyei számvevőnek rendszeresitésében egyeznék meg.

Az átirások, adásvevések helyessége felett határozni a tanács, a telekkönyv vezetése pedig a jegyző köréhez tartozzék, s ennek is egyik példánya év végével a megyének lesz beadandó.

Mind a rendezett tanácsu, úgy egyéb községeket egyiránt illető általános szabályok.

Az eddig ideiglenesen a bátorságra ügyelő községi bizottmányok hatásköre, ezennel megszüntettetnének.

A nemes árvák eddig külön kezelt vagyonai ez év lefolytával a községekével együtt lennének kezelendők, kivéve azon eseteket, hol törvények értelmében külön gyám van rendelve.

Oly esetekben, hol a képviselő testületek a felelősséget el nem vállalhatják, jogukban álland népgyülést hirdetni, de ezt czéljával együtt előlegesen az illető hatóságnak bejelenteni tartoznak.

Folyamatban lévő perek a törvényes bizonyság jelenlétében lesznek átveendők az illető város, és községi tanácsok által.

A büntető eljárás gyakorlata iránt nem rendelkezvén a legutóbbi törvényhozás, e részben az eddigi törvény, és gyakorlat továbbra is fenmarad. Kelt Gyulán, máj. 8-án 1848. Foltiny Ignácz, küldöttségi jegyző.

E küldöttségi véleményes jelentés pontonkint tárgyaltatván a benne általánosságban foglalt javallatok következő módositás, — illetőleg bővitéssel elfogadtattak, jelesen

Miután a nem rendezett tanácsu községek ügyei az uri hatóság megszüntével a megye törvényszékén fognak

elláttatni, ők pedig, mint a perek kezelői csak értesitő határozatokat hozhatnának, ne hogy az igazság kiszolgáltatása terhes, és költségessé váljék; — a megyei törvényszékek nem egyedül Gyulán, hanem a kifejlendő szükséghez képest kerületenkint, a megye több vidékein is tartassanak, az ott kezelt, s már megvitatott perek felett itéletet hozandók; — e határozatnak lehető legczélszerübb alkalmazására nézve pedig adjon e jelentő küldöttség véleményt, különösen arról, hogy e törvényszékek tartása mily helyeken lenne legalkalmasb.

A küldöttségi javallat azon pontja, hogy rendezetlen tanácsu községekben árvák pénzéből csak a megyei árvaszék utalványozhasson, alkalmazásban czélszerünek nem találtatván; hogy a megye távolabb vidékein lakó árva rögtön szükségelt pénzének utalványozásáért ne legyen kénytelen elébb a megye székhelyére, még lehet épen oly időben folyamodni, mikor árvaszék nem is tartatik, további rendelkezésig a községi tanács felhatalmaztatik, hogy a kebelebeli árvák pénzeiből 50 ezüst forintig utalványozhasson, többire pedig a megyebeli árvák ügyeinek hova előbbi átvétele, gyámok számoltatása, s egyéb felmerülendő kérdések tisztába hozatalára kiküldetnek a megyei számvevővel egyetemben az illető járási tisztviselők, eljárásukróli jelentésök a törvényhatósági elnöknek lévén beadandó ki számvevőszéket, — hol még tovább megkivántató intézkedések megfognak tétetni, — azonnal tartani köteles.

Miután továbbá birói, és árvák tömegeiről szóló számadások ezentul a megyei számvevőszéken fognak vizsgáltatni az ekként tetemesen szaporodott munkát pedig a megyei számvevő maga nem lenne képes kellőleg ellátni, még egy megyei számvevőnek rendszeresitése iránt fel fog iratni a miniszteriumhoz, — addig pedig mig e felirásra válasz érkezend, s a fizetés részére rendszeresittethetnék, megyei számvevőnek kineveztetik mind ügyessége, buzgó-

sága, — úgy tetemes mennyiségü árva tömegek kezelése körül tanusitott becsületességéről megyeszerte ismeretes Bonyhai Beniamin, — kiadatván részére e végzés tudásúl a fentebbi pont alatt foglalt, s ezennel reája is kiterjesztett működés hova előbbi megkezdésére pedig utasitásúl.

A folyamatban lévő perek, s egyéb iratoknak a megszüntetett úrihatóságtól leendő átvételére ezennel elutasitatnak az illető községek, úgy azonban, hogy ezen átvétel mindenütt szolgabiró és esküdt jelenlétében rendes tárgymutató (elenchus) mellett történjék.

A földbirtokot érdekelhető kérdésekre nézve, nehogy oly jognak gyakorlata által, melynek birtokában a községek még nincsenek, — zavar támadjon, határoztatik: hogy ott, hol birtok rendezés eddig még nem volt, az átirásokat kezelhetik ugyan magok a községek, de minden egyéb ugyancsak a birtok fekvését illető változások be lesznek jelentendők a járásbeli szolgabirónak, az által pedig évnegyedenkint a megyének lesz jelentést teendő; — uj házhelyek osztása, vagy a város területének fekvését nagyobbitandó bármi épületekkel ujabb foglalás birtok rendezetlen községekben a helybeli hatóság körét egyátaljában felülmulván, — az illyesekbei avatkozás szorosan tiltatik. Rendezett tanácsu községekben épitkezési tervet tartozik maga a község készittetni, s jóváhagyás végett a megyének bemutatni, — egyéb községekben pedig minden akár rendezés, akár szépités körül teendő intézkedések felett a törvényben kijelölt bíróság határozand; mihez képest meghagyatik mindnyája szolgabiráknak, hogy szoros ügyeletet tartva járásaikban az épitkezésekre, minden a közbátorságot e részben veszélyeztető visszaélést gátoljanak.

Népgyülések tartása felett csak a bíró határozhat, ki a csend és rend fentartásaért felelős lévén, neki a népgyülés tárgyát és czélját mind a képviselő testület, ugy más egyesek is előlegesen bejelenteni kötelezteteek, s ki e ha-

tározattal ellenkezőleg cselekednék rendbontónak tekintetni, s fenyitetni fog.

Szükséges tudás és ahhoz leendő alkalmazás végett kiadatik a J. K. eme száma az alispáni hivatalnak, számvevőknek, rendezett tanácsu községeknek, egyéb községeket illetőleg pedig — mindnyája járásbeli szolgabiráknak is.

A községek rendezésére vonatkozó javaslat készitésére kiküldött bizottságnak tagjai voltak, Tomcsányi József másod alispán elnöklete alatt: Lehoczky Lajos, Karasiay István táblabirák, Bogyó János főügyész, a központi szolgabiró Ambrus Lajos, központi esküdt Nagy Károly, Stummer Lajos, Eördögh Frigyes, Jancsovits Pál, Varga János, Helebrand Miklós és Folténvi Ignácz.

A közgyülés folyamán intézkedés tétetett a büntető hatóságnak az eddig vérhatalmat gyakorlott gyulai uradalomtól a megye részére leendő átvételére nézve, s e végből kiküldettek a megye másod alispánjának elnöklete alatt: Virágos Sándor főpénztárnok, Bogyó János főügyész, Farkas Gábor alügyész, Bájer József, Omazta Lajos, Ambrus Lajos és Nagy Károly.

Fontos tárgyát képezte a közgyülésnek a sajtó törvény végrehajtására vonatkozó intézkedések megtétele.

Első feladat volt a sajtó vétségek felett biráskodó esküdtszékek megalakitása. Br. Wenckheim Béla, s Németh Antal és Boczkó Dániel bizattak meg azzal, hogy a sajtóvétségek megitélésére esküdtszéki képességgel birók összes lajstromából községenként esküdtszéki tagokat válaszszanak ki. Az ekként kiválasztott esküdtszéki tagok következők voltak:

Gyuláról: Paulovytz Gábor, Gróf Wenckheim Antal, Stojanovits Koszta, Borbély György, Varga János, Csausz Lajos, Nyikora Dávid, Tormássi János, Ferenczi Alajos, Koszta József, Ifj. Pettner János, Nuszbek József,

Schriffert Márton, Glazer Károly, Szikes György; Csabáról: Koricsánszki István, Keblovszki Lajos, Urszinyi Andor, Millyo Mihály, öreg Achim János, Androviczki Sámuel, öreg Bohus János Monyis, Réthy Pál, Bartóky József, Omazta Zsigmond, Uhrinyi András, Sztraka Károly, Steiner Jakab; Szarvasról: Bloch Móricz, Reguli Sámuel, Lég József, Khován Sámuel, Pecz Gyula, Kollár János, Sipos Gábor, Ponyiczki Pál, Csillag Márton: Békésről: Borbély János, Koricsánszki Mihály, Koszta Sándor, Debreczeni András, Gyöngyösi István, Baki Lajos, Gozman József, Birizdó Sándor, Vég Lajos; Orosházáról: Vámosi Mihály, Kiss István, Pák Dénes, Plavecz Mihály, Herczeg Gábor; Komlós és Szénásról: Omazta Ferencz, Nagy György, Br. Rudnyánszki Sándor, Czagányi Mihály; Gyomáról: Muszhammer Ignácz, Kruchio Mihály, Debreczeni András, Kalocsa Lajos, Zöld Sámuel; Endrődről: Salacz Imre, Csenger Gáspár, Nagy Ambrus, Uhrini István; M.-Berényből: Bonyhai Benjamin, Petrics Sámuel, Hati Sándor, Pusztai Ádám; K.-Ladányról: Mayerhoffer Mihály, Novák Ferencz, Br. Wenckheim László, Fazekas István, Nagy József; Szeghalomról: Ambrus Sándor, Csór Károly, Simai János, Flaskay István, Petri István, Augusz János, Domján Adám; F.-Gyarmatról: Katona János, Budai János, Belmann József; Vésztőről: Laczka Ferencz, Szalka Ferencz, Szigethi Sándor; Dobozról: Aszalai József; Váriból: Dede János; K.-Tarcsáról: Papp István, Szakál Antal, Kiss Sándor; Kétegyházáról: Gr. Almási Kálmán; Öcsödről: Baksa István, Gácsi Mihály, Vitályos Márton; Szt.-Andrásról: Pál József, Lipóczki Dániel, Szalai Vincze.

Ugyancsak a sajtó vétségekben bünvizsgáló birákúl Kiss Péter és Tessedik Károly főszolgabirák, közvádlókúl pedig Bogyó János és Farkas Gábor megyei ügyészek választattak meg, s törvényszéki birákul pedig a megye első

alispánjának elnöklete alatt: Németh Antal, Bóczkó Dániel, Boczkó Károly, Lehoczky Lajos, Karassiay István, Beliczey József, Helebranth János, Stummer Imre, Eördögh Frigyes, Kalmár Mihály, Gróf Almásy Kálmán, Ambrus Lajos, Nagy Károly, Páin Antal, Straka Károly, Fábián Gábor, Csausz Lajos, Bodoky Károly, s ezeken kivül még Gyula és Csaba városának, Orosháza és Szeghalom községének birái.

Már a május 3-iki megyei közgyülésen megtétettek az intézkedések az 1848. évi V. t.-cz. végrehajtása tárgyában. A törvény értelmében B.-Csaba, Szarvas, Gyula és Békés külön-külön egy—egy országgyülési képviselő választására jogositattak fel, a megye többi községeire eső két képviselő választására nézve megállapitott két választó kerületbe a községek a következőleg osztattak be, és pedig az orosházi kerületbe: Orosháza, mint választási hely, Öcsöd, Szt.-András, Tót-Komlós, Kétegyháza, Kigyós, Doboz, Vári, Szénás és Szt.-Tornyai puszták; a Gyomai kerületbe: Gyoma, mint választási hely, Endrőd, Berény, Tarcsa, Ladány, Szeghalom, Vésztő, Gyarmat és Csejti puszta.

A választási ügynek kezelésére s vezérletére a központi választmány megalakittatott, s tagjai voltak Szombathelyi Antal első alispán elnöklete alatt: Tomcsányi József, Németh Antal, Beliczey József, Omazta Zsigmond, Boczkó Dániel, Karasiay István, Kiss János, Gróf Almásy Kálmán, Szegheő József, Bogyó János, ifj. Farkas Gábor, Kalmár Mihály, Tessedik Károly, Jugovits József, Szikszai Dániel, Stummer Lajos, Boczkó Károly, Omazta Lajos, Bodoky Károly, Foltinyi Ignácz, Lakatos Károly, Ormos János, Szucsú Mózes, Kiss Lajos, Páin Antal, Kereszturi László, s minden községből két—két előljáró.

Nem lesz érdektelen, ha 1848. évi XVI. t.-cz. 2. §-a c. pontja alapján megalakitott megyei állandó bizottmány névsorát közöljük.

Megválasztattak a megyei állandó bizottságba: Csa-

báról: Bohus Monyis János, Eördögh Frigyes, Prisztavok György, Omaszta Zsigmond, ör. Zelenyánszki György, Zsilák Márton, Vidovszki János, Novák Ádám, Nagy Antal, Kliment Zelenyánszki György, Steiner Jakab, Boczkó Dániel, Krnács András, Ondroviczki János, Csicsel János, Miklya András, Rohoska János, Uhrin András, Kováts János, Haán Lajos, Lukács Sámuel, Such József, ifj. Bajcsi Sándor, Bohus Pál, Komáromi Miklós, Fábry Sámuel; Magyar Gyuláról: Boross István biró, Csáki Mihály tbiró, Németh Antal, Somogyi Mihály, Kozics András, Petik Ambrus, Viktor György, Sokk Ferencz, öreg Beliczey József, Stummer Lajos, Huszka József, Sebestyén Mátyás, Bájer József, Gergely Ferencz, Kalmár Mihály, Névery Ferencz, Varga János, Leffler János, Biri Ferencz, Portörő András, Bordé Márton, Tarr Mihály, Vig József, Szabó János, Cséfai György, Nyikora Dávid, Tulkán Tógyer; Német-Gyuláról: Mecz József, Thezarovich János, Hoffmann János, Birgmayer József, Nagy Schriffert Mátyás, Skutári György, Szilágyi Dániel, Markus István; Gyomáról: Kruchio Mihály, Kiss István, Ivanovits János, Kalocsa Lajos, Csath János, Szilágyi István, Debreczeny András, Nyiri Bálint, Cs. Kruchio Mihály; Szent Andrásról: Szalai István, ifj. Baraszt István, Csabai János, Duda György, Győri Gáspár; Berényből: Pusztai Ádám, Jeszenszky Károly, Szentandrási Pál, Turi János, Plavecz Mihály, Mausz István, Madarász János, Fehér Pál, Minich Péter, B. Madarász János, Littvai János, Balogh Pál; Szarvasról: Mojsisovics Sámuel, Helebrandt János, Dolezsál János, Jancsovits Pál, Boczkó Károly, Placskó István, Viskovits Ignácz, Sipos Sándor, Poddami János, Ponyiczki György, Tóth Samu, Gáll Sámuel, Kollár János, Gregus Ágoston, Bohus Pál, ifj. Straka János, Mázor János, Roszjarovicz Márton, Holub András; Ócsödről: Juhász Béniámin, Józsa András, Maróti János, Gácsi Mihály, Rácz István, Vitályos Már-

ton; Békésről: Kállay József biró, Asztalos István jegyző, Veress Károly, Cz. Veress István, ifj. Török Nagy János, Körösi András, Bakucz Mihály, Hajdú Péter, Szabó János, Kiss László, Zilahy Ferencz, Püski Nagy Gergely, Bak Szabó István, Pesli Ignácz, Koricsánszki Mihály, Tar Kovács István, Gáll Márton, Némethi István, Lipcsei András; Orosházáról: Boczkó Károly, Zalay János, Jankó Mihály, Kiss István, Győri Dani István, Rencsisovszky Ferencz, Papp Szilárd, Oskó István, Németh Mihály, Pusztay András, Plavecz György, Göndös István; Vésztőről: N. Kincses István, Laczka Ferencz, Németh Sámuel, Borbiró Mihály, D. Nagy Mihály, Pákozdi Bálint; Szeghalomról: Hajdú István, ör. Kardos Ferencz, Simay János, Mező Mihály, Sándor József, Baranyai József; F.-Gyarmatról: Gyáni András, Lakatos János, Hati István, Kadur Dávid, Szőke János, Papp Károly; K.-Ladányból: Nagy József, Fazekas Sándor, Szuromi András, Csóka Sándor, Z. Nagy István, Br. Wenckheim László; Endrődről: Huzly Károly, Salacz Imre, Timár István, Habzda István, Kalmár György, Farkas György, Pintér György, Katona György, Drechsel György; Kétegyházáról: Szikszay Dániel, Kirileszku Péter, Muntyán Mojsza, Tarián János, Varga Pál, Otrok Mátyás, Szucsu Péter; Váriból: Kávási Sámuel, Török János, Arató István; Körös-Tarcsáról: Szabó Mihály, Kiss Sándor, Tóth Imre, Kováts Sándor, Tusz István, Petneházi Mihály; Tót-Komlósról: Horváth Sámuel, Tóth Ádám, Ziguri Szilárd, Motyoszki János, Banyi András, Osztás János, Karkusz András, Laszik András, Gróf Almásy Alajos, Gróf Almásy Kálmán; Dobozról: Szalay István, V. Szabó Ferencz, Aszalay József.

A demokratikus átalakulásnak érdekes jelenségét tünteti fel a megyének azon határozata, hogy »mint a polgári egyszerüségnek egyik jelét, örömmel lépteti életbe s ha-

tározza el a megye közönsége, miszerint jövőre, a hivatalos levelezések és jelentésekben, minden felesleges czimek mellőztessenek, egyedül magának a hivatalnak, tisztségnek neve tétessék ki.«

Az átalakult, az ujra szervezett vármegyére s községekre ez után következtek be, a tevékenység terhes napjai, — s hogy, mint oldotta meg feladatát mindenik, a bekövetkezett események igazolják.

III.

BÁRÓ WENCKHEIM BÉLA.

A nemzeti átalakulás áldása még csak a jövő méhében rejlett, s a nemzetnek már fegyverrel kellett megvédeni az életre kelhetés jogát.

S e harczban, »hol annyi sziv hiába onta vért«, — Békésvármegye az áldozatok kiapadhatlan forrása volt.

Innen meritett erőt a nemzeti küzdelem a legválságosabb napokban.

Forrongásban volt a vármegye.

A márcziusi események hatása, az öröm s lelkesedés mellett, féktelenkedésekben nyilvánult.

A közrend szilárd épülete, — mintha földrengés érte volna, megrendült alapjaiban; a népforongás össze omlással fenyegette az erős alkotmányt, mely az utolsó, — Péro-féle megrázkódtatás óta egy század nyugalmát élte át.

A nem rég átszenvedett árviz veszélyek s aszály nyomán támadt kimerülés jelenségeit még alig tünteté el megfeszitett tevékenység, s alig mutatkozott még a munkás nép tanyáin a jóllét: — már közelgett a vészt jósló fergeteg, melynek dühe ha nem dönte is romba, mit egy hosszu század ember feletti tevékenysége teremtett, — s ha villámai nem boriták is lángba vármegyénket, felemésztette a küzdelem, a védekezés — saját belviszonyai által is gyötrött erejét ugy, hogy évtizedek munkássága alig lehetett elég a felhasznált erő pótlására.

Belzavarok, harczba hivó tárogatók, az átszenvedett árvizek s aszály nyomán feltünt kimerülés alkotják képét a vármegye közéletének a nemzeti átalakulás történetében.

S ily viszonyok között e nép áldozatot áldozatra halmozott.

Éléstára nem fogyott ki soha; tudott adni, ujra meg ujra; kész és képes volt minden időben harczosokat állitani az elhullottak helyére.

S miben rejlik oka annak, hogy a felzavart zilált belállapotok mellett is hiven teljesitette e vármegye hazafiui kötelmeit?

Mily rendkivüli erő hatott e népre, hogy áldozatot áldozatra halmozzon, — pénzét, értékeit, terméseit le tegye a haza oltárára s áldásdús rónáit is parlagon hagyva fiait a harcztérre küldje?

Az áldozatkészség forrása a nép törhetlen hazaszeretetéből fakadt; s ennek tápot a vármegye vezér férfiainak, tisztviselőinek s főképen az ezek élén álló, s a vármegyét a vész napjai alatt erélylyel s bölcs tapintattal kormányzó főispánnak, Báró Wenckheim Bélának hazafisága, példája nyujtott.

Midőn vármegyénkben a közrend felforgatásának jelenségei feltüntek, az aggodalomba merült kormány átlátta, hogy Békésvármegye a nemzeti küzdelemben az erő, az eszközök tárháza, csak ugy teljesitheti honvédelmi feladatát, ha a vármegye kormányzata oly egyénre bizatik, ki a féktvesztett tömeg vezetésére erős kezekkel bir, kiben az erély a szigor bölcs tapintattal párosul, s ki a közszeretet kincseivel rendelkezve képes leend az áldozat hozásban példát mutatni a népnek, s képes leend, a hazaszeretet lángját élesztve, felemésztetni minden kebelben a féktelenség érzetét s elhamvasztani annak vészes kitöréseit.

Oly férfira volt szükség Békés vármegyében, kit eddig is követendő példaként tanult ösmerni a nép, kinek multja a nép szeretet, a néphez való ragaszkodás képeivel volt diszitve; kinek minden ténye, érzelme a szabadság s honszeretet gazdag forrása volt; kinek családi s társadal-

mi viszonyai már kedvező hatást keltettek a népnél; kit hagyományos ragaszkodással fogott körül az a nép, mely jó urait mindig szerette, és ki a bizalmat, szeretetet az uj viszonyok között is megtartani, sőt fokozni képes volt.

Oly egyénre kellett a vármegye vezérszerepét bizni, ki a közélet minden terén tájékozva volt; ki ismerte az igazgatás nehéz feladatait s azok megoldására, lent kezdve a munkát, mig felért a magaslatra, edzett erőt érvényesithetett; ki ösmerte a népet, melynek vezetésére elhivatott, ösmerte jellemét, szokásait, gondolkozását, törekvéseinek irányát; ki a jóban a jót mindig támogatni, a bünt kiirtani, a bünöst büntetni, feladatának, hivatásának tekinté.

Ily férfi volt Báró Wenckheim Béla.

Öt családi s társadalmi állásának fénye nem káprázta el; meglátta a szenvedőt, a sértettet, — s első kötelességének tartá segiteni az elhagyotton, s megtorolni a sértett szenvedéseit.

Jósága, törvényszeretete megnyugvást keltett, hol ő megjelent.

Jó sziv, nemes lélek s törhetlen honszeretetből volt alkotva a közjó, a nép, a haza javára.

Birta a nemzet sorsát intéző legnagyobb egyének rokonszenvét, becsülését; birta a nép határtalan szeretetét, ragaszkodását, bizalmát.

Tudta mindenki, hogy a vármegyének fia, a szabadelvü eszmék vezére ott érvényesitette hazaszeretettől áthatott érzelmeit, fényes tehetségeit a polgár egyszerüségével és nyiltságával, s ott igyekezett szolgálni a nemzet érdekeit, munkálván a haza előhaladásán s jóllétének, boldogságának biztositásán: hol a nemzet sorsa a legmagasabb kezekben volt letéve; s ösmerte mindenki a királyi helytartó, a nádór udvarmesterét; ki megyéjében volt jobbágyai, polgártársai és barátai körében is az volt, mi fent a magasban: egyszerü, nyilt, egyenes jellem; az alkotmá-

nyos jogok, a közszabadság, hazaszeretet törhetlen bajnoka, igaz hazafi, az alkotmányos fejedelem hű támasza; s ki vonzalmát megnyerni méltó volt, ragaszkodó s nemes szivű barát.

Ösmerték ugy fent mint alant, s szerették mindenütt.

Ily kincsekkel gazdagon foglalta el Báró Wenckheim Béla Békés vármegye főispáni székét.

Ünnepet ült Békés vármegye.

Báró Wenckheim Béla, az uj főispán beiktatására készült a közönség.

Ősi szokás a főispán beiktatását ünnepélyekkel ülni meg; most meg igen sok ok volt az örömre. A megyének oly fia lett a főispán, ki a politicai közéletnek már rég vezér férfia, a közszabadság, a szabadelvű eszmék leghatalmasabb képviselője volt a megyében; ki közszolgálatban képezte s edzette erejét; mint aljegyző, alispán, országgyülési követ szolgált éveken át a közjónak, megyéjének, — s a hazának.

A megye közönsége május 3-án gyült össze a főispán beiktatására.

Nagyban folytak a készületek, fáklyás menet, banderium, muzsikaszó, közvacsora mind elő voltak készitve.

Gyulára érkezvén a főispán, első dolga volt a »gyulai kör«-ben barátait felkeresni.

»Ti mint hallom — igy szólt — nagy parádéra készültök. Hát az öröm, a vigalom napjait éljük ma? Hazánk határain az ellenség tábor tüzei égnek; bent a megyében is zavar, féktelenség dúl; a kormány, a nemzet feljajdul, hogy veszélyben a haza, s mi itt örömeinknek nem tudunk határt szabni? Azt hittem, Békés megyében nem lesz legény és ló banderiumnak.«

Minden ünnepélyesség elmaradt.

Komoly egyszerüséggel folyt le a beiktatás.

Meghatottság s az öröm könnyeket csalt minden szem-

be, midön a főispán emelkedett szellemü beszéde után esküjét letevé.

Ösmerjük meg e beszédet, mely a nemes báró hazafiui érzelmeinek hü tükre.

»Tisztelt megyei közönség, — Polgártársaim!

Ő Fensége az Ország Nádora s királyi helytartó, a törvények értelmében, a belügy miniszter előterjesztésére ezen Békés megyei törvényhatóságnak főispánságát, és kormányát reám ruházni kegyeskedett. Hazafiui érzettel hódolok e megbizatásnak; mert Magyarországnak mostani átalakulási korszakában mindenkit, — kit az események túl nem szárnyaltak, – ki ezen átalakulás kivivásában tettleges részt vett, hivatva hiszek polgári kötelességteljesitési érzeténél fogva arra: hogy azon esetben, ha a közállomány bármily közhivatalra is személyét igénybe venné, szolgálatát megkivánná, — abbeli felhivásnak magán érdekei megtagadásával is hódoljon, és mert számot vetve önmagammal, azon elvekkel, melyek mellett, mint egyes polgár számos évek alatt hüségesen vivtam, azon reménység kecsegtetett: hogy eme vidék, melynek szülötte vagyok, ezen öszves Békés megyei közönség, melynek jobbjai a közéletbe bevezettek, — és azon elvekkel, eszmékkel, melyeknek diadalát mai napon ünnepeljük, — megismertettek, — nem fogja tőlem megtagadni rokonszenvét és bizodalmát, melyet már több izben, és érdemen túl is éreztetni kegyeskedett. — Jól tudom, tisztelt közönség, és mélyen érzem én: hogy ha valaha, úgy most a bizodalom fő kelléke egy tisztviselőnek, ezzel ellátva, minden jónak és üdvösnek előmozditója, eszközlője lehet; — e nélkül mint a here, csak kárára és terhére szolgálhat polgártársainak, és a közállodalomnak. Kineveztetésem, elmozdittatásom felsőbbi rendelettől függ ugyan, — de e hivatal elvállalását, és erről önkéntes lelépést a tisztelt közönség bizodalma dönti, és határozza el csak végkép — ezzel felruházva nyugodt lé-

lekkel és elszánt bátorsággal nézek főispáni tisztem és hivatásom elébe, e nélkül egész szerénységgel lelépek ismét az egyes polgárok soraiba, homokot fogok hordani minden ingerültség nélkül azon épületnél, — melynél kormányozni a legjobb akarattal is, — bizalom hiánya miatt — nem valék képes. A közbizodalom tehát az, mit mindenek előtt egész szerénységgel kikérek, és ezt elérve felejthetetlen marad előttem azon nap, melyen főispáni kineveztetésem az összes nép bizodalma által megerősittetett. Az összes nép bizodalmát emlitém; mert leomlottak a választó falak, és a szabadság össze olvasztá a hon minden lakosait, kimondva a szabad föld, szabad ember, teher és törvényelőtti egyenlőség, mindenki részese, és egyenlő tagja azon törvényhatóságnak, melyben lakik, melynek terheihez hozzá járul, a testvéri kéz mit egymásnak nyujtunk, a nyilt karok mikkel polgártársainkat üdvözöljük, kifogják eszközölni: hogy közös érdekben és érzelemben is egyesüljünk. Ekként nem csekély dicsőségnek tartom ily előzmények alatt ily dicső pályára felléphetni, és egy lehetni az elsőbbek közül azon főispánok sorában, kik a népképviseleti rendszeren alapult törvényhatóságok kormányzására jeleltettek ki, — még pedig én éppen oly elemekből álló törvényhatóságnak kormányára, mely számos évek óta egyhangúlag mindazon szabad elvek mellett harczolván, küzdelmeinek diadalát oly megnyugtatólag élvezheti, mint ezen Békés megyei közönség. Nem kénytelen pirúlni a haza szent ügye, a valódi szabadság szelleme a közvélemény hatalma előtt, e megyének eddig kiváltságos osztálya, bátran, nyilt sisakkal üdvözölheti e vidék minden lakosait, mint valódi polgártársait mind a magán, mind a köz-életben; mert nem erőszak, nem tudtán és akaratán kivül,— hanem beleegyezésével, sőt minden alkalommali tettleges hozzájárultával történt emez átalakulás; — azt értük el mit kivántunk, és igaz szándékból óhajtottunk; — a mellett

vivtunk, mit a haza boldogsága, a nemzet erősitése, a szabadság szilárditása tőlünk követel: — akként működtünk, mint nekünk a hazafiui becsület, polgári kötelesség érzete, és felebaráti szeretet parancsolá.

Egyenlően élvezheti tehát e nap ünnepélyét, a kivivott diadalt mindenki; — ötvenkét törvényhatóságban olvad ma a nép az eddigi kiváltságos osztálylyal egybe, és részesittetik minden polgári jogokban, bevétetik az alkotmány sánczaiba. Adja Isten, hogy e nemzeti nagy ünnepélynél csak hálás elismerés, méltánylás, felebaráti szeretet, és hazafiúi érzelem lengje át mindenki kebelét, és lelkét! Ne fájlalja senki a nemesi kiváltságokat, megszüntek azok már jó rég, dicsők és hasznosak lenni. Mig teherrel jártak, és ősapáink vérökkel védtek hazájukat, szabadságukat, és a hon lakosai vagyonait, — azoknak dicső hivatása volt, — és úgy hiszem csak akkor lehetne a nemesség e hős tetteiről megfeledkezni, ha az elismerés, és hálaérzelmei végkép kiszáradnának a magyar nép kebleiből; — mihelyest azonban a nemesi kiváltság tehermentességgé, és az adózó nép rovására előjoggá aljasúlt le, — sem a haza érdekében, sem önmaga érdekében többé fent nem vala tartható. A valódi nemesség nem a tehermentesség, s egyéb a néppel nem osztott előjogokból áll, hanem valami magasabb lovagias öntudatból, nemes érzelmekből, melyeket nem papiroson vagy penészes raktárakban kell keresni, hanem melyek az ember szivében, és lelkében rejlenek, és melyekre az istentől, és természettől mindenki fel van jogositva, fel van hivatva. Királya és hazája hű fiának, a közállodalom hasznos polgárának, családja istápjának, szerencsétlenek vigasztalójának, elnyomottak védőjének lenni, szóval polgári, felebaráti, családi és keresztényi kötelességeit minden tekintetben kinek kinek maga körében hiven és becsületesen betölteni, — ezekből áll a valódi nemesség és lovagiasság, ezen nemességtől

megfosztani senkit sem lehet, ez azon nemesség, melyre bárkinek szert lehet tenni, csak ezen nemesség, hozhat áldást hazára, s nemzetre. A kik ily nemességgel nem birnak, legyenek nekik bármily czimeik, és kiváltságaik, még is csak nemtelen teremtései maradnak ők a természetnek, és terhei a közállodalomnak, — emberiségnek.

Nem akarok hosszas lenni, — a beszédek ideje lejárt, a tettnek, és munkának ideje beállott, — közremunkálásra szólitok tehát fel mindenkit a haza szent nevében, a szabadság ezen testté vált szent ige érdekében, hogy áldást és békeséget áraszszon e hon minden lakosaira, mint a ragyogó nap, melynek sugarai a merre csak terjednek, — jótékonyan és tenyészően hatnak. Nem is maradhat el annak édes gyümölcse, ha annak valódi értelmét felfogjuk, — holott rosszul értelmezve csak ismét visszasülyesztheti a hazát az önkény és erőszak járma alá. — A törvényeknek vakon hódolni, minden törvényes hatóságok hatalmát tiszteletben tartani, személy és tulajdon szentsége felett őrködni, a jó rendet minden tekintetben egytől utolsóig, egymásért egymás mellett fentartani, — ezek azok, mik a szabadságot képezik, és jövőre is biztositják, — ezek azok, mik mellett egymással vállat vetve, egyetértve működnünk kell ha szabadságra méltók kivánunk maradni, és polgári kötelességünket hiven óhajtjuk teljesiteni. — Én részemről igéreteket nem szoktam tenni, — a jövendő itéljen hivatalos intézkedéseim felett, számolni fogok mint felelős tisztviselő minden tetteimről, ezúttal csak azon fogadásomat nyilvánitom, itt a szabad ég alatt: miként hivatalos állásomat, és befolyásomat arra fogom használni, hogy mint igaz magyar polgár, s ő felségének, kegyelmes uramnak hű alattvalója, hazám hasznát, virágzását, polgártársaim s az emberiség boldogságát, a kivivott szabadság szilárditását, a törvények annyira szent megtartását, mennyire csak erőmtől kitelik előmozditani igyekezendem. — Isten engem úgy segéljen!»

Szeretet, bizalom erős ragaszkodás fogadta az új főispánt, s kisérte mind végig terhes feladatokkal teljes pályáján.

Az egyszerü polgár, s a főúr egyaránt bizalmát helyezé tevékenységre kész, s a mindennapiasság szük köréből magasra kiemelkedett erejébe, tehetségébe ; s Báró Wenckheim Béla a közbizalmat megérdemlé, mert annak híven megfelelt.

A beiktatástól kezdve a vármegye kormányzatának vezető szállait kezében öszpontositá. Minden tevékenységnek, mely a vármegye törvényszerü átalakitására, a felzavart nyugalom helyeállitására, a közrend fentartására, s biztositására, a honvédelmi feladatok teljesitésére irányult: Ő volt a szelleme. Alig volt a nemzeti átalakulás, s a vész terhes napjaiban, oly közgyülése a megyének, melyben a vezetés gondjai nem őt terhelték volna; alig volt oly köztanácskozás, oly társadalmi mozgalom, melynek irányt nem az ő szelleme adott volna. Kiváló figyelemmel kisért minden oly eszmét, minden oly törekvést, mely a vármegye előhaladását, jóllétét, felvirágozását volt hivatva elősegiteni, s biztositani. Az eszélyesség határán túlcsapongó vágyak, s kivánatoknak határt szabni elég volt egy tekintete, egy barátságos szava.

Midőn a hazát fenyegető veszélyek, nagyobb arányokat öltének, s a megtámadott hon fiainak áldozat készségéhez fordult; s midőn fegyvert kellett fogni a haza védelmére Báró Wenckheim Béla első volt, ki az áldozatkészségben, ki a fegyver fogásban követendő példát mutatott. Nem csak családi kincseit tette le áldozatul a haza oltárára, de nagy költséggel hadcsapatot is szervezett. Midőn a megye nemzetőrei, önkéntesei táborba szállottak, a vármegye főurainak élén ő is velök ment, s jelenlétével bátorságra, kitartásra buzditá azokat.

Jól tudta azt, hogy mily fontos vármegyéjére nézve

jelenléte; családi vagy magán ügyek nem is szóllitották őt el a tevékenység teréről soha; csak akkor hagyta el megyéjét, ha hazai fontos érdekek kivánták azt, s mindig aggodalommal telve távozott, s tért vissza, tartván attól, hogy távolléte a közügyek hátramaradását vonja maga után. Nem volt pedig ritka eset, hogy tehetsége, hű szolgálata általános hazai érdekből vétetett igénybe. S e szolgálatok igen fontosak s nagy horderejüek voltak. Igy a többek közt midőn 1848 szeptember havában a kormány hatalom körében felmerült zavarok folytán, új minisztérium alakitása vétetett tervbe, István főherczeg, királyi helytartó Báró Wenckheim Bélát, mint udvar mesterét küldte Bécsbe Ő Felségéhez, s bizta meg ama fontos feladat teljesitésével, hogy az új miniszterek kinevezését királyi megerősités végett terjessze elő.

Báró Wenckheim Bélának életpályája a nemzet sorsára irányadó fontos eseményekben gazdag. Nemzetünk újabb történetének korszak alkotó eseményeivel van szoros kapcsolatban az ő hazafias tevékenysége. Feladatunk köréhez azonban csak a nemzeti átalakulás, a honvédelmi küzdelem napjaiban, nagyszabású életpályájának kezdetén tanusitott tevékenysége tartozik, s e tevékenységről hálás elismeréssel szólhat Békésvármegyének 1848. — 1849. évi története.

IV.

BÉKÉSVÁRMEGYE TISZTVISELŐI

ÉS A

KÖZSÉGEK ELÖLJÁRÓI.

Ha az elösmerés dicsősége méltán illeti meg Békés vármegye közönségét a honvédelmi harczban részvételért, a nemzeti nagy küzdelem alatt tanusitott áldozat kézségéért: akkor nem csekély rész jut abból a vármegye tisztviselőinek, s a községek elöljáróinak.

Ösmerjük meg vármegyénk azon fiait, kik a nemzeti nagy küzdelem idejében a közszolgálat terhes feladatait hazafiui hűséggel teljesiték.

A nemzeti átalakulást megelőzőleg a tiszt újitás vármegyénkben az 1846. évi julius hó 27-én tartott közgyülésben eszközöltetett. Az ekkor megválasztott tisztviselők voltak a honvédelmi harcz alatt is a közügyek intézői.

Első alispán volt: Szombathelyi Antal, másod alispán: Tomcsányi József, főjegyző: Tormássy János, első aljegyző: Szakál Lajos, másod aljegyző: Szánthó Albert, tiszteletbeli aljegyzők: Foltényi Ignácz, Báró Rudnyánszky Gyula, Német József, főügyész: Bogyó János, alügyész: Farkas Gábor, tiszteletbeli alügyészek: Keresztúry László, Kiss Lajos, Hoffmann Károly, Folkusházy Károly, Gorove Kristóf, Plavecz György, Pap István, Thomka Alajos és Mészáros Gerzson; főpénztárnok volt: Virágos Sándor, alpénztárnok: Polner Lajos, főszámvevő: Omaszta Lajos, alszámvevő: Bonyhai Benjamin, békési főszolgabiró: Kis János, csabai főszolgabiró: Kis Péter; a gyulai központi járás szolgabirája: Ambrus Lajos, a szarvasi járás szolgabirája: Tessedik Károly, az orosházi szolgabiró: Jugovics József volt; gyomai esküdt: Lakatos Károly, szeghalmi esküdt:

Sípos Sándor, mezőberényi: Szegheő Alajos, kétegyházi: Farkas Béla, s a központi járás esküttje: Nagy Károly volt; vizi és úti biztos: Kállay Ignácz; békési raktári biztos: Birizdó András; csabai raktári biztos: Szucsu Mózes; békési járási csendbiztos: Kálló József; csabai csendbiztos pedig: Andrásy Ignácz volt; főorvos: Tormássy Lajos; főmérnök: Bodoky Károly; almérnök: Tessedik Lajos; várnagy: Budjács Andor és selymész: Hahóthy László volt.

Táblabirái voltak a vármegyének, és pedig: Lehoczki Lajos, Karassiay István rendszeres táblabirák, s tiszteletbeliek: Bogdán Lajos szeghalmi, Elekes András, Hajnal Abel békési, Szabó Mihály k.-tarcsai, Ecsedi Gábor gyulai helv. hit. lelkészek, Rázel József gyulai prépost, Kovács János csabai plebános, Beyer György furtai plebános, Lonovics Ferencz szarvasi plebános, Gróf Almásy Alajos, Gróf Wenckheim Antal, Gróf Almásy Kálmán, Gróf Almásy Dénes, Csepcsányi Tamás, Beliczey József, Omazta Zsigmond, Csausz Lajos, Tomcsányi Károly, Urszinyi Andor, Paulovytz Gábor, Novák Ferencz, Szikszay Dániel, Kövér János, Placsintár Dávid, Horváth László, Sztachó János, Tormássy Lajos és Erkel Rudolf. Tiszteletbeli táblabirák voltak még ezeken kivül: Varga János, Nagy-Körös város főbirája, Körösy János Nagy Körös főjegyzője, Péter Antal Bácsmegye táblabirája, Fónagy László Biharmegye szolgabirája, Varga János nagy körösi közoktató s akadémiai tag, Stupa Mihály nagyváradi tisztviselő, és Varga Lajos a Schwarzenberg dzsidás ezred kapitánya. — Ezek képezték Békésvármegye tiszti karát az 1848. év elején.

Az első változás Tormásy János főjegyző lemondásával állott be. A junius 24-én tartott megyei közgyülésen olvastatott fel Tormásy Jánosnak lemondó s bucsúzó levele, mely a következő volt: »Tisztelt polgártársaim! Fenséges Nádorunk kinevezése következtében a belügyminiszteriumnál vagyok jelenleg mint tanácsnok alkalmazva.

Uj hivatalom gyors eltávozást parancsol, s e miatt csak irásban szólhatok önökhöz, midőn egyszersmind az általam eddig viselt főjegyzői hivatalról is lemondok és azt köszönetem ismételt kijelentése mellett kezeikbe leteszem.

Vissza tekintvén e pontról közel 8 évre terjedt megyei szolgálatomra, tisztán birom az öntudatot, hogy minden reám bizottakban igyekeztem hiven és szorgalommal eljárni. Távol legyen tőlem a gyarlóság, hogy ezt dicsekvés gyanánt emlitsem. Vegyék úgy önök e kijelentést, mint magam iránti tartozásom némi lerovását — a ki mindjárt hivataloskodásom kezdetén kitüztem, miként fáradozásaim fejében, nem óhajtok nagyobb és diszesebb jutalmat, mint azt, hogy egykor felemelt fővel mondhassam el, a mit most e sorokban leirtam.

Felette jól esett nekem, hogy eddigi szolgálatomat épen szülőföldem oltára körül teljesithetém. Kedves lesz előttem annak emlékezete, hogy ha a szolgálatom által tettem valami jót, annak hatása közelebbről éppen azon körre terjed ki, hol gyermek éveim vezérlőit tisztelém, hol többen kisértek jóakaratuk jeleivel, s többeknek élveztem őszinte barátságát.

E körből kilépek most, de azért továbbá is hű fia akarok lenni Békésmegyének. A czél uraim, továbbá is az marad, bár a foglalkozás mezeje változik.

Adjon isten hazánknak békét, jóllétet; — e megyének emelkedést, és képességi elemeitől méltán várható felvirágzást.»

Az ekként megürült főjegyzői tisztségre közfelkiáltással Szakáll Lajos első aljegyző választatott meg. Első aljegyzőnek: Szánthó Albert, s másod aljegyzőnek: Foltény Ignácz, végre kiadónak, s tiszteletbeli aljegyzőnek Lengyel Sándor a közgyülés óhajához képest a főispán által kineveztettek.

Felemlitésre méltó esemény az első alispánnak le-

mondása, mely az augustus 7-én tartott közgyülésen terjesztetett elő.

Az alispán a felzavart közrend helyre állitása körül rendkivüli erélyt fejtett ki, mi okból a nép neheztelése igen hangosan nyilvánult ellene; s akadtak az értelmesebb osztály körében is sokan, kik bizalmatlankodtak, s kik szerettek volna más egyént látni a megye élén; midőn az alispán megtudta, hogy a személye ellen nyilvánuló bizalmatlanságnak a »gyulai kör« közgyülésén is akadt szószólója, lemondását beadta.

A lemondás, mely a helyzetre érdekes világot vet, s a vármegye határozata következő volt.

»Főispán úr! Szabadság hazájában erőt és biztosságot tisztviselői állásnak semmi egyéb nem kölcsönözhet, mint bizodalom. Szivem teljes meggyőződése szerint helyesen és igazságosan hozattak azon törvények, melyek a népnek az egyenlőség jogát, és annak alapján a kormányzás minden nemeibe való befolyását megadák, — örömest tekintettem magamat a meghirdetés első pillanatától fogva nem többé csak egyes osztály, hanem az egyetemes, és tömegébe tekintve mindig becsületes, mindig tiszteletre méltó nép hivatalnokának. Az első perczek nem valának alkalmasak beláttatni, valjon mint ilyen, méltán állok-e helyemen? Azonban az az ólta e megyében történtek, naponta inkább meggyőztek, hogy személyemet nem környezi azon bizodalom, melyre a jelen viszonyok közt tisztviselőnek egyedül támaszkodni lehet. Tudom pedig azt, miként az ily helyzetnek azon sajátságos eredménye van, hogy a midőn a bizodalommal övedzett hivatalnok kormánya előtt, melyet a nép, mint javára czélzó vezetést és tanácsot tekint, önként engedelmességre hajlik, s igy a siker nyugalmas és biztos, — akkor a bizodalmatlansággal övedzett kormánynak teljesen hasonló működése és rendelkezése, zsarnokias, parancsolói s részrehajló minőségben tünik fel,

elnyomási gyanút, daczoskodási hajlamot s ingerültséget szül, s nem csak a sikert és nyugalmat koczkára teszi ki, hanem a közállodalmat is könnyen zavarba hozhatja. Jól tudom e felett még azt is, hogy a közügyek körül fenforgó balitéletek eloszlatása gyakran nem az okoktól függ, hanem annak személyességétől, ki azokat megtámadja, vagy védi. Nem vizsgálom, mi forditotta el tőlem e megye népének egykori csaknem általános bizodalmát, emlékezem, hogy üldözve voltam érette, kárhoztatva a részrehajlatlan kikelésekért, és én nem csüggedtem vivni ügye mellett, hogy megnyerje azokat, melyeknek most birtokába van, — nem tagadhatja senki, hogy nemesnek születve, nemesektől emeltetve oda, hol állottam — tartózkodás nélkül ostroma valék az igazságtalan joggyakorlatnak, — kérlelhetetlen ellensége a közteherbeli mentességnek, — jut eszembe, mily öröm foglalt el, midőn megért a küzdelem gyümölcse, melyért a haza jobbjai között én is fáradtam, mig a nép csak reménylt; és nem állapodtam meg a kezdetnél, — a nép és jövő nemzedék iránti lángoló szeretet elűzte álmaimat, a megfogamzott szabadság vég bevégzésének eszméin éjjeket virasztottam az ujabb időkben is, — mint tisztviselő sohasem tettem egyebet, mint mit a felelősség érzete mellett tennem kellett, vagy mulasztanom nem lehetett, — nyugodt vagyok tehát, — és mint érdeklém, a többit nem vizsgálom, bennem-e az ok? vagy kivülem? elhintett rágalom vagy balfelfogás — mindegy, — nagy férfiaknak, kikhez mérve, én porszemnyi vagyok — volt már hasonló sorsuk, kiket én csak abban követhetek, hogy valamint szerencsémnek tartottam eddig, pontos buzgó szolgálatommal e megyének és hazának javát csekély tehetségem szerint előmozditani, mert arra eddigelé a bizodalom kötelezett, úgy most a fentebbi okoknál fogva hivatalomról lemondani hazafias kötelességnek tartom. Ezek szerint nem a mostani idők nehéz feladásaitól vissza ijedve

teszem e lépésemet, hanem a kötelesség érzeténél fogva, — teszem azt ugyanazért határozottan és visszatartóztathatlanúl. Midőn ezt Főispán úrnak bejelentem, egész tisztelettel arra kérem, méltóztassék úgy rendelkezni, hogy hivatalom mielőbb betöltve legyen, akár úgy, hogy annak átvételére másod alispán úr elutasitassék, akár egyébként, mint bölcs belátása magával hozandja. De mielőbbi intézkedését kérem Főipán urnak, mert családi viszonyaim szorongatóbbak, mintsem azoknak elrendezésére e lemondásom után a kedvezőbb időjárásnak minden perczét igénybe venni ne kénytelenittetnék. Kérem továbbá Főispán urat, méltóztassék annak idejében e lemondó nyilatkozatomat a bizottmány elibe is terjeszteni, mert tudatni akarom azzal is lemondási okaimat őszintén s leplezetlenül; — úgy ösmerem a világot, nem egy találkozna, ki az én okaimat se magának, sem másnak bevallani nem volna eléggé erős, s nem tagadom, nem minden keserűség nélkül hatott reám is a bizodalom fokonkénti csökkenésének tapasztalása, — de nyugodt lélekkel vizsgáltam által a múltakat, s kibékülve önmagammal, épen e nyilt bevallásban találom egy toldalékát keblem legdrágább kincsének, hogy el merjem mondhatni most és mind örökké, miként sohasem állott előttem magasabban semmi, mint a közügy iránti kötelesség. Végtére nem tudom miért? de jól esik még egyszer is kijelenthetnem, hogy nem volt, és nem lessz más hitem, mint az, hogy az az ország lehet csak boldog, melynek népe erős és szabad, e hitem valósitásáért imádtam hazám Istenét, — mert hiszen a nép árulásnak, bár milliomokra terjedő dijja, nem egyéb, mint a jövő nemzedék ellen, (kik közt pedig gyermekeink és unokáink is foglaltatnak) s igy saját vérünk ellen is dühöngő gyilkolás irtózatos zsákmánya: e hitemet szentül és fertőztetlenül őrzöm keblemben, és azért, ha csendes magányomba, hova elvonulni szándékom, valaha a bizodalom felém fordúlna, s vagy gyerme-

keim sorsa, vagy más szóval a haza jövendője iránti kötelesség tettre szóllitana, legyen meggyőződve mindenki, azon hittel lépendek ismét ki, — és ha lesz bennem erő és tehetség, az a népé lesz, mert a nép boldogsága mindnyájunk boldogsága, mindnyájunk boldogsága: a Haza ereje. 24 évi nyilvános pályámon tett küzdelmeim (mert sanyarú küzdések közt töltém jobb napjaimat) minő nyomot hagynak magok után? nem tudom, én megszámoltam magammal, nem retteghetem a jövendőt, a magány élet fáradalmai közt, ha szükség vagy nyomor várna is reám, visszaforgatom az elmultak lapjait, megállapodok majd, éltem folyamát elhatározó napoknál, melyeket Békés megye kebelében leéltem, melyeknél boldogabbakat nékem a földi élet nem nyujthatott — s melyeket, hogy újra leélhessek, a hála örök betüivel felejthetetlenül jegyeztem fel — leborúlok a barátság oltárához, áldozni azok emlékének, kiknek tiszta érzelmű meleg barátsága nekem a köztök való lakást oly mondhatatlanúl kedvessé tevé, végre nem rettegem a jövendőt, vélem leend az öntudat elrabolhatatlan nyugalma, nyugottan fogom az időközi vagy örök álomra szemeimet behúnyni, az én lelkemet szándékos vétek nem terheli. Fogadja Főispán úr e lemondásban polgári hűségem tanúságát, — igény nélkül s azért könnyen távozom, haragnak vagy boszszúnak csak egy lappangó szikrácskája sincs keblemben senki iránt, hazafias tisztasággal nyújtom búcsúra jobbomat mindenkinek. Adjon Isten Békés megyének erélyesebb tisztviselőt, adja Isten, hogy a reá ruházandó bizodalmat, a tisztviselői felelősség terhe mellett e kétes időkben becsülettel sokáig fentartsa, mert attól igen sok függ. Isten áldja meg Főispán urat, Isten áldjon meg titeket tisztviselő társaim, ti hű őrjei valátok becsületemnek, ti tevétek nekem erélyes közremunkálástokkal, baráti ragaszkodó szeretetekkel s bizodalmatokkal a terhet elviselhetővé, — vegyétek áldásom mellett az élet utolsó harczában vég lehe-

letemmel együtt szünhető hálámat. Isten áldja meg e megye népét egyenként és öszvesen. Isten áldja a közanyát, szeretett Magyar hazánkat, és annak jó királyát. Kelt Gyulán, Június 28-án 1848. A hazának, és törvénynek engedelmes, alázatos szolgája: Szombathelyi Antal m. k.«

Mely ekként felolvasott lemondás a bizottmány által el nem fogadtatván, szünet nélkül hangzott minden oldalról a tovább megmaradás iránti határozott kivánat. — És midőn ennek folytán kimondatott még az is, hogy ily körülmények közt a lemondó után — kit a ragaszkodás oly szives jelei marasztanak, az alispáni széket becsülettel senki elnem fogadhatja, s készebb azt a bizottmány betöltetlen hagyni inkább — mint a közbizodalommal ekként övedzett hivatalnok lemondását elfogadni — a nevezett első alispán hódolva ezen irányában nyilvánult kivánatnak — hivatalában ez úttal megmaradni kénytelenittetett.

A ragaszkodásnak e kitünő jelei szolgáljanak a becsülettel teljesitett kötelesség öntudatán kivül megnyugtató jutalmúl mind azon fáradalmakért, melyekkel a lemondó alispán hivatalos pályája — kivált ez időkben egybekötve volt; — szolgáljanak hazánk, s e megye javára szentelt fáradhatatlan hivataloskodásában ösztönül — hogy annak határánál újabban is kiérdemelve magával vihesse a magános élet örömei közé ama hasonlithatlan szép ajándékot: fáradalmai elismerését s számtalanok jó emlékezetét.

Közörvendezés élénk kitörésével fogadtatott az első alispánnak a közjóra s törvényes rend szilárditására minden tehetségét felajánló nyilatkozata. — A jegyzőkönyv ezen száma pedig, mint a bizottmány egyetemes kivánatát tartalmazó egész terjedelmében kinyomatni, s megyeszerte szétküldetni rendeltetett.« — —

Az 1849. év folyamán tartatott meg a vármegyei tisztujitás, — mely alkalommal uj erők állottak a régiek helyére.

Felemlitésre meltó, hogy a vármegye tisztviselői minő fizetést élveztek. A főispán fizetése volt: 600 frt, az első alispán: 400 frt; másod alispán: 300 frt; táblabiró: 300 frt: a vizi és úti főbiztos: 300 frt; főjegyző: 500 frt; első aljegyző: 250 frt; másod aljegyző, s levéltárnok: 250 frt: főpénztárnok: 500; alpénztárnok: 250 frt; főügyész: 350 frt; alügyész: 200 frt; számvevő: 300 frt; főszolgabiró: 400 frt; szolgabiró: 200 frt; esküdt: 125 frt; mérnök: 400 frt; főorvos: 400 frt; alorvos, állatorvos, sebész: 200 frt; selymész: 200 frt; csendbiztos: 150 frt; raktári biztos: 130 frt; irnok: 110 frt fizetést élvezett.

Térjünk át a községekre, s lássuk, kik állottak a közügyek élén.

Gyula, mint rendezett tanácsú város szerveztetett; a szervezkedő, s tisztválasztó közgyülés igen érdekes lefolyású volt.

Május hó 29-én népközgyülés hivatott össze magyar Gyulán, a rendezett tanács szervezése végett, a közgyülésre nagy számmal gyültek össze német-gyulai polgárok is. Mielőtt a gyülés megkezdetett volna felvettetett azon inditvány, hogy a két város egyesittessék. A feladat nem volt könnyü, s a törekvésnek nem is lett ez alkalommal más sikere, minthogy egy bizottság választatott, mely az egyesülés módozatait és feltételeit dolgozza ki.

A magyar gyulaiak nem sokat törödve aztán a német városiakkal, hozzá fogtak a választáshoz. Beliczey József volt a népgyülés elnöke, ki a választás tartamára kapitánynak: Sztojanovits Szilárdot, ügyésznek: Kiss Lajost, s jegyzőnek: Fábián Gábort nevezte ki; megalakittatott a kijelölő küldöttség, melynek tagjai: Kozics András, Végh József, Ormos János és Németh József voltak.

Nem tudott ennél tovább haladni a közgyülés, részben, mert nem voltak képesek megállapodni a választás módja iránt, s részben azért, mert igen sok volt a polgármester-

nek, elöljárónak termett ember, különben is a német városiak beavatkozásukkal igyekeztek megakadályozni a választást.

Másnap ujra összegyült a nép, — de a tisztválasztás ekkor sem történhetett meg. A német város egyesülni akart. A magyar város látván, hogy a rendezéssel nem boldogul másként, elfogadta az egyesülés feltételeit, s ki is mondatott a két város egyesitése, s mint ilyennek a rendezése, s hogy elég idejök legyen alkalmas egyének válogatására, a tisztválasztásra május 31-ike tüzetett ki. Erősen folyt a korteskedés, de a két város nem tudott egyetértésre jutni. A közgyülésen ismét zavar merült fel, nem tudtak megállapodni, hogy mi módon válászszanak. Végre alakittatott egy küldöttség, mely a polgárság szavazatát összeszedje, a küldöttségnek tagjai voltak: Csausz Lajos, Rázel József, Végh József, Sztojanovits Szilárd, Kiss Lajos, Tar Mihály, Huszka József, Gergely Ferencz, Szikes György, Stamucz János, Nádra Mojsza, Petner József, Dászkál Miklós, Hoffmann János, Tulkán Tógyer, Nyikora Illés és Schriffert Mátyás.

Megkezdődött azután a szavazás a polgármester jelöltekre, s nem nagy többséggel Németh Antal választatott el polgármesternek.

A biró választásnál ismét megakadt a közgyülés, mindenik városrész erős állás foglalt el jelöltje mellett; kiabált, de szavazni nem akart. — Másnap folytatták a választást, s nagy lelkesedéssel, s nagy többséggel Polner Lajos és Ormos Jánossal szemben Karassiay István választatott meg, daczára, hogy kijelentette, hogy nem akar gyulai biró lenni.

Kapitányságra csak egy jelölt volt: Sztojanovits Szilárd, közfelkiáltással meg is választatott.

Az ügyészi tiszt betöltésénél ismét nagy volt a küzdelem; kevés többséggel Szücs János választatott meg.

Ezután összevesztek a jó gyulaiak. A gyülés folyamán mindjárt az ügyészi választás után egy kellemetlen eset fordult elő, Németh Antal az uj polgármester lemondott, azt adván okúl, hogy ő Szücscsel, miután az jegyes ember, már a megyénél is sok panasz fordult elő ellene, szolgálni nem akar. Németh Antal a német város jelöltje volt, a gyülésen a magyar város volt többségben; a lemondást elfogadták, Szücs az esküt letette.

Másnap folytattatott a választás. Ismét a német város volt többségben, s polgármesterré Theazarovits német városi jegyző választatott meg.

Karassiay István lemondása folytán bíróválasztásra került a sor. A magyar város került felszinre, s megválasztatott a város birájának: Huszka Mihály.

Ismét összevesztek, s a további választás abba maradt. Másnap a választást megsemmisitette a nép.

Junius 3-án ujra összegyültek választásra, s látván, hogy a két város rész együtt semmire sem megy az egyesülést felakarták bontani, s midőn az izgalom a tető fokra hágott, jelent meg a gyülésen az alispán és sikerült tapintatos beavatkozásának a viszálykodó feleket kibékiteni, s megállapodásra juttatni azon inditvánnyal, hogy a város csak ideiglenesen szervezze magát; igy aztán közfelkiáltás útján megválasztattak, polgármesterré: Theazarovits János, bíróvá: Kiss Lajos, kapitányá: Sztojanovits Szilárd, tanácsosokká: Szombathelyi Antal, Stummer Lajos, s jegyzőkké: Huszka Mihály és Bauer Alajos.

Később csakugyan szélylyel vált a két város, s mindenik külön, önállóan szervezkedett s választotta meg elöljáróit.

Gyula város tanácsa gyakori változásoknak volt kitéve. Állandóan M.-Gyula város élén találjuk: Kiss Lajos főbirót, Pain Antal kapitányt, Gyöngyösi Benjamin tanácsnokot, majd ügyészt, Végh József, Szabó János, Aranyosy

Pál tanácsosokat, Antonovics István és Bauer Alajos jegyzőket.

N.-Gyulának birája: Szilágyi Dávid volt, s jegyzője: Thezarovits János; majd ez utóbbi főbiró levén, helyébe Nagy Gábor lépett. Kapitány: Nuszbek József volt.

Békésen, mig a rendezett tanács nem szerveztetett biró volt: Kállay József, törvénybiró: Nagy Gergely; Balogh Mihály, Borbély János, Szabó Ferencz, Püski János, Kovács István, Korcsok Mihály, Bartyik János, Szabó Sámuel, Szőke György, Püski Mátyás, T. Nagy János, Thuri András, Z. Kiss Mihály, Papp László, Bereczky János, C. Veres István voltak az esküdtek. Később a rendezett tanács szerveztetvén, Asztalos István lett a polgármester, Kállay József, majd Hajdú Péter a biró, Hidvégi István kapitány, Nyiri Lajos ügyész, Somlyai István tanácsos, Keresztesi György számvevő, Kiss-Kéri Mihály mérnök, Kiss Károly volt a főjegyző, Jósa Károly és Erdődy Antal jegyzők.

Csabán a város szervezése és a tisztviselők választása máj. 29. tartott népgyülés alkalmával történt meg. A közgyülés elnöke: Kiss Péter volt. Szokásosan üdvözölvén a választókat, felkérte őket, hogy választói jogukat kellő renddel gyakorolják. A választás tartamára kapitánynak: Zelenyanszki Györgyöt, ügyésznek: ifj. Bajcsi Sándort, jegyzőnek: Eördögh Frigyest nevezte ki. Ezután a volt elöljáróság tisztéről lemondván, megkezdetett a választás. Főbirónak: Nagy Antal, Patay Márton, Zelenyánszki György, Kliment János és Zsilák Márton jelöltettek ki. A jelöltek közül nagy többséggel: Nagy Antal választatott meg főbirónak. Az albiróságra: Miklya András, Zelenyánszki György, Prisztavok György, Schuh József és Áchim György jelöltettek, s a többséget: Zelenyánszki György nyerte meg. Az első tanácsnoki állásra, melyhez az ügyészi tiszt is csatoltatott: Thomka László és Petrovszki Mihálylyal szemben:

Keblovszki Lajos választatott meg; második tanácsnoknak: Petrovszky József, s harmadiknak: Haán Vilmos választatott meg. A többi tanácsosok: Bohus M. János. Zahorán András, Csicsely Mihály és Csicsely János, ifj. Petrovszki István, Zsilák Márton, Miklya András, Filipinyi János és Schuch József lettek; Eördögh Frigyes főjegyző, Petrovszki Mátyás jegyző, Omaszta József jegyző, Hücke József számvevő, Thesedik Lajos mérnök eddig viselt hivatalaikban megerősittettek. Később Keblovszki Lajos, Haán Vilmos, Petrovszky József, Miklya András és Zahorán András hivatalaikról lemondván, megválasztattak: Kerekes József ügyésznek, Koricsánszki István, Thomka Alajos, Kocziha Mihály, Medovarszki Pál, Prisztavok György, Zelenyánszki György és Novák Adám tanácsosoknak; a kapitányi hivatal: Schuch József tanácsnokra ruháztatott. Eördögh Frigyes főjegyző országgyülési képviselővé választatván, helyette főjegyzőnek: Omazta József választatott meg: Petrovszki Mátyás, pedig agg korára tekintettel nyugdijaztatván, Szemián Sámuel választatott meg jegyzőnek.

Az 1849. év folyamán a város előljáróinak lemondása folytán ujabb tisztujitás tartatott, mely alkalommal a főbirói hivatalra kijelölt: Urszinyi Andor, Koricsánszki István, id. Omaszta Zsigmond, jelöltek közül felkiáltással: Urszinyi Andor választatott meg. Polgármesternek: Simai Kristóffal szemben Szinovicz Lajos választatott meg. Albiróságra Patai Márton nyert legtöbb szavazatot. Városi ügyészül: Keblovszki Lajos választatott meg. Törvénytudó tanácsos: Bajsy Sándor és Thomka Alajos lett; kapitány: Schuch József, mérnök: Lépési János, pénztárnok: Filipinyi András, gazda: Salamon Pál: orvos: Réthi Pál, sebész: Bellák Zsigmond lett.

Szarvason a tisztújitószék május 30-án tartatott meg Boczkó Dániel elnöklete mellett. A választás tartamára ügyésznek: Jancsovits Pál, jegyzőnek: Csörföly Lajos, s

kapitánynak: Kollár János neveztetett ki. Megtörténvén a választás polgármesternek: Dholeschal János; főbirónak: Mojsisovics Sámuel, kapitánynak: Tóth Sámuel, főjegyzőnek: Hellebrandt János, aljegyzőnek: Kalmár Lajos, irnokoknak: Csörföly Lajos és Hellebrandt Miklós, tiszti ügyésznek: Kollár János, mérnöknek: Bohus Pál, árvagondnokoknak: Borgula György és Belopotoczki István, tanácsnokoknak pedig: Jancsovits Pál, öreg Pécsi Károly, Viskovits Ignácz, Roszjarovits Márton, Hlivár György, Lipauszki Pál Máté, Sován György és ifj. Szaka János választattak meg.

Orosházán az ápril hó elején kitört zavargások folytán megtartott tisztújitás alkalmával az Omaszta Zsigmond elnöklete alatt tartott népgyülésen megválasztatott birónak: Szendi Horváth János, törvény birónak: Krausz Pál, esküdteknek: Zalai János, Csizmadia András, Jankó Mihály, Ágoston György, Szűcs József, Göndös István, Oskó István, Csizmadia István, Bor Mihály, Rutkay Sándor és Szabó János; pénztárnokká pedig: Jankó Mihály és Kiss István, gazdának: Kapodi Mihály. Még az 1848 év folyamán ujabb választás volt Orosházán, mely alkalommal birónak megválasztatott: Kiss István, törvénybirónak: Szilasi Horváth György, gazdának: Tóth Samu István, esküdteknek pedig: Szendi Horváth János, Pusztai András, Hegedűs Pál, Király Márton, Ágoston Pál, Szabó István, Szűcs József, Berta Pál, Bor Mihály, Oskó István, Győri Ferencz és Varga György, gyámúl: Pukánszki Mihály választatott meg. Orosháza község jegyzői: Plavecz Mihály és Kalmár József voltak.

A vármegye többi községeinek elöljárói csak hiányosan voltak össze állithatók. Mező-Berény községnek birái: Thúri János, Plavecz Pál, Plavecz Mihály, Braun Adám, s esküjei: Kováts Gyögy, Hegedűs Mihály, Zsíros József, Lédig György, Dombi Sándor, Balász Pál, Kirai András voltak; a községjegyzője pedig: Pusztai Ádám volt.

Gyomán a bíró: Bíró Péter, s jegyző Csáth János volt.

Szeghalmon Hajdu István volt, a bíró, Mező Mihály, törvénybíró, Mészáros János és Pap Imre, esküdtek; Erdős Mózes Mihály és Soós József jegyzők.

Vésztő község birái: Kiss Mihály, N. Kincses István, Szabó István és D. Nagy Mihály voltak; jegyző pedig előbb Mózes Mihály, majd Laczka Ferencz lett.

Körös-Ladánynak jegyzője, Nagy József, F.-Gyarmaton pedig Katona József volt a község jegyzője.

K.-Tarcsa községben bíró volt: Petneházi Mihály, Tóth Imre, majd Kovács Sándor; esküdtek voltak: Tóth István, Ladányi Sándor, Puskás István, Bartalus Ferencz és Tóth János. A község jegyzője: Kiss Sándor volt.

Szt.-András on Szalay István volt a bíró, Békéssy János a jegyző.

Öcsödön a bíró: Józsa András és a jegyző: Vitályos Márton volt.

Endrődön bíró: Farkas György, t. bíró: Gyuricza István, jegyző: Salacz Imre, esküdt pedig: Hornok Mátyás, Uhrin András és Papp György volt.

Dobozon bíró: Kárnyáczki András, majd Nagy P. Ferencz, t. bíró pedig: Komáromi István és esküdt: Szilágyi Mihály, Szabó Ferencz, Sz. Debreczenyi István és Szatmári Ferencz, Jegyző: Aszalay József volt.

Tót-Komlós közégnek bírái voltak: Pavlik György, Osztás János, Karkus János és Gyurkovits Pál; esküdtek: Lóczi András, Szokol Mátyás, Pósi János, Francziszki Pál; jegyző pedig Omaszta Ferencz volt.

Gyula-Váriban bíró: Nagy Ferencz, t. bíró: Kováts András, jegyző: Dede János volt.

Kétegyházán: Szucsu Péter volt a jegyző.

Bánfalva községben: Zanach István és Schücz János voltak a birák, Kálló Ferencz pedig jegyző.

Kigyóson: Szabó Máté József, Seres György, Dávid

Mátyás és Bánfi Ferencz bírók mellett Szalai Sándor jegyző müködött.

Ezek voltak a vármegyének tisztviselői, s a községek elöljárói, kik a honvédelmi harcz alatt közszolgálatban voltak, s feladatuk megoldásában erélyt, kitartást tanusitottak.

Nagy feladatok voltak azok, melyeket a vármegye tisztviselőinek teljesiteni kellett.

A nemzeti átalakulás a kötelességek, oly hü és gyors teljesitését igényelte, hogy a legkisebb mulasztás, engedékenység vagy lelkiismeretlenség a legnagyobb zavarokat, talán az egész országra is kiható veszedelmet szülhetett volna.

Az igazgatás vezetésében, rend és pontosság uralkodott, minden tisztviselő egész erejével, hiven teljesitette feladatát, s a nehézségek, melyek egyszer-másszor a végrehajtás elé gördültek gyorsan mint a viszonyok igényelték, hárittattak el.

Különösen a községek elöljáróira nehezedett a tevékenység terhes gondja. A nemzetőrség szervezése, táborba küldése, önkéntesek, honvédek toborzása, kiállitása, népfelkelés szervezése, adományok gyüjtése, az átvonuló katonaság elhelyezése, élelmezése, tovább szállitása; a belrend fentartása: mind nehéz, s az erőt kipróbáló tevékenységet igényelt.

S az elöljáróság feladatát elismerésre méltóan oldotta meg.

V.

ÁLDOZATOK A HAZA OLTÁRÁRA.

Midön határainkon felgyultak az ádáz ellenség tábortüzei, — s az erötlen hatalom pusztitó, irtó harczot szitott, testvér-nemzetiségek gyilkos fegyverét emeltette fel ellenünk, mint menydörgés hangzott a harczba hivó szózat, az áldozat nyujtásra irányult kérelem: »Veszélyben van a haza.«

S a veszélyben levő hon megmentésére a nemzet kormánya a néphez fordult. Felhivta »a hazának szent nevében,« hogy legyen erős és állhatatos, a hon és a szabadság iránti szeretetben, a törvényes fejedelem iránti hűségben, legyen egyetértő, mellőzve minden viszálkodást, mi az erőt megtörhetné. Egy czélra egyesülve munkálkodjék a haza minden hü fia, a hon megmentésére!

Felszólitotta a hon polgárait, hogy az önkéntes seregnek, — mely iránt a rendelet már kibocsáttatott, minél nagyobb számban s minél gyorsabban állitását minden módon segitsék elő, s midön most a hazát vész fenyegeti, tegyék a haza oltárára áldozatul vagyonuknak is valamely részét, s adjanak a hon védelmére — kitől egyébként nem telik, — kölcsönképen pénzt vagy egyéb oly vagyont, mit könnyen pénzzé lehet forditani.

»Bizunk a nemzet lelkesedésében, — igy fejezi be felhivását a kormány — és azon honszeretetben, mely e hazát a legsulyosabb körülmények között is megmentette; hisszük, hogy e felszólitásunk nem fog siker nélkül elhangzani. — — — — — —

»Hallja meg a haza és nemzet esdeklő hangját mindenki és mi áldásaiban annak részesült, azokból juttasson a hazának is.«

Nem volt a pusztában elhangzó szó, kormányunk felhivása.

Fegyverre kelt ki teheté s harczba ment; s ki itthon maradt, letette áldozatát a haza oltárára.

A mint leérkezett a vármegyéhez a kormány felhivása, hazafiui buzgalommal megindult a mozgalom, hogy minél tetemesebb pénzösszeg s értékek gyüjtessenek össze.

Megválasztattak azon egyének, kik az egyes községekben a gyüjtést eszközöljék.

Lelkes felhivással fordult a vármegye közönsége a szép és nemesért hevülő áldozatkész nőkhöz. Kérte őket, hogy karolják fel buzgalommal az adomány gyüjtést, s mig férjeik, testvéreik a harcz terén, addig ők itthon tegyenek tanuságot forró honszerelmükről.

A felhivás lelkesedéssel fogadtatott.

Csaba lelkes honleányai kezdték meg a tevékenységet.

Omazta Lajosné bocsájtotta ki a gyüjtő ivet, felhivása igy hangzik :

»A hazát veszély fenyegeti, minden jó hazafinak hazáját védeni s ha azt nem tudná, vagyonának egy részecskéjét hazájáért, szabadságáért feláldozni polgári kötelessége. A hol a haza és nemzet esdeklő hangja hallatszik, ott tüstént segiteni nemcsak a hon fiainak, de leányainak is kötelessége. Karoljuk fel e szent ügyet miután nekünk az a szerencse nem jutott, hogy a hon boldogságáért és szabadságáért fegyvert ragadjunk. Mutassuk meg legalább mi is, hogy a haza érdemes leányai vagyunk az által, hogy a haza oltárára tehetségünkhöz képest segitséggel járuljunk.«

A gyüjtő iv szerint adakoztak: Nagy Erzsébet egy köböl buzát, Omazta Lajosné egy tehenet és 13 forint 20 krt, Simai Györgyné egy köböl buzát, Haan Juditha, Haan Lina, Mudrony Andrásné, Vozárik Julianna, Villim Karolina, Villim Amália, egy-egy köböl buzát, — Bartóky Mária

két köböl buzát, Komáromi Miklósné két köböl árpát, Petrovszky Károlyné, Petrányi Klára egy-egy köböl árpát, — Omazta Mária egy pár arany függőt, Ördög Zoina egy aranyat, Fábry Emilia 2 frt, Vidovszky Karolina 5 frtot, Gally Amália 2 frtot, Omazta Emilia egy pár arany fülbevalót.

Omazta Lajosné tehene menten el is árvereztetett s a befolyt 28 forint 9 kr. a begyült adományokhoz csatolva terjesztetett be a vármegyéhez.

A vármegye által adomány gyüjtéssel megbizott csabai küldöttség, Kiss Péter küldöttségi elnök s Uhrinyi András küldöttségi tag gyüjtő ivén a 303 csabai adakozó között is van egy-két nő, kik adományaikkal járultak a Csabán begyült tekintélyes pénzösszeg s értékek gyarapitásához, igy Stummer Juliánna, Koczmacher Györgyné, Hankó Jánosné, Botyánszky Györgyné.

Nem lesz talán érdektelen, ha ösmertetjük, hogy kiktől s mily összegü adományok folytak be Csabán.

Valóban örvendetes jelenség, hogy a szegényebb sorsuak közül is igen sokan letevék filléreiket a haza oltárára, de találunk nagy összegü adományokat is, — igy Csaba városa 2000 forinttal zárja be az adakozók névsorát, Boczkó Dániel 80 pozsonyi mérő buzát, 120 pm. árpát, s ezen kivül Pesten lefizetésre 2000 frtot ajánl. Ifj. Omazta Zsigmond 100 pm. buzát, 100 pm. árpát, Boczkó Károly 40 pm. buzát, Urszinyi Andor ugyanannyit, Szucsu Mózes 20 pm. buzát, Kovács János alesperes 20 frtot, Püspöki Alajos káplán egy aranyat, Szinovicz Lajos 30 frtot, Fábry Sámuel 20 frtot, Komáromi Miklós egy aranyat s 10 pm. árpát, Vidovszky János 20 frt, Koricsánszky István 8 pm. árpát, 8 pm. kölest, Berger Móric 10 frtot, Haan János, evang. pap két aranyat s 10 pm. buzát, Brozman Dániel 9 frtot s 10 pm. buzát, Sztraka Károly tanitó 4 pm. buzát, Vozárik Pál, Vilim János szintén tanitók 4—4 pm. buzát, Haan Lajos 6

pm. buzát, Steiner Jakab 100 frtot, Mudrony János 10 forintot, Mudrony Soma ugyanannyit, Simai testvérek 30 pm. árpát, Omazta Lajos 10 pm. árpát, Omazta Géza 4-et, Koricsánszkyi Lajos 16-ot, Csorba Mihály tanitó 10 forintot, a derék hazafi Eördögh Frigyes levette kordován csizmájáról ezüst sarkantyuit, lehuzta ujjairól két arany gyürüjét, jegygyürüjét s pecsétgyürüjét a haza oltárára, mert: »veszélyben van a haza.«

Az első gyüjtésnek Csabán következő eredménye volt.

Készpénz: 2469 frt 38 kr, 18 db arany, 237 mérő buza, 458½ m. árpa, 100 m. zab, 30 m. köles, 6½ m. kukoricza.

Ezeken kivül 2865 frt gyült be kamat nélküli államkölcsönként.

A legnagyobb adomány összeggel Gyula következik.

Itt Németh Antal vezette a gyüjtést, s nagy buzgalommal segédkeztek Virágos Sándor, Kiss Lajos és Nuszbek József, s ajándékképen 800 frt körül, kamatnélküli állam kölcsönként pedig több ezer forintot s nagy értékü arany és ezüst értéket szedtek össze.

Az adakozók közt találjuk Oláh Miklóst szénási pusztáról 16 db. cs. k. arany, 8 db. ezüst és 80 frt készpénzzel, a gróf Wenckheim családot 1000 frt kamatnélküli kölcsönnel, Hoffmann Mihály tisztartót s családját 12 frt készpénzzel és 1 font 9⁹/₁₆ lat ezüsttel, Szombathelyi Antalt 200 frt. Virágos Sándort 222 frt 30 kr, Tormássy Lajost 270 frt kamatnélküli kölcsönnel: Stummer Lajost 11 frt készpénz 3⁶/₁₆ lat ezüst adománynyal, s Budjács Andort három ezüst kupakos tajtékpipával és 25 rőf vászon adománnyal.

A gyulai nők közül az első gyüjtés alkalmával kevesen adakoztak. — Fekete Luiza értékes arany nyakéket, s egy pár fülbevalót adott.

Érdekes, hogy a «gyulai csizmadia czéh» egy arany karpereczet adományozott, s a czéhmesterné e kitüntető disz viseléséről bizonynyal örömmel mondott le, a haza jobb voltáért.

Aranyosi Pál és Kiss Lajos ezüst sarkantyuiktól s gyürüiktől váltak meg, s Ecsedi Gábor ref. lelkész összes asztali készletét adta a haza oltárára.

Király Ferencz szintén ezüst asztali készletéből adott értekes tárgyakat.

A hazafias szellemü s felejthetetlen emlékü Rázel József $35^3/_4$ arany sulyu préposti lánczát, keresztjét tette le a haza oltárára.

Ott találjuk az adakozók közt az ács és kőmüves, az asztalos czéheket, Göndöcs Benedek, Schiffner Ede, Bodoky Károlyt, Sztojanovics Szilárdot s több másokat tekintélyes összegekkel.

Azok között kik államkölcsönt nyujtottak, találjuk a Beliczeyek neveit, és pedig Beliczey Józsefet 1000, Beliczey István és Rudolfot szintén 1000—1000 frttal.

A hazafias érzelmü br. Wenckheim testvérek, Béla, László és Viktor is szép tanuságot tettek áldozatkészségükről.

Nagy értéket képviselő családi ezüst asztali készletüket ajánlották fel a haza oltárára, «mely asztali készlet 47 gira, 6 lat és 2 garat ezüstöt nyomott.»

Magyar Gyuláról összesen 4872 frt 30 kr. folyt be, mely összegben az adomány 713 frt 41 krral szerepel, a többi, részben kamat nélküli, részben kamatozó kölcsön volt.

Német Gyula városában 154 frt 40 kr. gyült össze.

Gyulán a jelzett összegen kivül adományoztak még 125 db aranyat s mintegy 50 arany értéket képviselő ékszereket s $125^7/_{16}$ lat ezüstöt, s természtményekben $22^1/_2$ köböl buzát, $12^1/_2$ köböl árpát, $29^1/_2$ k. zabot és $10^1/_2$ k. morzsolt tengerit.

Gy.-Vári községe a gyulaiak gyüjtő ivén adakozott, s e kis községből elég nagy összeg, 105 frt $6^1/_2$ kr. adomány gyült össze.

Lássuk Békésen minő eredménye volt a Kiss János főszolgabiró s az előljáróság által nagy buzgalommal eszközölt gyüjtésnek.

Elekes András ref. lelkész összes, mintegy 3 font 7 l. sulyu asztali ezüst készletét tette le a haza oltárára.

Basch Simon $100^7/_{10}$ lat ezüstöt adományozott.

Nádasdi Sándor ezüst gombjait szedte le mentéjéről s szolgáltatta a haza segedelmére.

A békési nők is szép példáját nyujták hazafias áldozatkészségüknek.

Elekes Nina «1 drb hosszukás abroncs alaku sima arany karpereczet, egy közepen két drágakövü lecsüngő czifrázattal ellátott nyakékszert, 2 arany fülönfüggőt, két arany karika gyürüt adományozott, melyek együtt 10 körmöczi aranyat nyomtak.»

Koszta Róza asszony 22 l. súlyu asztali ezüstjét tette le áldozatúl a haza oltárára.

Fluck Regina asszony asztali ezüstjeiből $24^2/_4$ latnyit s ékszereiből egy ezüst karpereczet, $3^3/_4$ arany sulyu gyöngysorral és kövekkel kirakott nyakékszert, s egy másik 6 arany sulyu köves nyakéket, egy pár fülön függővel, egy 3 arany sulyu zöld kövekkel megrakott karperecet, s egy arany szintén zöld köves melléket, egy ó-szerü alkotásu arany órát $12^2/_4$ arany sulyut s ennek mozaik kövezetü kulcsát, köves óra koloncot 9 arany sulyut, s egy gyémántos arany gyürüt szolgáltatott át a haza felsegélésére.

Marjalaki Zsuzsánna 2 font $27^1/_2$ latnyi ezüstöt adományozott.

Elismerésre méltó ténynyel nyitotta meg Békés város lelkes tisztikara a gyüjtő ivet. Tiszti fizetésükből 3%-ot, összesen 102 frtot adományoztak a derék hazafiak.

A közlakosságtól krajczárokban 281 forint 14 krajczár gyült össze. -- Egyesek, mint Hajnal Abel a hazafias érzelmü lelkipásztor, Nuszbek Ferencz, Mészáros József, Lavatka József, Baki Lajos, Koricsánszki Mihály, Richter Mihály róm. kath. lelkész, Koricsánszki Pál s Gubodiné 478 frt 2 krt tevő készpénzt s 10 drb aranyat adakoztak össze.

Ugyancsak Békésen 69 pm. buza, 24½ pm. árpa és 34 pm. kukoricza, s 1 pm. köles gyült össze.

Kamat nélküli s kamatozó kölcsönökben is igen tekintélyes összeg s nagy értéket képviselő ezüst nemüek gyüjtettek össze Békésen.

A «békési olvasó társaság», mely ma is, mint kaszinó a hazafias érzelmet oly melegen ápolja, 100 frtot, Ternai György 23 drb aranyat, 70 drb ezüst tallért s «ezeken kivül egy tallérnyi nagy füles és két kisebb vastag régi arany pénzt, melyek 6 szömör hiján 12 arany sulyuak,« Kocsor János 200 frtot, Papp Pál 12 drb aranyat, Kiss János és Kopasz András 100—100 frtot s Koricsánszky Mihály 13 drb aranyat adományoztak.

Vármegyénk derék népe, minden községben nemes versenyre kelt, áldozatainak a haza oltárára való letételében.

Csaba, Gyula, Békés példáját követte Szarvas, s a többi községek.

Szarvason igen szép eredménynyel eszközölte a gyüjtést a vármegye által e végre kiküldött bizottság, melynek elnöke Tessedik Károly s tagjai Sipos Sándor és Viskovics Ignácz voltak.

Sehol a vármegyében nem vettek részt az adakozásban oly sokan, mint Szarvason s itt is éppen ugy, mint Csabán, a földmivesek — bár fillérekkel — nagy számmal siettek lerövni a hazafiság önkéntes adóját.

A 413 adakozótól 643 frt 46 kr. készpénz és 21 darab arany gyült össze.

A szarvasi nők igen nagy számmal vettek részt az

adakozásban. Az aláirási iven találjuk Pinczés Gáborné nevét, ki egy arany fülbevalót s egy arany gyürüt, Nemes Antóniát, ki két arany gyürüt s egy pár fülbevalót adományozott. Ballagi Móriczné egy pár arany fülbevalót tett le a haza oltárára, Jancsó Andrásné, Sinkovics Jánosné, Kondacs Mária, Pribelszky Katalin, Dudás Mihályné, Maginyecz Andrásné, Madács Györgyné, Brezanyi Jánosné, Kuncstár Jánosné, Tárnyik Jánosné, Komár Mihályné, Medvegy Jakabné, Komlovszky Györgyné, Klimai Jánosné, Mányik Anna, Gulás Jánosné, Rajtsi Jánosné, Podani Jánosné, Mlinai Jánosné, Korbel Mátyásné, — kisebb-nagyobb pénzadományokkal, járultak a gyüjtött összeghez.

Nagyobb pénzösszeget, arany s ezüst nemüeket adományoztak: Jancsovics István $13^3/_8$ l. sulyu ezüstöt, melyek asztaláról kerültek fel a haza oltárára s 40 frtot készpénzben, Jancsovics Pál 10 frtot, Tessedik Károly 40 frtot, Lonovics Ferencz egy arany lánczot és 1 font $5^2/_8$ l. ezüstöt, Brudkovszky György egy arany lánczot $3^4/_8$ l. ezüstöt, ör. Leszik Dániel 5 aranyat, Csillag Márton, Placskó István, 10 köböl buzát, Kollár János, Doleschal János, Ruzicska János, Bakay Dániel, Bukler Mór 10—10 frtot, Forster Károly 1 f. $13^6/_8$ l. ezüstöt, Sipos Gábor egy arany lánczot, a «molnár és ács céh» 20 frtot, Bernáth János szintén annyit, Tassy Zsigmond 15 l. ezüstöt, Pinczés Gábor 3 aranyat, Medvegy Pál 2 l. ezüstöt, Ballagi Móricz egy arany gyürüt, Sóváry György és Viskovics Ignácz, Melis Mátyás egy—egy aranyat, Polmüller Péter öt aranyat.

Adományoztak még a szarvasiak 44 köböl buzát, 9 k. árpát, $2^1/_2$ k. árpával vegyes buzát, 30 k. zabot, 23 k. kölest, $5^1/_2$ k. kukoriczát és 39 rőf házi vásznat.

Igen nagy értéket képviselő ezüst gyült össze Szarvasról államkölcsönkent, igy Mojzsisovics Sámuel összes asztali készletét, mely 6 f. $11^3/_4$ l. sulyu volt, Kuti Lajos szintén asztali ezüstjeit 2 f. 4 l. sulylyal, Kuti Ludovika ugyan-

azt 13 2/4 l. sulyut, Dely János szintén asztali tárgyakat 1 f. 16 3/4 l. Sipos Sándor ezüst kanalakat 16 1/2 l. Csepcsányi Tamás ugyancsak asztali ezüstjeit 5 fontnyit s egy arany lánczot 2 l. sulylyal, Tomcsányi József két gyertyatartót, 24 db. késnyelet 2 f. 18 2/4 l. sulylyal, minden kamat nélkül adományoztak. A szarvasi casinó egy értékes olajfestményt adományozott, mely a pesti radikál körnek küldetvén fel, itt kijátszatott. (Kossuth Hirlapja 1848. 49 sz.)

Örömmel láthatjuk ezekből, hogy Szarvason mily hazafias készséggel adakoztak szegények, gazdagok tehetségeikhez képest egyaránt a haza szükségeire.

Ugyanazon küldöttség, megy Szarvason oly elismerésre méltó buzgalommal eszközölte a gyüjtést, Szt.-András on és Öcsödön is hasonló tevékenységet fejtett ki, s fáradozásaikat szép eredmény jutalmazta.

Szt.-András on 157 frt 15 kr, és Öcsödön 190 frt 50 kr. gyült össze a haza oltárára.

A szent-andrási lelkes nők közül Szakál Jakabné 50 frttal, Bernrhieder Teréz, Gazsó Jánosné, Kozák Istvánné kisebb-nagyobb összegekkel járultak a gyüjtött összeghez.

Báró Rudnyánszky Iván, Govrik András, Tóth András 10—10 frttal, Lustig Sámuel 5 frttal szerepelnek az adakozók közt, kik nagy részben a község szegényebb sorsu iparosai s földmüvelők voltak.

Öcsödön a jómodú földmüves gazdák versenyeztek egymással az áldozatkészségben.

Juhász Dániel, Dezső István, ör. Pap István, 10—10 frttal, Tóth Imre 16 frttal, Dezső Sándor ugyanannyival, Tolnai Gábor 18 frttal, Kohn Márk 12 frttal, s számosan 5—10 frtig terjedő adományokkal járultak a gyüjtött összeghez. — Az öcsödi nők közül Rónyai Sándornét 10 frttal Révész Mihálynét 1 frt 41 krral találjuk az adakozók közt.

A 190 frt 50 kr. készpénzen kivül Öcsödről összegyült 14 köböl buza, 15 1/2 k. árpa és 25 k. kukoricza.

Orosházán ugy látszik nem eszközöltetett oly buzgalommal a gyüjtés, mint vármegyénk más községeiben.

Igen kevesen adakoztak, jóllehet az egyes adakozók nagyobb összegekkel emelték az adományok összegét.

Orosházán 858 frt 36, s 2 drb arany gyült össze.

Az adakozók közt találjuk Horváth László ügyvédet 125 frttal, Szepesy Mihályt 100 frttal, Jankó Mihályt, Szabó Pált és Pusztai Ádámot 50—50 forinttal, Szalai Istvánt 30 frttal. Kiss Mihály rendőrkapitány, Szabó Mihály, Pap Szilárd 25—25 frtot, Jardi Mihály 2 aranyat s többen 10 frton felüli összeget adományoztak.

A «takács czéh» 50 frttal, a «kovács kerékgyártó céh» 35 frttal járult a gyüjtéshez.

Az orosházi nők közül az adakozók közt egyedül Bene Jánosné neve fordul elő a gyüjtő iven.

T.-Komlós községben is ugy látszik nem a kellő buzgalommal jártak el a gyüjtésnél.

Az igen vagyonos, hazafias érzelmével s áldozatkészségével a szabadságharcz napjai alatt oly sokszor kitünt községben mind össze 199 frt 60 kr. gyült be, s hogy kik s mily adományokkal járultak ezen összzeghez, jegyzék hiányában nem tudható.

A komlósi nők ez alkalommal is kitettek magukért Egy ismeretlen lelkes honleány több mint 400 rőf vásznat gyüjtött össze, melyet a vármegye elfogadni sem akart. Bezzeg a vész napjaiban jól esett a gyüjtött vászonból megis vart fehérnemü a honvédeknek.

M.-Berényben a békési főszolgabiró Kiss János és Turi János községibiró buzgólkodtak az adományok gyüjtése körül s szép eredménynyel. 288 frt 32 kr. gyült össze M.-Berényben, s az áldozatkész adakozók között találjuk Kucziánnét 100 frttal, Tessediknét 8 forinttal. Turi Dániel, Paraszka János, Jeszenszky Károly, nagyobb összegekkel vettek részt az adakozásban. M.-Berény község tüzi pénz-

tárából 12 frt 30 krral növelte az adományok összegét. — Bonyhai Benjáminné 12 lat ezüstöt, Bonyhai Benjámin pedig egy arany nyaklánczot adományozott, mely 12 1/2 arany sulyu volt.

Gyomán és Endrődön az adományok gyüjtésével Lakatos Károly elnöksége mellett Kalocsa Lajos, Debreczeni András, Kruchio Mihály, Nyiri Bálint küldöttségi tagok fáradoztak s elég szép sikerrel.

Gyomán 310 frt készpénz, 73 1/2 véka buza, 124 v. kukoricza gyült össze, s a pénz adományok összegéhez Csapó János és Kruchio Mihály 100—100 frttal járultak.

Endrődön 174 frt 44 kr. készpénz, 74 v. buza, 36 v. árpa, 24 v. zab és 10 v. kukoricza gyült össze, s Nagy Ambrus 100 frt, Huzli Károly pedig 24 v. buza s ugyanannyi árpát és zabot adományozott.

A sárréti községekben a gyüjtést Sipos Sándor és id. Hajdu István eszközölték, s hogy mily fáradhatlan tevékenységet, buzgalmat fejtettek ki, az eredmény igazolja.

Szeghalom községben 203 frt 20 kr. gyült össze, s ezen összeghez Sipos Sándor 12 frt 30 krral, Bogdán Lajos 22 frt 30 krral, és Sz. Tóth János 30 frttal járultak.

Id. Hajdu István «két négy éves harczi paripát» adományozott.

Szeghalmon a jelzett összegen kivül adományoztak még 27 pm. buzát, 32 1/2 pm. árpát s 8 1/2 pm. zabot.

Ugyancsak Szeghalmon Domián Ádám 32 lat ezüstöt, Flaskai Istvánné pedig «egy finom 2 5/16 lat nehézségü arany nyakéket» tett le a haza oltárára.

F.-Gyarmaton igen sokan kisebb összegekkel vettek részt az adakozásban. A gyüjtés eredménye 47 frt 58 kr. volt, s az adakozók közt igen nagy számmal fordulnak elő női nevek.

K.-Ladányban 72 frt 34 kr. készpénz, egy porosztallér s egy cs. k. arany volt eredménye a gyüjtésnek, s

hogy ezen adományokhoz kik s mily összegekkel járultak, a gyüjtő iven feljegyezve nincs.

Vésztő község lakossága igen szép tanuságot tett áldozatkészségéről. A kis községben 315-en vettek részt az adakozásban, melynek eredménye 258 frt 14 kr. ezüstben s $34^{2}/_{8}$ pm. buza, $10^{4}/_{8}$ pm. árpa, 30 pm. zab, $17^{6}/_{8}$ pm. tengeri volt.

Az adakozók közt a földmives nép tehetősb egyénei nagyobb összegü adományokkal szerepelnek, igy Szombati A. István 100 frt, Popovics Demeter 25 frt, Pákozdi Mihály 12 frt 30 kr, Mészáros Sándor 25 frt, ifj. Földesi Mihály 20 frt, Földesi M. János 12 frt 30 kr., Ökrös Sándor 7 frt, F. Tóth A. János 25 frt, Erdélyi Benjámin 12 frt 30 kr., a csizmadia és timár czéhek 25—25 frttal s igen sokan 10 frtig terjedő adományokkal vannak feljegyezve.

Ugyancsak Vésztőn Erdélyi Benjámin 500 frt, K.-Ladányban Fejér Imre 100 frtot, Szeghalmon Sz. Tóth Istvánné 20 frt kölcsönt ajánlottak fel.

K.-Tarcsán a községi elöljáróság fejtett ki elismerésre méltó tevékenységet az adományok gyüjtése körül, Szabó Mihály predikátor lelkesitő felhivása folytán.

A fáradozás eredménye e kis községben 69 frt 46 kr. ezüstben s 9 v. buza, $5^{1}/_{2}$ v. árpa s 9 v. szemes tengeri volt.

A község maga az adományokhoz 10 váltó forinttal járult.

Doboz községben a gyüjtés eredménye 37 frt 29 kr. és $8^{1}/_{4}$ l. ezüst, 3 k. buza, $2^{1}/_{2}$ k. zab volt.

Az ezüst ajándék Dobozon is, egy — ösmeretlen — lelkes hazafi dolmányáról került a haza oltárára.

Kétegyháza község sem maradt hátra a hazafias áldozat nyujtásban. A gyüjtésnek 323 frt 48 kr. lett eredménye, melyből 300 frtot Almássy Alajos gr. adományozott.

Kigyósról id. gr. Wenckheim József 1000 frtot, Far-

kas József 10 frtot, a kigyósi kertészek 40 frtot s Léhner Mihály plébános 10 frtot, összesen 1060 frtot adományoztak a haza szükségleteire.

Vármegyénk lelkes közönsége tehát, mint láttuk a részletezve felsorolt adatokból — áldozatkészségét elismerésre méltóan tanusitá.

Alig néhány nap alatt csaknem 25 ezer forintot tett le a haza oltárára a lelkesült nép. Főuraink s nemeseinkkel versenyre kelt az iparos, a földmives. Mindenki igyekezett tehetségéhez képest, a szabadság, alkotmány védelmére, — a haza szükségeire filléreit, értékeit áldozatul letenni.

Jóllehet a kormány a vármegyéhez intézett leirataiban ismételten is kifejezést adott annak, hogy »a közállomány hitelének szempontjából a kölcsön kedvesebben fogadtatik, mint az ajándok,« — még is vármegyénk közönsége főképen ajándékot nyujtott a haza segedelmére, — s hogy a kölcsönök is e czimen begyült összeghez sorolhatók, — arról a szabadságharcz leveretése után bekövetkezett szomoru napok eseményei tesznek tanuságot.

A kölcsönök sohasem téritettek vissza.

Összegezve a részletesen felsorolt adatokat, vármegyénkből készpénzben 7850 frt 77 kr. arany és ezüst értékben 468 frt 3 kr. gyült össze ajándékként. Kamat nélküli készpénz kölcsön összege 2163 frt 22 kr, az arany és ezüst érték 1802 frt 32 krt tett ki, a kamatozó pénz kölcsön 7213 frt 48 kr., s az arany és ezüst érték e czimen 599 frt 36 krt s átengedett kamat 90 frt volt. Öszszesen tehát Békésvármegye 20.188 frt 38 krt adott a haza szükségleteire.

Ezen összegen kivül adakozott a vármegye közönsége $1624^{6}/_{8}$ v. buzát, $1640^{5}/_{8}$ v. árpát, $593^{4}/_{8}$ v. zabot, $719^{4}/_{8}$ v. szemelt tengerit, 154 v. kölest. 548 rőf vásznat, sok fehérnemüt, ásot, kapát, kaszát, baltát, vasvillát, serpenyőt, bográcsot, 2 pisztolyt, 2 harczi paripát, 2 bornyut, melyeknek ára 2—3 ezer forintra tehető.

Azon két év alatt mig a nemzet a szabadságért, az alkotmányos jogokért oly hősi önfeláldozással küzdött: a kormány s az egyes hadparancsnokok a harcztérről, a vármegyénken átvonuló honvédek több izben fordultak vármegyénk áldozatkészségéhez; s a hazafias érzelmű nép mindannyiszor a legnagyobb készséggel hozta meg az erejéhez képest talán tulságos áldozatot is és soha sem fáradt ki a segély nyujtásban.

A vármegyénk területén átvonuló katonaság élelmezése, elszállásolása óriási összegeket emésztének fel; nemzetőreit, önkénteseit, honvédeit a szükségesekkel ellátni, segélyezni a legnagyobb áldozatokkal törekedett a nép a nélkül, hogy a nagymérvü áldozatok készségét, türelmét, honszerelmét csak egy pillanatra is megingatták volna.

Késségtelenül jelentőségteljes azon körülmény, hogy vármegyénk szegényebb sorsu lakosai, az iparosok, földmivelők igen nagy számban járultak adományaikkal az áldozatösszeg gyarapitásához, s áldozatkészségben messze tul szárnyalták a tehetősek, különösen dusgazdag főurainkat.

Örömmel, megelégedéssel tekinthetünk az egyes gyüjtő ivekre, melyeken az alkotmány magaslatára emelt jobbágyok ezrei örökitették meg nevüket, tanuságot tevén arról, hogy felfogták a haza iránti kötelmeiket, megértették a megtámadott szabadság, alkotmány segélyt kérő szózatát; felfogták, hogy alkotmányos jogaik védbástyájának megerősitése áldozatokat követel.

Valóban lélekemelő vármegyénk népének hazafisága, áldozatkészsége, s lélekemelő azon tudat, hogy ezen áldozatok csak igen kis részét képezik azoknak, melyeket a szabadságharcz alatt, mindannyiszor midőn szükség volt rá, hazafias lelkesedéssel viselt a nép a hazáért.

VI.

NEMZETŐRÖK ÉS ÖNKÉNTESEK.

I.

A NEMZETŐRSÉG ALAKULÁSA.

A Magyar nemzet küzdelem teljes életfolyamán törhetlen hűséggel ragaszkodott ősi alkotmányához.

Valahányszor megtámadtatott szabadsága, veszélyek környezték alkotmányos intézményeit: törvényeinek szilárd alapjára állva, véráldozatokkal is megvédeni törekedett azokat.

Az alkotmány védsánczai csak egy részét fogták körül a nemzetnek, s a kiváltságos nemzetrész jogai nem elvi alapokon, hanem törvényeken létesültek s fejlődtek, amint a haladókor igényei követelték.

Történelmi lapjaink alig tüntetnek fel oly törekvéseket, melyek az általános politikai és társadalmi fejlődés vivmányainak átültetésére irányultak volna.

A polgárosodás ereje hatott ugyan időnként politikai és társadalmi életünk előhaladására; de nem alkotmányunk intézményeinek s társadalmi viszonyaink ősi jellegének elhomályositásával.

Az előhaladás küzdelmeiben, nem azt vizsgálta a nemzet, hogy »mily jogok illetnek meg bölcsészeti abstractioból«; de hogy milyenek illetik meg alkotmánya s törvényeinél fogva.

Nem törekedett a köz- és magánjogi viszonyoknak tudományos elméletek alapján való átváltoztatására, csak a megalkotott jogok védelmére s fejlesztésére.

»A tulzás, az eszmények után való rajongás egyátalán idegen volt a magyar szellemtől.«

A nemzeti közszellem, mely a fejlődés alapjául nem az általános emberi jogokat tekinté, nem volt alkalmas arra, hogy a magyar a polgárosodás magasabb fokára emelkedjék; nem volt alkalmas arra, hogy a szabadság az összes nemzetnek közkincsévé legyen.

Az alkotmányos élet áldásai nem terjedhedtek ki azokra is, kik az állam szervezésekor azokban nem részesittettek, — s eme erőteljes nemzetrész nem ragadott fegyvert a nélkülözött alkotmányos jogok kivivásáért; pedig midőn ellenségek tiportak a haza földén, sohasem késett lánczait fegyverrel cserélni fel. Lelkesülten, önfeláldozással kelt védelmére az alkotmánynak, a szabadságnak s polgárosodásnak, s kiviva a győzelmet, nyugodtan vette fel a szolgaság jármát.

Ha voltak is e népnek forradalmai, azok nem az alkotmányos jogokban részeltetés, hanem a szolgaság terheinek, melyek időnként elviselhetetlenül nehezedtek vállain — könnyitésére, s nyugalmas élet biztositására irányultak.

A forradalmak megingatják az állam épületét.

A rázkódások nyomokat hagynak, nagy, s a polgárosodás magasabb fokára emelkedett nemzetek életében is; a kisebb nemzetekre pedig életveszélyesek.

A magyar nemzet a köz- s magánjogi viszonyok átalakitását czélzó forradalmak veszélyeit elkerülte, s talán ez volt egyik főoka, hogy megmentette idegenek közzé ékelt faját az elpusztulástól.

Az oly sokáig fentartott alkotmányosság védsánczain is végre rést tört az idő, a polgárosodás hatalma.

A mint érezni kezdte a szolgaságban tengődött nemzetrész erejét s utat tört lelkéhez a polgárosodás: érezni kezdte szükségét a nélkülözött alkotmányos jogoknak is.

Megkivánta jogos bérét nemzetfentartó munkáinak.

De érezte a nemzet kiváltságos része is, hogy a csaknem ezredéves s a fejlődő kor igényeinek meg nem felelő intézményeivel, merev rendi alkotmányával a magyar állam nem fog beilleni a demokraticus alapokon átalakult s szervezkedett európai államok keretébe; érezte, hogy az állam épületének az idők viharai által megrongált oszlopai helyébe, ujjakat kell állitani, ha az összeroskadástól megmenteni akarja azt.

S midőn az 1848. év kezdetén a demokraticus eszmék Európaszerte az alkotmányos élet felé vezették a nemzeteket, s lendületet nyert a magyar nemzet is az átalakulásra: nem késett a szolgaság lánczait széttörni s a szabadságot közkincsé tenni.

Határtalan öröm, lelkesedés hatotta át a honfi szíveket, hogy a nemzeti nagy átalakulás véráldozatok nélkül történt meg, egyetértéssel a nemzet kebelében s szentesitéssel a fejedelem részéről.

De az öröm mellett helyt foglalt az aggodalom is.

«A rögtöni, nagy változások megingatják az emberek fejében a fogalmakat.»

S méltán kelthetett aggodalmat, hogy a nép alsóbb rétegeiben a nyert politikai jogok üdvös gyakorlásához a kellő értelem hiányozni fog; hogy a hosszas elnyomatás, — a köz- és magánjogi viszonyokban létezett korlátoltság rohamos megszüntetése, a szabadságról helyes fogalommal alig biró népet szabadossá, törvény, rend sértővé teheti; s hogy, mint mindenütt, ugy hazánkban is lesznek oly izgatók, kik a népet félrevezetik, kik az ujabb kor eszméit, elveit magok sem fogván fel helyesen, tulzott igényeket fognak a nép lelkébe ültetni, s igy a nép akarata tévedt irányu vágyakban fog nyilvánulni s ez a közrend megbontására s fejetlenségre vezet, s az «anarchia — pedig — oly hid, melyen az elüzött absolutismus mindig vissza jő.»

Félni lehetett, hogy a nemzet jövője veszélyeztetve

lesz, ha a szabadság gyorsan, csak nem váratlanul derült napja, elkápráztatja az ily fényhez szokatlan nép szemeit s az nem leend képes felösmerni a szabadság fentartásának feltételeit, az utat, mely a közboldogságra vezet s tévelygésében hagyja magát vezettetni az örvénybe.

Félni lehetett, hogy a nép vágyai, a szabadság s alkotmányos jogok tovább fejlesztésében oly térre találnak lépni, hol az egyéni jogok lábbal tiportatnak, hol a tulajdon szentsége esik a tulcsigázott vágyak áldozatául; a szabadság védsánczai közzé emelt nép ereje nem arra érvényesül, hogy jogait törvényes uton gyarapitsa, s ezt cselekvése czéljává emelje, hanem hogy tullépje a jog határát s bosszuszomját azokon elégitse ki, kik miatt a szabadságot oly sokáig nélkülözte.

Ily aggodalmak mellett iratott fel a szabadság zászlajára, az egyenlőség, testvériség jelszavai mellé: «a közrend, az alkotmányos élet feltétele.»

Midőn elterjedt a hir, hogy «Bécs az alkotmány királyi szóval biztositott áldásainak örül, miket a sok százados tespedésből egyszerre kiemelkedett s nemesebb vágyakra lelkesült nép erélyes fellépése vivott ki»: az ország sorsát intéző országgyülés, sejtve a hazánkban is bekövetkező forrongást, — a közrend biztositását tekintette első s legfőbb feladatának.

«A váratlan események — igy szólt a márczius 14-ki kerületi ülésen Kossuth — azon gondoskodást is kötelességünkké teszik, hogy a belnyugalom az ország jóakaratu polgárainak védelme alá helyeztessék.»

A midőn márczius 15-én Budapesten is kitüzetett a forradalom zászlaja, a nép kivánatai közzé, a közrend, a belnyugalom, a szabadság biztositására, a «nemzetőrség felállitását» is beiktatták.

Az egész ország követte a főváros példáját.

Szervezték a nemzetőrséget minden felé.

Békés vármegyében a fővárosi események hatása a márczius 22-én tartott népgyülésben nyilvánult.

Üdvözölte a főváros törekvését, s elhatározta, hogy a közrendet, az életre kelt szabadságot nemzetőrség felállitása által biztositja.

»Szilárd hitünk és meggyőződésünk levén, — igy hangzik a népközgyülés határozata — miként hazánk mostani állásában, a nemzeti ujjászületés küszöbén csak rend és csend fenntartása adhatja meg a szabadság diadalát, kimélheti még a polgári vért, szentelheti meg minden léptünket, — bárha belső lelkiörömmel tapasztalók, hogy a váratlanul meglepő dolgok feletti első kitörések között is zavartalan rend és béke, tiszteletreméltó komolyság uralkodott jelen első népgyülésünkben; bárha országszerte ismeretes értelmes és becsületes lakostársainkban határtalan bizodalmunk van, miként azzal bizonyitják be isten, ember előtt, hogy megértek a szabadságra, miszerint vele soha vissza nem élnek; mindazonáltal mivel ilyen időkben ily körülmények között akad könnyen — konkoly hintő, ki az egyes értelmetleneket roszlelküleg kihágásra ingerli, mivel más szerencsétlenebb viszonyu vidékekről is jöhet a csendességre, vagyon és személy bátorságra megtámadás; sőt lehet magának a szabadságnak is ellensége: mellőzhetlenül szükségesnek tartjuk Szombathelyi Antal első alispán elnöklete alatt Németh Antal, Br. Wenckheim László táblabirákat, Stummer Lajos ügyvédet, Huszka Mihály városi jegyzőt, továbbá Bájer József, Sebestyén Mátyás, Varga János, Nyikora Dávid, Gergely Ferencz, Huszka Imre és József, Sriffert Mátyás és Alcser Mihály gyulai lakosokat a nemzetőrség mikénti felállitása iránt vélemény adásra küldöttségképen oly formán megbizni, hogy a márczius 27-én tartandó évnegyedes közgyülésre tervét mellőzhetlenül adja be.«

A népgyülésen eltitkolhatlan aggodalom vett erőt, a közcsend s belnyugalom lehető veszélyeztetése miatt, — mi, hogy nem volt alaptalan, a nehány nap mulva a vármegye csak nem minden községében lábra kapott fejetlenség igazolta.

A határozat ez aggodalmakat élénk szinekkel festi.

»Addig is, mig — a nemzetőrség szervezése — megtörténhetnék, a megyei és községi hatóságokon kivül mi magunkban egyenként és összesen keressük a rend biztositékát, mely nem lehet többé csekély, mert mi a mai nap örömkönnyeivel, mint szent keresztelő vizzel a polgári testvérségre örökre és elválhatlanul fel vagyunk avatva testben, fejenkint külön, de szivben és lélekben egyetemesen összeforrt, szabadságra megért nép vagyunk.

Rend, béke és szabadság, testvériség és igazság hiven őrzendő jelszavunk, — üdvöt, áldást minden békés jó embernek, — büntetést és átkot a rosz lelkü ámitónak, a csend és törvénytapodónak! Mert jól tudjuk és szem előtt tartjuk, hogy a rendbontás minden bünnek szülő anyja, vétken pedig a jó Istennek csak bosszuja, de áldása soha sem lehet; — tudjuk és szem előtt tartjuk, hogy van mindenütt a mienkhez hasonló helyzetben, ki zavarosban halászva kárörömmel kelti a polgári viszályt, — az induló, de még nem biztositott szabadság helyett az önkény életölő rablánczait füző, a rendbontó s magához hütlen nép törvénytapodó lábaira.«

A vármegye márczius 22-én tartott népgyülésében alakitott küldöttség, mint «közbátorsági bizottmány» alakult, s nem késett feladata megoldásában.

Másnap összeült tanácskozásra.

Mindenek előtt a közbátorság biztositására forditotta figyelmét; s addig is, mig a nemzetőrség szervezésére vonatkozó javaslatát elkészitvén a vármegye közgyülése elé terjeszthetné, — «figyelembe vevén, miként jóllehet hazánk-

ban az átalakulás elégé békés irányt vett, tekintve mégis a némely félreértések vagy egyéb zavargó viszonyok által felidézhető rendbontásokat, ezeknek fékezésére kiterjeszkedni figyelmét szükségesnek találta, — minélfogva egy magyarázó és felvilágositó alakban szerkesztett felhivást kibocsájtani czélszerünek ismerte.»

A felhivás kibocsájtával egyidejüleg utasitotta a szolgabirákat, hogy a személyi s vagyoni érdekek biztositására éber figyelmet forditsanak, s a közrendet fentartani — felelősség terhe mellett — kötelességöknek ösmerjék.

Elkészitette ezután a bizottmány a nemzetőrség szervezésére vonatkozó javaslatát s azt a márczius 27-ki közgyülésen előterjesztette.

A javaslat, melyet a közgyülés minden változtatás nélkül elfogadott, következő volt:

1. Békésmegyének minden községe rendőrségi erőt felállitani köteles.

2. A «nemzetőrség» czime alatt felállitandó polgárseereg rendezése minden helyen a községekre bizatik, általános elvekül a következők határoztatnak meg:

a) a nemzetőrség rögtön szerveztessék s ez azonnal a megyei választmánynak bejelentessék.

b) ezen rendőri erőnek kötelessége a közhatósági választmány rendeleteinek teljesitésére felügyelni s azoknak sikert eszközölni.

c) az őrsereg számáról minden község önszükséglete szerint rendelkezik.

Kétségtelen, hogy a közbátorsági bizottmány, mint a vármegye közönsége előtt a nemzetőrség felállitásánál a belnyugalom biztositásának igen fontos czélja lebegett.

Nem képzelte senki, hogy a nemzetőrségre a szabadság, a haza védelmének feladata is vár.

A vármegye közgyülése elrendelte határozatának haladéktalan végrehajtását.

Nem kétkedett senki a sikerben, s nem hitte, hogy a végrehajtást alig legyőzhető akadályok gátolhatják.

Az alkotmányos jogoknak az egész nemzetre való kiterjesztését örömmel üdvözölte a megyének minden polgára; de a jobbágyi viszonyok rögtöni teljes megszüntetése által előidézett átalakulás zavarokat szült; a szabadság tévesztett irányban nyert értelmezést a nép között, s több község lakosai nemcsak a még életbe nem léptetett törvényeket alkalmazni, de annak határain tullépni is akartak; jogosulatlan igényeket támasztottak azon birtokokra s oly jogokra is, melyek a földes uraknak a törvények által nem érintett tulajdonait képezék, s több helyen a szabadságot, az alkotmányos jogok gyakorlatát földosztással, a földesur s a községek között régebben kötött szerződések felbontásával, sőt az előljáróság elűzésével kívánták megkezdeni.

A közbátorság egén vihart rejtő fellegek tornyosulása aggodalmat keltett, — s az aggodalom sietteté a nemzetőrség szervezését, attól tétetvén mintegy feltételezetté — szemben a nép kevésbé értelmes, félrevezetett részének fenyegető alakot öltött mozgalmaival — a szabadság megvédése; s az értelmesebb rész nagy buzgalommal tevékenykedett, s annak tulajdonitható, hogy alig egy pár hét lefolyása alatt a megye csaknem minden községében, habár ideiglenesen, szerveztetett vagy szervezés alatt állott a nemzetőrség.

Gyula városa ragadta magához a vezérszerepet.

Lázas tevékenységet fejtett ki a nemzetőrség megalakitásában, s hogy a példás buzgalmat szép siker koronázta, főképen a «gyulai kör» lelkes ifjuságának, a vármegye tiszti karának s általában a müveltebb osztálynak lehet tulajdonitani.

Alig tétetett közhirré a megye határozata, tömegesen csoportosultak a nemzetőrség zászlaja alá, s a kézmüve-

sek, földmivelők látva azok lelkesedését, nemes versenyre keltek, s egy szivvel-lélekkel törekedtek részt venni a nemzetőri szolgálatban.

Már április 1-én Németh Antal a nemzetőrség vezére jelentette a törvényhatósági elnöknek, hogy a «nemzetőrség Magyar-Gyulán nemcsak alakult, de esküt is tett arra, hogy a közbátorságot, rendet fentartani, a szabadságot bárhonnan támadható veszély ellen megvédeni kész», s hogy ezen szent kötelességének megfelelhessen, kéri a nemzetőrséget fegyverrel ellátni.

Gyula 1848. évben két külön hatóságu várost képezett: magyar és német Gyulát.

Az érintett jelentés magyar Gyula város nemzetőrségének alakulását jelezte.

A szervezéssel sem késtek soká.

Már április 3-án, Huszka Mihály alvezér elnöklete alatt tartott tiszti tanácskozmány megállapitotta az «őrsereg minden tagjának kötelességét s az egymásközötti kölcsönös viszonyt meghatározó szabályait.»

A szabályzat, mely a vármegye összes nemzetőreire nézve kötelezőleg kiterjesztetett következő volt:

»M.-Gyula városi nemzeti őrsereg alakulásának fő czélja, a bátorlét eszközlése és a rend bontók féken tartása lévén, ugyan azért a nemzeti őrsereg szükség esetében, városát védelmezni épen ugy kötelezteti k, mint polgártársait személyökre, és vagyonokra nézve bátorságban helyezni.

A mellék czél pedig a disz szolgálat, melyre az őrseregnek minden felekezetbeli tagja felfegyverkezve s telhetőleg tiszta öltözetben tartozik főtisztje rendeletére, a kitűzött időben és helyen megjelenni, a disz szolgálat pedig csak ezen esetekben teljesittetik, jelesen: a nemzeti őrség közönséges őrre menete, és szemle alkalmával, — Ő felsége születése napján, és az elhunyt nemzeti őrségi tag te-

metésénél; a felekezetbeli szertartásos ünnepekrei kiállás, az illető vállalkozóknak szabad tettszésökre hagyatván.

A nemzeti őr kötelessége.

1. A nemzeti őr fegyverét rendben, tisztán, és a rozsdától menten tartsa, hogy azt bár mely órában, ha felszóllitatik, minden további igazitás nélkül azonnal, töltve pedig csak szolgálatban használhassa, — bátorság tekintetéből a töltések a szokottnál inkább kissebbek, mint nagyok legyenek, nehogy annak tulságos nagy mértékbeni használása miatt, szerencsétlenség történjék.

2. Az altisztjétől bemondott órára a kitüzött helyen pontosan megjelenni. Az ezen rendeletet makacsan megvető, vagy elegendő ok, és előre való bejelentés nélkül nem engedelmeskedő, első esetben 10, második esetben 20 p. frtot fizetni tartozik.

3. Midőn őrt áll, őrhelyét a felváltásig semmi szin alatt el nem hagyhatja, a felváltás pedig csak káplár közbenjöttével eszközölhető, — aludni, borozni, dohányozni, fegyverét letenni, vagy bárkivel beszédbe ereszkedni nem szabad, hanem a kérdezőt az őrhelyre utasitja. Az őrhelyre kiállitott nemzeti őr az őrhelyet imaháznak, s magát városi szemfény gyanánt tartozik tekinteni.

4. A nemzeti őr fegyvert csak akkor foghat, ha szolgálatra felszólittatik, ugyan azért, senkinek az őr sereg tagjai közzül, szolgálaton kivül korcsmában, vagy más rendkivüli helyeken fegyvert hordani, annál kevésbé azt használni nem szabad. A ki ezen rendeletet által hágja, az első áthágásáért 20 p. frt, a másodikért két annyit fog fizetni, a harmadszori áthágásáért pedig fegyverétől fosztatik meg.

Mindezeken kivül fegyvereik tiltott helyeni használások által, netalán ejtett sérelem törvényes megbosszulása fenn maradván.

5. M.-Gyula városházánál, mint ideiglenesen felállitott

őrhelyen naponkénti reggeli 8 órakor, egy 14 legényt számláló — káplár alj, egész éjen s napon általi őr állás, s netalán előforduló egyébb őrségi szolgálatok teljesitése végett, pontosan megjelenni, legott a rend fentartására ügyelni, tűzvész esetében pedig az őr állók közzül, hatan káplár vagy alkáplár vezérlete alatt, a vizi puskával a veszedelem helyére sietni, és a többi nemzeti őrök oda érkeztéig, a kellő rend fentartásán kivül, szerencsétlen polgártársaiknak, a lángmartaléka elől megmentett butoraira, vagy bár mily becses holmiaira fel ügyelni, és a vész csillapultával a tulajdonosoknak vissza, és számba adni tartoznak.

6. Veszedelem esetében, az őrsereg minden besorozott, és hon levő bajnoki akár következik reájok sorszerint a szolgálat, akár nem, fegyvert fogván azonnal, az altiszt lakánál összegyülni, s onnét annak vezetése alatt, a vész helyre sietni kötelesek, hol is az oda legelőször megérkezett őrseregi tiszt parancsa alatt lesznek, mind addig, mig a vész el nem múl.

7. Az őrhelyen kiállitott nemzeti őrök közül, hatan a káplár, s ezeket felváltva, hatan az alkáplár vezérlete alatt, éjjel a városban fel s alá járni, — a korcsmákban dorbézolókat csendre intve, haza utasitani, rendbontásban tapasztalandó, s az éjjeli csendet fel zavaró garázda embereket pedig, a korcsmákban találandó vagy az utczákon felfogott, idegen és gyanus személyekkel együtt, az őrhelyre kisérni, s ott vigyázat alatt tartván, másnap a város tanácsának át adni kötelesek. Mind azon által ebbeli eljárásoknál a lehetőségig a szelid bánás ajánltatik, úgy hogy inkább tekintély, mint erőszak által igyekezzenek sikert szerezni, s csak ennek nem sikerültével kell erőszakhoz nyulni. Ez esetben azonnal mindenkor oly erővel kötelesek megjelenni, mely a sikert minden kérdésen felül teszi. Ily nagyobb erő kirendelése mindenkor a százados kapitányt illetvén.

8. A nemzeti őr a kiadott parancsokról közvetlen a káplár, vagy alkáplár által értesül, azért ezek, mint közvetlen feljebbvalóik iránt, engedelmességgel viseltetni tartoznak.

9. 24 órai eltávozásra a káplár, 3 napra a hadnagy, azontul pedig csak a kapitány vagy vezér adhat szabadságot.

Káplár és alkáplár kötelességei.

Az őrségi közvitézekről szóló szabályok, a káplár, és alkáplárokat egyaránt kötelezik.

Tudniok kell magoknak a megkivántató tekintetet megszerezni, és minden esetben magokat ovatosan és példásan viselni.

A káplár a hadnagyától nyert parancsot felelősség terhe alatt pontosan teljesiteni, s arról jelentést tenni köteles.

Az alkáplár segédje lévén a káplárnak, a kiadott rendeletek teljesitéséről annak tartozik számolni.

A káplárnak osztálya számáról, valamint legénységének hol létéről határozott tudománya legyen, hogy bármikor is kérdés tétetnék számolni tudjon.

A káplárok tisztjeiknél, valamint ezek feljebbvalóiknál, ha szolgálatban járnak, kardosan tartoznak megjelenni.

A lobogósról.

A lobogó hordozó egyedül a vezértől függvén, annak parancsaira tartozik kötelességét teljesiteni.

A hadnagyról.

1. A parancsolatokat az altiszteknek a hadnagy osztja ki. — Minek eredményéről a kapitánynak jelentést tesz.

2. Az altiszteknek és közvitézeknek 3 napi távozásra engedelmet adhat, azontúl a folyamodót a kapitányhoz utasitja, vagy maga jelenti azt fel.

3. Rendelkezése alatt álló csapatot van joga ki állittatni, de csak tanitás, vagy fegyver gyakorlás czéljából.

4. Ha a hadnagy bejelentés nélkül távozna, vagy köte-

lességét teljesiteni elmulasztaná, első esetben 1, második esetben 2 p. frtig büntettetik.

5. Osztálya részéről büntetőjegyzőkönyvet vinni tartozik.

A kapitányról.

1. A kapitány parancsnoka azon századnak, mely gondviselése alá bizatott, s melyről a fővezérnek számolni tartozik.

2. Alárendeltjeit kötelességök teljesitésére felhivja — mindenütt első, hol szolgálatot tenni kell, ő jeleli ki mindenkinek a tennivalókat.

3. Gondviselése alatt lévő századot tanitáson, vagy fegyver gyakorlaton kivül, ki nem állithatja, ha csak a vezérnek tudtára nem adja.

4. A fegyverek jó karban tartása egyik fő kötelessége, miért is ezeket évenkint többször megvizsgálni köteles.

5. Századjában előforduló, mindennemű eseményekről, úgy a vezér vagy alvezértől vett, és az illető osztálybeli hadnagyoknak foganat szerzés végett, kiadott rendeletekről jegyzőkönyvet vezetni tartozik.

6. Ha századjában nevezetesebb körülmény adná magát elő, azt a vezérnek bejelenteni köteles.

7. Kötelessége mulasztása, vagy bejelentés nélküli távozása esetében először 2, másodszor 4 p. frt. fizetésével büntettetik.

8. A századjában bekerült büntetésbeli pénzekről, az arról vezetett J. K. felmutatása mellett, az összes tisztikarnak számolni tartozik.

Az őrségi Ügyvédről.

Őrködik a szabályok szoros megtartása felett, s a mennyiszer szükség, felolvassa, az ujjoncz nemzeti őröknek az esküt elő olvasva, a levelezéseket, vagy szintén a fő jegyzőkönyvet, valamint a büntetési könyvet viszi, és a büntetésekből be kerülendő pénzekről számol.

Az Al-Vezérről.

Az al-vezér fővezér hon nem létében helyettesse.

Az őrseregnek disz- vagy más szolgálatrai ki állitásakor, a fővezér rendelkezéseinek gyakorlatbani alkalmazása az alvezért illeti.

A Fő Vezérről.

A fővezér a nemzeti őr-seregnek -- ön maga által választott parancsnoka és feje lévén — azzal bár mely időben is rendelkezni hatalmában áll. — Mind ezen rendszabályok fővezér helyben hagyásával történtek.

Eskü forma. Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre s. a. t. a' királynak és alkotmánynak hűséget, elöljáróimnak engedelmességet, — esküszöm, hogy polgártársaimnak személyét és vagyonát, minden törvénytelen megtámadás ellen oltalmazom, a közcsendet, békét, nyugalmat, sem nem háboritom, sem háboritani nem engedem, átaljában minden szolgálati kötelességemet, midőn tőlem kivántatik pontosan teljesitem, és leszek polgári elöljáróim vezérlete alatt, hű őrje az alkotmánynak, a törvénynek, és a hazának. Isten engem ugy segéljen.«

A m.-gyulai nemzetőrség 320 egyénnel szerveztetett, s ezek közt volt egy zászlótartó, nyolcz hadnagy, három kapitány s két vezér.

Az ideiglenes osztályozás szerint három századra osztatott s minden század élén a kapitány, a csapatok élén hadnagyok, s a szakaszok élén pedig káplárok állottak.

Az első század kapitánya: Sztojanovics Szilárd, hadnagya: Németh József, Varga János és Beliczey Rudolf volt.

A második század kapitányául: Stummer (Terényi Lajos, hadnagyául: Ferentzy Alajos, Geyer Rudolf és Alcser Antal választatott meg.

A harmadik század kapitánya: Bogyó János, hadnagya pedig: Kozits János és Ormos János volt.

Zászlaja még ekkor nem levén a nemzetőrségnek, zászlótartó sem választatott.

Német-Gyula sem késett nemzetőrsége megalakitásával.

Itt a szervezés munkáját a város tanácsa vette kezébe.

A tanács 150 főre állapitotta meg nemzetőrségének számát; azonban már április 6-án — az alispánhoz tett jelentése szerint, — a meghatározott szám önkéntesekkel 172-re szaporodott, s kifejezte reményét, hogy »ezen szám jóval szaporodni fog.«

A tanács reményében nem csalatkozott.

A polgárság nagy részét ács és kőműves iparosok képezték, s azok közül április 11-én »100 izmos egyén« iratkozott be nemzetőrnek; kik is első összeseregléskök alkalmával alvezérré közbizalommal Nuszbeck Józsefet választották meg; kapitányokká pedig: Polner Lajost és Skutari Györgyöt, s hadnagyokká: Beliczey Istvánt, Foltinyi Ignáczot és Birgmayer Józsefet; s ugyanekkor megalkották szolgálati szabályzatukat is.

A megalakulástól kezdve a gyulai nemzetőrség századonkint felváltva rendes őrszolgálatokat teljesitett; sőt a fegyverforgatásban s hadi gyakororlatokban is képeztetett, főképen Skutari György vezetése alatt, ki mint nyugalmazott csász. főhadnagy kellő szakértelemmel birt.

A mily buzgalommal folyt Gyulán, oly lassan haladt a megye más községeiben a nemzetőrség szervezése.

Néhol a lelkesedés jelenségei feltünnek ugyan; de legtöbb helyen bizalmatlanság, sőt ellenszenvvel is találkozott a nemzetőrség felállitására vonatkozó megyei határozat.

Ugy látszik nem volt egészen tisztában a nemzetőrség czéljával a nép. Nem ösmerte a feladat mérvét, a kötelezettség határait.

Az előljáróság s a nép közt a legtöbb községben igen feszült viszony uralkodott, s több helyen akadtak, fájdalom — még a müvelt osztályból is izgatók, kik az ingerültséget szitották, a fejetlenséget fokozták; s ily körülmények közt a nép előljáróira nem hallgatott s csakis a szolgabirák, esküdtek kitartó tevékenysége, de különösen az alis-

pán Szombathelyi Antal és Omaszta Zsigmond táblabirónak törhetlen erélyü buzgalma, — kik jóformán községről-községre jártak felvilágositani, lelkesiteni a népet — eredményezett lehetőleg kedvező sikert.

Csabán a városi tanács lelkiismeretes tevékenységet fejtett ki nemzetőrség alakitására.

A közbátorsági bizottmány április 2-án megalakittatott, s ennek, valamint a tanácsnak felhivására, — nem igen nagyfoku lelkesedés mellett kezdetett meg a nemzetőrök toborzása, ugy, hogy a szolgabirónak a vármegye alispánjához intézett jelentése szerint — csak 120 egyénnel lehetett megalakitani a csabai nemzetőrséget.

Békésen a márcziusi események hatása nagyobb mérvü zavargásokban nyilvánult, s ennek következményei érezhetők voltak a nemzetőrség alakitásánál is; mignem a nyugalom némileg helyreállt s a nemzetőrség szervezése akadálytalanul folyt, s már április 13-án a malomvégi tizedben 130-an, Bánhidán 114-en, Ibrányban 101-en, Hadházon 130-an s Uj-városon 144-en irattak össze.

Szarvason a nemzetőrség alakitására az első lépéseket a kaszinó egyesület tette meg. Tagjai közül kezdte toborzani a nemzetőröket, azon hitben, hogy a nép, látva az uri osztály lelkesedését, nagyobb kedvvel fog a nemzetőrség zászlaja körül csoportosulni. — Az egylet tagjai közül mintegy 50-en vállalkoztak, azonban látván, hogy az »összeolvadás a nép részéről ellenszenvvel találkozik,« — lelkesedésük tüze kialudt, s a működés teréről leléptek.

A közbátorsági bizottmány a kaszinó helyett — már szilárdabb akaraterő- s fáradhatlanabb kitartással működött. Lelkes felhivást intézett a néphez s a nemzetőrség alakitását hazafiúi kötelességévé tevé.

A felhivásnak lett is, bár nem a remélt eredménye. Április 17-én 160 nemzetőr számára kért fegyvert a vármegye alispánjától Boros Mihály a nemzetőrség vezére, s

Brudkovszky György, Sipos Gábor, Viskovits Ignácz és Endreﬁ György, mint kik a szarvasi nemzetőrség rendezésére választattak meg.

Orosházán sem voltak kedvezők a viszonyok a nemzetőrség szervezésére. A nép lázongása oly fenyegető mérvet öltött, hogy annak lecsendesitése a járási szolgabiró erejét tulhaladta, s a vármegye az erélyéről s bölcs tapintatáról ismert Omaszta Zsigmond táblabirót küldte ki a féktelenkedés lecsendesitésére.

Az erélyes táblabirónak is alig sikerült a nyugalmat annyira helyre állitani, hogy a vármegye határozatának a népet meghódoltassa.

Nagy fáradságának mégis annyi eredménye lett, hogy ápril 4-ke kitüzetett a nemzetőrség alakitására, s az akkor összesereglett néptömeg, az Omaszta Zsigmond s a lelkipásztorok felvilágositó s lelkesitő szónoklatai folytán Kiss Mihályt nemzetőr kapitánynyá megválasztotta, — s néhányan jelentkeztek is, hogy készek nemzetőri szolgálatok teljesitésére; de ezek oly kevesen voltak, hogy a megzavart közrend helyeállitására sem voltak képesek, a szolgabiró a belrendőri szolgálatokra a megyei csendlegénység s községi cselédséget alkalmazni volt kénytelen; de hogy nem nagy eredménynyel, a még sokáig tartott féktelenség igazolta.

Gyomán, — bár itt is izgalom uralkodott — a nemzetőrség megalakitása nem ütközött ily nehézségekbe.

Ápril 3-án Debreczenyi András fő- és Kruchió Mihály alvezérlete alatt 100 tagból megalakult a nemzetőrség.

Endrődön pedig ápril 2-án szintén 100 egyén csoportosult a nemzetőrség zászlaja alá, s Farkas György választatott meg vezérnek.

Szent-András on ápril 7-én szerveztetett az őrsereg s vezéréül Csipai János, alvezérül pedig Illés János választatott. Később a lelkesedés fokozódott, amennyiben ápril 30-án már 130 főből állott a szent-andrási nemzetőrség.

Öcsödön 25 egyénnel alakult a nemzetőrség szintén április 7-én, de még ekkor vezére nem választatott meg.

Körös-Tarcsa községe a nemzetőrség alakitása végett márczius 30-án s április 2-án tartott népgyüléseket s elhatározta, hogy nemzetőrségét 50 nemzetőrrel szervezi.

Doboz és Gyula-Vári községek lakosai kezdetben nem nagy kedvet tanusitottak a nemzetőrség alakitására; sőt Gyula-Vári lakosai a nemzetőrség szervezését — a szolgabirónak április 6-án a vármegye alispánjához intézett jelentése szerint — »földosztás« feltételéhez kötötték.

Végre is az ellenszenv legyőzetvén Dobozon április 3-án 26, majd 12-én 107 önkéntessel alakult a nemzetőrség; Gyula-Váriban pedig 20 önkéntessel kezdetét vette az alakulás, s már az április 17-én tartott megyei közgyülésen azt jelentette a szolgabiró, hogy 109 egyénnel alakult meg Gyula-Vári nemzetőrsége. — Hogy az alakulás nem minden nehézség nélkül, — sőt vérengzés mellett folyt le, a szolgabiró jelentése s a közgyülés határozata tanusitja.

»Sajnálattal vett a közgyülés tudomást arról, — igy hangzik a határozat, — hogy mindjárt az alakulás vérengző verekedéssel történt meg; s a botrányos esemény felett megütközésének jegyzőkönyvében ad kifejezést s erről a gyula-vári őrséget komoly intéssel értesiti s utasitja felelősség terhe mellett, a közrend tiszteletére s kötelességeik hü teljesitésére.«

A sárréti községekben sem mutatkozott lelkesedés a nemzetőrség felállitása iránt; bár a megyei esküdt Sipos Sándor elismerésre méltó tevékenységet fejtett ki.

Nagy buzgalmú lelkesitésére is április 4-én még csak 30-an vállalkoztak — Szeghalmon — nemzetőri szolgálatra, F.-Gyarmat előljárósága pedig ugyancsnk április 4-éről a békési főszolgabiróhoz intézett jelentésében arról panaszkodik, hogy az őrseregbe igen kevesen iratkoztak be, s alig

reméli, hogy a 100 egyénnel alakitani szándékolt sereget felállithassa.

Vésztőn már nagyobb buzgalom nyilvánult; ápril 3-án 80 egyénnel meg is alakult a nemzetőrség; mig K.-Ladányban a közbátorsági bizottmány elnöke Szekeres Sándor, a békési főszolgabiróhoz ápril 5-én irt jelentésében panaszkodik, hogy a bizottmány sokszoros felkérésére is csak 8 egyén iratta be magát nemzetőrnek, s hogy nem reméli összetoborzani önkéntesekből a 84 főre határozott őrsereget.

A nemzetőrség alakitásánál az elismerés koszoruja méltán illetheti meg Tót-Komlós községet. Itt a legnagyobb lelkesedéssel hajtották végre a vármegye határozatát s egy szivvel-lélekkel készeknek nyilatkoztak a nemzetőrség felállitására.

A járási szolgabiró ápril 14-éről irja az alispánnak, hogy «négy nemzeti lobogó körül a piacztéren gyülekezett össze egy pár ezer ember, — várakoztak reám. Szándékuk már előttem tudva volt, t. i. amitől előbb annyira irtóztak, a nemzeti őrsereget magok kérték alakitani, s ezek után a képviseletet választani. E nép becsületére köteles vagyok megemliteni, hogy ezen szabad választás egész menetele alatt példás békességet, rend, csend fentartása melletti szeretetet tanusitott. Elég legyen erre annyit felhozni, miszerint az őrsereg, melybe eddig 420 egyén irta be magát, két kapitányát önzés nélkül e helyen legalkalmasabb egyénekből óhajtván választani, s igy közakarattal ifj. Beliczay Antal és ifj. Nagy György urakat választották arra; választottak négy hadnagyot, négy strázsamestert és 12 káplárt. Ezeknek tiszte leend, addig is, mig szabályszerüen rendeztetnék az őrsereg, a csend, rend és béke fentartása — és a nép amint békével összegyült, tanácskozott, választott, — hasonló szép renddel és örömmel, megelégedve oszlott széjjel.»

Egyedül M.-Berény községe volt az vármegyénkben,

mely ugy a közbátorsági bizottmány, mint a nemzetőrség felállitását határozottan megtagadta, s itt a vármegye határozatának szigoru végrehajtását követelni, nem voltak kedvezők a körülmények. A szomszédos községek mind forrongásban voltak s M.-Berényben is csak szikra kellett, hogy a szenvedélyek lángra gyuladjanak s a szikra a nemzetőrség felállitásának erélyes követelése lett volna. Megnyugodott a vármegye M.-Berény lakosainak azon igéretében, hogy a közrend fentartását minden polgár szivén fogja hordani.

II.

A NEMZETŐRSÉG SZERVEZÉSE.

Vármegyénkben tehát, hol több, hol kevesebb lelkesedéssel, de mégis alakult községenként s legtöbb helyen szervezést is nyert a nemzetőrség. Ott hol a szép törekvést a remélt eredmény nem koronázta, az, ha kétségtelenül a félrevezetett nép ellenszenvének, de annak is tulajdonitható, hogy a főképen földmives nép mezei munkáival volt elfoglalva, s nem vehetett részt — csak vasárnapokon — az alkotmányos mozgalmakban.

A nemzetőrség teljes szervezésének akadályául szolgált az is, hogy a felfegyverzés fegyverek hiánya miatt eszközölhető nem volt, — s nemzetőreink kaszával, vasvillával, fokossal s csak igen kevesen voltak karddal vagy lőfegyverrel felszerelve. Egyes községek, mint Tót-Komlós, Szt.-András lándzsákat készittettek s nemzetőreiket kivétel nélkül azokkal látták el.

E közben szentesitést nyert az 1848. évi XXII. törvényczikk, s a nemzetőrség ezen törvény rendelkezései értelmében lett az egész országban szervezendő.

Békésvármegyében, amidőn a miniszterelnök április 20-án s következő napokon a törvény végrehajtására vonatkozó rendeleteit kiadta, — csak a már alakult s szervezkedett nemzetőrség törvénynek megfelelő átalakitása várt megoldásra.

Vármegyénk nem késett e tekintetben sem feladatát teljesiteni.

Legelsőbben is a vármegyét képviselő állandó bizottmány május hó 5-én tartott közgyülésében az ujra szervezés módozatait vette tanácskozás alá, s midőn meggyőződött arról, hogy a nemzetőrség szervezésének, a vonatkozó törvény végrehajtásának ügyét az állandó bizottmány nem kezelheti oly sikerrel, mint egy szükebb körü bizottság, s hogy a nemzetőrségre vonatkozó s időnként érkező ministeri rendeletek legtöbbször gyors intézkedést igényelvén, az állandó bizottmány összehivása csak hátráltathatja azok gyors végrehajtását, elhatározta, hogy «a nemzeti őrsereg ügyének kezelésére s minden ahoz képest kivántató intézkedések életbe léptetése végett, kellő összehangzás tekintetéből is az egész megyére nézve ugyan azon egy és állandó választmányt nevez ki; felkéretvén az abbani elnöklésre a m. főispánja, tagokul pedig elválasztattak Gr. Almásy Kálmán, Tomcsányi Károly, Gr. Wenckheim Károly, Skutári György, Gr. Wenckheim Rudolf, Beliczey József, Br. Wenckheim Viktor, Tomcsányi Mihály, Virágos Sándor és Omazta Lajos, s ezeken kivül kiegészitő részeit tevén még e választmányi testületnek a községenként alakult nemzetőr csapatok vezérei is.«

Ezen választmány volt a vármegyének védőri bizottsága, mely időnként a vármegyének több kivaló férfiát tevékenységi körébe vonta.

Nagy buzgalommal kezdett e bizottság nemcsak a már alakult nemzetőrség átalakitáshoz, de lovas nemzetőri századok alakitásához is.

A nemzetőrség ujra szervezésének azonban igen nevezetes akadály állott utjába.

A megye idegen ajku lakosai gonosz ámitók által félrevezettettek. Azon hir kapott szárnyra, hogy a nemzetőrségi törvénynek, a nemzetőrség alakitásának czélja, az ide-

gen ajku lakosok elnyomása, sőt kiirtása. Elhatott megyénkbe a karloviczi események hire, s ha azok érintetlenül is hagyták a józán felfogásu népet, kerültek megyénkbe patriarchai levelek, melyeknek hatása már érezhető volt.

A nemzetiségek elnyomására, kiirtására vonatkozó hirek, mig egyrészől félelemmel töltötték el az idegen ajku polgártársakat, másrészről az uj életre kelt szabadság, s intézmények iránt idegenkedést, ellenszenvet keltettek, s igy egyes községekben a nemzetőrség átalakitása ellenszegülésre is talált.

A vármegye védőri bizottsága aggodalommal tekintett ezen eseményekre, az eddigi fárasztó tevékenység elég szép eredményét látta veszélyeztetve, egyrészről az idegenajku lakosok közt támadt ingerültség, másrészről a csaknem minden községben kisebb-nagyobb mérvben még mindig tartó forrongás miatt.

A helyzet veszélyes voltát bölcs belátással fogta fel a védőribizottság, s a vármegye sorsát intéző férfiaink hazafisága, törhetlen erélye e helyzetben valódi nagyságában magasodott ki.

Népgyülések rendeztettek a vármegye azon községeiben, hol idegenajkuak laktak, s ott hol a magánjogi viszonyokat tárgyazó forrongások tartottak; s a népgyüléseken maga az alispán Szombathelyi Antal, a szolgabirák, a védőribizottság tagjai, különösen Omaszta Zsigmond és Stummer (Terényi) Lajos, mint a vármegye küldöttei a legnagyobb odaadással, jóakarattal, bölcs tapintattal igyekeztek meggyőzni a népet az elterjedt hirek valótlanságáról a forróngásaiknak a közszabadságra veszélyes voltáról. A védőri bizottság szivhez szóló felhivást bocsájtott közre, melyet egész terjedelmében megismertetni méltó.

«Üdvöt, békét és testvériséget e megye és haza minden idegenajku fiainak!

Tudjátok, érzitek, mi történt legujabb időkben köze-

lebbről közös kedves hazánkban ? A nép szabaddá és nemzetté lett.

Ezzel kimondtunk mindent, ebben fekszik egész jövendönk alapja, reménye, boldogsága.

Valósulását e reménynek, áldását e boldogságnak csak ugy érhetjük el, ha a szabadság, ha a nemzet nagy gondolatában édes anyánknak Magyarországnak testvérileg ölelkező hü fiai leszünk.

Együtt egymással és egymásért mindent, — egymás nélkül, egymás ellen semmit nem szabad tennünk, ha csak magunk boldogságának szándékosan sirt ásni nem akarunk. Az ajak lehet különböző, csak a sziv érzései legyenek egyenlők, legyenek hazafiasak, legyenek testvériesek.

Vannak értetlenek, s többen aljas roszlelküek s árulók, — kik nektek idegenajkuaknak hamis prófétákként nem a fentebb mondott szent igazságokat prédikálják, hanem koholt hirekkel, ráfogásokkal, kiszámitó roszlelküséggel mindig csak szakadást, felekezetességet, szeretetlenséget mesterkednek előidézni, — hogy zavar legyen — s zavar által szétbomlása e kies hazának, s idegen hatalomnak legyünk mindnyájan prédáivá.

Ugy jutott hozzánk hire: hogy akadtak egyesek, kik a magyarokra azt a gyanut akarják háritani, — mintha minden idegenajkuakat elnyomni, kiirtani törekednének.

Az istenért, a hazáért! E roszlelkü gyanusitásoknak helyt ne adjatok sziveitekben, utáljátok meg az ily ámitó beszédek koholóit, terjesztöit, s mint hazaárulókat adjátok büntetés végett elöljáróitoknak.

Mint eddig századokon át, jó- vagy balszerencse idején békén, szeretetben éltek veletek a magyar ajkuak e hazában, s főkép e megyében, — ugy ezután még nagyobb, még szorosabb atyafiságban akar minden magyar veletek maradni, — a szabadság által mindnyájan ujjá születtünk s valódi, egyenlő testvérekké lettünk. Együtt viseli magyar,

oláh, tót, német és más ajku hazafi a közterheket, — együtt, egyformán érzi a törvény felszabaditását, élvezi az uj jogokat, használja a hazának minden javait. Meghagyatik mindenkinek maga vallása, beszélheti mindenki kedves anyanyelvét, — megtarthatja ősi szokásait. A jövendő gondoskodás kiterjed nem csak a magyar, de a tót, oláh és németajku egyházaira, papjaira, iskoláira, tanitóira. Személyét, földjét, marháit, minden vagyonait egyenlően védi a haza!

Azért kérünk ujra, meg ujra, zárjátok be füleiteket az ámitó, a lázitó szavaknak! Legyünk hazafiak, legyünk atyafiak, testvérek! Szeressük anyánkat, egyenlő hűséggel ápoló közös édes anyánkat a magyar hazát! Ragaszkodjunk atyáskodó közös fejedelmünkhöz a magyar királyhoz! Forrjunk össze érdekben, szivben, akaratban s erősek leszünk — jó vagy vészes időkben, erősek leszünk magunk s utódainkért, kiknek e hazát nagyságban, fényben, hatalomban átadhatni édes mindnyájunknak szivből fakadt óhajtása, czélja és imádsága.

Testvériség, szeretet, egyetértés tehát ujra meg ujra, — s isten áldása el nem maradhat.«

A hazafias felhivást, a nemes buzgóságu fáradozást elég szép siker koronázta.

A nép aggodalmai csaknem mindenütt elenyésztek, a kedélyek izgalma legtöbb helyen csillapult s nemcsak hogy veszélyes mozgalmak kitörésétől tartani nem lehetett; de az egy Kétegyházát kivéve, — hol ugy látszik a délvidéki haza-ellenes törekvések magvai elhintetvén, termőképes talajra hullottak, — nem találkozott ellenszenv, vagy ellenszegüléssel a nemzetőrség átalakitása; sőt amint a hazát fenyegető vihar jelenségei feltüntek, a hazafias lelkesedés napról-napra fokozódott, s a vármegye idegen ajku polgárai is a legnagyobb örömmel ragadtak fegyvert a haza védelmére.

Lássuk a nemzetőrségnek a törvénynek megfelelően történt átalakitása vagy szervezése miként folyt le.

Legkevesebb gondot adott az átalakitás Gyulán. — Az ideiglenes szervezés már olyan volt, mely a törvény rendelkezéseinek megfelelt. Összeirásra nem is volt szükség, mert önkényt jelentkeztek oly számmal, sőt sokkal többen, mint a mennyit a törvény alapján összeirni lehetett volna.

A nemzetőrség a városi tizedek után öt századra osztatott, s minden század egy kapitánynyal, egy fő, és két alhadnagygyal, két őrmesterrel, tizenkét káplárral, ugyananynyi alkáplárral, 180 közvitézzel, két dobos és két ácscsal szerveztetett. M.-Gyula nemzetőrsége állt tehát 1070 nemzetőrből.

Az átalakitás maga után vonta a tisztikar ujra választását is.

Kapitányokká választattak: Budjáts Andor, Bogyó János, id. Mogyorossy János, Szüts János és Stummer Lajos. Az ideiglenes alakulás alkalmával megválasztott Stojanovits Szilárd szintén megválasztatott azon reményben, hogy a hatodik század is szervezhető lesz, — mi azonban csak akkor sikerült, midőn a nemzetőrség táborba szállt.

A n.-gyulai nemzetőrség a belső- és külső városi tizedek szerint iratott össze, s az első 302, a második pedig 106 őrvitézzel alakult s kapitányokká Skutari György és Polner Lajos választattak meg.

Alakult M.-Gyulán egy lovas nemzetőri század is 70 egyénnel, s ennek századosa Tájkerti Mihály és főhadnagya Placsintár Gergely volt.

Szarvason a nemzetőrök házankénti összeirása junius elején kezdetett meg s összeiratott 1891 nemzetőr.

Nagy buzgalommal indult meg a szervezés, de mindazonáltal kevés eredménynyel; mert »a gonosz egyének által félrevezetett nép — mint a polgármester irja — ellenszenvet« tanusitott az intézmény iránt. A fáradhatlan tevékenységnek sikerült azonban leküzdeni a nép ellenszen-

vét; s napról-napra fokozódván a lelkesedés, már jun. 28-ig, a nemzetőrség szervezésével megbizott Sipos Gábor gyalogőrségi százados jelentése szerint, az összeirtak közül 1034 egyén önkéntesen jelentkezett nemzetőri szolgálatra, kik közül 117-en lovas nemzetőri századot kivántak alakitani.

A szervezés junius 25-én megtörtént. A gyalogság négy századra osztatott, századonként 220 őrvitézzel; még be sem fejeztetett azonban a szervezés, már az ötödik századot is meglehetett alakitani.

Századonként megválasztattak a tisztek és pedig: az I-sö században kapitány: Brudkovszky György, főhadnagy: Viskovits Ignácz, hadnagy: Conrád Károly, alhadnagy: Boros Pál; a II-ik századnál kapitány: Sipos Gergely, főhadnagy: Kollár János, hadnagy: Bukovinszky János, alhadnagy: Kniesznер Károly; a III-ik században kapitány: Dolezsal János, főhadnagy: Furkós Tamás, hadnagy: Novák Károly, alhadnagy: Zvarinyi Lajos; a IV-ik századnál kapitány: Réthy Vilmos, főhadnagy Bohus Pál, hadnagy: Csonka András, alhadnagy: Kovatsik János és az V-ik században kapitány: Delhy János, főhadnagy: Frankó Demeter, hadnagy: Gyurmán Lajos, alhadnagy: Erneszt Mihály lett.

Minden századnál két őrmester és tizenkét tizedes alkalmaztatott.

A lovas osztály tisztjei voltak: kapitány: Tomcsányi Károly, másod-kapitány Gr. Bolza József, főhadnagy Tessedik Károly és Turi János, alhadnagy Tomcsányi József és Bukovinszky László, őrmester: Menyhárt Alajos és Ruzicska János.

Nagy gondot forditottak Szarvason a nemzetőrök kiképzésére, s a polgármester a vármegyéhez tett jelentésében különösen kiemeli Brudkovszky György és Tomcsányi Károly tevékenységét.

Csabán már sokkal kevésbé uralkodott lelkesedés. Igen lassan haladt a nemzetőrség szervezése.

A junius 20-án bevégzett összeirás 2000 nemzetőrt tüntet fel; de ily számra nem emelkedett Csaba város nemzetőrsége.

Különös, hogy Csabán eleinte nagyobb volt a lelkesedés, mint később. A junius 5-én tartott népgyülésen megjelent nagyszámu polgárság «lelkesülten jelentette ki készségét a nemzetőrség alakitására, s oda nyilatkozott, miszerint szükség esetében — a haza védelmére oda, hova kiparancsoltatand, teljes készséggel menni fog» — azonban még jul. elején is ugyan csak a kezdetlegesség szinvonalán állott a nemzetőrség szervezése. — A szolgabiró jelentése szerint, julius 6-án 1700 egyénnel szerveztetett a nemzetőrség; de azon körülményből, hogy a táborba szállás alkalmával még az 558 nemzetőrt sem voltak képesek kiállitani, s a nemzetőrség névsora, a tisztek nevei egyáltalán nem terjesztettek be, arra enged következtetni, hogy Csabának nemzetőrsége törvényszerüleg nem alakittatott meg s nem szerveztetett.

Orosházán nagyobb lelkesedést tanusitott a nép, mint az ideiglenes alakulás alkalmával.

A gyalog őrsereg 665, s a lovas osztály 149 őrvitézzel szerveztetett, s kapitányokká Székács Sámuel, Herczeg Gábor és Járolics János, s a lovasokhoz Plavecz György választattak meg.

Békésen is sok időt igényelt az ideiglenesen szervezett nemzetőrségnek törvényszerü átalakitása. Az időnként megujult zavargások a város elöljáróságának tevékenységét nagyon igénybe vették, s a nemzetőrség szervezése egyrészről, mert nem igen volt ki azt eszközölje, másrészről, mert a köznép mezei munkáival el volt foglalva, s nem szentelhetett időt a közügyeknek: napról-napra késett. — A vármegye erélyes alispánja, s a védőri bizottmány nem szünt meg azonban sürgetni a nemzetőrség átalakitását, s lett is eredménye, amennyiben a polgármester junius 24-

ről azt jelenti az alispánnak, hogy a «nemzetőrség nálunk az igen gazdag változatokban érkezett ezt illető miniszteri rendeletek közben is nemcsak az eszmének legelső, hozzánk jutása óta folyvást, és pedig elég rokonszenvtől környezve létezett; de az 1848. évi XXII. t.-cz. által kötelezettek összeirása is már befejezve van, s ennek kimutatása szerint a nemzetőrök száma e városban 1452-re megy.»

Az ideiglenes alakuláskor Békésen a nemzetőrség tisztjei megválasztattak, s a törvénynek megfelelő átalakitás junius 25-én történvén meg, a tisztikar ujra választatott, és pedig az I-sö századhoz kapitánynak: Asztalos István, főhadnagynak: Józsa Károly, hadnagynak: Szabó János, a II. század kapitányául: Kiss Károly, főhadnagyául: Lavatka József, hadnagyául pedig: Pap Zsigmond s Pap Kristóf.

M.-Berény, mint tudjuk, a nemzetőrség önkéntes alakitását megtagadta, — a törvény életbe léptetése folytán azonban nemzetőrség felállitására kötelezve lévén, az összeirást teljesitette. — 968 egyén iratott össze, kik a nemzetőri kötelmeik teljesitésére készséggel vállalkoztak. A szervezés alkalmával századosul: Pusztay Ádám, főhadnagyul: Fogel Mihály s hadnagyul: Braun Márton és Nagy András, tábori lelkészül: Oertl Ferencz választatott meg.

Gyomán a nemzetőrséget szervező választmány s az előljáróság fáradhatlan tevékenységet fejtett ki a nemzetőrség létesitésére. Az összeirás szerint 308 egyén lett volna csak kötelezhető a nemzetőri szolgálatra, — azonban a hazafias tevékenység oly lelkesedést teremtett, hogy az összeirás félre tétetett, s «717 a hazáért élni-halni kész nemzetőr esküdött zászló alá s számuk naponként növekedett.»

Tisztjeit is bizonynyal megválasztotta a gyomai nemzetőrség, azonban — hogy kik választattak meg, adatok hiányzanak.

Öcsödön, Szt.-Andráson, Endrődön hasonló lelkesedés

uralkodott a nemzetőrség átalakitásnál, sőt Öcsödön s Szt.-Andráson lovas nemzetőrség is szerveztetett.

A törvény szerint összeirtak száma önkéntesekkel igen megszaporodott mind a három községben s a lelkesedés felkeltésének s naponként való fokozásának érdeme a lelki pásztorokat illeti.

Öcsödön 500 gyalog és 50 lovassal, Szent-Andráson szintén 500 gyalog és 100 lovassal, Endrődön pedig 400 gyalog őrvitézzel szerveztetett a nemzetőrség.

Az Öcsödön volt gyalog nemzetőrség tisztjei ismeretlenek, a lovasok kapitányául Tóth Lajost választották meg. Juhász Beniámin lelkész mint tábori pap a nemzetőrök közé állott.

Szt.-Andráson a gyalog nemzetőrség főhadnagya Kovrik Adeodát ifju lelkipásztor volt.

Endrődön tisztekül Müller János lelkész s Nagy Ambrus, Br. Drechsel György és Salacz Imre választattak meg.

K.-Tarcsán 284 egyén iratott össze, s egy századot alakitva, teljesen szerveztetett a nemzetőrség. Tisztekül és pedig kapitánynak Pap István, főhadnagynak Valberthy Lőrincz, hadnagynak Nagy Sándor és Szabó Tamás választattak meg.

A sárréti községekben a nemzetőrség szervezése szintén lelkesedéssel s elég gyorsan hajtatott végre.

Szeghalmon 237, F.-Gyarmaton 228, Vésztőn 138 és K.-Ladányban 128 őrvitéz iratott össze s naponként jelentkeztek önkéntesek felvételre. Szeghalmon a nemzetőrség kapitányának Sipos Sándor, hadnagyoknak Reiter Károly és Petri István választattak meg.

Füzes-Gyarmaton kapitányul: Pap Károly, hadnagyul: Tóth István; Vésztőn pedig hadnagyoknak Pákozdi Bálint és Földesi Mihály lettek megválasztva.

K.-Ladány nemzetőrsége szintén megválasztotta tisztjeit, azonban neveik ismeretlenek.

Bánfalva község is nagy buzgalommal szervezte nemzetőrségét. Részint összeirás, részint önkéntes vállalkozás folytán 145 őrvitéze lett a kis községnek. — A junius 28-án történt alakulás alkalmával kapitányul: Kulyák Ignácz, főhadnagyul: Kocsis István, hadnagyul pedig Lenárt József és Németh János választatott meg.

Kétegyházán az ideiglenes alakulásnál tanusitott némi buzgalom is elenyészett; a község lakosai ellenszenvvel viseltettek a nemzetőrség iránt, mignem Farkas Béla és Szucsu Péternek elismerésreméltó fáradozásainak sikerült az ellenszenvet legyőzni s 49 egyénnel megalakitható volt a nemzetőrség.

Gyula-Vári lakosai átalában véve szegények lévén a megkisérlett nemzetőri összeirásnak eredménye sem lett. Dobozon szintén alig ért el eredményt a legnagyobb fáradozás, s mindkét helyen csak junius utolsó napjaiban, midőn a délvidéki hazaellenes mozgalmak nagyobb mérvet kezdének ölteni, a hazát fenyegető veszély öntött némi lelkesedést e községek lakosaiba, s igy Gy.-Váriban 36-an és Dobozon 52-en, önkéntesen jelentkeztek nemzetőrség alakitására.

Alig volt vármegyénkben oly község, hol a nemzetőrség ügyét oly lelkesedéssel karolták volna fel, mint Tót-Komlóson

Azon nemes buzgalom, fáradhatlan tevékenység, melyet ez idegen ajku, de hazaszeretettől áthatott lakosságu község általában az egész honvédelmi harcz alatt, különösen pedig nemzetőrsége szervezésénél kifejtett: méltán megérdemli a közelismerést. Már az ideiglenes nemzetőrség szervezésénél nagy lelkesedést tanusitott e község; s midőn a nemzetőrség alakitását, végleges szervezését törvény tette kötelességgé: az elsők között volt a kötelesség teljesitésében; s nem csak gyalog nemzetőrséget alakitott, de lovas századot is állitott ki. — A gyalog nemzetőrség két százada 420 őrvitézzel szerveztetett s az I-sső századnak kapitánya Nagy György, a II-iké ifju Beliczay Antal volt s fő-

hadnagyul Omaszta Ferencz s hadnagyokul Karkus András, Kukuska János, Francziszi Mihály, Lehoczky Márton és Szklenka György választattak meg.

Ha a nemzetőrség törvény értelmében történt átalakitásának, szervezésének befejezését junius hó végére teszszük, vármegyénk nemzetőrsége, az egyes községekben következő számokkal alakult:

Folyó szám	Község	Nemzetőr				
		Lovas	Gyalog	Kapitány	Főhadnagy	Hadnagy
1	Magyar-Gyula	70	1070	7	7	12
2	Német-Gyula	—	408	2	2	4
3	Szarvas	124	1170	7	7	12
4	Békés	—	1452	2	2	3
5	Orosháza	149	665	4	5	8
6	Tót-Komlós	40	420	2	1	5
7	Körös-Tarcsa	—	284	1	1	2
8	Mező-Berény	—	968	1	1	2
9	Bánfalva	—	145	1	1	2
10	Csaba	—	2000	—	—	—
11	Gyoma	—	717	—	—	—
12	Endrőd	—	400	1	1	2
13	Öcsöd	50	500	1	—	—
14	Szent-András	100	500	—	1	—
15	Szeghalom	—	237	1	—	2
16	Füzes-Gyarmat	—	228	1	—	1
17	Vésztő	—	138	—	—	2
18	Körös-Ladány	—	128	—	—	—
19	Kétegyháza	—	49	—	—	—
20	Doboz	—	52	—	—	—
21	Gyula-Vári	—	36	—	—	—
	Összesen	533	11567	31	29	57

Volt tehát Békésvármegyének 12000 főből álló nemzetőrsége; eléggé értelmes, vagyonos s hazafias érzelmü polgárokból, kik a haza veszteljes napjaiban kaszával, lándzsával, fokosokkal táborba szálva készek voltak vért s életet áldozva feltartóztatni az ádáz ellenséget dulásaiban.

Vármegyénk községeiben a nemzetőrség — törvénynek megfelelő — szervezésének ideje, főképen junius hó második felére esik.

A nemzetőrségi törvény szentesitésétől kezdve junius közepéig a már községenkint létesitett őrcsapatok átalakitására, különös gond nem fordittatott: egyrészről, mert már az ideiglenesen alakitott nemzetőrség szervezete is főbb vonásaiban csaknem minden községben megfelelt a törvény rendelkezéseinek, s nehogy az ujra szervezés erélyes végrehajtása zaklatásnak tünjék fel a lakosság előtt, az a hatóságok által kellő szigorral nem eszközöltetett; s másrészről, mert az idegen ajkuak közt terjesztett hirek által szitott izgalmak, ellenszenvek lecsillapitása, s általában az egyes községekben kitört lázongások fékezése képezte az első s halaszthatlan feladatot.

Felmerült azonban junius hó elején egy fontos körülmény, mely mig egyrészről a vármegye lakosainak egyes községekben nyilvánult forrongásai lecsillapitására sokkal kedvezőbben hatott, mint a vármegye erélyes tevékenysége; addig másrészről a nemzetőrség törvénynek megfelelő átalakitását, végleges szervezését felettébb sietteté, — s ez a délvidéki lázadások kitörése volt.

A hadügyminiszter jun. 10-én a törvényhatóságot a haza ellenes mozgalmakról értesité, megdöbbentő szinekkel ecsetelvén, a hazát, trónt s a szabadságot fenyegető veszélyt:

»Ujvidéknek, nemcsak törvényeink ellenállásával lett felzendülését bizonyosan hallottátok — igy ir a miniszter a vármegyéhez — ezen hir hivatalos jelentésből bebizonyult.

Midőn ezt közhirré tenném, nem szükséges mondanom,

mit kiván tőletek a trón, haza, törvényeink java s igénye! Nehogy azt, mit századokon át őseink vészteljes időkben megtartottak, azon szabadságot, mely jövendő jobblétünk alapja, és azon függetlenséget, mely nélkül magunknak semmi jót nem eszközölhetünk, mi ivadéki dicső őseinknek elveszitsük, ezen egyetlen kincsünket, mint őseinkről reánk szállott hagyományt, melyet a velünk szövetkezett nemzetekre mindig kiárasztott nemzetünk; magyarok, most tehát védeni és legmegfeszitettebb erőnkkel fentartani szent kötelességünk, — és azt egyesülten tenni is fogjuk.

Felhivom ennélfogva a Jász-Kun nemzetet, Hajdu kerületet, Pest, Csongrád, Csanád, Békés, Arad, Szabolcs és Bihar megyéket, Budapest, Debreczen, Kecskemét, Szeged, Arad, Hódmező-Vásárhely, Szentes, Szolnok, Nagy-Körös, Mező-Tur, Gyula, Békés, Nagyvárad városainak vitéz lakosait, miszerint azonnal nemzetőrségeiket felállitsák, — amennyire lehető rendes katonaságnál szolgált tisztekkel magok lássák el és rendezzék, vadász-puska, kasza, kard, fokos, buzogány stb. saját fegyverekkel lássák el és magukat haladéktalanul akép tartsák készen, hogy első felhivására a hazának, a már megtámadott Bács, Torontál megye helységeinek védelmére, oltalmára lehessenek, hogy azon bünös megtámadót, törvényszegőt, vagyonokat dulót, kik korántsem szerbek, horvát, minthogy ezek a magyar koronáért és nemzetért igaz testvérekként mindig életöket és véröket áldozzák, — ugy ezentul is bizonyosan a magyarral közös szabadságokért fognak inkább buzogni s harczolni, mintsem rabigát hordani, — szerb atyánkfiai már azért sem lehetnek, minthogy őket a magyar nemzet százynyolczvan év előtt a török járom elől menekülve testvérileg karjaiba fogadá — és ezen nemzet hálátlan soha sem volt, hanem elkorcsosodott gyülevész népcsoportok lehetnek — megbüntetve visszaverettessenek és ez által közös

hazánk békéjét fentartva királyi trónunk tekintélyét és hazánk integritását megőrizzük. Hadügyminiszter: Mészáros«.

A hadügyminiszter ezen rendelete s a junius 14-ikén tartott rendkivüli közgyülésen a Bács és Torontál megyékből nyert értesitésekkel meghirdettetett.

Megdöbbenést, aggodalmat keltettek a lesujtó hirek a megye közönségénél; majd az elkeseredés haragja szállta meg a sziveket, s az egyes községekből érkezett bizottsági tagok siettek haza, a szolgabirák járásaikba, s közölték a néppel a hallottakat, s a népet a veszély érzete napról-napra gyüjté a nemzetőri zászlók alá. — Az összeirások csaknem az egész megyében — alig egy-két nap alatt eszközöltettek, kiszolgált katonák, vén emberek fiaikkal, erőteljes ifju legények, kik különben törvény szerint nemzetőri szolgálatra kötelezhetők nem voltak, önként vállalkoztak arra, s midőn julius elején a délvidéki zavargók oly iszonyu pusztitásokkal megkezdték dulásaikat: vármegyénk minden községeiben teljesen szervezve volt a nemzetőrség, s lelkesedve kivánt a haza ellenségeivel harczba szállni.

III.

A TÁBORBA SZÁLLÁS ELŐKÉSZÜLETEI.

Alig derült fel a szabadság napja hazánk felett, már is sötét felhők tornyosultak, hogy eltakarják éltető sugarait.

A testvéri szeretettel keblünkre ölelt s a közszabadság áldásaiban velünk egyenlően részesitett nemzetiségek körében megindult az izgatás a haza, a szabadság, a magyar faj ellen.

Az ámitók által elhintett mag csaknem mindenütt termékeny talajra talált.

Már ápril havában a Bácska és Bánát vidékein véres jelenetek merültek fel szláv szellemben és érdekben.

Kikindán a nemzeti lobogót megtépték, földre tiporták s a felizgatott fékvesztett tömeg, gyilkolt, gyujtogatott.

Ó-Becsén a kerületi házat szétrombolták, a levéltárt megsemmisitették, közpénztárt kirabolták, a rabokat szabadon bocsájtották s a várost több helyen felgyujtották.

Ujvidéken, Zomborban, Bács-Monostoron, Baracskán, Jarkováczon erőszakot-erőszakra halmozott a felbőszült nép.

A szerbek szakadást proclamáltak. Az izgatók hazaárulással vádolva mindazokat, kik magyar rokonszenvet táplálnak, — kitüzék a lázadás zászlaját. Slavonia, Horvátország népeihez felhivást intéztek, hogy a magyar kormánynak ellenszegüljenek. Izgattak a Magyarországtól való

elszakadásra, s egy a magyar részek s aldunai tartományokból összeszerkesztendő ilyr birodalom alakitására.

A gonosz izgatók kiterjeszték tevékenységük terét az oláh lakosságu vidékekre. Megjelentek a tótok között is, s igéretekkel, fenyegetésekkel igyekeztek, s nem eredménytelenül — azokat rábirni, hogy a haza ellenes mozgalmakhoz csatlakozzanak.

Jelacsich, «kit a szintoly rosz szándéku, mint boldogtalanul számitó volt kormány, utolsó rémeként horvát bánnak kinevezett,» — nyiltan feltámadt a magyar kormány ellen, s megkezdte az ellen forradalom szervezését.

És — — — de minek részletezzük az eseményeket? Történelmi lapjaink eme szenyfoltját elég részletesen lefestve találjuk. Eléggé ismertek a félrevezetett nemzetiségek hazaellenes törekvései, tényei e korból.

Midőn a mozgalmak kezdetüket vették, s a törekvések s hadikészületek egyes helyeken előidézett véres jelenetek által igazoltattak: a szabadság ősz bajnoka Br. Wesselényi Miklós első volt, ki a közfigyelmet azokra felhivta.

A pesti «radicálkör»-ben április 29-én tartott szónoklatában megható szinekkel ecsetelve a kitört lázadást, azon törekvéseket, melyeket az elámitott nemzetiségek, az önkény uralom visszaállitása végett czélul kitüztek, — a lázas készülődéseket, hogy a haza, a szabadság, a magyar faj ellen irtóháborút viseljenek.

»Belekapaszkodni — igy szólt — a szabadság egész Európán át ellenálhatlan hatalommal robogó diadalszekere forgó kerekeibe: balga vállalat. Régi szolgaságot, s önkényt visszaidézni, s főként állandósitani nem lehet. De lehet erre törve vért ontani özönnel, s lehet nemzeti ellenszenvet felkorbácsolva, nemzeti létünkön csapást, veszélyest, halálosat ejteni.

Hogy a bécsi kamarilla s bureaucratia, mely mint némely kigyó szétvagdalva is mozog s összeforrni törekszik

bármi áron, bárki által, igyekszik visszanyerni azt, mit vesztett, s visszaidézni azt mi volt: ez természetes; ezt előre lehetett látni szintugy, mint azt, miként még arra is kész leend, hogy a muszkát, honunk s az összes monarchia sok oknál fogva legveszélyesb s természetes ellenségét is szennyes érdekeire felhasználja. Szintugy lehetett látni azt is, hogy az orosz absolotismus kész leend, a fejlődő szabadság, ezen, őt csak megsemmisitő szelleme ellen harczot vivni életre-halálra. És imhol! azon kabinet ismeretes politikai ügyességével kikapta a legjobb módot, e harczot nem is vivni ki, hanem mással vivatni érdekében. Felbujtatja a horvátok s ilyrek, szerbek ferde bár, de dühös nemzeti érzetét s irántunki ellenszenvét; reánk uszitja az elámitottakat. Lehető s hihető, hogy a végbe vitt és sikerült marczangolás után lánczra füzendi a feluszitottakat; de az is lehet, sőt hihető, hogy e neki bőszültek majd nem fogják lánczrafüzetésüket szenvedni, s uszitóiknak fordulva a velök nemzeti és érdekrokonságban álló sok millióival a szlávoknak, szabadságot vivandnak ki magoknak. Minden bizonytalan! Csak annyi bizonyos, hogy akár muszka absolutismus, akár szláv liberalismus vivand ki magának diadalt: a mi szabadságunk s nemzeti létünk megleend semmisitve, s hogy Kárpátkarolta honunk, vagyis e föld, melyet Magyarországnak nevezünk, akkor minden lehet: boldog vagy boldogtalan, gazdag vagy szegény, szabad vagy elnyomott; de magyar többé nem! »Veszélyben van tehát a hon, s föl minden, ki magyar, ki e hon hü fia!

Valamint elmultak már a kivivottakon kérődző örömnek órái, ugy felekezetekre oszlásnak, s vélemények feletti vitáknak s czivakodásoknak sincs most korántsem ideje. Uralkodó házunktóli elszakadás s respublicai (magában véve dicső) lét mellett ki most izgat: hazaáruló. Mert Jelasich bűnös merényének s az orosz gonosz törekvéseinek

helyességi ürügyet kölcsönöz, s oly czél felé kész taszitani nemzetét, melynek kivivására ereje koránt, de koránt sincs, s igy könnyelmüen sodorná honát bizonyos veszélybe.

Egyetértés, összeolvadás tehát most!

Polgártársaim! Fegyverre minden, ki azt csak valamennyire is birja! Használjuk fel a sajtót, a szónak hatalmát s a petitió jogát igaz ügyünk mellett minden becsületes ember s az egész világ rokonérzetét felkölteni. Tudassuk e hon lakosaival s tudassuk a föld minden népeivel az ilyrek merényének vétkességét s az orosz kormány átkos czélzatát. Szóljunk magunk az ilyrek, horvátok jobbjai józanabb eszéhez s helyesebb érzetéhez. Mondjuk meg nekik, minő kétes az ut, melyre csábittatnak, s hogy hasonlithatatlanul jobb reájuk nézve a szabadságot, melyet oly örömest osztunk meg velök, élvezni velünk, s azt együtt, összes erővel védve, folyvást és biztosan élvezni, mintsem vér és átok bérén vásárolni valamit, minek eredménye nagyon is bizonytalan. Szólitsuk fel tót honfitársainkat a kivivott közös szabadság nevében, mondjuk meg nekik: hogy habár fajrokonaik is azok, kik mi ellenünk törnek: de az ő szabadságuk ellen is törnek azok, s rájok is a régi roszszak özönét akarják visszaidézni. És mondjuk a monarchia minden részeinek, melyekre mostan általánosan derült a szabadság napja: miként Jelasich ilyreivel nem csak mi ellenünk, hanem szintugy izent ellenük háborút. Azt akarja ő semmivé tenni, miért Bécs nemes fiainak vérök folyt, s mit a legjobb király áldásként nyujtott hű népeinek.

Járuljunk továbbá illő petitióval miniszteriumunkhoz, kérjük meg azt, szólitsa fel jó királyunkat, hogy sem mint magyar király, sem mint többi tartományainak fejedelme ne szenvedje azon egyenesen személye ellen intézett csúfos rágalmat, mintha azt, mit jósága, helyesség érzete s jót eszközlő hatalma teljességében önkéntesen tett: csak gyalázó kényszerités következtében tette volna.

Ily szellemben, ily czélra szólaljunk mi fel mindenütt és untalan; de tegyünk is a mellett; tegyünk mindent, a mit csak legfeszitettebb áldozat mellett tenni képesek lehetünk. Fegyverre azért! Legyünk szilárdul elhatározva, küzdeni ernyedetlen; s ha a sors enyészetet mér reánk, ne korcsosodás s lankadtság sorvasztó rút halálával, hanem férfihoz, nemzethez illőleg dicső halállal muljunk ki a nemzetek közül. Rabigában görnyedni egy nyomoru élet fentarthatásáért gyalázó! Ne engedjük soha, hogy a szolgaiság mirigye nemzetiségünket s szabadságunkat izmonként rothassza le rólunk, és ugy undor halált haljunk; lehető legdrágábban eladva, s habár mindent, de a becsületet el nem vesztve száljunk a dicsők sirjába.

Fegyverre polgártársak! — — —«

Az ősz bajnok lelkes szónoklatának hatása legelsőbben a »radical kör«-ben nyilvánult. Petitiót intézett a miniszteriumhoz.

Nem lesz érdektelen a petitiót, mely a kormány intézkedéseinek mintegy alapul szolgált, ösmertetnünk, azért is, mert azt vármegyénkben élt, — oly szomoru véget ért — Reök István szerkesztette.

— — »Kétséget nem szenved, hogy a magyar föld, nemzetiség, szabadság veszélyben van. Kell tehát, hogy a vészharang meghuzassék.

Intézkedéseinknek czélszerüen, erélyesen, rögtön kell megtörténni.

Ezekre nézve szabad legyen azon bizalomteljes ragaszkodásunknál fogva, melylyel önök iránt viseltetünk, hazafiui kötelességtől vezéreltetve, igénytelen szót emelnünk.

Tapasztalásból meritett régi, igaz mondat az: hogy »ki békét akar, harczhoz készüljön.« Más részről tudva van, hogy slavonita s horvát testvéreink nagyobb része velünk tart, de hogy a bár kisebb rakonczátlankodó illir párt által elnyomatik. — Öket ily állapotban hagynunk

nem szabad, elhagyni menthetlen hanyagság, bűn volna. De nekünk is, minden ellenséges megrohanást visszaverni hazafiui kötelességünk. Ezeknél fogva mi mindenekelőtt egy hadseregnek felállitását látjuk szükségesnek. — És mivel országgyülést most rögtön egybehivni nem lehet, a hadsereget országos toborzás utján, önkénytesekből véljük összeállitandónak, melyhez a rögtön rendelkezésünkre állható magyar katonaság hozzásoroltassék. Szükségesnek tartjuk továbbá: hogy e sereg egyik fontos tényezőjéül magyarokból tüzérsereg állittassék fel; hogy a hon lakosai pénz, élelem s más nembeli adakozásokra felszólittassanak, s hogy ezek iránt az intézkedés minél czélszerübben, minél gyorsabban megtörténhessék, a haditanács több szakértő, erélyes egyénekkel szaporittassék.

Czélszerünek tartjuk továbbá: hogy meg nem nyugodván azon hatásban, melyet a sajtó gyakorolni fog, népszerü emissáriusok küldessenek szét, részint közvetlenül a középpontból, részint közvetve a hatóságok részéről; kik a népet, nyelvkülömbség nélkül, a dolgok valódi állásáról, arról, mit mi akarunk, s mit ellenségeink akarnak, felvilágositsák. Emissáriusok küldessenek különösen az oláh fajhoz is, mielőtt a rácz és ilyr izgatók részéről lefoglaltatnának.

Oláh testvéreink egyik régi sérelmök az, hogy a ráczok s más ajku hitsorsosaik által egyházi ügyeikben elnyomatnak. Miért, tekintve az oláh fajnak a magyarokhoz tanusitott hű ragaszkodását, tetemes számát s más ajku hitsorsosaik felett tulnyomóságát, méltányosnak, igazságosnak tartjuk, hogy mindenhol kellően képviseltessék, különösen pedig: hogy kormányunkban is méltó helyet foglaljon, s hogy egyházi ügyei vitelével egy külön osztály bizassék meg.

Szükségesnek tartjuk végezetül, hogy a hatóságok vidékeiket éber figyelemmel tartsák, és az ellenséges érdek-

ben izgatók ellen szigoruan járjanak el. Jelasich pedig, ki mint tisztviselő s polgár egyaránt vétkezett, mint hűtlen hivatalnok hivatalától elmozdittassék, a hazán elkövetett árulásáért pedig törvény értelmében szigoruan megbüntettessék.

Tegyük ezeket tisztelt hazafiak! Tegyünk mindent, hogy rabszolgaságtól tiszta nemzeti hajónkat e földrázó viharon át biztos kikötőbe, a szadadság, egyenlőség, testvériség kikötőjébe bevezethessük. Teremtsünk mindenek előtt önkénytes sereget elé, melyhez mi minden szellemi s anyagi erőnket a miniszterium rendelkezésére felajánljuk, és ha hajdan igaz volt Zrinyi Miklós hősünk jelszava: »ne bántsd a magyart!«, ugy most is megvagyunk győződve, hogy ha a riadó megfuvatik, a kitüzendő zászló alá százezrek hazafiui buzgósággal sietendenek és ellenségeink szétzuzatván, a hon, melyet kell, hogy megmentsünk, meg lesz mentve, Kelt Pesten, április 30-án. A »radical kör« határozatából Teleki László s. k. elnök, Reök István s. k. jegyző.«

Amint megkondult a vészharang, a tetterős kormány, melynek a megalkotott s szentesitett törvények életbe léptetése, a nemzeti átalakulás és előhaladás rögös utainak egyengetése is sok gondot adott, — nem késett a hazát fenyegető veszély elháritására a legnagyobb eréllyel, — fáradhatatlan tevékenységgel minden lehetőt megtenni.

A haza ellenségeinek, a fellázadt nemzetiségeknek megnyugtatása, kiengesztelése kisértetett meg legelsőbben. A testvéri szeretet igaz őszinte szavaival szólottak a kormány küldöttjei a lázadókhoz. Az ész és sziv minden fegyvereit felhasználva igyekeztek őket a béke, a közös haza, a közjólét, közszabadság számára megnyerni, — s midőn a nemes törekvést siker nem koronázta, a lázadás mindinkább nagyobb mérvet ölte, s a pusztitó áradat rombolva haladt előbbre s temetett örvényébe mindent, mi magyar volt: a kormány a nemzet hű fiaihoz fordult, s »bizva a lelke-

sedésben és azon honszeretetben, mely e hazát a legsulyosabb körülmények közt is megmentette«, felhivta őket, hogy a megtámadott hon s a szabadság védelmére ragadjanak fegyvert s áldozataikat tegyék le a haza oltárára; — s a hű magyar nép, midőn kormánya felhivásából megértette, hogy a magyar faj sorsa soha inkább fenyegetve, s a nemzet a végveszély örvénye előtt soha inkább nem volt; midőn átlátta, hogy a koczka el van vetve s csak a fegyver hatalma dönthet: lelkesedve sietett a honvéd zászlók alá, elszántan megküzdeni az élet-halál-harczot.

Békésvármegye közönsége éber figyelemmel kisérte a délvidéki eseményeket, — s midőn Junius elején Vukovics Szabbás kir. biztos a vármegyében elhelyezett katonaságot a vész szinhelyére rendelte; s midőn a kormány, Temes,- Torontál- és Csanádvármegyék a kitört lázadás növekedéséről, a rémes pusztitásokról értesiték vármegyénket: a nemzetőrségnek a harczra készitése a legnagyobb erélyel kezdetett meg.

»Férfias határozottsággal elszántuk magunkat — irja a vármegye közönsége junius 14-éről a hadügyminiszternek — a legvégsőre, ha a szükség ugy kivánná. — — — Felfegyverkezésit egész nemzetőrségünknek községenként elrendeltük, — éjjel-nappal készen állunk nemcsak magunk, de közelebb-távolabb szomszédaink, mint mindnyájan kedves véreink oltalmára, az ellenség duló csordájának fékezésére, szétoszlatására.«

Nem sokáig kellett várni a harczba hivó szózatra. A hadügyminiszter junius 29-én kelt leiratában »felhivja Békésmegye lelkes közönségét, hogy már alakult 2—3 ezernyi, többé kevesebbé felfegyverzett nemzetőrségét Makóra összegyüjtvén, az ottani átmeneteket mindaddig őrizze, mig a fővezérnek első parancsára ki nem indittatik.«

A hadügyminiszter rendelete julius 4-én érkezett a vármegyéhez, s már julius 6-án rendkivüli közgyülés tar-

tatott, melynek feladata volt a nemzetőrség táborba szállása végett a szükséges intézkedéseket megtenni.

»A hadügyminiszter felhivását — igy hangzik a közgyülés határozata — hazafias készséggel fogadja a bizottmány. Érzi polgári kötelességét egész nagyságában, siet lerövni a haza iránti adóját, mihez képest közakarattal elhatároztatott:

1. A szükségelt 3000 nemzetőrt az egész megye állitsa ki.

2. A kiállitás alapját teszi a nemzeti őrsereg összeirása, mely alapon a számvevő rögtön kidolgozván az arányt, e szerint minden község számszerinti illetősége következőképen állapittatik meg, u. m.:

1. Békés állit gyalogot	402.
2. Körös-Ladány	35.
3. Vésztő	38.
4. Szeghalom	65.
5. Füzes-Gyarmat	62.
6. Magyar-Gyula lovast és gyalogot	306.
7. Német-Gyula	113.
8. Csaba	558.
9. Mező-Berény	267.
10. Körös-Tarcsa	77.
11. Gyoma	85.
12. Endrőd	61.
13. Szarvas	525.
14. Orosháza	227.
15. Öcsöd	30.
16. Szent-András	20.
17. Tót-Komlós	129.
egész megye összesen	3000.

3. Maga a kiállitás módja városonkint és községenkint a helybeli elöljárókra bizattak s szigoruan felelősökké tétetnek.

4. Fegyver lehet puska, pisztoly, kard, kasza, lándzsa, balta, fokos, vasvilla, — különösen ajánltatik a sarkas élezett lándzsa, nyelén két oldalt vasazással, melynek példánya a bizottmány előtt felmutattatott.

5. Ezen sarkas élezett lándzsák, minél nagyobb számban városonkint, községenkint éjjel-nappal készittessenek; minden községben lajstrom szerint az indulóknak számolás terhe alatt osztassanak ki. A készitési költség a házi pénztárt fogja illetni, — ugy azonban, hogy e részben nem várva be a november 1-sö napját, mától fogva a volt birtokosság is viselendi azt; s e költség azon kulcs szerint lesz kivetendő, mely a szükölködők részére szerzett gabonafélékeni károsodás kiszámitásánál és megtéritésénél legközelebb használtatott.

6. Skutari György és Budjáts Andor az itt Gyulán letartóztatott löporból 60,000 töltés készittetésére és lehetőségig elegendő golyók öntésére s Makóra leendő elszállittatására megbizatnak.

7. Minden község legközelebbi vasárnap vagyis julius 9-ik napja estéjéig előre mindenütt készen tartandó futárok utján küldje be ez első alispánhoz az indulandók számát, pontos névjegyzékét, melyben világosan kiteendő, gyalog-e, lovas-e valaki s minő fegyverrel megy?

8. Zászlót hármat a gyalogság, egyet a lovasság számára a házi pénztár költségén készittesen az első alispán azonnal, s mindeniken álljon e felirás «Békésmegye (gyalog vagy lovas) nemzetőrsége a hazáért.»

9. A lelkesitő zene sem maradhatván el, ezt az illető tisztek saját fizetéseikből s az egyesek tehetségök szerinti adakozásából fogják fizetni s a gyulai, békési és orosházi bandák az illető előljárók által a nemzetőrséggeli együtt menetelre kötelezendők, kirendelendők.

10. Az indulás mindenütt ugy intézendő, hogy a községek magok gondoskodva saját embereik, fegyvereik, pod-

gyászaik elszállitásáról, folyó julius 12-én szerdán estére az egész 3000 fönyi örsereg Tót-Komlóson együtt lehessen, s azt a megyének e végett fölkért első alispánja saját vezérlete alatt Makóra indithassa.

11. Az itthon maradandó nemzetőrség magát időnként a fegyverforgatásban gyakorolja, a rendre felügyel és szükség esetére magát mindig készen tartja.

12. Ezen kivül a hadügyminiszter tudósittatik s e végzés minden községeknek alispáni, számvevői és pénztári hivataloknak, valamint az érdekelt egyeseknek is kiadatik.»

A vármegye határozata közhirré tétetett, s a községek hazafias lelkesedéssel fogadták a táborba szólító parancsot. Nagy erélylyel folytak a készülődések minden községben. Éjjel-nappal készitették a fegyvereket.

Az alig nehány nap, mely a határozat kihirdetése s a táborba szállás között eltelt, nemcsak a felfegyverkezés, a harczra készülés, de a legnagyobb zavarok, a vármegye igazgatását intéző tisztviselők, a községi előljárók sulyos megpróbáltatásainak napjai is voltak.

Az alispán, a főszolgabirák, a községi előljáróság bölcs tapintata, erélye talán soha sem volt ugy próbára téve a gondterhes két év folyamán, mint a táborba szállást megelőző hét alatt.

A nép hazafias felbuzdulása jóformán csak pillanatokig tartott. A nemzetőrség sorai között a harczra kész lelkesedés helyét csaknem minden községben, még a magyar lakosság között is, veszélyes szinezetü izgalom foglalta el. Ellenszegültek a vármegye határozata végrehajtásának, s ez a délvidéki lázadások elnyomására irányult törekvést meghiusulással fenyegette; sőt félni lehetett, hogy a különben is izgatott nép mozgalma ujra lázadásra fajul s annak kitörése esetén a vármegye nemcsak a megtámadott hon védelmében részt nem vehet, de a különben is csekély védelmi erőből a lázadás fékezésére sokat elvonni fog, s fél-

ni lehetett attól, hogy a felfegyverzett nemzetőrség fegyvereit a hon védelme helyett, polgártársai ellen fogja használni.

Midőn a községek a vármegye határozatának végrehajtásához fogtak, mindjárt akadályul tünt fel az, hogy a nemzetőrség melyik csapata szálljon táborba.

Csaknem minden községben a vagyonosabb polgárság egyes csapatokban együtt sorakozott a szervezkedés alkalmával, más csapatokban pedig a szegényebb rész tömörült; s ha a község előljársága bármelyik csapatot hivta fel a táborba szállásra, felhivása gyanut szült, a másik rész irányában elkeseredést, ellenséges viszonyt teremtett.

Hasonló volt a helyzet oly községekben, hol a nemzetőrség tizedenként szervezteteti. Az egyes városrészek nemzetőrsége, a másik rész irányában elnézéssel, kedvezéssel gyanusitotta az előljáróságot, s ellenséges indulatot tanusitott azok iránt, s megtagadta az engedelmességet.

Megtörtént több helyen, hogy a táborba szállásra kirendelt csapatok egyes vagyonosabb tagjai, magok helyett másokat fogadtak fel, s ez az ingerültséget nagy mérvben fokozta. Azt kivánta a nép, hogy a táborba szállás személyes kötelezettség legyen, s ugy a szegény, mint gazdag egyformán viselje a honvédelem terhét.

A már nagy fokra hágott elégületlenséget sikerült némileg lecsillapitani. A mintegy 12 ezernyi nemzetőri erőnek csak negyede lévén kiállitandó, a község előljársága átalában a község jutalékát önkéntesekből is előállitani hitte s igy ott, hol zavarok merültek fel, s másként nem boldogulhatott, csak az önkéntesen ajánlkozókat állitotta ki, s ezek közt a társadalom minden osztályából elegen voltak s a nyugalom igy helyre állott; — de csak addig, mig ujabb nehézségek az izgalom tüzét fel nem szitották.

A vármegye határozatában nem intézkedett arról, hogy a táborba szálló sereg szolgálati kötelezettsége meddig ter-

jed. — Ez is akadályául szolgált a végrehajtásnak. Midőn biztositották, hogy három hét mulva visszatérnek, a békétlenkedők e részben is megnyugtattattak.

Az eltávozók honmaradó családjainak ellátása is kérdés tárgyát képezte. A szegényebb rész, már a készülődés napjaiban, a fegyverkezéssel elfoglalva levén, — családjairól gondoskodni nem tudott, s midőn azok nélkülözését látta, fegyvereit odahagyva sietett családja megélhetését munkájával biztositani, a legnagyobb résznek pedig magatartása fenyegető mérvet kezdett ölteni. — A községek elöljársága e valóban fontos kérdésben is közmegnyugvásra intézkedett.

Mind ezen okok azonban alig számba vehetők voltak azokhoz képest, melyek jóformán az utrakelés pillanatában merültek fel.

A nép közzé izgatók férköztek, elrémitették azt, hogy a lázadók óriási erővel rendelkeznek, s a csekély számu magyarságot, mely őket dulásaikban feltartóztatni készül, menthetlenül eltiporják, s mindnyáját iszonyu kegyetlenséggel felkonczolják, hogy hirmondó sem tér haza közülök. — Majd azzal fokozták az aggodalomba ejtett tömeg ingerültségét, hogy más megyék még csak nemzetőrséget sem alakitottak, s egyedül Békésmegye népét viszik a mészárszékre. S akadtak roszlelkü ámitók, kik elhitetni kezdték a nép között, hogy a fejedelem ellen kell harczolniok.

Midőn az izgalom a legmagasabb fokra hágott s csak egy szikra kellett, hogy az egész vármegye lángba boruljon, s midőn már az elöljáróság, a szolgabirák ereje csaknem kimerült: mint veszélyt nem ismerő óriás emelkedett fel Szombathelyi Antal a vármegye alispánja, s ember feletti erővel csillapitotta le a népharag, az izgalom háborgását.

Az ő törhetlen erélye, s bölcs tapintata, s megfélemlithetlen szigora utját állta a kiszámithatlan következményü veszedelemnek.

Amint hirét vette a nép fenyegető magatartásának, az ellenszegülésnek s az azt szitó izgatásoknak, mig egyrészről büntetett a legnagyobb szigorral, másrészről, erélyes és jóságos hangon intette a népet engedelmességre s hivta fel hazafiui kötelessége hü teljesitésére. A községekhez intézett rendelete következő:

«Az istenre és mindenre a mi szent a hazának, gyermekeinknek és utódainknak fenmaradhatása nevében intem és parancsolom, legyen a nép engedelmes, higyjen a becsületes szónak, még nem késő.

Éppen e pillanatban veszem Torontálmegye alispánjának vészt hozó tudósitását, melyben tudtul adja, hogy az eddig veszteglő rácz csoportok fészkeikből felkerekedtek és 8 helységnek ártatlan lakosai, kedves véreink földön futóvá lettek, nevezetesen Szent-Mihály nevü ó-hitü községet több helyeken felgyujtották, 70 házat porrá égettek, marhájukat, lovaikat elhajtották, és minden valamit érő javaikat szekereken hordták el.

Mindezeknek oka nem egyéb, mint a visszavonás, bizodalmatlanság, melyet ellenségeink népünkbe észrevesznek, s mely által annyira gyengék vagyunk.

Magyarországnak országgyülése együtt van, képes lesz teremteni erőt, mely semmivé tegye a gaz pártütők istentelenségét, mert hiszen mi őket nem bántottuk, mi az egész világnak békét és szabadságot hirdettünk, — fog teremteni mondom erőt, de most arról van szó, hogy egy szivvel-lélekkel utját álljuk a felbőszült vakmerő csordának, különben mig erő érkezik, átkos hiedelmetlenségünk miatt, mielőtt észrevennénk, határunkra érkeznek, letarolják előttünk istennek szent áldását, s elrabolják vagyonunkat s késő bánat közt legfeljebb boszura tárhatjuk ki erővel elégge megáldott karjainkat.

Egyetértés tehát, lelkedés és bizodalom és nincs hatalom e földön, mely semmivé tehessen bennünket, ugyan

azért nem a bizottmány utóbbi rendelkezése szerint 3000-en, hanem annyian a mennyien csak lehet, keljünk fegyverre, verjük vissza elleneinket férfias bátor szivvel, hiszen nem áldozunk semmit másért, mint önmagunkért, gyermekeinkért s kinek isten élettel kedvezend, jövő nyugalmunkért.

Ne kecsegtesse magát senki, hogy meg kérlelheti gyáva esdeklésével vagy hazaárulással duló ellenségeit, tudják azok azt, hogy itt maradandók nem lesznek, s nekiek tökéletesen mindegy akárki, mert nékik minden czéljuk rablani, minden hasznuk rablás és gyilkolás kincse.

Azt se vélje senki, hogy itt talán bizonyos halálnak megyünk ellenébe, összetartó nagy erőnek csak hirére is meg fognak futamodni, ám hiszen nem első példa hazánk történetébe, sőt igen gyakori, hogy az emlitett miveletlen durva nép beütésekkel kisérté meg szerencséjét országunkba, és csak addig tartott mindig, mig a magyar elhitte, hogy baj van, — de fájdalom, régi időkben épen ugy mint most, mikor a szomszéd háza égett.

Még egyszer kérlek tehát benneteket, megyém lelkes népe, ne felejtkezz meg őseidnek harczias vitézségéről, ne felejtkezz meg drága hazádnak gazdag földjéről, emlékezz gyermekeidre és unokáidra.

Szivesen halok meg értetek és mindnyájunkért (mert én menni fogok hová a kötelesség int) ha hasznot tehetek, örömmel borulok a föld kebelébe, ha ti és köztetek az enyimek mentve leendnek, de a gyalázat átkával fogom bezárni ajkaimat, ha vesznem kell, és veszni a haza jobbjainak, csak azért, mert veszni hagyátok minket, magatokat és a hazát.

Még egyszer gondoljátok meg jól, ki közveszedelem idején semmit nem tesz, éppen annyi, mint a ki az ellenséggel egyetért ; — ügyünk igazsága szerint nékünk mulhatatlanul győzni kell, de a győzelem után nehéz számadásra legyen kész, ki lanyhán tudta nézni a véres esemé-

nyeket, s kinek a hazafi vagy idegen győzelme mindegy volt, mert a ki minket nem segit, az ereje megtagadásával az ellenséget segiti, azaz: «hazaáruló.»

Látni fogjuk ennélfogva egymást Komlóson mi számosabban, mi lelkesebben a bizottmány ülés végzése szerint julius 12-én, — addig is «Isten óvja hazánkat!» Kelt Gyulán, 1848. julius 7-én. Békésmegye első alispánja: Szombathelyi Antal, mp.»

A vármegye tiszti kara követte az alispán nemes példáját.

A nemzetőrök közzé sorakozva kész volt utra kelni, s e hazafias buzgalom igen lelkesitőleg hatott a népre s bátorságot öntött azokba is, kik tartottak a harcz veszélyeitől.

A vármegye közönsége mig egyrészről örömmel üdvözölte tisztviselői hazafias készségét, másrészről a közigazgatás szemelől nem téveszthető fontos érdekeire forditá figyelmét, s csak nem az elindulás perczében — julius 11-én — megyei tanácskozmányt tartott, melyen a tisztviselők eltávozása folytán a megye igazgatását illetőleg tett intézkedéseket.

A határozat a következő volt:

Jelenté az elnök, az alispán, hogy tudomása szerint az egész tisztikarnak csaknem minden tagja felajánlá magát a nemzeti őrsereggel Makóra indulni; — azonban véleménye szerint bármily becsülendő is e készség, — épen jelen körülmények között, midőn több ezeren távoznak házi tüzhelyöktől, midőn különben is zavaros időket élünk, a megyét kormány nélkül, tisztviselők nélkül hagyni nem lehet, nem szabad; kiván tehát e részben czélszerü intézkedést tétetni.

Az előterjesztett véleményt egyhangulag osztván a tanácskozmány, — rövid értekezés után elhatároztatott.

1. Hogy a főispán országgyülésen lévén, az első alis-

pánnak pedig bizottmányilag ráruházott tiszte szerint az örsereg polgári és törvényhatósági vezéréül Makóra kelvén holnap indulni, — az elnökileg teendők átaljában a 2-ik alispánra ruháztatnak, — a megye összes dolgainak kormányzása erélyére bizatik.

2. A jegyzői tisztségből maga a főjegyző, az ügyészi-ből az alügyész, a pénztárnokiból a főpénztárnok ezen hivatalok összes teendőivel megbizatván, itthon maradni kötelezteznek.

3. A megye 5 járásai, 2 szolgabiró, s segédesküdtjeik által ideiglenesen kormányozhatók lévén. — A békési főszolgabiró s esküdttársa, a békési, csabai és közép ponti kerületben; — az orosházi szolgabiró és esküdttársa pedig az orosházi és szarvasi kerületben fognak minden a hivatalhoz között teendőket végezni; minek következéséül a csabai, szarvasi és központi kerületből a törvényes bizonyságok nemzetőri kötelességök teljesitésében nem gátoltatnak.

4. A rögtön itélő hatalomnak szigorú gyakorlása a mostani időkben mellőzhetetlenül szükségeltetvén, — ezért a bíróság elnöke, a megye székhelyéből Makóra el nem távozhat, s előfordulható esetekben a másod alispán, részint a kinevezett, részint amennyiben mind itthon nincsenek más itélő biráknak teljes számbani össze üléséről gondoskodand.

4. A tömlöczök főfelügyelése most is az alügyészt illetvén, — a várnagyi álláshoz kötött teendőkkel — irnoki tiszte fenmaradása mellett Jugovics György bizatik meg, — s mellé Tiba András káplár — mint ki a börtönök körüli eljárásokban tapasztalt, és ügyes, — segédül rendeltetik, s a szigorú őrködés különösen is megparancsoltatik.

6. A raktári biztosok közzül Birizdó András kötelezteték az itthon maradásra, — a csabai raktárra nézve; ha szükség lesz reá — ideiglenesen intézkedendik; hasonlóul

a 3 csendbiztosok közzül Kálló József köteleztetvén helyt állani; a többiek kerületére is fel fog ügyelni.

7. A távol lévő nemzet őrök mig oda lesznek közmunkára ne rendeltessenek, s átaljában minden személyöket, vagy vagyonukat illető, perreli megtámadástól kiméltessenek meg.

8. A városok és községek a rend és belbátorság felett éber vigyázattal éjjel nappal őrködni, ujra meg ujra felelősség terhe alatt köteleztetnek.

Mely ekénti végzés, részint tudás és alkalmazás, részint az egész megyében közhirré tétel végett, minden érdeklett tisztviselőknek, s a rendezett tanácsú községeknek is kiadatik.«

IV.

A TÁBOROZÁS.

A megpróbáltatás napjai elteltek, az erély, a szigor, a hazafiui kötelesség érzet felkeltése, megteremté az egyetértést, s nem ütközött akadályokba a nemzetőrségnek táborba szállása.

Lássuk, az egyes községek minő erővel vettek részt a táborozásban.

Gyuláról a magyarvárosi nemzetőrség három százada indult ki.

A város polgármestere Kiss Lajos julius hó 11-ére összehivta a táborba szálló nemzetőröket, az eskü letételére, a zászló felszentelésére s átadására.

Reggel 7 órakor sorakoztak az uradalmi magtár s Élővíz-csatorna közt fekvő vásártéren; s megjelent ott a hon maradó nemzetőrség, s a városnak csaknem minden lakosa, — ünnepi diszben. — Kevés várakozás után megérkezett a vármegye alispánja a tisztikar élén, a város tanácsa s Rázel József gyulai róm. kath. lelkész és thoubi prépost lelkész társaival. Megható ima után nemzetőreink a hűség esküt, amint a törvény előirta letették. — Ugy Rázel József, mint segéd-lelkészei: Schieffner Ede és Mikó Miklós, és a gróf Wenckheim család várudvari lelkésze Bergmann Vincze, szent-ferencz-rendi áldozár a nemzetőrség sorai között foglaltak helyet.

Meghatottság s hazafias lelkesedés tükröződött le a

táborba szálló honfiak arczáról, s midőn a hadügyminister mozgósitási rendelete, a megye határozata felolvastatott, a harczra kész elszántság hatalmas zaja tört ki az esküvők ajkáról.

A vármegye által készitett zászlók kibontattak. Az alispán megbizásából, a vármegye határozatához képest — a nemzetőrség századosa id. Mogyoróssy János festette az igen diszes nemzetiszinü zászlókra: «Békésmegye — a hazáért. 1848.»

A zászlók ezen felirását látva a nemzetőrség, soraik között a megütközésnek jelei mutatkoztak, s a felirásnak megváltoztatását kivánták, mielőtt a zászlót átvennék. Hangoztatták, hogy nemcsak a megtámadott hazáért, de a királyért is kell harczba szállniok, s kivánták, hogy a zászlókra irassék fel a király neve is. — Mire a zászlók «Békésmegye V. Ferdinánd és a hazáért 1848» — felirással láttattak el.

Az elindulás julius 12-ére volt kitüzve. A városi tanács rendeletet bocsájtott ki a három század századosaihoz, hogy nemzetőreiket összeszedve julius 12-én reggeli 7 órára a róm. kath. templom téren négyszögben felállitsák s a hadi felszerelés megvizsgálása után az utra kelésre, a további rendelkezést ott veendik.

Reggel 7 órakor megjelentek s a rendelet értelmében sorakoztak ugy a gyalog, mint a lovas nemzetőrök. — Majd megjelentek Rázel József s lelkész társai s az egyház ajtaja előtt rövid tábori szent-misét tartottak, megáldván nemzetőreinket.

Ezt követte a zászlók felavatása.

Elragadó képet fest a megható jelenetről ősz tudósunk id. Mogyoróssy János «Emlékjegyzetei»-ben.

«Csaknem egy évszázadot éltem, a nemzeti reform törekvések, a nemzeti előhaladás nehéz küzdelmeinek napjait; s nem valék tanuja, részese, meghatóbb, szivet eme-

lőbb jelenetnek, mint midőn összesereglett táborba induló nemzetőrségünk zászlait Szombathely Szidónia a zázlótartóknak átadá. — Nem emlékszem egy szavára sem, mely szép ajkairól a zászlók átadása közben elhangzott, — csak azt tudom, hogy imát rebegett az ég urához zászlóink dicsőségéért, s buzgó áhitat szállt meg mindnyájunkat, s a lelkesedés, a meghatottság, az elragadtatás könnyei hulltak arczainkra.»

A gyalog nemzetőrség zászlaját Herberth József, a lovasokét pedig Gergely Ferencz vette át.

Végre utnak indult a nemzetőrség. A «Bárdoson» tul vettek búcsut honmaradt kedveseiktől s kocsikra ülve tartottak Tót-Komlós felé.

Gyula városa, a vármegye határozata értelmében összesen 419 nemzetőrt volt köteles táborba küldeni. — Maga Magyar-Gyula, a városi tanács jelentése szerint 400 nemzetőrt állitott ki, s ezek közül 250 puskával, s 150 pedig «rögtönözve készült» lándzsákkal volt fel fegyverkezve. Előre kijelentette azonban a tanács, hogy «számos népgyülési határozat szerint csak három hétig teend külmegyében a táborba szálló nemzetőrség szolgálatot, ekkor a másik három századból álló nemzetőrökkel lesznek a város költségén azok felváltandók, — s a felváltásról a kiszámitott napra gondoskodni fog.»

A német-gyulai nemzetőrségnek egyik százada — a tiszteket és altiszteket nem számitva 180 nemzetőrrel indult volna táborba, azonban «a nevezett századból, a városi főbiró Thezarovich János jelentése szerint 74 egyén részint ki sem indult, részint Makóról visszajött,» — tehát Német-Gyuláról az első alkalommal 44 nemzetőr vett részt a táborozásban.

Békés városa a vármegye határozata szerint 402 nemzetőrt volt köteles a megtámadott déli határvidék védelmére táborba küldeni.

A vármegyéhez beterjesztett kimutatás szerint 422-en indultak utnak Hajnal Abel lelkész s Kiss János főszolgabiró vezetése mellett. — Nem a nemzetőri összeirás alapján rendeltettek ki a táborozásra, hanem mindannyian önkéntesen jelentkeztek, s ez méltó figyelmet érdemel, annyival is inkább, mert a táborba szállás kihirdetését, Békésen is zavarok követték. A földmivesek nem akarták megkezdett mezei munkáikat félbehagyni. Az elért siker kétségtelenül Kiss János főszolgabiró s Hajnal Abel közszeretetü lelkipásztor érdeme; — különösen ez utóbbi lelkesedéssel tevékenykedett s buzditotta hiveit; — s midőn kijelentette, hogy »maga is velök menend táborba, mert hazafiui kötelességének ismeri ott lenni, ha a veszélyben is, hol hivei vannak«: a nép lelkesedve csoportosult körülte.

A főszolgabirónak az alispánhoz julius 8-án tett jelentése érdekesen tünteti fel a békésiek táborba szállását megelőző eseményeket.

«Futárral érkezett s már továbbitott vészt jelentő értesitése — alispán urak, — Békés városában rémülést okozott ugyan, de a tevékenységre felhivott birák, a megye által kivánt számot kivánják csak kiállitani. Tegnap ugyan — tartandó közgyülésükbe megjelenésre kértek s elmenvén, meglehetősen fellelkesitettük a jelenlevőket személyeink felajánlásával, s helyben 20 önkéntesek iratták be magukat s azokból keletkezett verbung tegnap 74-re szaporodott; de csak a tisztviselők, tanitók s többnyire mesteremberekből állanak, alig 15 paraszt találtatik. Oka lehet a népnek munkában kint léte, mely holnapra mind be van rendelve s mint észre lehet venni, munkáját sajnálja félbe hagyni. A birák közt azon aggodalom is támadt, hogy csak 3000 ember levén a minisztertől kirendelve, talán több nem is szükséges és igy a munkától kár volna a népet elvonni, midőn Debreczenben 1500 önkéntes vesztegel s tovább nem küldetik. Az is emlittetik, hogy ha több megyen,

kap-e az lénungot, kenyeret, minthogy csak 3000 emberre van a miniszteri rendelkezés, hogy tehát az ilyeneket holnap összegyülendő nép előtt megczáfolhassam, kérek egykét sorbeli utasitást, ugy nem különben Hajnal tiszteletes ur által tett azon kérdésre is, hahogy ő mint lelkipásztor a sereggel elmenend, számon kivül el fog-e fogadtatni tábori papnak — — — mert ő az önkéntesek sorába szivesen belépend mint számon kivüli, — s ugy veszem észre, ez nagy buzditásul szolgáland. Sokan megkérték, hogy elmenetelük előtt urvacsorát szolgáltasson ki, mi hétfőn meg is történend. — — — Többen azt akarták — közli a főszolgabiró utóiratban — hogy Békésről legalább 6—700 egyén jönne. Mint hallom, van olyan, ki 1/4 telek földet igér a másiknak, ha helyette megyen; de ez talán csak trefa vagy pletyka. Ellenben van két asszony ki férjével megyen s ha kivántatik kardot is köt. Egyik gyulai leány Zilahiné, másik egy rokkásné, — gyermektelenek.»

Ezen jelentés némi világot vet arra, hogy a főszolgabiró a felmerült akadályok elháritásában saját erejére nem igen támaszkodott s tevékenységében a támaszpontot az alispánban, — kinek törhetlen erélye volt az egész vármegyében irányt adó — s egyes községekben a nép szeretetét, bizalmát biró, s közbecsülésben álló egyénekben kereste.

Ha vizsgáló tekintetet vetünk a Békésről táborba szállt nemzetőrök névsorára, ugy tapasztaljuk, hogy a város értelmesebb egyénei nagy számmal sorakoztak a nemzetőri zászló alá; de igen sokan keltek utra az iparosok s tulnyomó számban a vagyonosabb földmivesek.

Fegyverük kard, lőfegyver s leginkább kasza és lándzsa volt.

Békés városa lovas nemzetőrséget nem küldött táborba.

Lássuk, Orosházán s Tót-Komlóson minő hatást keltett a vármegye határozata, az alispánnak felhivása.

«Buzgó elszánással, — igy ir a szolgabiró az alispánnak — feláldozással kész e vidék népe a közelgő veszélylyel szembe szállani, védeni a hont, hódolni a törvényeknek, és ezek ellenei irányában véres boszut kiáltva, készeknek nyilatkoztak élet-halálra minden perczben megvivni minden ellenséges elemmel. — — — Uram! Itt szép lelkesedés van mindenütt és a Tót-Komlósiaknak legyen különösen becsületekre megjegyezni, hogy itt még a nők is — mind oda nyilatkoztak, miként ők igen is készek férjeikkel és hozzátartozandóikkal a haza ellenei ellen élethalálra küzdeni és tenni mindent együtt és egy közczélra munkálva, mit elszántság, elhatározottság módjukba, tehetségükbe fog adni, s mit a közszükség idejében tőlük a közügy jóvolta kivánhat, igénybe vehet. Ezek lelkes nők s isten engedje, hogy jó, szép, nemes érzelmükben soha ne csüggedjenek.»

A szolgabiró — Jugovics József — eme lelkes szavai szép szinben tüntetik fel az orosháziak s t.-komlósiak hazafias lelkesedését, s hogy a buzgalom oly előnyös festése nem volt tulzás, azon erő mutatja, melylyel e két község a haza védelmére táborba szállt.

Orosháza a vármegye rendelete szerint 227 nemzetőr kiállitására köteleztetett, részint gyalog, részint lovas nemzetőröket, — s kiindittatott összesen a tisztekkel együtt 407, s ezek közül 81 lovas nemzetőr volt, tehát csaknem még egyszer annyi, mint amennyinek kiállitására kötelezve volt.

A gyalogságnál 70-en puskával, 20-an pisztolylyal s a többiek lándzsával és vasvillával voltak felfegyverkezve.

Gyakran lehet hallani, hogy az orosháziak közül jóformán a szegényebb sorsu lakosság szállt táborba, s a vagyonosabb rész nem nagy kedvet mutatott a hazafias kötelesség teljesitésére.

Ez, legalább az első alkalommal utnak inditott orosházi nemzetőrségre joggal nem mondható, — mert a tá-

borba szállt nemzetőrök névsora mellett, ott van azok vagyoni kimutatása is, s ebből minden kétséget kizárólag lehet kimutatni, hogy többnyire a legvagyonosabb polgárok vettek részt a táborozásban.

Tót-Komlósról is többen, a kirendelt 129 helyett 214 nemzetőr indult ki, s mindannyian gyalogosok, s lándzsával, puskával és pisztolylyal fegyverkezve voltak.

Gyomáról 85-en rendeltettek ki a vármegye által, s midőn közhirré tétetett a rendelet »egy szivvel és szájjal kiáltának fel a gyomai nemzetőrök: menjünk el mindnyájan, mert mi magyarok és pedig lelkes magyarok vagyunk,« — s 164-en indultak el.

A sárrétiek sem maradtak el.

K.-Ladányból 39 nemzetőr szállt táborba.

Szeghalomról az első felszólitásra 104-en ajánlkoztak s 114-en elindultak.

Vésztőről 85-en mentek el, F.-Gyarmat pedig 112 nemzetőrt küldött, kik mindannyian önként vállalkoztak a táborozásra, — legtöbben lándzsával s kevesen karddal és lőfegyverrel voltak ellátva.

M.-Berényből 275-en indultak ki s ezek között 5 lovas nemzetőr.

K.-Tarcsáról 84 gyalog s egy lovas nemzetőr szállt táborba.

Öcsöd nemzetőrsége — a vármegye felhivására »néhány gyengébbeket kivéve — örömmel s valódi lelkesedéssel állott ki.« — Öcsödről 132 nemzetőr szállt táborba s ezek között az alispánhoz beterjesztett kimutatás szerint 50 lovas. — Szt.-Andrásról 44-en indultak ki, Endrődről pedig 144-en.

A Szarvasról kiindult nemzetőrök számát nem tudjuk. A város tanácsa julius 9-én azt jelenti az alispánnak, hogy a »táborba szállandó nemzetőrök száma a kivánt 525 egyént valamivel felül haladandja.«

Csaba város főbirája, Nagy Antal azt jelenti az alispánnak julius 25-éről, hogy »összesen 405-en mentek el,« s igy jóval kevesebben, mint a vármegye rendelte.

Tudjuk, hogy Gy.-Vári, Doboz, Kétegyháza községekben a nemzetőrség alakitása mily nagy nehézségekbe ütközött, s a legnagyobb buzgalom is alig volt képes figyelemre méltó eredményt felmutatni. Annál meglepőbb hogy a vész hirére, a megye rendeletére, — daczára, hogy a vármegye által számitásba sem vétettek, jelentékeny erőt állitottak ki. Igy Gy.-Vári 26 nemzetőrt küldött a haza védelmére, Dobozról pedig a község lakosai közül »önként, közfellelkesedéssel 69-en vállalkoztak s el is mentek a táborba,« s kinyilatkoztatták, hogy »valamint eddig a közterhek hordozásában soha hátulsok nem voltak, ugy ezután sem fogják engedni, hogy polgári édes kötelességük betöltésében bármily község által is felülmulassanak.«

Kétegyháza község lakosainak magatartása arra engedett következtetni, hogy ott a hazafias érzületet némileg megingatta a magyar ellenes izgatás; s hogy a veszély hirére, s midőn kétségbe vonatott hazafias érzületük, siettek meggyőzni az ellenkezőről a vármegyét: örömmel töltött el mindenkit. Az előljáróságnak a község lakosai hazafiasságáról tanuskodó jelentése igy hangzik:

»A legközelebb érkezett miniszteri felszóllitás következtében, a bizottmányi ülés megállapodása szerint minden egyes községre a hadi erőnek aránylagos mennyisége kilevén vetve, nem késünk mi is, noha a számitásból a feljelentett ellenszenvnél fogva — kihagyatva voltunk, — valamint a miniszteri rendeletnek s utána következett alispáni lelkes buzditás következtében felszólitásnak s főleg hazafiui érzelmektől áthatva polgári kötelességünknek eleget tenni; minek eredménye az lőn, hogy mai napon helységünk lakosai közül 49-en magukat feliratván és pedig

mindnyájan önkéntesen, készen állunk a fenyegető jelen veszély elháritására a rendelt helyen megjelenni.«

Látjuk ezen adatokból, hogy a vármegye községei elismerésre méltó lelkesedéssel s váratlanul nagyobb számban inditották ki nemzetőrségeiket táborozásra, mint kötelesek lettek volna.

Békésvármegye az első alkalommal több mint 4500 nemzetőrt küldött a haza védelmére, a makói s illetőleg a nagy-becskereki táborba.

Vármegyénk a márcziusi napok óta folytonosan a legnagyobb izgalom napjait élte.

A szabadság, egyenlőség magasztos elveit helytelenül értelmező nép zavargásai közepett valóban a csodával határos azon eredmény, melyet a vármegye községei nemzetőrségeik jelentékeny részének táborba küldésében felmutattak.

Ha oly nemes buzgalommal, erős kötelességérzettel, fáradhatlanul nem tevékenykednek a vármegye tisztviselői, a községek előljáróságai, maga a nép értelmesebb része a hadügyminiszter s vármegye rendeleteinek végrehajtásában, s csak néhány napot késik a táborba szállás: kétségtelenül ujra izgalomba borul a nép, s lehetetlen lett volna leküzdeni az izgalmat s kiinditani a vármegye nemzetőrségét; s talán végkép fel lett volna dulva a vármegye belnyugalma is.

Mindezekre elég okot szolgáltattak volna a hadügyminiszternek a megyéhez intézett rendeletei.

A junius 29-én vett hadügyminiszteri rendelet szerint a vármegyéből mintegy 2—3 ezer nemzetőr volt a makói táborba küldendő. Ezen rendelet alapján indultak el nemzetőreink julius 12-én Makóra. — Julius 13-án ujabb rendeletet intézett a miniszter a vármegyéhez, melyben a junius 29-én kelt rendeletétől eltérőleg az iránt tesz intézkedést, hogy a vármegye összes nemzetőrei Békésen

azonnal gyüljenek össze, s Orosházán, Vásárhelyen, Szegeden, Ludason, Csantavéren, Topolyán keresztül Kis-Hegyesre utnak indulva, ott a Jász-Kun kerületiekkel táborba szálván Ó-Verbász felé előőrsöket állitsanak ki a római sánczokban tanyázó lázongók ellen.«

Ugyancsak julius 13-án egy másik rendeletet is vett a vármegye a hadügyminisztertől, melyben azt irja, hogy »örömmel vette a megye közönségének folyó hó 6-áról 278. sz. a. azon felirását, melynél fogva felszólitása következtében tett intézkedéséről értesiti. Példaképen szolgálhat az a honnak, melynek fiai, ha oly kitünő buzgalommal karolják fel a szent ügyet, nem veszend el; s nagy marad az édes haza, bár törjön ellene ezer veszély s számtalan ellenség. Kövesse a megye elkezdett buzgalmát s lelkesitse elszánt fiait elvérzeni tudni a honért, ha ugy hozná magával az idő, s megtenni mindazt, mit megtettek dicső elődeink, ha a hazát veszély fenyegeté; s ha egykor ujonnan kiderül a béke napja, megjutalmazandja önöket a tett önérzete, megjutalmazandja a megmentett haza elösmerése, hogy mit s mennyit tettek érte Békésmegye lelkes fiai.«

Szerencsére, eme miniszteri rendeletek a nemzetőrségnek táborba szállása után érkeztek a vármegyéhez s némi gondot csak a vármegyét kormányzó másod alispánnak okoztak.

Sajnos, hogy a kormány nemzetőrségünk táborzása alatt is tett oly intézkedéseket, melyek aggodalmat s gyanut keltettek, s a szép lelkesedés lohasztására hatottak.

Kisérjük nemzetőreinket a táborozásban.

Julius 12-én délután 5 óra tájon érkeztek meg Tót-Komlósra a vármegye nemzetőrei. Keresztül haladva a községen a mezőn tábort ütöttek. Őrtüzek gyujtattak fel s azok körül vidám beszélgetésbe merülve tölték az időt éjfélig, midőn Szombathelyi Antal alispán értesité a nemzetőröket, hogy reggel jókor — a miniszteri rendelet értel-

mében Makóra kell sietni, — az őrtüzek körül s a kocsikon ki-ki nyugalomra hajtá fejét.

Napfelköltekor utnak eredt a tábor s néhány órai gyors menet után megérkezett Makóra. — Itt a nemzetőrök már várták a békésmegyeieket s szives üdvözlet után vezették be s szállásolták el őket.

Még ki sem pihenték nemzetőreink az ut fárradalmait, kiadatott a parancs, hogy »Makóról azonnal Nagy-Becskerekre kell menni a garázdálkodó szerbek megfékezésére.«

Békésvármegye nemzetőrsége azon hitben volt, hogy Makón fog táborozni, mint a hogy a hadügyminiszter a vármegyéhez intézett leiratában elrendelé. Megütközést és kedvetlenséget szült tehát azon intézkedés, mely nemzetőreinket Makóról Nagy-Becskerekre rendelé.

Volt is némi oka a nemzetőrségnek az elkedvetlenedésre, mert egyáltalán nem volt támadó fellépésre alkalmas hiányos felfegyverzése, s attól tarthatott, hogy mig Makón feladatának kellően megfelelhet, Nagy-Becskereken menthetlenül elpusztulni fog. Fokozta az elkedvetlenedést azon körülmény is, hogy nem volt a nemzetőrségnek oly katonai parancsnoka, kinek szakértelmére bizhatta volna sorsát. Hiányzott a felette közvetlenül intézkedő katonai hatalom, s ez erejét bizalmát csökkenté ; az elkeseredést növelte azon körülmény is, hogy Csanád- és Csongrád vármegyék nemzetőrsége egyátalán nem mozgósittatott.

Nehéz volt helyzete a vármegye alispánjának s általában a nemzetőrség sorai közt helyt foglalt tisztviselőknek, községi előljáróknak. Őket vádolták, hogy nem voltak őszinték a kiinduláskor, nem tárták fel a helyzetet, a kötelességeket, melyek a megye nemzetőreire várnak.

Midőn mindinkább fenyegetőbb mérvet öltött az elkeseredés, az alispán tanácskozásra hivta össze a nemzetőröket a vármegyeház gyülés termébe. Hosszas tanácskozás után elhatározták nemzetőreink, hogy küldöttség menjen fel

a kormányhoz, s terjessze azt elö, hogy a békésmegyei nemzetőrség a harczra vezér és fegyverek hiányában nem alkalmazható, s ne kényszerittessék Makóról a nagy-becskereki táborba szállani, annyival is inkább, mert ezen táborozás a kikötött három heti tartamon tul terjedne.

El is ment a küldöttség Szabó János vezetése alatt.

Mig a küldöttség Pesten járt, nemzetőreink naponként a makói vásár álláson gyültek össze. Rendezték a zászlóaljakat s fegyver gyakorlatokat tartottak.

Julius 18-án ismét összegyültek nemzetőreink a megyeház gyülés termében, tanácskozandók a felett, hogy a küldöttség eredménytelen eljárása esetén, mit lesznek teendők.

A tanácskozás folyamán az alvidékről menekültek jelentek meg s szivrehatólag ecsetelték azon szomoru eseményeket, melyek az alvidéken legközelebb lefolytak; lefestették azon rémes kegyetlenségeket, melyekkel a lázadók a magyarokat, vagy az azokhoz szitókat kiirtani törekvének, s a pusztulást, mely egyeseket és községeket ért. Leirhatlan a hatás, melyet a menekülők siralmas állapota, szivekig ható szavaik idéztek elő, s a nemes felbuzdulást a vármegye alispánja határtalan lelkesedéssé fokozta. — »Mondja a rágalom nyelve — igy ir az alispán e jelenetről a vármegyéhez — a békésmegyei őrseregre amit akar, én mindig azt fogom állitani, hogy az a haza iránti hűségét fényesen bizonyitotta be, midőn elhatározta egy szivvel-lélekkel, hogy — be sem várva a miniszterhez intézett folyamodás eredményét — Makóról azonnal utnak indult Nagy-Becskerekre.

Megszünt az elkeseredés, az ingadozás s mint az alispán irja, «Békésmegyének őrserege a haza szolgálatára mai napon Makóról oly tömegben indult utnak Becskerek felé, melynél hűségesebbet és nagyobb számút aligha Magyarországnak valamelyik megyéje kiállitand.»

Nem erőltettek utrakelésre senkit; sőt kijelentették, hogy tekintettel a nemzetőrségnek messzebb utra való készületlenségét, gyakorlatlanságát, fegyvertelenségét, de különösen a mutatkozott csüggedést; az igazság és méltányosságra tekintettel, mindaz, ki magában bátorságot, teljes készséget nem érez, vagy otthon dolgát nem a messze eltávozáshoz rendezte, vagy ki egészségét gyengültnek tapasztalja, egy szóval, ki hasznos szolgálatot nem tehet, sőt az egészben csak zavart okozhat — inkább távozzék haza; s daczára ezen kijelentésnek — igen kevés (csabai, gyulai és kétegyházi) nemzetőr kivételével utra keltek mindannyian, s ennél »Békésmegye hűségének, szolgálati készségének e hazában alig leend dicsőbb példája.«

Julius 19-én érkeztek nemzetőreink Nagy-Becskerekre. »Mind lelkes, derék magyar ember — irja a »Kossuth hirlapja.« Legelől a gyulai osztály, köztük Szombathelyi első alispán mint köznemzetőr, azután a Békés városiak, gyönyörü magyarok. Alig helyezők el ezeket, jöttek a gyomaiak, tarcsaiak; 20-án a komlósiak, orosháziak, 21-én az endrődiek, körös-ladányiak, szt.-andrásiak s az egész sárrétiek; Kiss János, Kiss Péter főszolgabirák, a főügyész stb. s az összes megyei tisztség.«

»Hármas lobogókkal, puskákkal, dárdákkal, dsidákkal, vasvilákkal, fejszével fegyverkezve. Vannak ácsaik, zenészeik, tábori papjaik, minden vallásból, s tábori orvosaik. Magokkal készen hoztak 60.000 töltényt, két mázsa lőport és szükséges ólmot. Végre még ez nap érkeztek a szt.-annai és aradi nemzetőrök is. Igy hát Aradmegyéből mintegy 1100 és Békésből 4200 nemzetőr van itt. Soha magasztosabb örömöt nem élveztem, mint midőn ezen hazámfiait láttam. Nem proletáriusok ezek, hanem gazdák, jómódu tehetős emberek. Ámde keserübb érzés sem szoritotta keblemet, mint azon gondolat, ha ezen bátor, de fegyverforgatásban még gyakorlatlan férfiakból csak nehány is

áldozatul esnék a vad csoport dühének! Ily roppant számu emberek elszállásolása nem kis mesterség vala. Az elszökött becskerekiek házait kinyittatták nekik, még a magtárak, iskolák, paplakok is elfoglaltattak, egyedül a templomok még üresek. És bezzeg tett a tömeg látása benyomást, nemcsak a becskereki, de az összes torontáli ráczokra is. Mutatni sem merik ellenszenvöket, sőt magyar vendégeik iránt a legnyájasabbak s megelőző szivességüek.«

Lássuk az alispánnak a becskereki táborból a vármegyéhez irt tudósitását.

»A békési őrsereg, példájára az egész országnak, kiállott azon szolgálatra, mely erejétől telhet, — s jelenleg — julius 21-én — Becskereken van, hova istennek hála szerencsésen érkezett. Talán felesleges emlitenem, hogy habár meglepő volt is ily messze való eltávozásunk, de Makón nem lévén ránk szükség, a miniszteri legelső parancsolat szerint is mellőzhetlen kötelességgé vált az. A becskereki parancsnok Kis Erneszt ezredes örömmel fogadott bennünket, és Becskerek vidékének szánakozásra méltó üldözött magyar és német népe hálától könyesült szemekkel. Sokan emlitették előttem, miként hónapok teltek el, mióta az volt első nyugodt éjszakájok, melyet mégérkezésünkkor szárnyaink alatt töltöttek.

Holnap indul az egész megye őrserege együtt Becskerektől másfél órányira táborba, és jóllehet e tábor a vad ellenség táborától mintegy órányira esik, ez még se töltsön el az otthoniakból félelemmel senkit. Hadat az őrsereggel kezdeni nem fogunk, az ellenség megtörésére sor katonaság fog alkalmaztatni, és mi segitünk, amint csak tőlünk telhetik. Erő van itt elegendő. Népünk szentül hiszi a győzelmet és bátrabb, elszántabb, mint hinni lehetett. Van nem egy, ki alig várja, hogy harczolhasson. Isten megsegit bennünket, és dicső lesz az öntudat, elragadó az öröm, midőn hirdetve leend egyik szélétől az országnak a másik-

kig, hogy Békésmegye az elsők között volt, mely a haza védelmére kiindult, és kiindult oly számmal, melyet tekintve, bizonyosan első és páratlan az egész országban, mely csak megjelenésével is képes az ellenség bátorságát leverni, és lelkesedést önteni a velünk együtt tartozókba.

Mikor Makón megszámoltatott seregünk, kimondhatatlanul aggódtam, mert vontam annyi erőt az otthon maradt mezei munkától, mert kellett annyi vérző szivet hátrahagyni, holott tán kevesebb szám is elég lett volna. Mondhatom soha nyugtalanabb napjaim és óráim nem voltak. Fájdalmamban elmerülve, mindazon keserüséget, mely távozásunkat kisérte, saját lelkemen éreztem égni. Elkábultan dőltem a föld puszta terére, mert nem figyeltem a legforróbb hazafias lelkesedés és buzgalom közepette az értelem hideg szavára is, — hogy megfontoltam volna a következéseket is, — csaknem örömmel láttam távozni több aggokat, — és uraim mi más szemmel látom most a dolgokat, — ismét beteljesedett rajtam ami annyiszor történt, hogy épen az emelt fel, ami azelőtt levert, — éppen az adta vissza tevékenységi erőmet, ami azelőtt felfogadtatá velem, hogy magamat örökre visszavonom. Most látom, mily mondhatlanul üdvös volt a rendelkezés minél nagyobb számmal jönni. Ám hiszen nem tagadhatja senki, hogy a haza bizonyos megmentése, a lehető legnagyobb erőtől függ, attól függ saját életünk megmentése is. — Meglehet, jöhetnek oly körülmények is, hogy ha csak 2000-en volnánk, aggodni tudnék rajta, mért nem vagyunk többen, sőt megvagyok győződve, hogy a 2000 embernek élete csak azért nem lehet koczkára téve, mert 4000-en vagyunk.

Legyenek tehát nyugodtak az otthoniak, mi isten szent nevében a győzőkhöz fogunk számittatni, és veszély nélkül kiállani a sorsnak reánk mért terheit. Oh uraim, ha látnák, az itt lakóknak iszonyu helyzetét, lehetetlen, hogy fel

ne lelkesülne a legpulyább is, — lehetetlen, hogy ön maguk ne áldanák a szivnek azon készségét, mely segitségökre ide vezérlett.

Nincs nekünk egyébb bajunk eddigelé az ut fáradalmain kivül, mint titeket megyénknek szeretteit nélkülözni, s a viszontlátásnak perczekre számitott öröme után való vágyakodás, — még két hetünk van hátra, és e részben hivatalosan jelentem, miszerint Kis Erneszt ezredes urnál abbeli intézkedésünket bejelentettem, hogy két hét mulva távozni fogunk, ki is, habár ellene sok nehézségeket talált, a felváltásba utóbb mégis beleegyezett. Mihez képest tiszti tanácskozást tartottunk, és hogy bizonyos egység legyen az egész megyében abban állapodtunk meg, hogy a felváltás napja a f. évi augusztus 2-ik napja legyen, — nincs tehát egyébb hátra, mint kérni ezennel a megye egyetemét, hogy igéretéhez hiven a felváltásról erélyesen és sikeresen intézkedjék. A mennyiség, melylyel felváltathatunk, kevesebb 2000-nél nem lehet, — azt szükség tehát felosztani és mulhatatlanul kiállitani, ugy, hogy aug. 1-én este Becskereken legyenek. Mi minden jót várunk, hogy a megye és egyesek egyenlően serények lesznek az igazság és kötelesség adóját leróvni.

Az ellenség állásáról és czéljáról itt csak nem oly keveset tudunk, mint otthon. A rácz községek lázadásai folyton harapódznak és a hozzájok nem szegődők elleni boszut rettentő vakmerőséggel üzik, s leginkább felgyujtással gyakorolják. Számra három sánczaikban 40 ezerre becsültetnek. Készületök rosz, de elég gazdag, van puskaporuk, ágyujok elég, lőni egyáltalán nem tudnak, kivált ágyuval, és még sem lehet őket megtámadni, mert igen ügyesen tudták a helyet választani és magokat sánczokkal körül venni. Két-három sáncz köriti őket. A sánczok közei farkasvermekkel telvék s igy a megrohanás teljes lehetetlen. Népei fanatizáltak, egy rész a vallás által, másrész azon

hiedelemben, hogy most van ideje egy rácz országot alakitani. Népe csőcselék és egy jó rész kényszeritve van köztök. A győzelem tehát rajtok, ha sikra jönnének nem lenne nehéz, mind a mellett, hogy a mi kormányunk részéről is vannak hátramaradások. Sem pénz, sem egyebekben nincs kellő provisió, ágyu és gyalogkatonaság éppen hiányzanak. Ágyúnk ebben a táborban van 6, gyalogkatonaság mintegy 1600, lovasság van több mint kellene, és igy alkalmasint ezen fatalis lázadás az ujonczok kiállitása után fog bevégeztetni, addig a nemzetnek végtelen vagyonát fogja emészteni.«

A békésmegyei nemzetőrségnek táborozásáról a kiadott hadi parancsok nyujtanak némi tájékozást.

A julius 21-én kiadott hadiparancs következő volt:

»Az I. zászlóaljnak tanyahelyül Zsigmondfalva, Ecska s Lukácsfalva helységek levén kitüzve, s ottan főparancsnoknak Gaál Sándor őrnagy ur kinevezve, ezennel meghagyom a százados uraknak, hogy ezen zászlóaljjal rögtön Ecskára kiinduljanak, hol a nevezett őrnagy ur beszállitás, őrszolgálat stb. iránt a rendeléseket megteszi. Élelmezés, fuvar stb. iránt sziveskedjenek a százados urak a nemes megyei alispán urhoz járulni. Kis Erneszt ezredes.«

Julius 22-én Kis Ernő ezredeshez tanácskozásra rendeltettek nemzetőreink tisztei s ugyan e napról elrendeltetett, hogy »Lukácsfalván és Zsigmondházán egybevont nemzetőrök száma négy részre osztandó, ezek közül naponta egy rész szolgálatba elő-őrkép kiállitandó, — a jelenleg szolgálatban levő aradmegyei nemzetőröket délután fél hat órakor a békésmegyei nemzetőrök fogják felváltani, mely naponként a kitett órában fog rendesen megtétetni. Ecskán tanyázó békésmegyei őrsereg naponként 4 tiszt urat, 14 tizedest, 18 őrvezetőt és 340 őrvitézt fog kiállitani szolgálatba. Gaál őrnagy.« — A további napiparancsok az egyes századok gyakorlataira vonatkoznak.

Nemzetőrségünk táborzása ezek szerint csak őrszolgá-

latokra, az ellenség szemmeltartására terjedt ki, annak táboraitól csekély távolságra. Ha fényes fegyvertényekkel nem is irta nevét a történelem lapjaira, annyi hatása volt szolgálatainak, hogy »az ellenség az idő alatt mutatni sem merte magát.«

Hogy nemzetőreink hazafiui kötelmeiknek hiven megfeleltek, fényesen tanusitják a hadparancsnokok, s Torontál vármegye közönségének elismerő nyilatkozatai.

Kiss Ernő ezredes a bánsági mozduló had parancsnoka julius 31-én bucsuzott el nemzetőreinktől: »Szeretve tisztelt polgártársak! — Igy hangzanak szavai. — Csak rövid ideig vala szerencsém benneteket lelkes hazámfiai, édes honunk jogait védő seregeim közé olvasni, s már itt a percz, hol válnunk kell. A rendelés int benneteket távozni, s béke árnyalta honotokba, szerető családaitok óhajtva nyilt karjai közé visszatérni. Vezessen a sors szerencsés utakon.

De midőn válnánk, fogadjátok kedves vitéz társaim, e kevés napok alatt eléggé tanusitott, irántunki lelkes részvétetekért, harczias készségtekért, jelesen ti lovag vitéz társak éberségtekért, s mindnyájan rendszerető magatartástokért, legforróbb, legszivesebb hálámat, hazánk s tartományunk nevében, melynek emléke örökösen élni fog. Áldjon meg benneteket a magyarok szent Istene!«

A tiszáninneni nemzetőrség főparancsnoka Hadik Gusztáv aug. 1-én következőket irta a békésmegyei hazafelé induló gyalognemzetőri zászlóaljaknak: »Minek utána a táborból hazafelé indulnak, kötelességemnek tartom önöknek azon fáradságokat megköszönni, melylyel a reájuk bizott végőri szolgálatnak megfeleltek. Reménylem, hogy fáradságunknak szent czélja, édes hazánknak nyugalma elérve leszen és önök kebleikben akkor azon öntudatnak helye leszen, hogy maguk is hűségesen hozzájárultak. Elbucsuzván önöktől magyar kebelből azon óhajtásomat kivántam még hozzáadni: »Éljen a haza! de éljenek a derék békésiek is!«

V.

A FELVÁLTÁS.

Mig nemzetőrségünk a délmagyarországi szerb lázadók elleni táborozásban elismerésre méltóan felelt meg honvédelmi feladatának, a helyzet mindinkább veszélyesebbé vált.

A haza és szabadság dühöngő ellenségeinek ereje folytonosan növekedett.

A felizgatott, félrevezetett nép nagy csoportokban gyült a lázadók zászlói alá s napról-napra szaporitá azok hadait.

S mig harczosaink egyrészről erejök elégtelensége, a hiányos felfegyverkezés, másrészről a főhadparancsnok s egyes dandárnokok hazaellenes magatartása és működése miatt csak védelemre voltak kárhoztatva; a lázadók a legnagyobb erőfeszitéssel készültek a harczra s lázas tevékenységet fejtettek ki seregeik szaporitására, felfegyverzésére s különben is kedvező hadállásaik erődítésére.

A magyar kormány, mely kezdetben nem méltatta komoly figyelemre a lázadók készülődéseit s fészkelődéseiket nem tekinté veszélyeseknek, s nem kisérte éber őrködéssel később sem hazaellenes tevékenységüket, s nem forditott kellő erőt megfékezésükre s a lázadásnak keletkezésében elfojtására: már a táborozás első napjaiban nem ringathatta többé magát azon hitben, hogy a kéz alatt osztrák hatalom s Szerbia által nyiltan is támogatott lázadók megtörhetők s fészkeikből egy hamar kiverhetők lesznek.

Átlátta a kormány, hogy a szerb lázadás sokkal hatalmasabbá, veszélyesebbé fajult, minthogy azt azon csekély erővel, melyet ellenében alkalmazott, megtörni lehessen; átlátta, hogy az óriási területre kiterjedt felkelés elnyomása, sokkal nagyobb s harczra alkalmasabb erőt igényel.

De ama haderőt, melynek müködésétől sikert várni lehetett, elő kellett teremteni, s addig mig a nemzet kiállithatja honvédeit, a nemzetőrségnek védelmi felhasználását a haza érdeke feltétlenül parancsota.

Nem csoda tehát, ha ily körülmények közt, midőn vármegyénknek az ellenség féken tartására táborba szállt nemzetőrsége haza készült, a kormány, a hadparancsnokok s a veszélyben levő vármegyék aggodalomba merültek. — Négyezer erőteljes, lelkesült, habár hiányosan felfegyverzett egyént a harcztérről elbocsájtani felette veszélyesnek tünt fel, s ezt megakadályozni a hadparancsnokoknak érdekében állott, mert tartani lehetett attól, hogy a különben is tulnyomó erővel rendelkező lázadók vérszemet kapva támadólag fognak fellépni s hadainkat szétszórhatják; s nem igen lehetett bizni abban, hogy vármegyénk képes leend hazatérő nemzetőrei helyett ugyanannyit a harcztérre küldeni, vagy egyáltalán a felváltást — a megyében is lábra kapott zavargások miatt — teljesiteni.

Vármegyénk közönsége is felfogta a helyzet veszélyes voltát. Átlátta, hogy erejének minél nagyobb kifejtését a haza érdeke követeli; de érezte azt is, hogy táborba küldött nemzetőrsége a hazatérést joggal kivánhatja, s felváltásukra a vármegyét az adott szó szentsége kötelezi s az elől kitérni lehetetlen.

Óvatosan, a legnagyobb tapintattal s erélylyel inditotta meg tehát ideje korán a mozgalmat a nemzetőrség felváltására.

Gyakoroltatta a honmaradtakat a fegyver forgatásban; előkészitette őket a harczra.

Községről-községre jártak a vármegye küldöttei s élénk szinekkel ecsetelték a lázadók iszonyatos kegyetlenségeit, s pusztitásait. Igyekeztek meggyőzni a népet arról, hogy ha a lázadást engedjük tovább terjedni, s ellenségeinket határaik közzé nem szoritjuk s le nem verjük, betörnek azok vármegyénkbe is s vérbe s lángba fogják boritani azt.

Igy tartatott fenn a lelkesedés, s fokoztatott a vágy megmérközni, harczba szállni a haza ellenségeivel; s igy történhetett meg, hogy táborban levő nemzetőreink felváltása nem látszott nagyobb akadályokba ütközni.

Azon buzgalom, melyet vármegyénk nemzetőrsége tekintélyes részének első alkalommal történt táborba küldésével tanusitott: ismételve is kifejezést nyert a felváltás sikeres keresztül vitelében.

Tanuságot tett ezzel a vármegye tisztikara, a községek előljárósága, hogy a haza veszélyeztetett helyzetét átérezte, szivén viselte a haza érdekeit, s hogy erélyt, fáradhatlan tevékenységet, a vármegye viszonyait figyelmen kivül nem hagyó gondossággal, népünk nyugalmát, érdekeit nem veszélyeztető óvatossággal párositá akkor, midőn táborozó nemzetőreink hazatérhetésére a lehetőséget biztositá, anélkül, hogy a haza védelmére ez által hátrányosan közrehatott volna.

Julius 26-án gyült össze a vármegye állandó bizottmánya, a felváltás módozatainak megállapitása végett; s elhatározta, hogy a felváltásnak, a »tett igérethez, a teher egyenlőség elvéhez, az igazság és méltányossághoz képest,« mulhatlanul meg kell történni, a táborozásra kitüzött három hét elteltével; s ehhez képest minden község »egyrészről a hazafias készség kitüntetésére, másrészről a nagyobb számban rejlő nagyobb biztonságra tekintettel«: ugyanannyi nemzetőrt állitson ki, mennyit első izben kiállitott.

Elrendelte továbbá a közgyülés, hogy minden község a maga nemzetőreit egészen N.-Becskerekig köteles elszál-

litani; s ugy intézni a kiindulást, hogy augusztus elsején este az egész nemzetőrség Haczfelden (másképp Zsombolyán) összejöhessen, s onnan másnap jókor tovább indulván, augusztus másodikán este okvetlenül N.-Becskereken legyen. Intézkedett, hogy a táborban levők ugyanazon szekereken térjenek vissza, melyeken a felváltó csapatok szállittatnak; s hogy a visszatérők fegyvereiket, töltényeiket a felváltóknak számadás terhe mellett átadják, s figyelmeztettek ezek, hogy minden nemzetőr fegyverrel, legalább vasvillával lássa el magát, s a visszatérőknek azokat adják át, hogy haza jövet védelmi eszközökkel rendelkezhessenek.

A felváltó nemzetőr csapatnak vezérlésére polgári biztosul Karassiay István rendeltetett ki, s utasitásul adatott, hogy a vezérletére bizott sereget, »mint julius 31-től számitandó három heti szolgálatra kiindult békési nemzetőrsereg«-et mutassa be a hadparancsnoknak.

A nemzetőrség kiállitására vonatkozó intézkedések megtételére a községi előljárók felelősség terhe mellett utasittattak; feljogosittatván a helyettesités eseteiben, legjobb belátásuk szerint való eljárásra.

Már az első kiindulásnál tapasztaltatott, hogy a vármegye tisztviselőinek, különösen a járási szolgabiráknak a nemzetőrökkel táborba szállása igen kedvező hatást szült; jónak látta a megye közönsége, hogy a tisztikar ez alkalommal is lehetőleg részt vegyen a táborozásban s a másod alispán a tiszti alügyész, egy számvevő és egy csendbiztos kivételével a tisztikar többi tagjait a hivatal terhétől három hétre felmentette s mig a táborban levő számos tisztviselők visszajöhetnek, a közbe eső 5—6 nap alatt semmiféle felakadás ne legyen, főszolgabirónak idősb Farkas Gábor táblabiró, esküdtnek Kis Lajos m. gyulai biró, főjegyzőnek Kállay Ignácz uti és vizi főbiztos s végre rögtön itélő birósági elnökül Virágos Sándor főpénztárnok ideiglenesen kineveztettek.

Jeleztük, hogy a felváltás nagyobb akadályokba nem ütközött; de mindazonáltal merültek fel oly nehézségek egyes községekben, melyeknek leküzdése nem kis mértékben vette igénybe az erélyes fellépést. Egyes községekben a nép szegényebb, értelmetlenebb része törvénysértésekre, a közrend erőszakos felforgatására vetemedett; — de az előljáróság erélyes fellépésével, s az értelmesebb rész az előljáróságot készséggel támogatta, sikerült a zavargókat megfékezni.

A vármegye rendeletéhez képest julius 31-én kiindult a felváltó nemzetőrsereg, s minden nevezetesebb esemény nélkül érkezett meg augusztus másodikán N.-Becskerekre.

Nagy volt az öröm, melylyel megérkezésüket a táborban levő nemzetőreink fogadták, s nem kevésbé örültek a hazafias érzelmü hadparancsnokok, midőn tapasztalták, hogy a felváltó csapat erőteljes vitézekben bővelkedik, — lőfegyverekkel, kardokkal is jobban el van látva; sőt a hadgyakorlatokban is elég jártassággal bir, s »jól esett végig tekinteni a lelkesült, harczra kész seregen;« s kedvezőbb lett a helyzet annyiban, amennyiben az első nemzetőri csapatból igen sokan nem tértek haza, készséggel vállalkozván résztvenni a haza ellenségei leverésében.

Alig hogy a felváltó nemzetőrcsapat táborba szállt, itthon a vármegyében oly események merültek fel, melyek a vármegye közönségének nagy gondot okoztak, s melyek ha a nemzetőrség kiindulását megelőzőleg következnek be, aligha sikerül a felváltás, s lehet, hogy a legnagyobb zavarokat vonják maguk után. — Midőn a táborban levő nemzetőrségünk — a három heti táborozás végének közeledtével megtette a lépéseket a hazatérésre, a hadparancsnokok s a vármegyék a kormányhoz fordultak, hogy a nemzetőrök hazatérését ne engedje meg s a szükséges intézkedéseket tegye meg arra nézve, hogy Békésvármegye nemzetőreit tovább is hagyja a harcztéren.

A hadügyminiszter átlátta a védelmi harczra nézve felette hátrányos következményeit annak, hogy a békési nemzetőrök a tábort elhagyják, s sietett a visszatérés meggátlására rendelkezéseit megtenni.

Mielőtt a hadügyminiszter rendeletét megismernénk, tekintsünk kissé vissza arra, hogy a vármegye miként törekedett a felváltás akadályait elháritani, miként igyekezett a nemzetőrség táborozásának több időre való kiterjesztésére nézve tett lépések eredményét meghiusitani, s nem lesz érdektelen megösmernünk azon okokat sem, a melyek a vármegyét ezen magatartásra kényszeritették.

Már az alispánnak a becskereki táborból küldött tudósitásai sejtetni engedék, hogy a nemzetőrség táborozása legalább hat hétre kiterjesztetni czéloztatott, s midőn a táborozás vége felé járt, a vármegye közönsége arról értesült, hogy a nemzetőrök visszatartására a hadügyminiszternél lépések is tétettek. A vármegye közönsége aggodalmaktól eltelve, sietett felkérni a hadügyminisztert, egyidejüleg azzal, hogy a felváltásra nézve a szükséges intézkedéseket megtette; hogy legyen figyelemmel Békésvármegye nehéz helyzetére, kedvezőtlen viszonyaira s a nemzetőrségnek három hétben meghatározott táborozását hosszabb időre ki ne terjessze, s legyen tekintettel arra, hogy Békésvármegye az első felszólitásra egész lelkesedéssel, a lehetőségig megfeszitett erővel, fegyvertelenségére sem tekintve, készen volt a kivántnál sokkal nagyobb számban azonnal a csatatérre sietni, s ezt tette akkor, mikor szélesen terjedő határain az Isten áldása és a nép munkája után gazdag termés a különben is gyéren létező munkás kezekre nagyon vár, s vegye tudomásul a táborozó nemzetőröknek felváltását s ne akadályozza, hogy azok is a három hét eltelével hazatérhessenek, s mentse fel annak eltelte után a vármegye nemzetőrségét, a táborozás kötelessége alól, s rendelje ki a további hadiszolgálatra más vármegye nemzetőrségét.

A vármegye közönségének ezen kérelme a julius 26-ki közgyülésből akkor terjesztetett fel a hadügyminiszterhez, midőn már a felváltásra vonatkozó határozatok végrehajtása megkezdetett, s midőn már a kiindulást a miniszter válasza többé nem akadályozhatta, — jóllehet, a miniszter egy perczet sem késett, hogy a felváltási határozatok végre ne hajtassanak, — rendelkezését a vármegyéhez leküldeni, — s hogy mily fontosnak tekintette rendeletét igazolni, látszik azon körülmény, hogy az a küllapon látható feljegyzés szerint julius 28-án $^{3}/_{4}2$ órakor indittatott küldött által utnak s 29-én éjfél előtti $^{1}/_{2}12$ órakor az alispánnak kézbesittetett. — Olyankor érkezett tehát a hadügyminiszteri rendelet, mikor még a felváltás elhalasztására a kellő intézkedések nagy erőfeszités mellett megtehetők voltak.

A hadügyminiszter rendelete következő:

»Békésmegye állandó bizottságának e hó 26-án kelt jelentésére, e megye az egész haza előtt hálával ismert lelkesedését egész érdeme szerint köszönettel méltányolva, kénytelen vagyok azon választ küldeni, hogy a táborba szállott nemzetőrség három hét alatti felváltását, az alant felhozott okoknál fogva meg nem engedhetvén, a megye állandó bizottságát arra szóllitsam fel, miszerint a felváltás ideje, legalább még három héttel tovább, azaz összesen hat hétre halasztassék, — a kiindult nemzetőrség gazdászati szükségei pedig a honmaradottak által hazafias kölcsönös kötelességnél fogva végeztessenek. Az ily rövid idő alatti felváltás ellen pedig azért kell tiltakoznom, mivel ez által a kiállás üdvös czélja, azaz a drága hon, minél előbbi megmentése és az alföldi csend és béke helyreállitása ha nem gátoltatik, de fölötte káros hatással halasztatik azért, mivel igy a hadviselés szabad működése akadályoztatik, az ilyetén erő kellő használatát a felváltás majdnem lehetetlenné, a hadvezér terveit, számitásait bizonytalanná

teszi, és ezen felül a szállitási terheket és költségeket a státus finánciája kárára fölötte szaporitja. Nem kétlem, hogy a megye bizottmánya e fontos okoknál fogva mindent elkövetend, hogy a táborozás czélját, a gazdálkodás hátra nem maradásával lehető legjobb módon összhangzásba hozza, és igy a közös jót közös összmunkálat által elősegitendi. Ha pedig az itt felhozott felváltás halasztása semmikép sem lenne eszközölhető, meghagyom és elvárom a megye hazafiságától, hogy a másodszori felváltás hosszabb időre, legalább is hat hétre legyen kitüzve, és ha mit feltenni nem akarok, ez nem volna kivihető, legalább önkéntesek állittassanak hosszabb időre táborba. Budapest, julius 28-án 1848. Mészáros, hadügyminiszter.«

Kétségtelenül igen fontos okokat hozott fel a hadügyminiszter vármegyénkhez intézett ezen rendeletében, s hogy a vármegye közönsége táborban levő nemzetőrsége felváltására vonatkozó határozatait mégis végrehajtotta: bizonynyal nem kevésbé fontos okok parancsolták.

Ezen okokat, melyek a vármegye ez idő szerinti helyzetét, viszonyait érdekesen világitják meg, a vármegye alispánjának majd az állandó bizottmánynak a hadügyminiszterhez intézett felterjesztései részletesen feltüntetik.

Amint a miniszter rendelete leérkezett, az alispán be sem várva az állandó bizottmány összeülését, azonnal felirt a miniszterhez, felsorolta azon akadályokat, melyekbe rendeletének végrehajtása ütközik.

»Hadügyminiszter urnak julius 26-án 469. sz. a. kelt és sürgöny által küldött rendeletét — igy hangzik az alispán felterjesztése — azon időben vettem, midőn már a felváltásra rendelt nemzetőrség indulóban levén, annak sikert szerezni a lent irt okok miatt nem lehetett. Ugyanis az első miniszteri rendelet, melynek értelmében nemzetőrségünk Makóra kiindittatott, semmi időt sem határoz a felváltás iránt, valamint a julius 5-ről kelt s a 28. számu

»Közlöny«-ben kiadott miniszter elnöki rendelet is csak annyit parancsol, hogy a nemzetőrségi szolgálat időről-időre felváltasson; végre hadügyminiszter urnak julius 17-éről 1324. sz. a. kelt s Békésmegyéhez intézett rendelete azt tartalmazza, hogy a felváltás nem előbb, mint négy hét vagy a körülmények szerint kevesebb idő alatt lehetne eszközölhető. — Ezen előre bocsájtottakból tisztán kitünik, hogy a megye a felváltás ideje felett szabadon határozhatott s azt a körülményekhez képest négy hétnél kevesebb időre is tehette.

Átallátom én azt, hogy a gyakori felváltás által akár az ujjabbak gyakorlatlanságát, akár a hadvezér orientátióját tekintve, a hadi szolgálat sok tekintetben akadályoztatik; de más oldalról mindazon akadályokból összesen nem származhat hazánkra nehezebben gyógyitható sérelem, mintha Békésnek népe csak egy pillanatig is alaposan vethetné szemére a rendelkező tisztviselőségnek azt, hogy az őtet megcsalta, — ha pedig akár az első, akár a második rendü nemzetőrség tovább lenne kénytelen a táborban lenni, mint mennyi időre elmenetekor rendeltetett, nem lehetne azt többé meggyőzni arról, hogy ama első rendelet nem volt légyen az urak által előre tudott és kiszámitott biztatás, hitegetés és illetőleg csalás. Ennek pedig kivált megyénkben következései nemcsak odáig terjedhetnek, hogy többé az eként eljárt tisztviselő rendeletének semmi hiedelem nem adatik, hanem azok sokkal messzebb vágók s mondhatni kiszámithatlanok.

Ezeknél fogva minthogy julius 12-én kiindult nemzetőrségünk bizottmányi végzés szerint arról lőn elmenetekor biztositva, hogy csak három hétig maradand oda, — azon felül nemzetőrségünkből a táborból julius 21-éről azon tudositást vettük, miszerint az augusztus 2-án történendő felváltás Kis Erneszt ezredesnek bejelentetvén, ez abban bár eleinte nehézségeket találva, utóbb megegyezett —

nekem önnön felelősségem alatt a már bizottmányi végzés folytában kirendelt és indulóba is volt felváltókat vissza parancsolnom s ez által a táborban levőket tovább is ott hagynom nem lehetett, — bizottmányi ülés tartására pedig átaljában phisicai idő nincs, mert mig e sorokat irom az alatt egy része a felváltóknak indul, más része pedig már el is indult. Utnak kellett tehát inditani a felváltókat, még pedig az eddigi kimondott bizottmányi végzés folytán 3 hétre, mert bizottmányi ülés nélkül én azzal ellenkezőt nem határozhattam, ülést tartanom pedig s ezen ülés végzésének még indulás előtt sikert szereznem, mint említém az idő hiányzott. — — Kelt Gyulán, julius 31-én 1848. Tomcsányi József m. alispán.«

Ezen felterjesztés a nemzetőrség táborozásának hosszabb időre való kiterjesztésének s a felváltás elhalasztásának akadályait személyi, közigazgatási nehézségekkel indokolja, egy pár nap mulva tett felterjesztésében azonban az alispán már oly eseményekről értesiti a hadügyminisztert, melyek felette komoly s megdöbbentő jelenségeknek tekinthetők.

»A hadügymintszteriumnak 469. szám alatt kelt rendeletére Gyuláról azonnal kötelességem szerinti felterjesztést tettem azokról, miknek akkoron még tudományában voltam, — fájdalom, hogy azóta oly dolgok felől vettem értesitést, melyek csalhatatlan jelenséggel mutatják megyénknek a legnagyobb ovatosságot igénylő állapotát.

Vérző szivvel fogok ez állapot leirásához, mert megvagyok győződve, hogy az részint a tulajdon és törvények szentsége feletti hibás fogalmak, részint malitiosus, de ügyesen kezelt bujtogatásnak eredménye, — meg lehet azonban, hogy része lehet ebben a megforditott iránybani működésnek is; de bármint legyen is, — hallgatásom által netán reám háramolható felelősséget magamról elháritani, s az egész dolgot a rendelkező hadügyi miniszterium figyelmébe ajánlani menthetlen kötelességemnek ösmerem.«

A julius 12-én Makóra s onnan tovább rendelt nemzetőrök felváltása aug. 2-ára levén határozva, az odavaló utnak inditás julius 31-ére rendeltetett, s e rendelet sok erőlködések után sikerbe is ment; de miután az első alkalommal táborba indultak, többnyire azokból alakittattak, kik azt szivesen, vagy ha nem szivesen is, de törvény és honszeretet parancsolta kötelesség fogalmánál fogva tették, — az akkoron itthon maradottak serege már kevés kivétellel mind olyanokból állott, kik e nemesebb fogalomtól általhatva nincsenek, s csupán kénytelenségből fogván fegyvert, azzal már elindulásuk előtt még idehaza törvényt tapodólag visszaéltek.

Ugyanis ezen a törvényről hibás fogalommal eltelt fegyveres csoport, mert seregnek alig nevezhető, már elmenetele előtt a törvény rendelkezését semminek sem tartva, fegyveres erőszakkal a velök menetelre kényszeritett sok olyan vagyonos embereket, kik különben a törvény világos szavai szerint vagy koruknál, vagy más tekinteteknél fogva kivétel alá esnek, ilyenek közé tartozik egy érdemes tisztviselő, ki 62 éves és 30 évig a sorkatonaságnál szolgálván, mint huszár tiszt lépett nyugalomra. Voltak esetek, hol vagyonosabb embereket elmenetelre kényszeriteni akarván, távollétükben házaik ablakait és redőnyeit összetörték s szobájukba belövöldöztek, mint az történt Szarvason egyik vagyonosabb polgárral, ki maga és felesége is sulyos betegségben levén, fürdőbe utazni kénytelenek voltak; de ki azonban maga helyett testvérét elküldötte; — s midőn ezt kapitányuk akadályoztatni akarta, azt ütlegekkel fogadták, — ugy hogy az tőlök csak futással menekülhetett. Történt továbbá, hogy előleges rendelkezés végett a szomszéd faluba előre ment egyik szolgabiránk házára fegyveres kézzel rámenvén, feleségének szemére téritették, hogy őket megcsalni akarja, hogy a szolgabiró elbujt, s annak kiadására, feleségét ház rágyujtás-

sal s gyermekeinek felmészárlásával fenyegették. Történt utközben még megyénk kebelében, hogy ürüt hajtó kereskedő nyájából egyet erőszakosan elvettek.

Ezekből átallátni méltóztatik, mily kezek közé jutott a fegyver, mi lön következése az őrsereg erőszakos kirendelésének? s mi leend még ezentul belőle, ha még ujra is rendeltetnének. Nem is azért terjesztem fel tehát e tényeket, hogy azok megtorlása iránt intézkedjen a miniszterium, mert azt amennyiben erőnk engedi, magunk fogjuk előbb idehaza megkisérteni, — hanem azért, hogy ezekből kellő felvilágositást meritve, a hadügyminiszterium őrseregünknek felváltása iránt figyelembe véve a julius 31-én tett felterjesztésemben kimeritett okokat is akként intézkedni méltóztasson, hogy ezen most odarendeltek julius 31-től számitandó 3 hetek alatt, azaz aug. 21-én okvetlenül, még pedig nem Békésmegyeiek által felváltassanak, különben a kihágásoknak ezen nemében megyénk siralmas tapasztalásokon lesz kénytelen keresztül menni, mi reánk nézve borzasztó, de másokra nézve is vészes lehet. Kelt Szarvason, augusztus 4-én 1848. Tomcsányi József m. alispán.«

Az alispánnak ezen felterjesztése meggyőz bennünket arról, hogy nem kis feladat jutott osztályrészül a vármegye tisztviselőinek, s községek előljáróinak a nemzetőrség felváltásának keresztülvitelében, — habár nem terjedt ki az egész vármegyére a felváltásra induló nemzetőr csapatok rakonczátlankodása, s jóformán csak Szarvason öltött az veszélyesebb mérvet, ugy hogy a vármegye alispánjának személyes rendelkezéseit, jelenlétét igényelte a megtámadott rend helyreállitása.

A felmerült zavargások komoly tanácskozása tárgyát képezték a vármegye bizottmányának is. Az augusztus 7-én tartott ülésen az alispán részletes jelentést tett a rendetlenségekről s élénk szinekkel ecsetelte azon veszélyeket, melyek a vármegyét fenyegetik azon esetre, ha a felvál-

tás három hét multán meg nem történhetik, s ha kénytelen leend a vármegye az izgatott, félrevezetett népet felfegyverkezve tartani s ujra táborba küldeni.

Aggodalmat keltett azon körülmény is, hogy a hadügyminiszter az alispán felterjesztéseire nem válaszolt s a vármegye közönsége nem tájékozhatta magát arra nézve, hogy nemzetőrei hazabocsájtatnak-e a kitüzött három hét elteltével s kell-e gondoskodniok felváltatásukról.

Ezen aggodalmaktól ösztönöztetve, a vármegye közönsége ujra felirt a hadügyminiszterhez, sürgetve válaszát az alispáni felterjesztésekre, sőt felterjesztést intézett a miniszterelnökhöz is, kifejtvén azon fontos okokat, melyek gyors intézkedést igényelnek, nehogy a veszély örvényébe sodortassék, a késedelmes, vagy a viszonyoknak meg nem felelő intézkedés által a vármegye.

Nem leend érdektelen, ha a miniszter elnökhöz intézett felterjesztést is megösmerjük.

»A hadügyminiszter urnak — igy hangzik a felirat — folyó évi julius 28-dikáról 469. sz. a. kelt rendeletére másod alispánunknak e tárgyban már julius 31-én 743. sz. a. tett hivatalos felirását pártolólag hazafiui tisztelettel annyival is inkább vagyunk kötelesek észrevételeinket s tekintőleg kérelmeinket felterjeszteni, mennyivel szentebb előttünk a veszélyeztetett haza szent ügye, s minél erősebb meggyőződésünk, hogy ezen kérdés kedvező megoldása megyénk nyugodalmának és békéjének életkérdése is; — ezen oly igen fontos két tekintet az, mi bennünket aggodalmaink leplezetlen előterjesztésére késztet.

Midőn hadügyminiszter urnak felszólitására nemzeti őrseregünk elhagyta tüzhelyeit, ötödfél ezer munkáskéz egy esztendei élelmét takarittatlan hagyta a változó sors bizonytalanságainak kitéve, s ezt azon polgári kötelességérzettől áthatottan, miszerint saját érdekét a hazáénak alárendelni tudta, eltöltött a haza szolgálatában három hetet, meny-

nyire t. i. kirendelve volt, s ezek multával ismét négy ezer által felváltatván, ezek is hasonló feltételek mellett ismét három hétre távoztak megyénkből; — megtett ennélfogva Békésmegye mindent, mi tőle jelenleg kitelt, — teljesitette a haza iránti kötelességeit itthon, teljesitette a táborban oly kötelességek nemeit, melyekhez szokva nem volt, melyek előtte ismeretlenek voltak, és mindezeket buzgósággal teljes erejéből, mint ez Kiss Erneszt ezredes és Hadik Gusztáv főparancsnok kezeink közt levő, s a nevezett vezérek teljes megelégedését nyilvánitó leveleikkel igazoltatik is. — Ha már, mint ezekből kitünik, megyénk őrserege polgári rendeltetésének hiven megfelelt, ha ezt jelenleg is teljesiti : váratlan és meglepő előttünk hadügyminiszter urnak fentebb hivatkozott azon rendelete, mely nemzeti őrségünk szolgálatát hat hétre hosszabbitja meg.

Mi figyelembe véve megyénk állapotát, azon áldozat nagyságát, melyet a megye jelen rendkivüli szorgos munka idejében eddig is már tett, — ugy látjuk, miként Békésmegye e tekintetben mindent teljesitett már, mi tőle telhetett, s mit tőle jogosan kivánni lehetett, — hat hétig folytonosan 4000 embert állitott ki az alsó vidék védelmére, s ennél nagyobb áldozatot most nem nyujthat. Nem önérdek, nem a haza iránti kötelességérzet hiánya, nem semmi egyéb tekintetből szólalunk fel jelenleg, — mert előttünk is legszentebb a haza ügye — de mert, nyiltan kimondjuk, a többször érintett hadügyminiszteri rendelet sikeresitésének szándékával koczkáztatnánk igen sokat; mert a harmadik felváltás csak a legnagyobb kényszerültséggel eszközöltethetnék, holott a kivihetőségnek legkisebb reménye sem forog fenn. — Mindezeknél fogva, és mert a táborba szállitott őrsereg is csak oly feltétel és azon megyei igéret mellett távozott el, hogy 3 hét elteltével mulhatlan visszajöhetend, minden jelen időben — ki-

számithatlan káros következmények kikerülése tekintetéből hazafiui bizalommal kérjük a tisztelt miniszteriumot, hogy miután a megyének minden szolgálati tehetsége kimerülvén, a hadügyminiszteri rendeletnek ezuttal eleget nem tehet, — méltóztassék felhozott okainkat méltányolva, ugy intézkedni, miszerint a becskereki táborban tanyázó őrseregünk más megyebeli őrsereg által váltassék fel; az illető parancsnokokat pedig ezek folytán odautasitani, hogy azokat augusztus hó 22-én túl ne tartóztassák.

Fontos reánk nézve ezen ügy, mert mint már fentebb is emlitők, a megye békéjének életkérdése is, azért bizodalommal fordulunk a tisztelt miniszteriumhoz; mert habár ösmerjük is a vészt, mely hazánk felett tornyosul, ha ösmerjük is a kötelességeket, melyek ily időben minden honpolgárt köteleznek, nem téveszthetjük el szemeink előtt, hogy megyénk népe minden erejéből kifogyván, többet most egyátalában nem tehet.«

Figyelemre méltó okokat hoz fel tovább a felterjesztés kérelmének támogatására.

A vármegye helyzetét, a nép anyagi viszonyait élesen megvilágitva tünteti fel a kormány előtt — s a kép, melyet fest, azt hiszi a vármegye közönsége, kell hogy meghassa s aggodalomba ejthesse a kormányt, rendeletének szigoru fenntartása esetén bekövetkezhető események felett, melyeknek előhirnöke már is jelentkezik a szegény elhagyatott családok pusztulásában. Minden községben napról-napra szaporodik az éhezők száma s azok ellátása nem kevesebb fáradságot, gondot ad az itthon maradottaknak, mint a szolgálat a táborban levőknek.

Kifejti felterjesztésében a vármegye közönsége, hogy a munkás nép a legszorgosabb munka idején hagyta el tüzhelyét s hosszas időn át egyátalán nem kereshetett semmit, hogy családjaik szükségleteit fedezhesse, sőt pénzét költötte el éppen akkor, midőn szerzésre kellett volna minden igyekezetét forditania.

E néptől több személyes szolgálatot követelni lehetetlen, — igy folytatja a vármegye közönsége — s különösen lehetetlen követelni tőle, hogy pénzen fogadott önkéntesek által teljesithesse a haza védelmét, mint ezt a hadügyminiszter rendeletében kivánja. A teheregyenlőség elve arra utal, hogy más vármegyék közönsége is vegyen részt oly mérvben, mint Békésmegye a honvédelem terheiben, s engedtessék ezáltal idő s alkalom e népnek arra, hogy terméseit letakarhassa s ezáltal családjának megélhetését biztosithassa; más vármegyék népe különben is kedvezőbb helyzetben van, amennyiben már a sürgős mezei munkát, terméseik betakaritását, mig Békésmegye népe táborban volt — nyugodtan végezhették.

Felhoz a vármegye közönsége felterjesztésében még egy, a fentebbieknél nem kevésbé figyelemre méltó körülményt.

»Megütközve értesültünk arról, — igy hangzik a felterjesztés — hogy a táborban levő békésmegyei őrseregnek a hadi törvények meghirdettettek s az hadi lábra állittatott. Sajnos lenne, ha azoknak örve alatt, a szigoru törvény rendeleteitől megrettent seregtől oly szolgálat neme kivántatnék, melynek teljesitésére az ily módon mobilizált őrsereg, mint a békési, egyátalában nem képes. Egy vigyázatlan, s a nép jellemét, képességét, figyelembe nem vett parancs, ott a hazának pótolhatlan kárt, itthon pedig még szomorubb következményeket szülhet. Ezt mi, kik jól ösmerjük helyzetünket, — a t. miniszteriumnak azon határozott kijelentéssel vagyunk kötelesek figyelmébe ajánlani, hogy a táborban tanyázó békési őrsereg a jelenleg is nem csekély tartalékszolgálatoknál egyébre már szerkezeténél fogva sem levén alkalmazható, minden egyéb hadi műtételeknél csak a hadvézér kiszámitott terveit semmisitené meg. Tisztelettel kérjük ennélfogva, hogy tudtunkra eddig csak a békési őrseregnek kihirdetett hadi törvények szi-

gora őrseregünkre ne alkalmaztassanak, s az csak oly szolgálatok teljesitésére használtassék, melyeknek hazánk kára nélkül megfelelni képes s melyeket teljes készséggel teljesitene is.«

Nagy aggodalmat keltett a vármegye közönségénél nemzetőrségünknek hadi lábra állitása. Szakadatlanul érkeztek a táborból e miatt a panaszok s a vármegye közönségének volt oka tartani azon veszélytől, mely nemzetőreit fenyegette, jól tudta, hogy ha azok harczba vitetnének, hiányos felfegyverzésük, gyakorlatlanságuk és alkalmas tisztek hiánya miatt — menthetlenül a harcz áldozatai lennének, s mégis a felterjesztés ezen aggodalmát csak halvány szinekkel festi, de nem sorolja fel részletesen a közgyülésen kifejtett okokat, sem az aggodalmak megható nyilvánulásait. Nem emliti fel a vármegye közönsége, hogy nemzetőrsége nincs ellátva harczra alkalmas fegyverekkel, nincsenek alkalmas tisztjei s az egységes hadmüködést biztositó vezérlete, s nem hozza fel a vármegye közönsége más egyéb okait sem felterjesztésében, nehogy azok nyilvánvalóvá lévén, a haza érdekeit veszélyeztessék, — elárulván a létező bajokat ellenségeink előtt, sokkal hatásosabb, sokkal közvetlenebb módon kivánta azokat a kormány tudomására hozni.

A vármegye főispánját, br. Wenckheim Bélát kérte fel aggodalmainak előterjesztésére, kérelmének tolmácsolására.

Igen fontosak lehettek azon okok, melyeket a vármegye közönsége a miniszterelnökhöz intézett felterjesztésében fel nem tárt, s a melyeknek közvetlen tolmácsolására a főispánt kérte fel.

Azt hiszem, nem tévedek, ha ezen okot vármegyénk idegen ajku lakosai között elharapódzott nagymérvü izgatásokban keresem.

Jóllehet az értelmes s hazafias érzelmü nemzetiségekre

az izgatások nagyobb mérvü hatást nem gyakoroltak, a vármegye tisztviselői, a községek elöljárósága képesek voltak azokat ellensulyozni, s hol kitöréssé fajultak, azt elnyomni, de joggal félni lehetett attól, hogy az általánosan tartó féktelenkedések, melylyel a magyarok a nemzetiségek felett kitüntek, s melyek teljesen jóformán az egész honvédelmi harcz alatt kisebb-nagyobb mérvben tartottak: oly erővel találnak kitörni, hogy a közrendet fentartani teljes lehetetlen lesz, sőt a kitörés veszélyét a nép felfegyverzett volta fokozni fogja annyira, hogy a vármegye vér- és lángba fog borittatni.

Az aggodalom szülte aztán azt, hogy a bizottmányi gyülés jóllehet tanácskozásainak a felváltás, a nemzetőrség ügyén kivül más tárgya nem volt, — nem oszlott szét. Együtt ült a vármegye közönsége mindaddig, mig felterjesztésének sorsa, a főispán eljárásának eredménye a gyülés tudomására jut.

A főispán haladéktalanul Pestre utazott s nem késett a kormányelnöknél — miután a hadügyminisztert nem találta Pesten — előterjeszteni a vármegye közönségének felette fontos okokkal támogatott kérelmét.

Kétségtelen, hogy a főispán feladata nem lehetett könnyü.

De alig bizhatta volna a vármegye méltóbb egyénre, mint amilyen Báró Wenckheim Béla volt.

Eljárásának eredménye teljesen kielégithette a vármegyét.

Már augusztus 11-én kelt levelében tudatta, hogy a miniszter elnök méltányolta és helyeselte a felhozott okokat, s megigérte, hogy az ujonnan táborba szállt nemzetőrségnek három hét eltelte után visszajöhetését elrendelni s erről a vármegye közönségét azonnal értesiteni fogja.

Megjegyzi levelében a főispán, hogy a miniszter elnök azon óhajának adott előtte kifejezést, hogy elvárja a vár-

megyétől, a három hét eltelte után — ha csekélyebb számmal is önkéntesek által leendő pótlását a nemzetőrség hiányának, — s hozzá teszi a főispán, hogy a maga részéről is a legczélirányosabbnak tartja 500 jól felfegyverzett önkéntes táborba küldését, mely bizonynyal jobb szolgálatot tesz, mint 3000 erőltetett nemzetőr s meg kell tenni mindent arra nézve, hogy az önkénytesek táborozása kellő sikerrel eszközöltessék.

Csaknem egyidejüleg a főispán levelével érkezett a miniszter elnöknek augusztus 11-én kelt s aug. 15-én érkezett 762. számu leirata, melyben a vármegye felterjesztésére a következőket válaszolja:

»A mint előterjesztésökből érthető, lehetetlennek hiszik most mozgóvá tett nemzetőrségüket felváltani ujonnan kiállitandó nemzetőrséggel, — méltányolva elsorolt okadatolásokat, arra szólitom fel önöket, hogy alakitsanak hát a megyéből egy — vagy 1000 emberből álló zászlóaljat, oly nemzetőrökből, kik önkéntesen ajánlkoznak minden további felváltás nélkül a harcz végeig szolgálni, és ezek képezzék a most kimozditottak fölváltását. Igaz, hazafiui érzelmök, mind annyi biztositék, hogy e tárgyban buzgóan elfognak járni és igy még csak arra figyelmeztetem önöket, hogy tüstént közöljék e tárgyban keletkezendő végzésöket, mind Br. Bechtold altábornagygyal, mind a megyebeli kimozditott nemzetőrségük parancsnokával, a hadügyministerrel s velem, hogy annak értelmében összhangzólag intézkedhessünk.«

Kiterjeszkedik a miniszterelnöki leirat a vármegye felterjesztésének a hadi törvények alkalmazására vonatkozó részére is, — azoknak közzé tételét — igy szól — a körülmények igényelték, de »megnyugtatásukra mondhatom, hogy azok nem oly szigoruak, mint a régi haditörvények, a törvényszék összeállitása, mely felében katonákból áll, magában viseli azon tulajdont, hogy a nép jellemét figyelembe véve tulszigoru fegyelmek ne alkalmaztassanak.«

A miniszter rendeletét aug. 19-én tartott ülésében vette tárgyalás alá a vármegye közönsége s az eredményről sietett a miniszter elnököt értesiteni, előterjesztvén, hogy »azon felhivására, mely szerint megyénkből mintegy 1000 önkéntes nemzetőrből álló zászlóalj alakittassék, mely minden további felváltás nélkül a harcz végeig szolgáljon, habár teljes meggyőződésünk szerint Békésmegye e részben hazafiui kötelességének eleget tett is, — e mai napon megtettük a szükséges lépéseket, s hogy meg legyen kisértve minden, a sikert inkább biztositó eszköz, elhatároztuk a fentebbi feltétel alatt ajánlkozó önkényteseknek naponkint a kincstár által fizetni szokott 8 krnyi napidiját részünkről még 16 ezüst krokkal pótolni, s magunkra vállaltuk ezen felül még a csatában netalán elvérzendő szegényebb sorsu önkénytesek családaik felőli gondoskodást is.»

Ezzel tehát megoldást nyert azon fontos kérdés, mely a vármegye közönségének oly sok nyugtalanságra, s aggodalomra szolgáltatott okot.

Lássuk a másod izben táborba szállt nemzetőreink viszonyait.

Alig érkeztek meg a táborba, kitünt, hogy ezen csapat sokkal kevésbé alkalmas hadi szolgálat teljesitésére mint az, melyet felváltott.

A nyugtalanság, hon maradt családjaik sorsa felett — ellepte őket, s igen sokan haza szándékoztak térni, már a táborozás első napjaiban. A nemzetőri tisztek csak nagy erőfeszitéssel voltak képesek őket vissza tartani.

Természetesen ezen helyzetben a nemzetőrség sorai között a fegyelem meglazult s a tisztek különösen megvoltak akadva, hogy a hadi törvények szigorának alkalmazása nélkül, féken tartsák a zajongókat. — Nem csekély mértékben hatott a különben is izgatott kedélyekre azon, mindjárt az első napokban elterjedt hir, hogy a nemzetőrök harczba fognak vitetni. E hir midőn fokozta az iz-

galmat, félelmet is terjesztett s napról napra többen kivánták oda hagyni a tábort, s a parancsnokok folytonos zaklatásnak voltak kitéve, hogy tegyenek sürgősen a vármegye közönségénél lépéseket családjaik megélhetésének biztositása végett. A zaklatásnak engedve Tomcsányi Károly ideiglenes őrnagy, a békési nemzetőrség parancsnoka augusztus 5-én Zsigmondfalváról a vármegye közönségéhez megkeresést intézett, melyben felhivja a megye közönségét, hogy vizsgálatot tartson, s annak eredményéhez képest a szegény nemzetőrök családjai gyámolitásáról gondoskodjék.

A miniszter elnök érintett rendeletére főképen a vármegye felterjesztése szolgáltatott okot, de kétségtelenül a táborból vett tudositások is hatottak arra, hogy e hadi szolgálatra alkalmatlan sereg, mely hátráltatta a többiek működését is, felmentessék a további táborozás kötelezettsége alól.

Nemzetőreink tábori szolgálatairól figyelemreméltót fel nem jegyezhetünk.

Azon feladatnak, melyet tőlük gyakorlatlanságuk, hiányos felfegyverkezésük mellett meg is várni lehetett: ugy ahogy megfeleltek. — De fel kell emlitenünk rólok egy sajnos eseményt, mely arról tesz tanuságot, hogy e nemzetőrcsapat valóban fegyelmezetlen s oly összeszedett nép volt, — mely, a hol szerét tehette, nem rettent vissza a legnagyobb kihágásoktól sem.

A mácsai esküdt, Meczner Ferencznek, Aradmegye alispánjához tett jelentése szerint, a táborból visszajövet, Kurticson vonult keresztül a nemzetőrség egy csapatja, s minthogy minden vezérlet nélkül egyedül magukra hagyatva voltak, utközben a legnagyobb rendetlenségben árkon — bokron keresztül törtek, s legázolták a veteményeket, folytonos lövöldözések közt a kurticsi halomra értek. Itt egy kurticsi lakossal találkoztak, kinek kocsija dinnyével megrakva volt, megtámadták, s a dinnyét elakarták tőle venni; a sze-

gény embert, midőn kocsijáról levonszolták s menekülni akart, kegyetlenül megverték, ugy hogy eszméletlenül rogyott le lovai közé. Annyira elkinozták, hogy életben maradásához reményt sem kötöttek.

S még ez nem volt elég, a rendetlenségeket tovább is folytatták. Bementek Kurticsra, — folytonos lövöldözésükkel rettegésben tartották a megfélemlitett lakosokat, sőt lövöldözéseik által egy házat is felgyujtottak.

Ezen kihágások méltán sujthatók szigoru elitéléssel, annyival is inkább, mert e vidék elkeseredett népe a később táborba szállt s haza térő nemzetőreinken vett véres bosszut.

VI.

Az önkéntesek.

Kedvezően hatott a vármegye közönségére a miniszter elnöknek azon rendelete, melyben — méltányolva a vármegye által felhozott fontos okokat — megengedi, hogy nemzetőreink a táborból felváltás nélkül hazatérhessenek.

De aggodalmat keltett azon felhivás, hogy a vármegye a harcz végéig szolgáló önkéntes hadcsapatokat küldjön a harcztérre; mert a »tábori szolgálat miatt magát tulterheltnek s mintegy szándékosan nyomottnak hitte.«

Nem is késett a vármegye közönsége aggodalmainak kifejezést adni, s kérni a kormányt, hogy a hadi szolgálat terheit a méltányosság és igazság elveinek megfelelően ossza fel. -- »Sokkal nagyobb buzgalommal s készséggel vesz részt Békésvármegye közönsége a honvédelem terheiből, ha tapasztalja, hogy más vármegyék is hasonló mértékben teljesitendik hazafiui kötelességeiket.«

A kormány, egyrészről a vármegye aggodalmai s kérelmére tekintettel, másrészről »miután a tapasztalás a nemzetőrseregek összes kimozditását czélszerütlennek mutatta, mert ez által nem csak hogy sok munkás kéz elvonatik szokott foglalatosságaitól, de számos családfő, beteges, gyenge egyén is jelen meg a csatatéren, kik részint viszonyaik, részint testalkatásuk miatt hosszasabb háborui szolgálatra alkalmatlanok, s a gyakortai felváltást épen

akkor teszik szükségessé, mikor már a nagyobb rész a hosszabb táborzás által a hadi szolgálatra alkalmas lett volna; ide járul még a tetemes költség, mely a felváltások véghez viteléhez szükséges; elhatározta, hogy ezentul nem fogja a hatóságoktól a nemzetőrsereget minden egyéni kivétel nélkül kimozditani; rendeli tehát, — tekintve hazánk vészteljes helyzetét, melynél fogva nagy haderőt a lehető legrövidebb idő alatt kifejteni mulhatlanul szükséges, hogy minden megyék, városok, kerületek, egyszóval minden törvényhatóságok mindjárt, amint ezen rendeletet veszik, vagy a »Közlöny«, vagy más hirlap utján olvassák, egy nemzetőrökből álló hadierőt teremtsenek, mely önkéntesen ajánlkozó, erős, egészséges egyénekből legyen alkotva, kik kötelezvék mindaddig, mig a harcz tart, vagy a haza szolgálatjukat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat.«

A vármegye közönségére ezen kormányrendelet megnyugtatólag hatott, s a táborban levő nemzetőreink még vissza sem tértek, már a legnagyobb buzgalommal igyekezett megfelelni azon feladatnak, melynek sikeres megoldását a kormány a nemzet honszeretetétől joggal várhatta.

Augusztus 19-én összeült az állandóbizottmány, s az önkéntesek kiállitására következő határozatokat hozott.

— — -- »Azon felhivást illetőleg, hogy e megyéből mintegy 1000 önkéntes nemzetőrökből álló zászlóalj alakittassék, mely minden további felváltás nélkül a harcz végéig szolgáljon — habár teljes meggyőződése is a bizottmánynak, miként Békésmegye tehetségéhez képest honpolgári kötelességének eddig is megfelelt, — nehogy hazánk jelen aggasztó körülményei közt bármi tekintetben is mulasztás történjék, legelső teendőjének ismeri mindent, mi a kivánt sikert bármi részben is biztositathatná megkisérteni; minek folytán azon 1000 önkéntesnek kiállitása ezennel el-

rendeltetik, s hogy annál biztosabban megtörténhessék — az önkéntes ajánlkozásra nagyobb ösztönt adandó, a bizottmány eddig is már a megye részéről tett áldozatok mellett elhatározza: minden önkéntesnek a kincstár által rendesen fizetni szokott 8 ezüst krnyi napi dijt részéről kétszer annyival, vagyis 16 ezüst krral pótolni. De hogy ezen határozat, s tekintőleg ezen igéretet teljesithesse, miután a megyei pénztárak mostani ereje ezen tetemes kiadást fedezni egyátalán nem képes, egy uj kivetésnél pedig, mint az összeirás s fizetési kulcs kidolgozása, ugy a beszedés és egyébb tekintetek oly nehézségekkel s oly sok idővel vannak összekötve, hogy miattok az egész ügy kivitele hosszabb ideig függőben tartatnék, legczélszerübbnek látja hatos kamat mellett 12 ezer ezüst frtnyi kölcsön felvételét elhatározni, minek folytán a következők rendeltetnek:

A) A kölcsönre nézve:

1. Békésmegye által hatos kamat mellett 12 ezer pengő frtnyi kölcsön lesz felveendő oly kötelezéssel, hogy azon összeg a jövő 1848—49. évi házi adó rovatába foglaltatni, s más, a közteherviselés elvei szerint készült uj kulcs szerint kivettetvén, hova előbb beszedetni, s az illető hitelezőknek kamatostul visszafizettetni fog.

2. Megbizatik az alispáni hivatal és mindnyája szolgabirák, hogy azon összegnek, vagy a mennyire egyesektől telik, kisebb mennyiségeknek előlegezésére szólitsanak fel a fentebbiek értelmében minden tehetősebbeket, időt nem vesztve haladéktalan, — siker esetében pedig tegyenek jelentést azonnal az alispáni hivatalnak, mint a megye főpénztárnokának is, ki

3. A kölcsönül ajánlott összegeknek felvételére, ugy az ezekről szóló ideiglenes kötelezvényeknek aláirására is ezennel felhatalmaztatik. Végre

4. Tudtul lesz adandó, hogy ezen kölcsönökről a kötelezvények megyei hiteles pecsét alatt fognak kiadatni

s a főpénztárnok által adott ideiglenes nyugtatványok ezekkel felcseréltetni.

B) Az önkéntesek kiállitását illetőleg:

1. A községek saját költségükön azonnal megindítandó toborzással siessenek a miniszteri rendeletnek minél fényesebb sikert eszközölni; — a lelkészeket pedig szólitsák fel az illető szolgabirák, hogy szószékből buzditással, magyarázattal tehetségük szerint mozditsák elő ők is a haza megmentésére czélzó ezen törekvést.

2. Amennyiben pedig e bizottmány meggyőződése szerint egyedül nemzetőrökből a kivánt szám ki nem telnék, elfogadandók oly ajánlkozók is, kik különben a nemzetőrség soraiban nem foglaltatnak, mulhatlan feltétel levén minden ajánlkozó egyénnél, erős, egészséges testalkat és becsületesség, — erre tehát figyelem forditandó.

3. Meghirdetendő lesz:

a) Hogy az ajánlkozók kötelezettsége a harcz végéig, vagy mig a haza szolgálatukat igényelni fogja — tart; — megjegyeztetven, hogy ezen idő alatt a honvédsereggel egyenlő haditörvények alá fognak tartozni.

b) Hogy a megye minden önkéntesnek a kincstár által fizetni szokott 8 ezüst krnyi napidiját, kétszerannyival mint már fentebb emlitve volt — vagyis 16 ezüst krral pótolandja, ugy hogy e szerint naponként 24 ezüst krnyi összeget szedend, itt ismét az lesz megemlitendő, hogy a tisztek, minthogy azok a kincstártól elegendőleg dijazvák, ezen pótlékban nem részesülvén, az egyenlőn csak az őrmestertől lefelé fog fizettetni s a megyéből kiindulás napjától számittatni.

c) Méltányolva az önkéntesen ajánlkozóknak hazájuk iránti nemes lelkesedését, meghirdetendő lesz a bizottmánynak azon határozata is, miszerint a harczban netalán elesettek özvegyei és árváiról, ha szegények, a megye fog gondoskodni; nagyobb ösztönt óhajtván adni azoknak, ki-

ket különben családjuk jövendője iránti aggodalom tartóztatna vissza.

4. A kiállitás vezérletére központi biztosnak Bogyó János főügyész neveztetik, nekie lévén időnként beadandó az ajánlkozó önkéntesek névjegyzéke is, melyekből ha kitünnék, hogy egy századhoz a megkivántató szám már együtt van, azok beoktatás végett — de minden esetre az alispáni hivatalnak előleges beleegyezésével — Gyulára fogja berendeltetni, hol a fegyverzés, beoktatás és tartás iránt szükséges intézkedések az alispáni hivatalt illetendik, — ezuttal eleve lesz tudatandó az önkéntesekkel az is, hogy mig gyakorlat végett a megyében fognak tartózkodni, a kenyéren kivül csak 8 ezüst krnyi dijat huzandnak.

5. A már összeállitott századokhoz tiszteket maga a bizottmány fog nevezni, e szerint azok, kik tisztséget elnyerni óhajtnak, jelentsék magukat előre a központi biztosnál, a főparancsnok kijelölése a már alakult századok meghallgatásával később fog a miniszteriumnak felterjesztetni.

6. A felfegyverzést illetőleg: szedjék össze a fentebbi rendelet értelmében mindnyája szolgabirák a járásaikban találtató fegyvereket nyugtatvány mellett, eltérvén azon korábbi rendelettől, hogy a hol csak egy van, az az összeirásból kihagyassék.

7. Eszközöltessék a kiállitás a lehető legrövidebb idő alatt; a veszélyeztetett haza szent nevében ez ügyben minden illetőktől hazafiui lankadatlan eljárást, buzgóságot vár és követel a bizottmány.

Végre miután a megyének több ezerre menő kész töltényei a táborban levő őrseregnél jelenleg is kiosztva vannak, elnökileg fog polgári biztos Karassiay István azoknak beszedésére és Gyulára leendő szállitására utasittatni.«

Ezen határozatok tanuskodnak arról, hogy a vármegye közönsége hazafias buzgalommal törekedett az önkéntes hadcsapatok előteremtésére.

Nem riadt vissza azon nehézségektől, melyek a sikernek kétségtelenül utjában állottak.

Igyekezett elháritani az akadályokat, előteremteni az eszközöket, hogy megfeleljen azon bizalomnak s várakozásnak, melyet a miniszteri rendelet oly szépen fejez ki: »hazánkfiai buzgó honszeretete, ügyünk igazsága és szentsége biztositanak, hogy az előljáróságok törekedni fognak e rendeletnek fényes sikert szerezni és hogy számos polgártársunk kész lesz vérével, életével védeni szabadságunkat, függetlenségünket és a magyar szent korona jogait.«

Lássuk minő eredménynyel oldották meg feladataikat azok, kikre a bizalom oly fontos kötelezettségeket ruházott.

Vármegyénkben a szabadságharcz folyama alatt a lelkészek elismerésre méltó tevékenységet fejtettek ki, a nép hazafiui érzületének istápolásában; hiven, buzgalommal szolgálták a hazaszeretet oltárát; szították, fentartották a lelkesedés tüzét.

Midőn megtámadtatott hazánk s szabadságunk, — s az ellenség leverésére fegyveres erőt kellett szervezni : derék lelkészeink nem késtek a hatóság támogatására erejöket, befolyásukat felajánlani. Fegyvert ragadtak s a nemzetőrök, honvédek sorai közt siettek a haza védelmére.

Lelkesitették a csüggedőket, bátoritották a félénkeket s együtt szenvedték a fáradalmakat hiveikkel a harcztéren; — itthon pedig, midőn a félrevezetett nép összezavarta a jogok s kötelességek fogalmait, — s törvényt és rendet bonta : a háborgó kedélyek lecsillapitásában, a félrevezetett tévelygők jóutra téritésében fejtettek ki fáradhatlan tevékenységet.

Hogy az önkéntesek toborzása is oly váratlanul szép eredménynyel vette kezdetét, főképen a lelkészek buzgalmának köszönhető. Lelkesedéssel hirdették a szabadság s hon szeretet szent igéit egyházaikban, — s intették a népet a haza iránti kötelességek hű teljesitésére.

Alig egy pár nap alatt százakra növekedett az önkéntesek száma; s hogy a kormány által kivánt szám még sem volt kiállitható, nem a lelkesedés hiányában találja okát.

A vármegye tisztviselői, a községek elöljárósága a legnagyobb buzgalommal igyekeztek a toborzást minél kedvezőbb eredménynyel végrehajtani.

A lelkesités minden eszközét felhasználtak arra, hogy az ifjuság minél nagyobb számmal csoportosuljon a zászlók alá.

Muzsika szó mellett, daliás legények, s legtöbb helyen az elöljáróság is zászlókkal utczáról-utczára jártak, s énekelték a toborzó dalt, melyet a vármegye főjegyzője irt, — s a vármegye kinyomatván, minden községben szétosztatott.

Ösmerjük meg a dalt:

Békési toborzó.

Ezen nótára: „Hortobágyi pusztán fú a szél“
vagy:
„Akkor szép az erdő mikor zöld.“

Sötét az ég, dúl már a vihar,
Veszélyben van a hon, — a magyar,
Gaz pártütők' veszett csordája
Romlásunk' már régen munkálja.

Hóha megállj! — nem megy ez tovább,
A magyar faj tán nem délibáb,
Vér, nem savó, foly még eribe',
Fegyvert ragad vitéz kezibe.

Öl, vág vele, mint az oroszlán,
Megmutatja: hogy úr e hazán. —
Ide pajtás a zászló alá! —
Három szinét a nemzet adá.

Magyar haza, magyar katona
Magyar ruha, beh szép lessz rajta!

Magyar tisztség, magyar vezérszó,
Nem kell itt a tokhencz Comandó.

Ne szólj többet vérem barátom;
Éltem a hazámért elszánom!
Itt a kezem, — most irjanak be,
Fegyvert ide, hadd megyek tüzbe! —

Szakál Lajos.

Ha a vármegye képes lett volna az önkéntesek fizetésére s felruházására nézve tett igéretét beváltani, kétségtelenül kiállitható lett volna a kormány által kivánt 1000 önkéntes; de miután pénzzel nem rendelkezett, a kölcsön venni szándékolt 12000 frtból pedig alig voltak a szolgabirák képesek 5—6 ezer forintot összeszedni, s előrelátható volt, hogy azon összeg, mely az önkéntesek fizetésére s felruházására szükséges, megszerezhető nem is leend: kénytelen volt a nagy lelkesedéssel meginditott toborzást korlátozni, nem akarván mindjárt kezdetben zavarokat s kellemetlenségeket előidézni, — később pedig a viszonyok akként változtak, önkénteseket nagyobb számban kiállitani már nem lehetett.

Midőn látta a toborzást vezető alispán, hogy az önkéntesek száma naponként szaporodik, s ellátásuk s felszerelésükre szükséges pénz összeget okvetlenül kell teremteni, ha az eddigi eredményt is koczkáztatni nem akarják: szept. 1-ére az állandó bizottmányt közgyülésre hivta egybe s feltárván a helyzet válságos voltát, a nehézségek elháritása felett való tanácskozásra s intézkedésre hivta fel.

A vármegye közönsége, mig egyrészről örömmel vette tudomásul azt, hogy a haza veszélyeztetett helyzete a nép lelkesedését oly elismerésre méltóan kelté fel, s a honszeretet oly nagy számmal vezérli a vármegye lelkes ifjuságát az önkéntesek zászlója alá; másrészről aggodalommal telt el, hogy az alig egy pár nap alatt is már a »több száz főre« szaporodott az önkénteseknek fegyverrel s ru-

hával leendő felszerelését, dijaik fizetését eszközölni képes alig leend. Hosszas tanácskozás után, midőn semmi alkalmas módot nem talált a bizottmány, elhatározta, hogy a kormányhoz fog kölcsönért folyamodni, s tekintettel az önkéntesek nagy számára 32000 frtnyi összeget fog felvenni, jelzett szükségletek fedezésére, mely kölcsönt az $184^{8}/_{9}$. évi házi adóval fogja fedezni, meghatalmazást adván Tomcsányi József m. alispánnak a kölcsön kieszközlésére és felvételére. »Mi Békésvármegye egyeteme nevében és képében eljáró állandó-bizottmány — igy hangzik az igen érdekes meghatalmazás — jelen levelünkkel tudtul adjuk mindennek kit illet, hogy mi mai alólirt napon tartatott népes ülésünkben a haza java és biztos fennmaradhatása felett együtt ülve tanácskozván, — s veszélyben forgó kedves magyar hazánknak védelmére egy a háboru bevégzéséig szolgálandó mozgó nemzetőrségi önkéntes csapatot zsolddal, ruházával és fegyverrel ellátott szolgálatra alkalmast óhajtván kiállitani, s mielőbb rendeltetése helyére utnak is inditani, — közmegállapodásunkból megbiztuk, felhatalmaztuk Tomcsányi József másod alispánunkat, hogy lehető legnagyobb időnyeréssel Pestre felutazván, — a zsold, fegyver és ruházatra szükséges s általunk másként ki nem teremthető költségekre 32, azaz harminczkétezer ezüst frtot a magyar nemzeti miniszteriumtól, vagy ha itt nyerni szerencsés nem lehetne, bármely intézettől vagy egyes tehetősektől megyénk nevében 6 száztóli kamatra egy évre kölcsön felvehessen oly feltétel alatt, hogy ezen tőke és kamatjai az $184^{8}/_{9}$. évi házi adó rovatában lesznek kivetendők, adóképpen behajtandók — s pontosan visszafizetendők, — igérvén és fogadván, hogy mindazt, mit e meghatalmazásunk erejével, — annak visszahozásáig — nevezett teljhatalmu biztosunk a reábizott dologban teend és végezend, magunk tettének ismerendjük, helyben hagyandjuk, elfogadandjuk.

Minek teljes hitelére és erejére kiadjuk ezen megyénk hiteles pecsétjével megerősitett meghatalmazó levelünket, — a rend és igazság ugy hozván magával. Kelt az 1848. évi szept. 1-sö napján Gyulán tartatott állandó bizottmányi ülésünkből.« —

Tomcsányi József alispán sietett megbizatásának eleget tenni. Még a közgyülés folyama alatt Pestre indult.

Mindenek előtt gr. Battyány Lajos kormányelnökhöz ment s előterjesztette, hogy »Békésvármegye a leghazafiasabb igyekezettel ohajt eleget tenni rendeleteinek s nem késett annak idejében rögtön intézkedni, hogy az önkéntes nemzetőrségi csapatok összetoborztatván, az a harcz bevégzéséig veszélyüldözte hazánknak védelmére kitelhető szolgálatát majdan hiven teljesithesse« előadta, hogy a »toborzás folyik s örömmel jelezheti a kedvező sikert, mert már is több százan vannak alkalmas egyének besorozva, kik a hadi gyakorlatokra szorgalmasan oktattatnak; azonban a legszebb erő is zsold, fegyver, ruha nélkül haszonvehetetlen lévén, a had folytatásra az alakitandó csapatot mind ezekkel ellátni elhatározta a vármegye közönsége; de miután a szükséges pénzösszegnek a vármegyében kölcsön utján megkisérlett összeszedése nem sikerült, s azt adó utján beszedni is lehetetlen, kéri a kormányt, segitsen a vármegye szorongatott helyzetén s adjon fegyvert az önkéntesek számára visszaszolgáltatás vagy megtérités kötelessége mellett, s részesitse a vármegyét 32 ezer forint kölcsönben, melyet a jövő év folyamán esedékes kamataival visszafizetni fog.

Az alispán kérelmét Br. Wenckheim Béla főispán is hathatósan támogatta, s a miniszterelnök szives készséggel igérte meg, hogy a vármegye kivánságát teljesiteni — amennyiben a viszonyok engedik — a kormány kötelességének ismerendi s utasitotta az alispánt, Kossuth Lajos pénzügyminiszternek a 32 ezer frt kölcsönt illetőleg terjessze elő kérelmét.

Az alispán haladéktalanul a pénzügyminiszterhez ment, s mint a miniszterelnöknél, előadta a vármegye kérelmét. A pénzügyminiszter határozott választ nem adhatott s kivánta a kérelemnek irásban előterjesztését.

Az alispán buzgó fáradozását nem koronázta siker.

A pénzügyminiszter már szeptember 8-án értesitette a kérvényre sajátkezüleg irt határozatával, hogy »bármenynyire méltányolom is Békésmegyének hazafiui készségét, az ország költségei azonban szeptember hónapban annyira növekedtek, a közjövedelmek ellenben (semmi uj kutforrás nem levén még törvény által nyitva), annyira megfogyatkoztak, miszerint az ország kincstárának jelen állapotában azon reménynél egyebet nem nyujthatok, hogy október hónap közepén a megye kérelme teljesithető lesz, de hamarább nem.«

Hasonló értelemben irt a miniszterelnök szeptember 10-én a vármegye közönségéhez, fegyverek kiszolgáltatását azonban megigérte.

A derék alispán nem esett kétségbe a nem remélt eredmény felett. — Az akadályok nem bénitották meg tetterejét.

Hazafiui kötelességének tekinté az önkéntesek kiállitását az e czélra szükséges pénzösszeg előteremtésével biztositani.

A legnagyobb buzgalommal járt utánna, hogy kölcsönt szerezzen, de fáradalmainak még sem lett meg a kivánt eredménye. — Nem kapott pénzt sehol.

Vissza akart térni, fájlalva, hogy Békésvármegye a legjobb akarat mellett sem lehet képes hazafiui kötelességének teljesitésére, — nem tudván nagy fáradsággal összetoborzott önkénteseit felszerelni s zsolddal ellátni. Fájlalta, fáradozásainak sikertelenségét, mert jól tudta, hogy a vármegye, — ha csak néhány napra is nem fizeti ki — különösen a szegényebb sorsuak zsoldjait, azokat táborba küldeni lehetetlen, s az önkéntesek csapata szét fog oszlani.

Ujra megkisérlé tehát a kölcsön szerzést, midőn már csaknem reményét veszté, fordult Boczkó Dánielhez — ki a szabadságharcz alatt hazafiui érzületének, áldozatkészségének s hősies vitézségének oly sok tanujelét adá.

Boczkó Dániel a legnagyobb készséggel nyujtott kölcsönt. Azonnal átadott az alispánnak 3000 ezüst frtot s »a szent czélra adott pénztől kamatot sem kivánt.

Ezen összeggel, valamint a később Gyulán, Orosházán s T.-Komlóson gyüjtött 2—3 ezer forinttal biztositva lett az önkéntesek szervezése, — kik látván a vármegye szorongatott helyzetét, azon fáradhatlan tevékenységét, melyet a vármegye közönsége kötelességének teljesitésében kifejtett, — eltelve hazafias lelkesedéssel, a szervezés nehézségeit megkönnyiteni, a táborba szállást lehetővé tenni elismerésre méltóan igyekeztek.

Nem lehetett azonban ily körülmények közt a toborzást folytatni.

A vármegye közönsége azt tekinté legfőbb feladatának, hogy a legalább már összetoborzottakat megtarthassa s táborba küldhesse.

Nem sokan voltak. Két század alakittatott 387 egyénnel. — A toborzó biztosnak szeptember 13-áról kelt jelentése szerint Békésről 54, M.-Gyuláról 48, Szarvasról 42, M.-Berényből 30, Orosházáról 28, T.-Komlósról 23, Csabáról 19, Gyomáról 19, K.-Ladányból 19, F.-Gyarmatról 19, N.-Gyuláról 16, Öcsödről 16, Endrődről 15, Dobozról 13, K.-Tarcsáról 10, Sz.-Andrásról 8, Vésztőről 4, Kétegyházáról 4 önkéntes vállalkozott a haza védelmére, csak Szeghalom s Gy.-Vári községekben nem hatott senkire, hogy »a haza veszélyben van.«

Önkénteseink szervezése körül felmerült nehézségek hű képét tünteti fel a vármegye közönségének szeptember 14-én tartott közgyülésében hozott határozata.

Meggyőződhetünk ebből, hogy mily lelkiismeretes buz-

galommal törekedett a vármegye közönsége kiállitani, szervezni önkéntes csapatait s biztositani azok hadi szolgálatát a harcz végeig.

A határozat következő:

Az alispáni jelentésnél .//· alatt eredetben látható pénzügyminiszteri hátirásban azon remény nyujtatván: hogy a f. év október közepén a megyének 32,000 pengő forintnyi kölcsön-adás iránt kérelme teljesithető lesz, — másfelöl azon 3000 pengő forint, melyet Boczkó Dániel e megye által méltó elismeréssel s köszönettel fogadott hazafias szivességéből 1849-ik évi ápril 1-sö napjáig a megyének kölcsön adott kamat nélkül, a zsold pótlékok fizetésére október 15-ig csak nem egészen elegendő lévén, — s ezen kivül még a központi szolgabiró jelentése szerint is Gyulán egyes tehetősektől, már előre adott biztató szavak után, — mintegy ezer ezüst forintnyi kölcsönre kilátás lévén — mindezekhez képest a veszélyben forgó haza szolgálatárai készség tiszta ösztönéből, — siet a bizottmány elhatározni: hogy a toborzó biztos jelentése szerint maig 387 főből álló s két századra feloszlott önkéntes nemzetőrségi csapat folyó hó 16-án a miniszterelnök által kijelölt gyülpontra, Aradra utnak indittassék. Mi hogy annak rende szerint megtörténhessék s e tárgybani teendők iránt minden oldalról kimeritőleg legyen intézkedve, szükségesnek tartja a megye az alább következő pontokat elhatározni a végzésileg is fentartott jogánál fogva:

1-ör is a tisztek megválasztása, mely különben is mai napra előre ki volt tűzve, eszközöltetett következőleg:

Az 1-sö századhoz választattak:

Kapitányul: Beliczey Rudolf, főhadnagyul: Baranovics Ferencz, alhadnagyokul: Omazta László és Petrényi Albert.

A 2-ik századhoz:

Kapitányul: Gremsperger József, főhadnagyul: Omazta Szilárd, alhadnagyokul: Baranovics Gergely és Pozsgay Lajos.

2-or. Pénzkezelő tisztül felelet és szoros számadás terhe alatt Beliczey Rudolf kapitány megyeileg kineveztetvén, a zsoldpótlásul szükséges összeg részére lesz a megyei pénztári hivatal által átfizetendő, — s ő fog a pótlék időnkénti kiosztásával, a többi tisztek utján is, az egész csapatot illetőleg gondoskodni.

3-or. Miután a megye kölcsönöz annyi pénzt, hogy óhajtása s a f. é. j. k. 817--18. számai alatt hozott előbbi végzése szerint az egész csapatot ruházattal elláthassa, — a pénz hiány miatt ezuttal csupán az olyan önkéntesek lesznek egyénenkénti szükséghez képest kivántató ruhadarabokkal ellátandók, kikre nézve a ruhák hiánya vagy nagyon rosz volta a szolgálattételt akadályozná. Az ily módoni felruháztatásróli intézkedés az első alispánra s ruháztató küldöttségre bizatik oly világos figyelmeztetéssel, hogy amennyiben »Geyer« gyulai kereskedő-ház, a tartalék házi pénztárba 2005 ezüst forinttal a megyének tartozik, — szóllittassék fel a küldöttség által a kijelölendő ruhanemüeknek oly módoni gyors kiállitására, hogy a kiállitás megszabandó költségei ama tőke lerovására lenne betudandó.

4-er. Amennyiben Kétegyháza községe a haza védelmére egész megyében köztudomás szerint legkevesebb szolgálatot tett, másrészt pedig legközelebb Gyula városa az önkéntes csapat beszállásolásával is különösen terhelve volt: igazságosnak tartja a bizottmány: hogy a 387 főre szükségelt 90 előfogatos szekeret egész Aradig Kétegyháza állitja ki olyformán: hogy f. hó 16-án a csapat Gyuláról idején elindulhasson.

5-ör. Az indulás napjáról a kormány által kinevezett őrnagy, Máriássy János rögtön tudósitandó lesz, — értesittetvén arról is, hogy fegyverrel a f. év szeptember 8-ról kelt helyettes hadügyminiszteri rendelet szerint Aradon fog elláttatni csapatunk, — ugyszintén

6-or. A miniszterelnökhöz is, — kitől az önkéntesek

kiállitása iránt a felhivás ott, — fel fog iratni s a pénzügyiminiszterhez fel fog jelentetni, miként pénzkölcsönzés iránt tett igéretére számol a megye; különben használható derék csapatját október 15-én tul fizetni nehezen lesz képes.

7-er. Hivatkozólag a f. év J. k. 681. száma alatti végzésre, ismételve meghagyatik mindnyája Szolgabiróknak: hogy a kölcsön szerzés körül kellő buzgósággal járjanak el, — hogy a zsold s egyéb költségek fizetésében 15-ik októberig is felakadás ne legyen.

8-or. A Boczkó Dániel által kölcsön adott 3000 ezüst forint már az elismerés szerint a pénztárba be lévén fizetve, — bevételül utalványoztatik a megye házi pénztárára; egyébiránt a volt nemesi pénztárnak eddig zsoldra tett előlegezései, — ez uttal visszatérithetők nem lévén, — annak terhére kiadottakul fognak maradni.

9-er. A másod alispánnak jelentéséhez 5 ./· alatt csatolt jegyzékben kitett s összesen 45 frt 36 krt tevő költségei kiadásul utalványoltatnak a házi pénztárra, — nevezett részére leendő visszafizetés végett.

10-er. A toborzó-biztos jelentése szerint szükségelt rézdobnak megfizetése helyeseltetvén, — ennek árát 16 ezüst forintban iktassa a jelentő biztos a nemesi pénztárból eddig teljesitett zsold fizetések s egyéb költségek számadásába, — a rézdobot pedig mint megyei tulajdont adja számon Beliczey Rudolf kapitánynak.

11-er. A betegek gyógyszertári költségei, a rabok, hajduk és szegény sorsu adófizetők árjegyzékeihez lesznek sorozandók a házi pénztár terhére.

12-er. Mind a megyére a fizetés könnyebb teljesitése, mind az önkéntesekre jobb gazdálkodás tekintetéből óhajtandó lévén, a legénység megigért zsoldpótlékát, vagy legalább annak egy részét hazajövetelig ha benhagyná a megye pénztárában, — felszóllitandó lesz erélyesen ez iránt az egész csapat, s azok, kik saját javukat belátva, fizetéseket részben

vagy egészen, visszatértekig nem akarják kivenni, — egyénenként feljegyzendők, — s részökre a biztos által szerkesztendő s az első alispán által is aláiratandó megnyugtató s tekintőleg kötelező irat fog a megye nevében kiadatni.

A vármegye közönségének az önkéntesek szervezésénél nyilvánult hazafias törekvését egyátalán nem koronázta volna az elért siker, ha Boczkó Dániel 3000 frt kölcsönével nem adja meg a szervezésre feltétlenül szükségelt eszközt.

Ez volt azon pénz alap, mely az önkéntesek kiállitását biztositá.

Az elismerésre méltó tény buzditólag hatott a vármegye sok derék fiára.

Hazafias készséggel igyekeztek a tehetősebb polgárok kölcsönt nyujtani a vármegyének, melylyel az önkéntesek fentartását biztosithatták addig, mig a kormány az igért segélyt a vármegye rendelkezésére bocsájtja.

Orosháza és T.-Komlós község polgárai tünnek ki e tekintetben. »Örömmel jelenthetem — irja a szolgabiró a vármegye közönségéhez, — hogy az orosházi s t.-komlósi tehetősb lakosságnál, a hazának jelen vészteljes állapota illő hazafias részvét és figyelemmel kisértetvén, tehetségükhöz képest a megyei szükséget kölcsönnel segiteni siettek. Nevezett községek polgárai és pedig Orosházáról 2210 frt, T.-Komlósról 1340 frtot adtak kezemhez.«

Ösmerjük meg a lelkes hazafiak neveit.

Orosházáról adakoztak : Jankó Mihály 100 frtot, ör. Pusztay András 10 frtot, Szabó Mihály 300 frtot, Német Mihály 50 frtot, Kis István 800 frtot, ör. Jankó Ferencz 40 frtot, ör. Csizmadia Istvánné 400 frtot, Pataky Mihály 40 frtot, ifj. Ravasz János 40 frtot, May Ignácz 100 frtot, Tar János 40 frtot, Denhoff Antal 20 frtot, Kis Mihály 100 frtot, ör. Csizmadia András 50 frtot, Kunoss István 40 frtot, Horváth János 40 frtot, Hajdu Pál 40 frtot.

T.-Komlóson adakoztak: Karkus János 20 frtot, Motyovszky András 40 frtot, Gyurkovits Pál 40 frtot, Sovány Mihály 40 frtot, Laszik Ádám 200 frtot, ör. Puskel János 150 frtot, Mattidesz Pál 200 frtot, Tuska János 40 frtot, Hovorka Mátyás 40 frtot, Lomjánszky György 10 frtot, Motyovszky Jánosné 40 frtot, Balázs Jánosné 40 frtot, Lehoczky Márton 40 frtot, Ondrejó Pál 25 frtot, Benyó Pál 40 frtot, Zsiguri Koszta 100 frtot, Rusznyák János Györgyné 20 frtot, Nagy György 50 frtot, Machán György 40 frtot, Lopusnyi Mátyás 20 frtot, Farkas Mihály 40 frtot, Malya András 10 frtot, Tuska András 15 frtot, Karkus Pál 80 forintot.

Más községeiben a vármegyének nem fogadták oly lelkesedéssel a vármegye felhivását.

A gyulaiak közül adakoztak még Beliczey József 2000 frtot, Stachó János 150 frtot, Hükke József 100 frtot, Alcser József 100 frtot és Geyer József 50 frtot.

Vármegyénk nagybirtokosai is felhivattak adóik előlegezésére; de a felhivásnak nem nagy eredménye lett, mert ifjabb Gróf Wenckheim Józsefen és Gr. Károlyi Lajoson kivül, mások ugy látszik mit sem fizettek; minek oka — a jelentések szerint abban rejlik, hogy a birtokok a zavargások folytán pusztulásnak indultak s jövedelmet nem nyujthattak.

Ifjabb Gróf Wenckheim József 1200 frtot s Gróf Károlyi Lajos 373 frt 30 krt fizetett le.

Látjuk, hogy az önkéntesek szervezésénél a vármegye közönsége nagy buzgalommal járt el; s a kedvezőtlen viszonyok mellett is a szervezés elég gyorsan folyt le.

A tiszántuli önkéntes őrsereg vezérlete Mariássy János őrnagyra bizatott; ki már szeptember 13-án a vármegye közönségéhez intézett levelében — midőn tudatja a tiszántuli önkéntes sereg vezéréve történt kineveztetését — az önkénteseknek kiállitását s táborba küldését sürgeti.

»Folyó évi augusztus 27-én kelt ministerelnöki rendelet folytán — így ír Máriássy a vármegyéhez — a tiszántuli mozgó itt alakulandó önkéntes nemzeti őrsereg vezérévé neveztetvén ki, sietek ime magamat a tisztelt megye közönségének ez uj tisztemben bemutatni.

Midőn ezt hazafiui hódolattal tenném, kénytelenitve látom magam utasitásom két, kegyetek pártfogása nélkül ki nem tölthető pontjait előterjeszteni, melyek elsőbbike a már ministerelnök urtól megrendelt csapat mielőbbi s mily nagyobb szervezését, és ide szállitását; másika pedig az ehez megkivántató hadi szerek, ha lehet ingyeni megszerzését tervezi.

Az elsőbbiket tekintve, valamint a ministerium rendelete teljesitésétől, ugy nem külömben Kegyetek i s m e r t hazafiui buzgóságától bátran reménylhető, hogy annak végrehajtására szükséges lépések már megtétettek, s igy e részben nem marad egyéb hátra, mint Kegyeteket megkérni, a már öszveszerzett csapatokat, bármily legyen nagyságok, mielőbb ide szállitani. A mi pedig utasitásom másik pontját illeti, a minister elnök ur nékem világosan meghagyá, miszerint a magammal viendő ágyuk fogatjára szükséges lovakat, azokra való hámokat, s nem külömben néhány a töltések, betegek vagy megsebesültek számára való kocsikat ha lehet ingyen szerezzem; s ennélfogva bátorkodom a tisztelt megye törvényhatóságait és különösen annak ismert számos jó hazafiait felszólitani, hogy a ministerium ezen hazánkat kimélő javaslatához járulván, az e megye részére esendő négy ló, ezekre való hámok és egy vasas kocsi megszerzését kieszközölni méltoztassanak.

A szállitmányokra nézve, valamint a többi megyéket, úgy szintén Békésmegye igen tisztelt törvényhatóságait kötelességemnek tartom megkérni: miszerint azokat minden bántalmaktól megóva utjok sebes folytatásába minden kitelhető módon segiteni, s e végre a szükséges kocsikat

vagy élelmezési szereket, a csapat vagy szállitmány vezetőjének nyugtatványa mellett, ki szolgáltatni kegyeskedjenek.

Ki egyébiránt ezeket, mint kedves hazánk függetlensége megóvására történendő előkészületeket kegyes figyelmökbe, magamat pedig pártfogásokba ajánlva vagyok:

A tisztelt megye közönségének alázatos szolgája Máriássy János őrnagy, a fent irt csapat vezére.«

A vármegye közönsége nem késett értesiteni a tiszántuli önkéntes nemzetőri csapatok vezérét, hogy a vármegye önkéntesei szeptember hó 16-án utnak indulnak Gyuláról Aradra, s hogy azok fegyverrel — a hadügyminister rendelete értelmében — Aradon fognak elláttatni, — a zsoldpótlékokról pedig október 15-ig a vármegye már gondoskodott.

Kedvező színben tüntette fel a vármegye önkénteseit. Lelkesült, edzett harczvágyó férfiakként tüntette fel őket, kiknek nagy része, mint kiszolgált katona a hadi szolgálatban, fegyverforgatásban gyakorlott; s kik a megtámadott haza védelmére sikerrel lesznek használhatók.

Örömmel töltötte el Máriassyt s a vezérlete alatt táborozó önkéntes nemzetőri csapatok tiszteit ezen értesités s lelkesedéssel várták a békési önkénteseket.

Végre megérkeztek önkénteseink az aradi táborba.

Az öröm s lelkesedés, melylyel megérkezésüket várták teljesen eloszlott a bemutatásnál. — Azon szánandó állapot, melyben önkénteseink legnagyobb része volt, lehangolta a vezért s lehangolta a többi önkéntes csapatokat.

Az erőteljes edzett férfiak szemeiben a lelkesedés, bátorság fénye ragyogott ugyan, de mezitláb, hiányosan felruházva sorakoztak egymás mellé a bemutatásnál, s azon benyomást keltették, mintha egy elpusztitott vidék üldözöttjei, segélyt, védelmet kereső elhagyottak lennének. — Szánandó állapotuk guny tárgyul szolgált a táborban s véres összeütközésre is szolgáltatott alkalmat. A jól megtermett

erős legények nem igen türték a megszólást s megtörtént, hogy egy békési önkéntes maga egész gunyolodó csapatnak neki rontott, amely aztán szegényt halálra verte.

Ezen hatás alatt irt Máriássy a megérkezés után azonnal a vármegye közönségének. Hidegen, röviden, mintha bántotta volna, hogy a megye önkénteseket küldött táborába.

»Békésmegye kebeléből küldött önkéntes nemzetőrök téli ruházatban a legnagyobb hiányt szenvedvén, kénytelenittetem hivatalos kérésemmel a megye közönségéhez fordulni, miszerint őket legalább nadrággal lássa el; szürke posztó s egy veres zsinór a varráson; a többi nemzetőreinktől használt ruha darab legyen.

Egyuttal felszólitom, miután parancsolat következtében nem sokára csapatommal elutazom, a századok számára csizmákat, majd nem mindenkinek s a még szükséges szűröket minél előbb elküldeni sziveskednék.«

Nehány nap mulva ismét megkereste Máriássy a vármegyét. Sürgette a csizmák s a téli ruhák elküldését. — Értesiti a vármegye közönségét, hogy az önkéntesek már fegyverekkel elláttattak, de tokmányok s a fegyver használatához megkivántató felszerelések hiányzanak s sürgősen gondoskodjék azokról a vármegye, mert másként az önkénteseknek alig vehetné hasznát.

Nem késett a vármegye minden lehetőt megtenni arra nézve, hogy önkéntesei ruhával, csizmával elláttassanak, de törekvései hiába valók voltak. Nem volt pénze a vármegyének s nem juthatott kölcsönhöz sem, s igy önkénteseink még hetek mulva is a legszükségesebb ruha darabokat nélkülözték.

Beliczey Rudolf százados jelentést tevén a vármegye közönségének a táborozásról irja, hogy »Bogyó János toborzó biztossal átvett ugyan 135 db szürt, 80 pár csizmát és 12 kalapot, s ezt a századokban a szükölködőbbeknek

ki is osztotta; de mind a mellett még igen sok csizma nélküli egyén találtatik s különösen sürgeti a szükséges csizmáknak mentől elébb leendő küldetését. Megelégedéssel ir arról, hogy az önkéntesek jó lőfegyverekkel elvannak ugyan látva, de tölténytartók átalában hiányzanak s az altisztek sincsenek kardokkal ellátva, kéri a megyét küldjön kardokat azonnal, mert minden órán várható az önkéntesek utnak inditása s a parancs elkészületlenül ne találja őket.«

A kedvezőtlen hatás, a bizalmatlanság, melyet önkénteseink megérkezésüknél keltettek, — alig egy pár napig tartott.

Midőn fegyverrel elláttattak, csak hamar meggyőztek mindenkit harczképességükről; s a gunyolt »gatyás mezitlábas vitézekről« már szeptember 28-áról azt irja Máriássy a vármegye közönségének, hogy »a megyéből küldött önkéntesek jó magok viseletét s a fegyver gyakorlatokban tett szép előmenetöket a tisztelt megye közönségének bejelenteni el nem mulaszthatom, azon reménységem kiséretében, hogy e lelkes ifjak, e honnak hasznos szolgálatot tenni, megyéjöknek pedig dicsőséget szerezni fognak.«

Az önkéntes csapat a honvédelmi harcz végéig terjedő hadi szolgálatra állittatott ki; de alig egy pár hónapi táborozás után ugy alakultak a viszonyok, hogy az önkénteseket a hadi szolgálat alól felmenteni kellett. A vármegye közönsége a harczra alkalmas önkénteseit a honvéd seregbe kivánta beosztatni s deczember hó elején lépéseket tett arra nézve, hogy önkéntesei haza bocsájtassanak.

Máriássy tudni sem akart az önkéntesek elbocsájtásáról s deczember elején válaszolva az alispán megkeresésére irja, hogy : »az ön levele éppen a vár megtámadása idejében érkezett meg, s reménylem, hogy az országos honvédelmi bizottmány erélyesen lépend fel, hogy kedves önkénteseim továbbra is itt maradjanak.«

A honvédelmi bizottmányhoz tett jelentésében is kiemeli Máriássy, hogy a békési önkéntesek elbocsátása mily veszélyes lenne a hadmüveletre s egy uttal bizonyságot tesz azoknak hasznos hadi szolgálataikról, — s az Uj-Aradon deczember 7-én kiállitott »bizonyitvány« igy hangzik:

»Hogy a békési önkéntes csapat az egész itteni táborozás alatt nem csak szolgálati pontossága és ügyessége s az ellenséggeli bátor szembe szállása, de erélyes jó viselete által is a vezérletem alatt álló seregek közt magát különösen kitüntette bizonyitom és kijelentem, hazájokba térések által iszonyu csonkitást és kipótolhatlan veszteséget szenvednék. Máriássy sk. alezredes.«

Hogy önkénteseink az aradi táborozás alkalmával a közölt bizonyitványnak megfelelően töltötték be a honfiui tisztöket, lesz alkalmunk más helyen részletesen ismertetni.

VII.

A HONVÉDEK.

Az önkéntesek kiállitása után ujabb feladat várt Békésvármegye közönségére.

A miniszterelnök 1848. évi szeptember hó 14-én rendeletet intézett a vármegye főispánjához, melyben »az alsóház határozata nyomán felhivja,« hogy »addig is, mig a katona állitás iránti törvényczikk ő Felsége által szentesittetnék, a veszélyben levő hont védelmi eszközök nélkül hagyni nem lehetvén : a honvédsereg szaporitására — rögtön toborzást inditson.«

A miniszterelnök ezen rendelete folytán a vármegye állandó bizottmánya szeptember hó 18-ára összehivatott.

Szombathelyi Antal alispán elnökölt az ülésen, melyre a bizottság tagjai nagyszámmal jöttek össze, s megnyitván az ülést előterjesztette : hogy »a mai ülés nevezetes tárgya az ujonczok kiállitása felett való tanácskozás, melynél a haza mostani veszélyes körülményeiben semmi nagyobb nem lehet. Nem fejtegeti — igy szólt — bővebben, mily nagy a veszély, mely hazánkat több oldalról fenyegeti, hiszen ki a mult héten történteket olvassa, érzi, tudja jól. Óhajtja, hogy vita ne legyen, hogy egy sziv, egy lélek tartson össze mindenkit, ki e megyében lakik, határozzunk kevés szóval, tegyünk rögtön és sikeresen.

A vármegye közönsége ezen elnöki előterjesztés után

tárgyalás alá vevén a miniszterelnök rendeletét, következő határozatot hozott:

»Mint a szabadság kivivása s ünnepélyes közhirré tétele nagy napján egymásnak testvériséget esküdtek e megyének minden ajku, minden rendü lakosai, — ugy most is, midőn a haza veszélyéről, mindenfelőli megtámadtatásáról értesittetve, áldozatra s a veszély elháritásábani közremunkálásra szólittatnak fel, testvéries egyetértéssel forrnak ismét mindnyájan össze, egyhangulag hozott határozataikkal sietnek a haza megmentését eszközölni, — s az országgyülés által kivánt ujonczok toborzására szinte vetélkednek mindent megtenni, mi lehető leggyorsabb sikerre vezethet. Ily tiszta hazafias czélból:

1-ör. Jónak, czélszerünek látja a bizottmány a toborzásnak egész megyébeni vezetésével a gyulai fiók hadfogadó kormány főhadnagyát, Okolicsnyi Istvánt, — ki az elnök alispán előleges felhivására, — szolgálatát azonnal s egész hazafias készséggel felajánlá, — megyeileg megbizni, ki is a kivitel részleteiben az alispánnal egyetértőleg fog intézkedni.

2-or. A toborzók — már elnökileg tett, s azt is helyeselt gondoskodás folytán a megye szineiben magyarosan felruházva, folyó hó 20-án Gyulán megkezdve a toborzást, — községenként bejárják az egész megyét.

3-or. Addig is mig ez megtörténhetnék, szóval is szivökre köttetett minden városi és községi előljáróknak, hogy nem várva a megyei végzést, — tüzzék ki rögtön a nemzeti lobogót, lelkesitsék az ifjuságot, s a zászló alá szegődök neveit tegyék jegyzékbe.

4-er. Megbizatik az elnök alispán különösen is arra: hogy minden városban és faluban szemeljen ki egy, vagy a szükséghez képest több alkalmas egyéneket, kik mint polgári biztosok a hadfogadó tiszttel egyetértőleg vigyék községenkint egész buzgalommal a toborzást, — annak

folyamáról, sikeréről, — az első alispánhoz, annyiszor a mennyiszer fog kivántatni — pontosan jelentsenek, — hogy azon jelentések fonalán az alispán is felsőbb helyre a kivánt tudósitást időnkint biztosan megtehesse.

5-ör. A megye összes lakosaihoz, — egy az elnök meghagyása folytán előre szerkesztett — a haza állapotáról, a dolgok valódi állásáról hiven értesitő, s tekintőleg buzditó felhivás, — némi hozzáadással megyeileg megállapittatván, 200 példányban kinyomatni, nyilvános helyekre kiragasztás s köztudomásra hozatás végett kiosztatni rendeltetik.

6-or. Amennyiben tudtára van a megyének: hogy a »szabad csapatok« részére a megye kebelében folyik jelenleg a toborzás, — mától fogva, azon okból, mert a megyének magának is szüksége van minél számosb ujonczokra, — a most emlitett és mindenféle más toborzók is, a megye saját toborzóin kivül a megye kebelébeni verbuválásról egyenesen eltiltatnak, — mely tilalom fentartására ügyeljenek gondosan mindenütt a járásbeli szolgabirák.

7-er. A toborzás pénzt igényelvén s jelenleg mihez nyulni nem levén, igazságosnak látja a bizottmány, hogy amennyiben a toborzás az összeirottak kimélésére történik, annyira hogy ha az igazi jó sikerrel folyhat, mire a pénz igen sokat tesz, — az összeiráshoz nyulni nem is fog kelleni, — az összeirottaknak szülei szólittassanak fel a helybeli előljárók által különösen is az önkéntes adakozásra, minek sikeréről az előljárók a járásbeli szolgabiráknak, ezek pedig a megyének jelentsenek.

8-or. Az ujonczok felruházását a bizottmány mulhatlanul szükségesnek tartja mindazért, mert maga a toborzás jobb sikerrel kecsegtet, ha a szegődöttek azonnal csinos ruhát nyernek, s ezt előre tudják, — mindazért, mert a haza szolgálatára az ujonczok sokkal hamarább kiállhatnak, ha már itt helyben felruháztatnak, — ehez képest azon

engedelem mellett, melyet a f. év aug. 29-ről 837. sz. a. kelt belügyminiszteri rendelet 5-ik pontja önként nyujt, — bármily nagy gondba, utánajárásba kerül is a kiállitás, — mindent elkövet a megye, hogy a beállandó ujonczoknak a szerint, a mint bekerülnek, folyvást készittessenek az elnök alispán rendelkezése és főfelügyelete alatt az öltözékek, melyekhez megyei szinü posztó és zsinórzat, a formára nézve honvédi minták után készitve, szolgálandnak anyagul.

Minthogy pedig a mostani határozat, de a dolog czélszerüségénél fogva is ezen felruházásnak rögtön és folyvást kell történni, ez nagyobb költségeket igényel, — mostani pénzetlenségében nem tud a megye máshoz, mint birtokaránylagos kivetéshez folyamodni. Ehez képest a szükséges költségekre 50,000 ezüst forintot, mely összeg a jövő $184^{8}/_{9}$-ik évi közadóba be fog tudatni, — e rendkivüli szükségben előlegezésképen kivettetni elhatározta. E summa elnöki meghagyás folytán már ki is vettetvén olyformán: hogy egy hold földre 5 és $^{22}/_{40}$ ezüst krajczár esik, — ezen kivetés közakarattal megállapittatik s azonnali behajtás végett illető részletekben minnyája szolgabiráknak kiadatik oly meghagyással: hogy a befolyandó pénzt siessenek a pénztárba beszállittatni, — a nem fizetők jegyzékét pedig a jövő hétfőn tartandó bizottmányi ülésre adják be, — akkorra tartatván fel ezek iránt a körülményekhez képest intézkedni.

9. Hivatkozólag a jegyzőkönyv 778-ik száma alatt hozott végzésre, — a hátra levő mindennemü régibb adóbeli tartozások behajtására a járásbeli tisztségek s illetőleg a városi és községi birák felelősség terhe alatt ismételve is köteleztetnek, és a szolgabiráknak ez iránti jelentése is mielőbb beváratván.

10. Megbizatik az elnök alispán: hogy amennyiben a toborzásnak csak megindítására sincs jelenleg készpénz, —

addig is, mig a fenebbi három pontok alatti intézkedések utján pénz kerülend be, — általa a megye nevében kiadandó elismervényekre vehessen a megye tehetősbjeitől készpénzt.

11. A helybeli fiók-hadfogadó főhadnagynak hazafias szivességét méltányolva s háláját már előre is tettleg kifejezni óhajtva a bizottmány, felirást határoz a miniszterelnökhöz: miszerint emlitett tiszt kapitányságra előléptetvén, — a most e megyében toborzandó zászlóaljnál — melyhez átlépni elhatározott akarata, — kapitányul még most kineveztessék, s mint ilyen, nagyobb biztosság tekintetéből a toborzásnak egész megyébeni vitelére különös miniszteri parancs által is mielőbb egyenesen feljogosittassék.

12. Végre a haza nevében határozatilag ujra meg ujra felhiv a bizottmány mindenkit, ki a megye határán lakik, kinek hatása, befolyása lehet, — hogy a toborzásnak minél gyorsabb és nagyobb sikert szerezni tartsa polgári kötelességének.«

A vármegye önkéntes csapatai, már szept. hó közepétől kezdve a harcztéren voltak, s napról napra érkeztek tudósitásaik, melyek az ellenség iszonyu pusztitásainak megdöbbentő képeit tárták fel.

Midőn a kormányelnöknek a honvédek kiállitására vonatkozó rendelete a vármegyéhez leérkezett, mindenki érezte a veszély nagyságát, mely a hazát végromlással fenyegeté, tudta jól a vármegye közönsége, hogy a rohamosan növekedő közveszélyt elháritani csak a legfokozottabb erőkifejtés mellett lehet képes a nemzet.

Nem késett tehát a vármegye közönsége a legnagyobb tevékenységet kifejteni honvéd ujonczainak kiállitására.

A határozat, melyet a vármegye állandó bizottmánya hozott, meggyőzhet bennünket arról, hogy a veszély nagyságához mérten kellő komolysággal, hazafias készséggel igyekezett megoldani nehéz feladatát.

Legelső feladatának tekinté a vármegye közönsége, megösmertetni a néppel a haza veszélyes helyzetét, azon rémitő pusztulást, mely bekövetkezend a magyar nemzetre, ha az ádáz ellenség nemzetirtó pusztitásaiban fel nem tartóztattatik.

Határozata értelmében lelkesitő felhivást intézett polgáraihoz s mielőtt a toborzó bizottság müködését megkezdette, szétosztatott az a vármegyének minden községében.

A felhivás a következő volt:

»Békésvármegye felhivása összes polgárságához.

Veszélyben forog szeretett magyar hazánk. Mentő karok után esd. Ki ifju, ép és egészséges, értse meg, hallja még ez anyai esdő szót; ragadjon fegyvert, mutassa meg, hogy őseinek vére foly még ereiben, küzdjön vitézül elszántan mint magyarhoz illik, győzzön vagy haljon hősileg!

Jaj annak az országnak, mely magát elhagyja s idegen hatalmak védelmére szorul. Keserves és drága a megmentés, — mert érette a nemzet pénzereje, a nemzet szabadsága kivántatik áruba.

Jaj annak a népnek is mely hóditó ellenség uralma alá kerül, — felprédálja ez minden vagyonát, kioltja legkedvesebb, legdrágább életeket, vasjármot és rabigát tesz a nép nyakára, — eltörli nyelvét, nevét, mindenét.

A nemzet mely önmagához hiv, — mely jogait, szabadságát megvédi, — halad előre, gazdag, erős, hatalmas és boldog lesz, hire, dicsősége világra terjed.

A választás könnyü, — a győzelemhez csak elszántság, tiszta hazafi lélek, s összetartás kell, — a győzelmes pedig az ur mindenütt.

Nem bántott a magyar senkit, — testvérileg megosztotta kivivott szabadságát s minden jogait idegen ajku hazafitársaival kivétel nélkül a Magyarföld területén, — testvéri szeretetben, barátságos frigyben élt velök annyi szá-

zad óta, — és kiván jövőre is élni mindennel, ki e hazához hű marad; — de ezt csak el nem türheti, el sem fogja türni, a veszély bár honnan jön is, hogy e szép hazát, e bőtermő Kanaánt ellenség és pártütők foglalják el, s e részben mint a magyar utolsó csepp vérig feláldozza magát, — ugy megvárja hűséges lakostársaitól, bár idegen ajku, de szintén magyar polgártársaitól is külömbség nélkül: hogy a mikép egyenlő osztályrészt vettek a közszabadságban és polgári minden jogokban, — ugy épen olyan mértékben készséggel, és teljes elszántsággal vegyenek részt a közös édes haza veszélyének elháritásában, a hon és szabadság megtartásában.

»Fegyverre tehát honlakosok:
Nem láttátok? — intnek az égi karok!«

A toborzás az országgyülés határozata folytán megindittatik, a nemzeti lobogó városonkint, helységenkint kitüzetik. Az ország kerülni akarja mig lehet, — a sorszerinti kiállitást, — ha azonban a toborzás jó sikerü nem lesz, — az összeirottak számából kell kitelni az országgyülés által számszerint megállapitott mennyiségü katonaságnak.

Ehez képest az összeirottaktól méltán és különösen megkivánja, követeli a haza: hogy ne várják a kényszeritő kirendelést, — hanem önként zászló alá seregeljenek, — szolgálatuk minden órája, ugy is be fog tudatni törvény szabta katonáskodási éveikbe.

Magyar zászló, magyar ruha, magyar tisztség, magyar vezérszó: — mindezek buzditók a magyar polgárra.

Minél többen sereglenek a nemzeti lobogó alá annál kevesebb szükség lesz az összeiráshoz nyulni, annál nagyobb lesz a dicsőség!

Minden igaz magyar polgár tartsa tehát első gondjának, hogy a toborzás mielőbb minél kedvezőbb sikerü legyen, tettel szóval s mindennel kövessen el maga köriben

erre nézve mindent; — megvárja ezt a megye és haza az értelmesektől és tehetősbektől különösen is.

A hű fáradókra, a magukat elszánókra Isten áldása, — s egy nemzet hálája várakozik!!

Kiadatott Békésvármegyének 1848. évi szeptember 18-dikán Gyulán tartatott állandó bizottmányi üléséből. — Szakál Lajos, m. k. főjegyző.«

A toborzás nagy buzgalommal megkezdetett.

Az alispán nem késett a vármegye határozatának érvényt szerezni. Erélyes intézkedéseket tett, hogy a toborzás a kivánt eredményre vezessen.

Kiszemelte a vármegye legalkalmasabb egyéneit az egyes községekbe toborzó biztosokul, kik az egész vármegye területére a toborzás vezetésére kinevezett Okolicsnyi István főhadnagygyal működésüket azonnal meg is kezdették.

Nagy feladat várt a toborzó biztosokra.

A toborzás elé csaknem minden községben nehéz akadályok gördültek, — s azok elháritása, a minden léptennyomon felmerült nehézségek leküzdése erős tevékenységet, minden veszélylyel daczolni kész bátorságot, szivós kitartást igényelt.

E valóban nehéz feladat mily eredménynyel történt megoldásáról a toborzó biztosoknak a vármegye alispánjához intézett jelentései tanuskodnak.

Élénk szinekkel festik e jelentések azon helyzetet, melyben a vármegye ez időben volt. Feltüntetik a hatást, melyet a vármegyének a toborzásra s az e czélból elrendelt adózásra vonatkozó intézkedése az egyes községekben keltett. Feltüntetik a községek belviszonyait, a nép hangulatát, magatartását, melyet a nemzeti átalakulás, az országos eseményekkel szemben tanusitott, s majdazon lelkesedést, elszántságot, melyet a közveszély érzete keltett.

Részletesen kell foglalkoznunk eme nagyérdekü jelen-

tésekkel, mert azok a vármegye viszonyainak megismerésére felette fontos adatokat nyujtanak.

A gyulai toborzó biztosok Bogyó János és Gyöngyösi Beniamin voltak.

Még le sem folyt a vármegye közgyülése, melyben a toborzásra vonatkozó határozat hozatott, már megkezdték működésüket; a gyulai toborzás által kivántak példát mutatni a többi községeknek.

Bogyó János a vármegye főügyésze, igen tekintélyes, tevékeny s közszeretetben álló egyén volt. Lelkesülten fogott feladatának megoldásához. — Maga mellé vevén a vármegye irnokait, mindenekelőtt Magyar-Gyulán kezdte meg működését.

A toborzók részére zászlót a gyulai hölgyek készitettek, — s e zászlót Bogyó János szép s kedves nővére, Bogyó Luiza vette kezeibe.

A toborzás Gyulán — különösen az első napokban — nem fogadtatott oly lelkesedéssel, mint várni lehetett, s az eredmény egyátalán nem mondható kielégitőnek.

Szeptember 22-éről tesznek jelentést a toborzó biztosok az eredményről. »Megbizatásunk következtében, a hozzánk érkezett utasitás fonalán — igy hangzik a jelentés — azonnal felszólitottuk Gyula városa biráit, hogy a jelenlegi aggasztó körülmények felderithetése végett legfeljebb 24 óra alatt népgyülést hirdessenek, kik is egész részvéttel mind a két városban azonnal közhirré tették a tegnap reggeli 10 órára kitüzött népgyülést, s mi alólirtak, előbb M.-Gyula városa házánál megjelenvén, mintegy 400 polgár jelenlétében megmagyaráztuk kiküldetésünk czélját, — az előnkbe tüzött pontok szerint igyekeztünk felvilágositani a népet a veszedelem nagyságáról, megemlitettük azon testvéri kapcsolatot, melyet a magyar sok századokon keresztül bármily ajku s vallásu polgártársaival

feltartott, kimondtuk azt is, hogy ki az alkotmány ellen tör, legyen bármily törzsökös magyar, ellenség gyanánt tünik fel, megmagyaráztuk, honnét jönnek az izgatások és megtámadások.

Továbbá igyekeztünk felvilágositani a népet, hogy az összeirottak sorsa a mostani toborzás sikerétől függ, s ennek nyomán felszólitottunk mindenkit, s különösen pedig azokat, kiknek fiaik összeirattak, hogy velünk közremunkálva, buzditások által igyekezzenek mennél jobb sikert szerezni.

Kijelentettük azt is, hogy a ki ezen hazai intézkedések ellen szót mer emelni, mint a haza közös boldogságának ellensége fog tekintetni, és ha egyes ember, azonnal rögtönitélő biró elébe fog állittatni, s a t.

Végre felszólitottunk mindenkit, hogy a toborzási költségekhez szabad ajánlat utján járuljanak, s különösen megemlitettük, hogy azokhoz, kiknek fiai egybeirva vannak, e czélból aláirási iv fog bocsájtatni, a mi már valósággal el is készült és környékeltetik, de még eredményt nem mutathatunk.

Megemlitendőnek tartjuk e helyen, hogy midőn foglalatosságunkat a fentebbi mód szerint végeztük, s kijelentettük azt is, hogy a toborzás utján beállandó honvédek felszerelésére 50,000 pfrt vettetett ki földbirtok szerint, olyformán, hogy az a jövő évi adó illetőségébe fog beszámittatni, s midőn ezen kivetett mennyiségnek a jövő hétfőig leendő befizetésére a népet serkentettük, m.-gyulai lakos, Fekete József többszörözve felszóllalván, a föld utáni kivetést igazságtalannak kiáltotta, azt követelvén, hogy azok is, a kiknek földjük nincsen, vagy tőkepénzesek, egyaránt fizessenek, s ámbár általunk megmagyaráztatott, hogy a közös teher alól a kidolgozandó kulcs szerint senki sem leszen kivéve, sőt a tőkepénzesek már jelenleg kényszeritve lesznek a kölcsön adásra, s vész idején

minden honpolgár tartozik vagy személyével, vagy pénzével áldozni, Fekete József mégis mindezekre nem hallgatva, éretlen szavait többszörözve ismételé, melyért általunk a józanabb résznek helyeslése mellett bezárással fenyegettetett, a midőn némüleg lecsillapult, pártoltatván éretlenségeiben, ugyancsak m.-gyulai lakos, ifj. Gög Ferencz által, mit kötelességünknek tartottuk bejelenteni.

Foglalatosságunkat M.-Gyula városánál bevégezvén, N.-Gyula városa házához mentünk, hol a részvétlenségnek azon különös nemét tapasztaltuk, mely szerint ámbár a város birája előadásához képest a népgyülés dobszó által közhirré tétetett, mégis felolvasás szerint csak 40 polgár jelent meg, kukoriczatörést hozván fel meg nem jelenési okul, mi mindazonáltal nem késtünk a veszély nagyságát hirdetni, s a dolog mibenlétét M.-Gyula városánál követett s már fentebb elősorolt mód szerint előterjeszteni, hol semmi ellenszóra nem találván, haza távoztunk.

Délután 4 órakor zászló kitüzésével, zene kiséretében, az evégre kijelelt toborzó egyenruhásokkal megkezdtük a toborzást s bejártuk a két városnak minden részeit, buzditván mindenkit a részvételre, s a hadiszolgálatra alkalmatosakat különösen serkentve, melynek eredménye lett, hogy azonnal 3 alkalmatos egyén szegődött zászló alá.

Ma a toborzást ismét folytatva, 5-en léptek be a honvéd seregbe, s igy jelenleg már 8-an vannak bejegyezve, kiknek napi zsoldjukról s kenyérrészleteikről kelletvén gondoskodni, minekutánna még eddig ezen költségek fedezésére kezeinknél pénz nem létezik, kérünk bizonyos summát számadásunk alá utalványoztatni, — a bevételek és kiadások kivonatait utóbb levén csak tehetségünkben bemutatni.

Egyátalán nem volt eredménye a toborzásnak Gyula-Váriban.

A toborzó biztos: Dede János a nemzeti lobogót a

község házánál kitüzetvén, népgyülést hirdetett. »Csekély számu polgárság előtt -- irja az alispánnak, — meghirdettem a vármegye határozatát; buzditottam, lelkesitettem őket a veszélyben forgó imádott hazánk megszabaditására, — de minden ilyetén legbuzgóbb eljárásom mellett is, busongó kedélylyel vagyok kénytelen jelenteni, hogy eddig semmi eredményre nem juthattam,« s ennek okát főként abban találja, hogy hiányzik oly egyén, ki szokásos módon a toborzást eszközölné, — s különben is a nép mezei munkájával annyira el van foglalva, hogy ez idő szerint a toborzás eredményt nem mutathatna fel.

Nem volt eredménye a később megkisérlett toborzásnak sem; mire az alispán Bogyó Jánost bizta meg a toborzással.

Bogyó János, nővérével, s Zöldy Jánossal s a gyulai toborzókkal Gy.-Váriba ment.

Sokan gyültek össze a zeneszóra s csak hamar akadt is egy—kettő, kiken fogott a szépszó. Zavar támadt azonban nem sokára, egy vári nő, kinek fia beállott, követelte fiának elbocsájtását »mert ő 4 évre nem engedheti fiát besoroztatni.« Erre a többiek is szabadkoztak, nem használt semmit a felvilágositás. Az összegyült nép fenyegető állást foglalt el, közre fogta a toborzókat, s követelte a besorozottak elbocsájtását. A toborzók menekültek, csak Bogyó Luiza s Zöldy János álltak meg bátran a zajongó tömeg vasvillái s botjai előtt.

Ezután valóban szép jelenet következett. Zöldy János kezébe ragadva a zászlót az egész tömeget átható hangon kiáltá: »melyik az a magyar, ki e szent jelvényt meg meri gyalázni?! Jól van gy.-vári magyarok, ha nem hat rátok a haza veszedelmé, elmegyünk mi innen békével, — elmegyünk Varsándra az oláhok közzé, tudjuk, hogy azok jobban a szivökre veszik a szegény haza sorsát.«

A bátor fellépés hatott. Megértette a nép, hogy a

hadi szolgálat kötelezettsége nem négy évre, csak addig terjed ki, mig az ellenség dul, s 9 erőteljes ifju vált ki a tömegből, kik készek voltak harczba szállni.

Derék toborzóink 9 honvéddel tértek vissza Gyulára s szeptember 30-áról irja a toborzó biztos Váriból: »körültem minden csendes s a rendről csak kedvezőt irhatok.«

Lássuk Kétegyházán miként folyt le a toborzás.

A toborzó biztosok Farkas Béla s Szucsu Péter szeptember 23-án népgyülést tartottak, melyen mint az alispánnak jelentik, — »fájdalom e fontosságu ügy iránt kevés részvét mutatkozott, mert ellenére annak, hogy mindenkinek saját lakában tudtára adatott a népgyülés tartása, mégis igen csekély számmal jelentek meg. Mi tehát feladatunkhoz képest e kisszerü népgyülésben a jelen voltaknak a tölünk kitelhető lelkesedéssel s lelkünk mélyéből eredt tiszta érzelmekkel rajzoltuk a hazának jelen veszélyes állapotát, s felhivtuk őket a valódi egyetértésre s tiszta akaratra, mely képes lesz a bonyodalmas viszonyokat szétoszlatni, s csak ez által az ohajtott békét s nyugalmat helyre állitva, e hazát minden oldalról környező veszélyektől megmenteni. Előadtuk továbbá, hogy e szó alatt »Magyar« mindenki értetik, ki a magyar szent korona alatt lakik, következőleg nyelv s vallás különbség ne szolgáljon okul egymás iránti idegenkedésre, miután közös érdeknél fogva Magyarország népeit a testvéri kapocsból kifolyó kölcsönös bizodalom köti össze, — és mind ezen előadottak után felvilágositva előadtuk, hogy a toborzás sikerétől függ, hogy az összeirottak kényszeritőleg ne köteleztessenek, nyiltan kijelentettük, miként senki ezen intézkedések ellen nyiltan vagy allattomban szót emelni ne merészeljen, különben akár egyesek, akár az egész község, ily esetben e honnak ellenségévé tekintetvén, a büntetés súlya fogja érni.«

Hiába való volt minden törekvése a toborzó biztosoknak, Kétegyháza község lakosai nem akartak meghajolni

a vármegye rendelete előtt; eleinte csak szenvedőleges volt maguk tartása, később már nyiltan megtagadták az engedelmességet, s a toborzás teljes sikertelensége folytán, kénytelen volt az alispán a sorozást elrendelni, s hogy az sem folyt le minden akadály nélkül, az alispánhoz intézett jelentések tanusitják.

»A toborzás, — igy irnak szeptember 27-éről a toborzó biztosok az alispánnak — melynek czélja igen érthetőleg megmondatott, megkezdetett, és sajnálattal kell megvallani, hogy e tárgyban véghez vitt minden felvilágositás s tiszta magyarázat ellenére, nem hogy lelkesedés ébredt volna a nép kebelében, de még hajlam és akarat sem mutatkozott eme reájok nézve valódi kedvezménynek sikeres végrehajtására; és miután ez igy áll, — a kivánt siker el nem érethetik; minek okát az előljárók erélytelenségében és a népnek téveszmékre lett vezetésében hisszük rejleni, — és e balfogalmat nevelé a népben azon tapasztalás, melyet jelenleg Békésen a toborzás sikertelensége mutatott fel, hogy t. i. Békésen magyarok laknak és senki onnan, mint közmondások tartja, katonának be nem állott, — miként álljanak tehát ők be. Ez véleményünk szerint gyáva kifogás, mert ha hazáját szeretni s szabadságát becsülni tudná, ily erőtelen szójátékban hazafiui, polgári kötelesség teljesitésekor támaszt nem keresne. Elkeseredett érzelmek közt tesszük e jelentést, mert azt hivénk, hogy a megyei megbizatásnak, ily fontosságu ügy tekintetében eleget tehetünk, de hijában, minden fáradalom és igyekezet reménye meghiusul ott, hol tiszta szándék, jó akarat nem létezik, mely a czél kivihetőségét feladásához megfelelőleg elő nem segiti; de mind a mellett hogy ily előzmények állnak akadályul előttünk, azt hisszük kötelességünk nem csüggedni, hanem működésünket folytatni.«

Nem ért semmit a csügedetlen kitartás, a toborzás, mint fentebb jeleztük eredményre nem vezetett s a Két-

tegyházára jutott honvédeket sorozás utján kellett kiállitani, s hogy ez sem történt meg akadály nélkül, a vármegyei esküdt jelentése igazolja.

Oktober hó 16-áról irja Farkas Béla az alispánnak: »Az ujoncz kiállitás tettleg ugyan még nem, de sorshuzás által tegnap megtörtént és pedig a folyó hó 12-én tartott bizottmányi ülés végzése szerint a beavatás, besorozás és törvény szerinti eskü letétele végett, holnap fognak Gyulára be szállittatni; — miután azonban találkozott egy egyén, ki eme kiállitás ellen, nem csak ellenszegült, sőt előttem a legvakmerőbb kifakadásokra vetemedni merészkedett, és miután az előljárók erélyes eljárására támaszkodnom épen nem lehet, ugyan azért e körülményt nem csak hivatalos kötelességemnek tartom bejelenteni, hanem a kivánt eredmény felmutathatása végett fel is kérem alispán urat, miután az ujonczok Gyulára leendő szállitása a fent érintett napon a birónak szoros felelőség terhe mellett meghagyatott, előfordulható nehézségek és akadályok elhárithatása tekintetéből Kálló csendbiztos urat oda utasitani méltóztassék, miszerint rendelkezésem alá legalább két csendőrt ha csak lehet azonnal utnak inditson, hogy minden oly egyéneket, kik eme intézkedés ellen lázitó szót emelni — vagy tettleges lázitást előidézni vakmerősködnek, — rögtön elfogattathassam s érdemlendő büntetés elvétele végett az illető helyre beküldhessem. Más részt pedig azért, minthogy mai napon szomoruan vettem azon tudósitást, miszerint alispán urnak tegnapi napon községhez intézett felszólitó levele folytán az abban előadott veszély nagyságával mit sem gondolva, akadtak egyének, kik a helyett hogy néphez buzditólag szóltak volna, e szent ügy iránt lázitólag mertek szólani, minek következése az leend, alkalmasint, hogy az alvidéki rabló tábor ellen, innen nagy segitségre nem számithatni; én tehát mind ezen egyéneket rögtön elfogatni s Gyulára beküldeni akarom.«

Kétegyháza lakosai átalában véve oláh nemzetségüek, — s az aradmegyei rokonok izgatásai termékeny talajra találtak; s habár a szabadságharcz folyama alatt az izgatások hatása talán a vármegye erélye, szigora miatt — nagyobb szabásu mozgalmakban, kitörésekben nem nyilvánulhatott: a kis község ellenszenves magatartása sok gondot adott, sokszor szigoru fellépést s a hatalom erejének érvényesitését igényelte. A kétegyházi nemzetiségi jellegü s magyarellenes mozgalmakkal lesz még alkalmunk foglalkozni.

Nem lehet nagyon feltünő, a helyzet ösmerete mellett, ha az idegen ajku s izgatásoknak kitett Kétegyháza lakosai ellenszenvvel fogadták a toborzást; sokkal szembeötlőbb az ellenszenv, mely a törzsgyökeres magyar községekben, mint például Békésen is nyilvánult.

Átalában rendkivül rosz hatást szült a magyar községek magatartása, már a kétegyháziak is arra hivatkoztak, hogy miért védjék ők, nem magyarok a hazát, midőn a magyarok is vonakodnak a honvédelmi kötelesség teljesitésétől.

De lássuk a békési toborzás lefolyását.

Békésen a toborzást maga Okolicsnyi főhadnagy, toborzó parancsnok vezette s hogy buzgó fáradozása minő eredményt ért el, az alispánhoz irt levele tanusitja.

»Miután magunkat tegnap szeptember 23-án délután egyesitve, a toborzó csapat diszes, izletes magyar külseje lelkesitő hatására számitva, ujuló remények közt megkezdtük volna, nyomban a helybeliek által eddig eredménytelenül kisértett toborzást folytatni, — és azt a mai nap is szakadatlanul folytattuk volna; eljárásunk eredményét alispán urnak bejelenteni kötelességünkben áll. — És midőn ezt teljesitjük, vérző fájdalomtól vagyunk leveretve. Mi nem kiméltünk semmi fáradságot, semmi költséget, — csapatokhoz közfelszólitásokat intéztünk, egyeseket tőlünk ki-

telhető rábeszélésekkel buzditottunk, nemzeti lobogó alatt, muzsika szóval jártuk be a városnak minden szögletét — — — és ezen egész idő alatt egyetlen egy férfiut találtunk, ki a haza védelmére késznek nyilatkozott s magát besoroztatni kivánta. Szégyen és keserü csalódás, de a valót eltitkolnunk nem lehet.

Ne kivánja ön, hogy lelkünk kínzó keserüségeit, melyeket ez idő alatt szenvedtünk, további fejtegetés által ujra átérezzük, elég az, hogy eredmény nincs, — ha tapintatunk nem csal, itt csak az összeirottak kényszeritő felszólitása lesz sikeres mód védelmi erőt kiállitani. Mi a toborzást, noha azt még holnap is folytatni szándékunkban volt, egyelőre ily kietlen valóra ébredve felfüggesztettük, és amennyire beláthatjuk azt, rövid időn végkép bezárni tanácsosabbnak tartanók.«

K.-Tarcsa községében a toborzással Pap István volt megbizva, — ki szept. 24-éről: »örömmel jelenti az alispánnak, hogy a község elöljárói és polgárai oly nagyszerü parancsnak vették a megye intézkedését, mily nagyszerü parancsokat csak a haza osztogathat.« Jelenti továbbá, hogy népgyülést tartott, melyen a hazának jelen körülményeit, a megtámadó ellenség gaz czélját, népámitó cselszövényeit, a haza megmentésére ajánlott eszközök felhasználása módját, a toborzás czélját előadta; s a gaz ellenség nevének emlitésekor a kebleket egyiránt elöntő bosszu, általános »vesszen« felkiáltásban tört ki. A toborzáshoz, melyet még meg nem kezdett, szép reményeket köt.

A békési sikertelen toborzás kedvezőtlenül hatott a tarcsaiakra is.

A toborzó biztos szép reménye csakhamar meghiusult, s jellemzi a helyzetet, a nép hangulatát szept. 28-áról keltezett jelentése.

»A toborzást még mindeddig elhalasztottam, minek oka, hogy helységünk népe mezei munkával annyira el van

foglalva, hogy alig van nehány ember a faluba, másik oka pedig, hogy a békési vásároni toborzás rosz sikerét egy kissé hadd felednék polgáraink, mert innen igen sokan levén jelen a nevezett vásáron, látták, hogy semmi sikere nincs, a különben elég nagy tüzzel vitt toborzásnak. De mint azóta megtudtam, nehány békési ember, kiknek nevét hosszas tudakozás után sem fürkészhettem ki, erővel tartották vissza a beállni akaró egyéneket. Mi ha roszlelkü bujtogatás nem jött is közbe — mit ugyan én kétségbe hozok, eléggé lehangolhatta a különben felizgatva volt kedélyeket; s a gyanusitásra igen hajlandó népnél töméntelen balhiedelmeket támaszthatott. Ezeket különben azon sajátszerü kérdésekből gyanitom, melyeket hozzám nehány Békésen jelen volt előkelő polgár tett; például, — hogy »bizonyos halálnak mennek elébe, kik most katonának állanak, mert anynyi az ellensége Magyarországnak, hogy ha még az asszonya is fegyvert fogna, nem lenne anynyi, mint az ellenség.« Ilyen fogalmat szerzett Békésen hazánk jelen körülményeiről több tarcsai lakos s az ilyeneket megczáfolni kötelességemnek ismerem. — — —

A mult hetekben összeiratván községünkben azon egyének, kik a törvényjavaslat értelme szerint 4 évig katonáskodni tartozandnak, ezek, hogy azon kötelesség alól kibujhassanak, kezdenek házasodni, reménylvén, hogy azután, mint a család fentartói, a törvényjavaslat nyomán fölmentetnek. Vannak ezek közt, kik már két vagy három ízben is kihirdettettek, csupán az összeesketés hiányzik. Ezt azonban én az illető lelkész által további rendelkezésig felfüggesztettem.«

Nem vezetett eredményre tehát a toborzás Tarcsán sem.

Lássuk a sárréti tősgyökeres magyar községekben miként folyt le a toborzás?

Szeghalom községben szept. 26-án kezdetett meg a toborzás Sipos Sándor toborzó-biztos fáradozása mellett,

s a nép némi lelkesedést tanusitott, amennyiben két napi toborzás után öten ajánlkoztak honvédekül.

F.-Gyarmaton Szőke István vezette a toborzást. »A toborzás naponta folyik, — irja szept. 27-éről az alispánnak, — s vasárnap magunk — tanitók — is megyünk velök; a lelkesités nem hiányzik, a hirlapok lelkesitő sorait, felszólitásokat, a győzelmeket a népgyülés előtt olvasgatom fel.«

A fáradozás eredménye hat ujoncz volt, s ezen csekély eredménynek okául azt emliti fel, hogy »ez évben már harmadikszor van toborzás Gyarmaton s a lelkek számához képest mindig sikerrel, — s mert nincs meghatározva, hogy menynyi kell, a nép attól tart, hogy két vagy három hét mulva ismét toborzás lesz, vagy minthogy veszélyben a hon, ugy is általános felkelés lesz, s igy csak azt kiabálja, hogy: »menjünk mindnyájan.«

Egészen másként hatott a vármegye határozata Vésztön.

Itt is elhalasztották ugyan egy pár nappal a toborzást a békési esemény miatt, de hogy az nem hatott a derék nép hazafiságának lehangolására, az eredmény igazolja.

A toborzó biztosok Borbiró Mihály és Putics Kristóf szept. 30-áról jelentik az alispánnak, hogy »a vésztői ifjuság lelkesedve fogta fel a veszélyben levő haza szent ügyét s vetélkedve áll a toborzók közzé, ugy hogy jelenleg már 45 ujonczunk levén, nagy reménységünk van, hogy holnap, azaz vasárnap este a vésztői egész csendőrséget toborzás utján ki fogjuk állithatni. Toborzási költség még eddig egy fillér sincs ugyan, de a tehetősebb lakosok közül ki juhot, ki bort, ki kenyeret adott. Adja Isten — igy fejezik be lelkesedéstől áthatott jelentésüket — hogy a veszélyben forgó haza ügye, mindenütt ily részvétre találjon, ugy élni fog a magyar s állani Buda örökké.«

K.-Ladányban már szintén eredménytelen volt a toborzás.

A toborzó biztos Nagy József, szept. 27-ről következő jelentést tesz :

»Megbizatásomban eljárni igyekeztem, hogy cselekvésemnek kivánt sikere legyen, elkövettem mindent, mit jónak s szükségesnek láttam s itéltem, — mégis, bánattal kell megvallanom, miként a legjózanabb felvilágositásnak, a dolgok igaz s kétségtelen állása felfejtésének is minden sikere elenyészik s hatástalanná lesz, az elámitott, tévutra vezetett nép előtt. Micsoda kéz, micsoda titkos erő az, mi a népet azon vak hitben tartja : »hogy mindaz, mit akár a nemzetgyülés, akár a ministerium, akár a megyei hatóság a hon védelmére s megszabaditására rendel, mind az az ő érdekei ellen s a nép elnyomására czéloztatik.« Én megmagyarázni még most képtelen vagyok, ha azonban ama titkos erőt kimutató szálat feltalálandom, kötelességemnek ösmerem azt alispán urnak azonnal bejelenteni.

Mig a békési vásárról haza nem tért a nép, addig némi reménységet tápláltam magamban a toborzás meglehetős eredményére nézve; de mi történt ott, én nem tudom, hanem anynyi bizonyos, hogy azóta a toborzás mellett nyilatkozott silány ösztön is egészen elenyészett, annyira, hogy eddig még egyetlen egy önkéntes sem jelentvén magát, azon következtetést merem, a nép önző hangulatát ismerve mondani, mikép itt toborzás utján talán egyetlen egy önkéntes sem fogja magát beiratni.«

B.-Csabán a toborzással Uhrinyi András és Szinovicz Lajos bizattak meg, — kik már szept. 21-én népgyülést tartottak, s meghatóan ecsetelvén a hazát környező veszély nagyságát, felhivták Csaba hazafias érzelmü ifjuságát, hogy a honvéd seregbe minél nagyobb számmal sorakozzanak. Tartott a sorozás napokon át, anélkül, hogy csak egyetlen egy honvéd. került volna ki az igen népes községből. A toborzó biztosok fáradsága teljesen kárba veszett. Nem csüggesztette azonban őket az eredménytelenség s később

a kitartást némi siker koronázta s szept. hó végéről örömmel jelentették, hogy »9 egészséges ujonczuk már felcsapott.«

Lássuk most már a szarvasi toborzás eredményét.

Szarvason toborzó biztosok Doleschall János és Sipos Gábor voltak, kik szept. 23-án nagy buzgalommal kezdték meg s folytatták több napon át a toborzást, azonban nem mutathattak fel fáradozásaiknak megfelelő sikert. Örömmel jelentik szeptember hó végéről, hogy »35 ujonczuk még is van, s több sikert remélnek akkor, ha a lakosság a tanyákról vasárnapra haza tér, csak egyenruha legyen mi elébb, mert ennek nagy hatása volna a fiatal emberekre.«

Felemliti a jelentés, hogy Sipos Gábor és Furkos Tamás mily fáradhatlanok voltak a toborzásban s az elért eredmény az ő lelkesitésöknek, buzditásuknak köszönhető, s hogy a nemzetőri tisztség is igen kitüntette magát.

Más viszonyok között a Szarvason elért eredmény jelentéktelennek lett volna tekinthető, de akkor, midőn a magyar községek az ellenszegülésben oly annyira kitüntek, ezen siker is figyelemre méltó.

Gyomán is mutatkozott némi lelkesedés, mert mindjárt a toborzás kezdetén, melyet Lakatos Károly toborzó biztos vezetett, 5 ujoncz akadt s hogy nagyobb siker nem volt elérhető az az oka, mert a szomszéd községekben az ujonczoknak 50 frt igértetett, s a gyomaiak is kivánták ezen összeg megadását. Később, midőn Gyomán is 50 frtot igértek minden ujoncznak, csak hamar 9, s már október elején 100 ujoncz esküdött fel zászló alá.

Érdekes, hogy a gyomai előljáróság a toborzás kezdetén azon kéréssel fordult az alispánhoz, hogy a »garasos« katonákat kivánja be hadi szolgálatra, mert azok közt több van olyan, ki alkalmas volna katonának. Akadt is a gyomai nyugdijasok közül több, ki végig küzdötte a szabadság harczot.

Az endrődi toborzó biztosok Salacz Imre és Báró Drechsel György szintén nagy buzgalommal teljesitették kötelességeiket, s lelkesedéssel támogatta őket fáradozásaikban az előljáróság, nem kimélve a költséget, hogy minél nagyobb sikert mutathassanak fel. A toborzás kezdetén már 14 ujonczról számoltak be az alispánnak.

Szt.-Andráson a toborzás alkalmából zavargások merültek fel, s a toborzó biztos Duda György sehogy sem birt a felizgatott, félre vezetett lakosokkal. — Ugy látszik nem sokat adott rá a nép, s ezt tapasztalva kérte is az alispánt, küldjön ki a nagy feladat megoldására más egyént, — »hiszen van mindenütt uraságból lett polgártárs, irja az alispánnak, kire tán még hallgatna is a nép, ha beszédes lenne, nem oly mindennapias ember mint ő, kit gyanakodva hallgatnak.«

Hogy még sem lehetett oly mindennapias, erélytelen ember Duda uram, tényei igazolják. A zajongók közül összesze tudott szedni 6 ujonczot s megis tudta őket tartani, pedig »mindent elkövettek, hogy megszökjenek«; sőt, mint irja az alispánnak, talált a toborzás alatt, három izgató egyént is, »kiket befogatván hatalmasan eszökre hozott«, hogy miként azt nem irja meg, de jelzi, hogy »nagy bün bánásban voltak s fogadták szentül, hogy többé nem izgatnak.«

Még egy fontos észrevételt tesz az endrődi toborzó biztos, nevezetesen, hogy a népgyülésen nagy zugás és ingerültség volt s azt hangoztatta a nép, hogy »az urak se katonát nem adnak, sem az 50 ezer forintba nem fizetnek«, s miután a nép azt a mit nem ért, nem lát, nem is hiszi, javasolja, hogy a nagy békétlenségnek eleje vétessék az által, miszerint rögtön a nemesek és volt uraságok nevei, a nép nevei közzé soroztassanak s azoknak fizetései, a népével össze olvasztva a nép birák által hajtassanak be, — ekkor aztán a nép többé nem kételked-

nék, hanem látván, hinne s tudná, hogy a közszabadság, az egyenlő teher viselés valóban bekövetkezett; mig igy amint történik, hogy a nemesre, uraságra elkülönitve vettetik ki az adó, nem hisz az egyenlőségben.

Öcsödön sem sikerült a toborzás.

Vitályos Márton toborzó biztos érdekesen irja le a toborzás lefolyását.

» — — — Egy esküdt ember által szép sikerrel vezetett s már 9-re szaporodott toborzóinkat egyik korcsmában, hova müködésüket folytatandók mentek, három elfajult legény megtámadni, megvérengezni, s egyiknek oldalán volt kardot hüvelyéből erővel kivonván szét törni, s a toborzók fejéhez verni, ruhájokat rólok letépni s végre őket nagy isteni káromlások közt a korcsmából kiverni nem iszonyodott, s csak nagyobb számu nemzetőreinknek sikerült őket megfékezni s befogatni.«

Dobozon csak egy ujoncz esküdött zászló alá; annál meglepőbb azonban, hogy Kigyóson e kis községben 20-an állottak be toborzás utján honvédeknek, s ezek egy csabai legény kivételével, ki időközben »elillantott«, — szept. 28-án már be is szállittattak Gyulára.

Az orosházaiak lelkesedéssel fogadták a vármegyének intézkedését, s a toborzó biztos Plavetz György szép eredményt mutatott fel. »Népünk — irja a toborzó biztos, a haza védelme elősegitésében hátra nem marad s az ujonczok száma már is 74-re szaporodott.«

T.-Komlós község lakosai is eleinte igyekeztek leróvni a hazafiság adóját. A toborzó biztosok, Horváth Sámuel és Omazta Ferencz szept. 24-éről jelentik, hogy napról napra szaporodik az ujonczok száma. Szept. 27-én már 18 ujonczal számoltak be Okolicsnyi toborzási főbiztosnak, ki azonban 7-et kénytelen volt közülök elbocsájtani, mert alacsonyak voltak.

Később Komlóson zavarok merültek fel. Ellenszenvet

tanusitott a nép Okolicsnyi toborzó csapata iránt, mert azon hir kapott szárnyra, hogy azok az urak részére verbuválnak, s bár a nép tévedéséről felvilágosittatott, a toborzás nagyobb eredményt el nem érhetett.

Láthatjuk ezen adatokból, hogy mily sikertelenül folyt le vármegyénkben a toborzás.

Rendkivül lehangolta a nem remélt sikertelenség a vármegye bizottmányát, s lehangolta a kormányt, — talán nem is lehetett volna segiteni a helyzeten, ha a bekövetkezett események nem hatnak a nép hazafias érzületére, ha oly tapasztalatokat nem merit vármegyénk közönsége az ellenség iszonyu dulásaiból, kegyetlenségéből, melyek képesek voltak felrázni kábultságából a népet. A közveszély felette rémes képe, mely a menekülök által feltáratott vármegyénk lakosai előtt megrázkodtatott, a veszély közeledése tettre, védelemre késztetett mindenkit.

Az események ezen hatását ügyesen, okosan tudta felhasználni vármegyénk derék, tevékeny alispánja s az ellenszenv, az idegenkedés a toborzástól, csak hamar teljesen megszünt, s a vármegyére kivetett ujoncz jutalék igen rövid idő alatt, többnyire önkéntesekből kiállitatott.

Ösmerjük meg vármegyénkre nézve ama nagyfontosságu eseményeket.

A vad ellenség dulásának Debeliácsa áldozatul esett.

Vukovics Sebők királyi biztos a szomoru eseményről szept. hó 18-án Temesvárról irt levelében értesitette a vármegye közönségét.

»Végvidéki Debeliácsa községe magyar lakosai, — igy ir a királyi biztos — miután három izben már a lázadó ráczoknak megtámadását erőteljesen visszaverték, — folyó hó 8-án a lázadók által tetemes erővel ujra megtámadtatva, százan a csatában elestek, mintegy 300-an elfogattak s a fenmaradt 2000 pedig vagyontalanul elűzve, földönfutóvá tétetett.

A menekültek Torontálba átvonulva, ott Kiss ezredes parancsnoksága alatt egy gyalog századot alkottak, a többiek, nők es gyermekekkel segitségre várnak. — — — A fegyverfogható ferfiak kivánnának hazájuk érdekében a csatatéren maradni, esedeznek azonban, hogy az árván maradt gyermekek, nők, özvegyek és tehetetlen öregek, a nagyobb magyar városokban élelemmel és segitséggel, továbbá lakással láttassanak el.

A veszélyben küzdő hon szent nevében, melynek érdekében, s szeretetéért becsületesen és rendületlen kitartó hűséggel harczoltak ezen földönfutóvá lett magyar véreink, felszólitom önöket segélynyujtásra olyképen, hogy bizonyos számot az elűzöttekből kebelökbe fogadjanak fel és a haza egének jobbra derültéig lakással és segitséggel hazafi szeretetből ellátni sziveskedjenek, értesitvén engem arról, hogy mintegy hányat szállithatnék által Önök baráti gondviselése alá.

»A nyomor nehéz; a segély kétszeresen nemes, ha gyorsan nyujtatik.«

Meghatóan ecsetelik pusztulásukat, szánandó sorsukat a debeliácsiak a királyi biztoshoz irt levelükben, s nem lesz érdektelen, ha közöljük segélyt kérő folyamodásukat.

»Nagyságos királyi biztos úr! Folyó hó szeptember 8-án volt az a szerencsétlen nap, mely bennünket debeliácsiakat végveszélybe döntött, mi a hazafiui szeretet szent hevétől áthatottak, 12 hétig vitézül és bátran néztünk az elnyeléssel fenyegető vésznek elébe, s látva hazánk veszélyes környülményeit, helyheztetésünk legveszélyesebb létére sem támaszkodtunk külsegélyre. Hanem állhatatosan feltettük magunkban, inkább vitézül s magyarhoz illően halni, mint gyáván rablókhoz csatlakozva, vérünk ellen harczolni.

Hogy határozatunk szilárd alapra — keblünkben hőn lángoló honszeretetre volt alkotva, megmutatta a követ-

kezés. A szerbektől hozzánk 19-én küldött rémitő iratokra, mindenkor magyar néphez illően feleltünk; háromszori megtámadásukat vertük vissza vitézül. De szeptember 8-án két óra tájban több ágyúkkal roppant számmal törtek reánk.

Mi, bár előre láttuk a támadó tömeg sokaságát, azért velük bátran összecsaptunk, mindkét részről erősen folyt a tüzelés, mignem a rablóknak egy része hátunk megé kerülve, házainkat kezdették gyujtogatni, melynek látására védtelenül maradt nőink és gyermekeink megszabaditására visszavonultunk. A csatatéren 100 körül maradtak, az elfogottak számát összesen 300-ra lehet tenni, kik is a pancsovai fogságban a legnagyobb inséggel küzdenek.

Az egész végvidékbe legvirágzóbb helységünk, sok fáradsággal gyüjtött vagyonainkkal együtt tönkre tétetett, megjegyezve, hogy a mit a rácz rablók nagyrészbe meghagytak, azt a barátságot szinlelő antalfalvai és lajosfalvai tótok, glogoni és jabukai németek végképen kirabolták. Most mindenünk veszve van, egyedül becsületünket őriztük meg híven és szeplőtelenül.

A vész közül mintegy kétezeren felül Écskára menekültünk, hol a csataport le sem rázva, egy gyalog századot alakitottunk még megmaradt embereinkből, a kik is a rendes katonaság közzé soroztattak, a megmaradt rész pedig özvegyen maradt nőkkel és számtalan árvákkal M.-Itabére vonult. Most minden élelem és ruha nélkül, a legnagyobb inségek közt nyomorogva, a legborzasztóbb kilátások várnak reánk; hogy ha csak Nagyságos királyi biztos ur s hazánk több lelkes kormány férfiai különös pártfogásuk alá nem fognak bennünket helyeztetni.

Azért is a legmélyebb alázatossággal esedezünk Nagyságod kegyes színe előtt, méltóztasson róllunk kegyelmesen gondoskodni, nehogy elszéledni kénytelenittessünk, s tettleg megmutatott hazafiságunkért sujtoló csapások között, még vad elleneink gúnykaczaja is kisérjen.

Hogy ha a szorongató vészek és közelgető tél miatt a haza rólunk rögtön nem rendelkezhetnék, óhajtásunk volna nőinket és gyermekeinket Makó, Vásárhely, Szentes, Békés, Gyoma, s más népesebb magyar városokba elhelyeztetni, a mely kérésünk ha teljesittetni fog, azonnal mi férfiak fegyvert fogva, készen állunk akár hol megjelenni, hol a haza kivánja.

Minden reményünket Nagyságos királyi biztos ur országban magasztalt hazafiui szeretetébe helyeztetjük s magunkat egészen kegyelmére bizva, legalázatosabb tiszteletünk mellett maradunk, M.-Itebén, 1848. szept. 17. Nagyságos kir. biztos urnak alázatos tisztelő szolgái Debeliácsról elűzöttek.«

A vármegye közönsége szept. 25-én értesült a debeliácsiak szomoru sorsáról, s azonnal bizottmányi ülést tartott, s intézkedett a segély nyujtást illetőleg.

»A legbensőbb illetődéssel értesült — igy szól a határozat — magyar véreinken esett sulyos csapás felöl a bizottmány, s mint nagyra becsüli a debeliácsi igaz magyarok hősies, elszántságát, ugy hazafi s felebaráti kötelességének tartja részvéttel osztozni sorsukban, segitséggel lenni a szerencsétlenségre jutott családoknak; azért egy szivvel és lélekkel elhatározta, miszerint legalább 1000 főnek a földön futokká lett nők, gyermekek és tehetetlen öregek közül fedelet, táplálékot, mig a mostan veszélyes és bizonytalan időben magának lesz, — segitséget ajánl, — miről a királyi biztos azonnal tudositandó lesz, — felszólitandó egyszersmind, hogy a családok mikori kiindulása, Gyulára érkezése felöl az alispáni hivatalt értesitse mi elébb.«

Alig nehány nap mulva a kormány részéről, is megkerestetett a vármegye a debeliácsiak érdekében. A megkeresés a következő volt:

»Békésvármegye Egyetemének. Debelliács, ezen egye-

düli magyar község a határvidéken, hosszasb időn át volt a fellázadt ráczok boszujának kitéve.

Lakosai közel négy hónapig védelmezék magokat hazafiui bátorsággal és hűséggel — s a számra sokkal nagyobb ellenségnek beütéseit több alkalommal sikeretlenekké tevék.

Azonban e hó 8-án roppant erőt szegeztek a lázadók ellenök, s mig ők ezeknek hátraverésében fáradoztak, hátuk megett egy más csapat felgyujtá a községet.

Százan felül estek el, s többen elfogattak, midőn a lángba borult lakokból családjaikat szabaditni akarák.

Kik az ellenség fegyverétől menekülhettek, kevés idő mulva ismét hadi rendben állottak Nagy-Becskereken, s ott egy századot alakitva magok közt, ujabb zálogát adák áldozati készségüknek.

Ezen Nagy-Becskereken letelepült tömeg ideiglenesen Ittebére vonult, és jelenleg is ott tartózkodik — felül levén köztök két ezren az özvegyek és árvák száma.

Nem szükséges hosszabban fejtegetnem ezeknek szánandó állapotját, -- nem szükséges mutogatnom, miként nevezett község lakosai a mostani inséget hazánk és nemzetiségünk iránt tanusitott törhetetlen hűségükért szenvedik.

Önök tudják ezt különben is; és mivel tudják, kétségen kivül nem fogják engedni, hogy a magyar saját hazájában hontalannak érezze magát — hogy testvéri gyámol nélkül maradjanak azok, kik érettünk türtek, érettünk áldoztak — s kiknek rokonaik közös ügyünk oltalmazásában vérzettek el.

Felhivom azért önöket a felebaráti és hazafias részvétre.

Önök menten állnak eddig a belháboru dulásaitól. Keblükben számosabbak a tehetős lakosok, kik adhatnak valamit feleslegükből, és miután magyarok, rokon ajku véreikért nem kétlem örömest is fognak adni.

Az idő sürget. Gyüjtsenek önök minél előbb a szerencsétlen Debelliácsi lakosok részére segedelmet; tegyenek buzditó felszólitást a laknélkülieknek ideiglenes befogadása és táplálása iránt, és ezen eljárásuk sikerét haladék nélkül jelentsék fel hozzám.

Hazánkra csak ugy lehetünk méltók, ha polgári kötelességeinket hiven teljesitjük, és ezeknek hü teljesitését másokban is becsülni tudjuk.

Kelt Budapesten, szeptember 26. 1848.

Miniszterelnöki megbizásból belügyi álladalmi titkár Kemény Dénes m. k.«

Október hó elején megérkeztek a szerencsétlen Debeliácsiak Gyulára.

Megrenditő látványt nyujtott a megérkezők csoportja. A szenvedés s kín ijesztő kinyomata ült arczaikon. Nők, gyermekek, tehetetlen aggok, éhségtől, a kiállott szenvedésektől megtörötten várták a segélyt, melyben a jószivü gyulaiak vetélkedve igyekeztek őket részesiteni.

Az alispán elhelyezésük iránt azonnal intézkedett.

Békés 180, Ladány 36, Vésztő 50, Szeghalom 50, F.-Gyarmat 20 egyént, Csaba 200 családot, Berény 50 egyént, Tarcsa 20-at, Szarvas 100, Gyoma 50, Szt.-András 20, Endrőd 30, Öcsöd 30 egyént, M.-Gyula 100, N.-Gyula 16, Vári 16, Doboz 32 egyént, Orosháza 100, Komlós 60, Kétegyháza 30 egyént vállaltak el hajlékkal és segitséggel ellátni.

Rendkivüli volt azon hatás, melyet a szerencsétlen menekülők sorsa az egyes községekben keltett. — Most már nem kétkedett senki, hogy a haza veszélyben van, nem kétkedett senki, hogy a kegyetlen ellenség nem ismer irgalmat kegyelmet, s a magyar faj kiirtására törekszik. — Érezte a nép, hogy a veszély közeleg, s hogy annak elháritása hazafias elszántságot igényel.

A derék alispán, mint fentebb érintettük — tapintatosan tudta felhasználni az ekként keltett a hatást.

Lelkesitő felhivást intézett a vármegye lakosaihoz, melegen szivökre kötvén a szolgabiráknak, hogy az ujonczoknak kiállitását ösmerjék első s legfőbb feladatoknak. Tartsanak minden községben népgyüléseket, világositsák fel ujra a népet azon veszélyről, melybe hazánk jutott, azon irtóztató pusztitásokról, melyek az ellenség utját jelezik; világositsák fel azon megrenditő kegyetlenségről, melylyel az ellenség a magyart kiirtani törekszik; hivják fel a népet ellenállásra, bosszura, mert a gyávaságot, az indolentiát az ellenség fegyvere fogja megbüntetni, a mely minden órában közelebb közelebb jut megyénk határaihoz.

»Nincs tehát tanácskozásra idő, s ezért bizottmányi ülés tartása nélkül adom ki a rendeletet. Ki hazáját szereti, ki hazája gyászos körülményeit felfogni képes, az a formák után jelen időben, nem fog sokat kérdezősködni hanem megértvén a teendőket siet önérdekéért véghez vinni azt, mit tiszta kebelből fakadó tanács és rendelet eleibe szab.

Minthogy — a kormány rendelete szerint az ujonczok ruházatjáról nekünk kell gondoskodni, és a hazáért minden oldalról tetemes költségek igényeltetnek, szolgabiró uraknak nem szabad nyugodni, örökké sürgetni kell a pénzt, ismét pénzt, és mindig pénzt és katonát.

Békésmegyére esik összesen 2550 ujoncz, itt most repartitionalis adatok után nincs idő járni, minden községben tudva van a nép száma, tehát 127 lélek után számittassék 2 ujoncz, és tudva lesz, mi esik reá, ha valamelyik község csalni akarna, a hazát s magát csalja meg, mert hiszen önmegmentésétől vonná meg az erőt és később a hibának vagy csalásnak ugy is nyomára jövünk.

Isten és ember előtt nyugodt lélekkel jelenek meg, hogy én hazafi kötelességemnek eleget teszek, tegyenek kérem szolgabiró urak is, tegyen mindenki, ki magában hivatást, erőt vagy lelkesiteni hatalmat érez.

Betört az ellenség hazánkba, ki attól kegyelmet akar koldulni, ám lássa, az nem érdemes a hazafi névre, ki elnézi vérének lemészárlását, a nőknek megfertőzését, a vagyonok elrablását. Üljön nyomorúlt, féltett életével házi zugába, keressen vigasztalást az ámitók hitszegő szavaiban, én róla nem tehetek, az számoljon maga magával jó előre, a számadás nagy ideje el nem maradhat.

Meglehet, vannak, kiket a Jellasichhoz való barátságos magaviselet biztat. Isten legyen ezeknek irgalmas. A magyar győzni fog. Isten és az igazság mellette. Győzni fog nélkületek is ti pulya, hűtlen teremtések, mert vannak százezrei e nemzetnek, kik férfiasan felállanak a nemzeti függetlenség mellett, kik nem koldulják ki a tengődhetés engedélyét a jövő nemzedék elkárhozásának irtózatos dijján, és akkor, — akkor hogy fogtok megállani a nemzet itélő széke előtt? mit fogtok mondani ha tudva lesz gyalázatos árulástok. Az idegen betört, hogy népét felibünk emelje, s ez némikép még menthető is; ti testvéreiteket árulnátok el, hogy az idegenek erejét neveljétek; megtagadnátok testvéreiteket, midőn attól gyámolitástokat tagadnátok meg. Gondoljatok erre, és ha e gondolat nem bir lelkesiteni benneteket, meg van irva számatokra az átok, — az átkok legigazságosabbja, melyért testvéretek párolgó vére száll Isten elébe, hogy beteljesedjék.«

Erélyes intézkedésekre hivja fel az alispán a szolgabirák figyelmét a bujtogatók, a népámitók ellen, s szigoruan elrendeli, hogy azok elfogatván, rögtön itélő bíróság elé állittassanak, hol elveendik méltó büntetésüket.

Nem nagy reménye lehetett az alispánnak, hogy a vármegye ujoncz jutaléka toborzás utján előteremthető lesz, s intézkedett a törvényszerü sorozás megejtése iránt is.

Az ujoncz összeiró küldöttségek már korábban megalakittattak, és pedig M.-Gyulára: Kalmár Mihály, Ilovits Miklós, Uhrinyi András; N.-Gyulára: Farkas Béla, Kozits

András, Tessedik Lajos; Békésre: Gyöngyössy Beniamin, Omazta József, Szalai István; K.-Ladányba: Kiss János, Hücke József, ifj. Bajcsi Sándor; Vésztőre: Sipos Sándor, Simay János, Papp Károly; Szeghalomra: Gozman József, Lengyel Sándor, Fazekas Sándor; F.-Gyarmatra: Baky Lajos, Jantyik Mátyás, Kalocsa István; Doboz és Váriba: Foltinyi Ignácz, Polner Lajos, Végh József; M.-Berénybe: Szucsu Mózes, Asztalos István, Fábry Sámuel; K.-Tarcsára: Lakatos Károly, Czengert Gáspár, Borbiró Mihály; Gyomára: Conrád Károly, Viskovits Ignácz, Timári István; Endrőd és Csejtre: Sipos Gábor, Duda György, Debreczenyi András; Szarvasra: Omazta Ferencz, Plavetz György, Pukánszky Mihály; Szt.-András és Csabacsüdre: Tessedik Károly, Kollár János, Boros Mihály; Öcsödre: Omazta Lajos, Verasztó János, Menyhárt Alajos; Orosháza, Bánfalva és Szénásra: Hellebrandt János, Turi János, Steiner Jakab; Komlósra: Szinovitz Lajos, Rencsicsovszky Ferencz, Bakay Dániel; Kétegyháza s Kigyósra: Nagy Károly, Placsintár Gergely és Nyikora Dávid; Csabára: Szánthó Albert, Szegheő Alajos, Dolezsál János. Utasittattak, hogy ott, hol a toborzás eredményre nem vezet a sorozást haladéktalanul ejtsék meg.

Átalánosságban jeleztük, hogy a toborzás a megye legnagyobb részében a veszély feltünésének hatása alatt — eredményre vezetett, s alig egy-két községben vala csak szükség az ujonczoknak sorozás utján való kiállitására.

Igen érdekesek a toborzásra vonatkozó jelentések.

Békésről irja a főszolgabiró október 5-éről »a katonai toborzás iránt vett rendelet folytán Békésen a választmányi tagokkal értekeztem s oly lelkesedésre találtam, hogy az ujonczok beszedésére, ha kivántatnék átalános felkelésre is készek, ugy nemkülönben az egész járásomban tartott népgyülésekben számosan megjelent polgárok a nekiek tett magyarázatok után, hazájukat utolsó csepp vé-

rig el nem hagyni ajánlkoztak, s az ujoncz szedést azonnal meg is kezdették, s Vésztön már — mint hallom, az 50-et meghaladja számuk, s igy sorshuzásra szükség nem leend. Szeghalmon is egy nap alatt 15-ig szaporodott az önkéntesek száma; Békésen pedig tegnap a 100-at már meghaladta. Tegnap az istenitiszteletek alkalmával hallott lelkes beszédekre a nép örömmel tódul a haza s szabadság megmentésére.«

Ugyancsak okt. 5-éről tesz jelentést, Lakatos Károly a gyomai toborzás eredményéről. Irja, hogy Okolicsnyi százados Gyomán keresztül utaztában 79 ujonczot toborzott össze.

Doboz községben okt. 8-ig 16 önkéntes esküdött fel honvédnek.

F.-Gyarmaton, mint a toborzó biztos október 9-ről jelenti, »nem csak a községet illető 75 ujoncz állott ki, hanem a 90-et megközeliti azok száma, kik sorshuzás nélkül állottak ki.«

Szeghalmon október 9-én már 47 ujoncz, volt, s itt egyesek is fogadtak fel pénzen önszántokból ujonczokat.

K.-Tarcsán, Sz.-Andráson, Öcsödön, Tót-Komlóson, Gy.-Váriban, Orosházán, habár többen állottak be önkéntesen, a sorozást kellett igénybe venni, s még igy sem lehetett kiállitani az ujoncz jutalékot.

Felemlitésre méltó, hogy a kis kertész telepen, Kigyóson 20 önkéntes állott be az első felhivásra honvédnek.

A toborzás eredményéről a vármegye bizottsága október hó 30-áról tett jelentést az országos honvédelmi bizottmánynak.

»Hazánk függetlenségének kivívására s állandó megszilárditására egyik legfontosabb tényező levén a haderő, — ennek tudatában tiszta igyekezettel törekvénk polgári kötelességünknek az ujonczok gyors és minél nagyobb számbani kiállitásával eleget tenni, s bár főispánunk, mint e

részben kinevezett kormány biztosunk táborozásaiból visszsza nem kerülve, fel sem léphetett, első alispánunk és Okolicsnyi István honvédi százados mint toborzó biztosunk fáradhatlan buzgalmuknak oly kedvező sikere lön, hogy október 26-ig már 1911 ujoncz nemcsak kiállittatott, de szoros vizsgálat után átvétetvén az illető zászlóaljhoz, Hold-Mező-Vásárhelyre valósággal el is szállittatott.«

Tehát vármegyénk a 2550 ujonczjutalékából 1911 honvédet állitott ki, mi tekintve ama rendkivüli nehézségeket, a nagymérvben kitört belzavarokat, melyekkel vármegyénk vezérférfiainak folytonosan küzdeni kellett, igen szép eredménynek tekinthető.

Lássuk az 1911 ujoncz az egyes községek közt, miként oszlik meg.

M.-Gyula	kiállitott	ujonczot	116.
N.-Gyula	»	»	18.
Doboz	»	»	36.
Gy.-Vári	»	»	23.
Kétegyháza	»	»	—.
Kigyós	»	»	23.
Csaba	»	»	233.
Békés	»	»	220.
Berény	»	»	107.
Gyoma	»	»	112.
Endrőd	»	»	88.
Gyarmat	»	»	69.
Vésztő	»	»	57.
Szeghalom	»	»	98.
K.-Ladány	»	»	56.
Orosháza	»	»	154.
Nagy- és Kis-Szénás	»		19.
Bánfalva	»	»	20.
K.-Tarcsa	»	»	58.
Komlós	»	»	81.

Szarvas kiállitott ujonczot . . . . . 218.
Sz.-András » » . . . . . 53.
Öcsöd » » . . . . . 65.

Ösmerjük a vármegye felette szorongatott helyzetét.

Már az önkéntesek kiállitása, felszerelése óriási kiadásokat igényelt s e kiadások fedezésére, a kormánytól sem segélyt, sem kölcsönt nem nyerhetvén, egyesek áldozatkészségéhez volt kénytelen folyamodni, hogy hazafiui kötelességét teljesithesse.

A vármegye lakosságának áldozatkészsége rendkivül igénybe volt véve, s daczára ennek, az ujabb és ujabb áldozathozásban nem fáradt ki.

Midőn a honvéd ujonczok kiállitása képezte a vármegye feladatát, hogy teljesithesse kötelességét, ismét a lakosság áldozatkészségéhez fordult.

A honvéd ujonczok felszerelésére, a toborzás költségeinek fedezésére kivetett hadi adó rendkivül lassan folyt be, abból a szükségleteket fedezni lehetetlen volt.

Bámulatra ragad vármegyénk népének áldozatkészsége.

A toborzás folyama alatt jóformán krajczáronként óriási összeget gyüjtöttek össze a naponként felmerülő kiadások fedezésére. Csaba, Békés, Gyoma, Vésztő lakosai, a kisebb nagyobb összegeken kivül még 227 p. mérő buzát, 188$^{3}/_{8}$ p. m. árpát, 110 p. m. zabot, 180 p. m. kukoriczát is adakoztak össze.

A vármegye alispánjának október 27-én kelt s a honvédelmi bizottmányhoz intézett jelentéséből látjuk, hogy mily óriási összeget vett igénybe a vármegye honvéd jutalékának kiállitása s felszerelése.

»Kötelességem szerint jelentem, — igy hangzik az alispán felterjesztése — hogy Békésmegyében az ujonczozás a legszebb sikerrel foly, s a Békésmegyére esett 2550 számból 2000 és nehányat, már rendeltetése helyére el is szállitottunk, a kikhez ha hozzá számitjuk a 3 évig kiállitott

önkénteseinket, látni való, hogy igen csekély szám hiányzik s nehány elszökötteket kivéve a többivel is készen vagyunk, a kiállitást és elvitelt azonban némileg hátramaradni szánt szándékkal engedjük, mert a ruháztatás miatt különben is zavarban vagyunk, ujolag felkérem tehát a tisztelt bizottmányt, hogy ha a ruházatbeli anyagok össze szerzése végett Pesten levő megyei biztosunk főszolgabiró Tessedik Károly oda pénzbeli segedelemért folyamodnék, azt neki nyujtani méltoztassék, mert mi már 30 ezer pengő forintot elköltöttünk, miről a számadást annak idejében bemutatni el nem mulasztandjuk; de be kell vallani, hogy az emlitett összeg erőnket ki is meritette.«

Rendkivül sok nehézséggel járt a honvéd ruhák beszerzése, maga az alispán, Tessedik Károly főszolgabiró s Ferentzy Alajos, mint a vármegye megbizottai, Pesten, Debreczenben, Szegeden s több helyeken igen sokat fáradoztak, hogy a szükségelt ruhanemüeket beszerezhessék.

Nem lesz érdektelen, ha a honvéd ruha beszerzésével megbizott Tessedik Károly főszolgabiró tudositásait ösmertetjük: meggyőződést merithetünk azokból, hogy mily nehézségeket kellett leküzdenünk honvédeink felruházásánál, s mily óriási összeget kellett áldozni vármegyénknek e czélból.

Október hó 15-én Pestre érkezett Tessedik s nyert utasitásához képest azonnal Nádasi boltjába ment a főjegyző által már lefoglalt posztó megvétele végett; Nádasi azonban oda nyilatkozott, hogy amennyiben egy heti várakozás után senki sem jelentkezett a posztó átvétele végett, azon túladott s most, sőt a bécsi és morvai körülmények változásáig, nem csakhogy elnem láthatja a megyét posztóval, de állitja, hogy Pesten nincs oly posztó kereskedő, ki azt teljesiteni képes legyen, — más nemü posztóval azonban szolgálhat, és pedig buza virág szinüvel és sötét kékkel, — ez utóbbiból 1000 röföt adhat, röfét

2 frt 60 krjával s mintegy 800 röföt a buza virág szinüből 1 frt 48 krjával.

»Én miután — irja a főszolgabiró — a többi boltokat is bejártam, tapasztaltam, miként posztó egyátalán nem kapható, a buza virág szinü posztókat lefoglaltam s illetőleg megvettem, minthogy azonban a sötét kéket — szinét nem is tekintve — drágának tartottam, annak megvételébe további utasitás nélkül nem ereszkedtem, noha Nádasi megigérte, hogy azon esetre, ha szerződésre lépek vele, a még hiányzó kék posztót, ha mindjárt végenként is összeszedi. Köpönyegre való szürke posztó nem csak hogy nála nincs, de egy kereskedésbe sem kapható, s már majd azon jelentést tettem volna, hogy a köpönyeg készitéséről egészen le kell mondanunk, midőn véletlenül Wodianer Sámuel urral találkoztam, kinek zavaromat előadva, ő egy posztóval rendesen ellátva lenni szokott szabóhoz vitt, — ezen szabó Goldner, — ki ugyan posztót semmi szin alatt nem akar adni; de legfeljebb három hét alatt igérkezik kiállitani a még megkivántató 2250 köpönyeget 9 pengő forintjával. Probáltam vele alkudozni, de azon árból egy garast sem akar engedni, annyival kevésbé ugymond, mert a kormánytól kiküldött comissió is, ugy fizeti a köpönyegeket. Mutattam a posztót Nádasinak is, ki azt a tanácsot adta, hogy lépjek szerződésre, mert ugy fordulhatnak a körülmények, hogy ma holnap semmi áron sem leszünk képesek köpönyegeket varatni, kivált oly jó katona posztóból; — miután azonban arra megbizva egyáltaljában nem vagyok, czélszerünek láttam az ügyet bejelenteni, és pedig sürgönyileg, mert napról napra több a vevő, — minden megyéből jönnek megbizottak s ha legfeljebb szombatig választ nem kapok, meglehet egészen re infecta kell haza mennem. — — — Meg kell jegyeznem — irja tovabb a főszolgabiró, hogy a kereskedők állitásuk szerint kész pénzért sem kapnak most Morvából

posztót oly gyárakból, hol az előtt hitelre vásároltak, s igy ha az ujonczokat felruházni akarjuk, a mostani alkalmat el nem lehet szalasztanunk, mert valamint kétséget nem szenved, hogy a bécsi dolgoknak tisztába jöttével a posztó behozatala meg fog könynyittetni, ugy bizonyos az is, hogy mig ott a dolgok le nem csillapulnak, onnét szállitás nem történhetik.«

Másnap ismét irt a főszolgabiró az alispánnak a honvéd ruhák ügyében. Tudatja, hogy Wodianer Sámuel azon igéretet tette, hogy azon esetre, ha a megye a honvédek felruházásával egy hónapig várhat, ő Bécsben lakó fia által készséggel szerez posztót Morvaországból, s az minden esetre olcsóbb lesz, hogy sem 9 frtba kerüljön egy köpönyeg.

Érdekes, hireket közöl a főszolgabiró ezen levelében a főispánról s a napi eseményekről.

»Wenckheim Béla főispánunk — irja — tegnap este érkezett meg a táborból, hova holnap alkalmasint ismét visszatérend. Ő Móga generalisnál galoppin s hir szerint igen vitézül viselte magát Szapárival. Egy faluba t. i. hol Jellaschits spitálja volt, ketten népfelkelést rendeztek s a spitál őrizeténél levő katonaságot, mintegy 50-et elfogtak. Seregünk — szól tovább a tudósitás — az ország szélén van, Jellaschits pedig Bécs alatt. Bécsben 150 ezer fegyveres ember van ellene; de miután a bécsi országgyülés egyenesen ki nem mondja, hogy seregeink menjenek be, azok a határon vesztegelnek. Tegnap itt volt a bécsi »Democrata klubb« feje s délután népgyülést arangirozván, fel hivta a magyarokat, hogy menjenek Ausztriába s közös erővel nyomják el az absulutismusra törekvő hatalmasságok bérszolgáit. Nagy éljennel fogadtatott, mi lesz egyébiránt eredménye felszólalásának, még eddig semmi alakban sem mutatkozott.«

Honvédeink felruházásának ügye nem haladt előbbre.

Az alispán az intézkedéseket a főszolgabiró levele folytán azonnal megtette. Tudósitotta, hogy a fenforgó körülmények között a vármegye a honvéd ruhákat el nem készittetheti. Oly rendkivüli nagy árak mellett, arra a vármegye elég anyagi erővel nem rendelkezik, nem vonakodik azonban a vármegye segiteni az ezer gonddal küzdő ország bajain, de tegye lehetővé a kormány a ruhák beszerzését az azokra forditandó összeg egy részének kölcsönképen leendő előlegezése által, s ha ezt a kormány megigéri, a szerződést a főszolgabiró még a tul magas árak mellett is megkötheti a vállalkozóval, nem akarván, hogy a haza érdeke csak egy pillanatra is hátramaradást szenvedjen az által, hogy ruhák hiányában a vármegye honvédei honvédelmi kötelességeiket ne teljesithessék.

Eltelt egy hónap, mire a ruhák elkészülhettek.

November hó 28-án szállittattak azok Gyulára, — s ekként meg lett oldva sok fáradság után azon fontos kérdés is, mely ujonczaink kiállitásának egyik igen fontos akadályát képezte.

Ugy látszik a vármegyének saját erejéből kellett ujonczait felruházni s mind azon tetemes kiadásokat fedezni, melyek az ujonczok kiállitása körül felmerültek; sikerült ugyan az alispánnak, mint a vármegye közgyüléséhez tett jelentésében nagy örömmel felemliti, »a haza kifogyhatatlan nagy szükségei mellett is, a honvédelmi bizottmánytól 5000 frt kölcsönt eszközölni«; de hogy ezen összeg, keveset könnyitett a megye terhein, s tisztviselőink gondjain, — természetes, s igy kénytelen volt a vármegye a kivetett adókat a legnagyobb szigorral behajtani, s a nép ujabb megterhelésével a szükséges pénzt előteremteni.

A felette terhes viszonyok között a nép feljajdult, a forrongás mindinkább nagyobb mérvet öltött, s végre néhány községben lázadás tört ki.

A lázadás elrémitette a józanabb, értelmesebb lakosait

vármegyénknek, s a mint nyert erőben a féktelenkedés, annál nagyobb lett az aggodalom vármegyénk, s a haza sorsa felett, s ezen aggodalom ösztönzé tevékenységre az ellenállási erő leghatalmasabb kifejtésére a vármegye vezér férfiait, s az értelmesebb, józanabb gondolkodásu lakosokat. A legnagyobb szigorral, egyetértéssel elnyomták a lázadást minden községben, s az ujonczok kiállitásánál, s a kiállitás és felszerelésre kivetett adók befizetésénél a vármegye polgárai egymást felülmulni igyekeztek; sőt napról napra gyültek az adományok, melylyel a tehetősek s szegények tehetségeikhez képest egyaránt siettek járulni a haza oltárához.

Ily lelkesültség, hazafias buzgalom s áldozat készség tette lehetővé azt, hogy a vármegye ujonczait, nem csak a törvény által kivánt számban, hanem jóval azon felül is, mire a ruhák elkészültek, kiállitotta, s diszesen felruházva, Hódmező-Vásárhelyre, mint meghatározott állomásra el is küldhette.

VIII.

A 30-IK HONVÉD ZÁSZLÓALJ. HONVÉDTISZTEK AJÁNLÁSA.

Békésvármegye közönsége, midőn a magyar hadsereg szervezésére vonatkozó törvény javaslat alapján honvéd ujoncz illetményének kiállitására felhivatott, megtette mindazon intézkedéseket, melyeket a kormányrendelet kötelességévé tett.

Nem merithetett azonban a kormány rendeletből kellő tájékozást arra nézve, hogy az egyes vármegyék ujonczai, önálló honvéd zászlóaljakat fognak-e képezni, vagy több vármegye együtt alakitanak egy-egy zászlóaljat, vagy esetleg a kiállitott ujonczok, a törvényjavaslat értelmében a magyar sorgyalogság zászlóaljai s tartalék századai, és a lovas osztályok s a tartalék század kiegészitésére fognak-e felhasználtatni.

A később kiadott kormány rendeletek is tájékozatlanul hagyták a vármegyét, sőt az ujoncz jutalék kiállitása tekintetében sem nyerhetett biztos vezér fonalat. Kezdetben az ujoncz jutalék egy negyed részének kiállitása rendeltetett el, később már szorgalmaztatott, az ujonczoknak lehetőleg teljes számban kiállitása.

Vármegyénk az összes ujoncz jutalék kiállitását rendelte el, s mint láttuk ezen feladatát teljes sikerrel oldotta meg.

A szeptember 26-án kiadott kormány rendelettel nyert

tudomást arról a vármegye, hogy honvéd ujonczai, mely honvéd zászlóaljnak fogják alkotrészét képezni.

Meghatároztatott a rendeletben, hogy Csongrád és Békés megyék és Szeged városa összesen 1200 honvéd ujonczot tartoznak kiállitani, melyből Csongrád megyére 314, Békés megyére 632, Szeged városára 137, mint az egész jutaléknak egy negyed része esik; s az ujonczok beavatására főhadfogadó székhelyül: Szeged, s fiok hadfogadó székhelyül: Gyula, s a már beavatottak gyülekezési helyéül pedig: Hódmező-Vásárhely jelöltetett ki.

S ekként Csongrád- és Békésmegyék s Szeged városa ujonczaikból alakittatott a 30-ik honvéd zászlóalj, melyhez Békésvármegye több mint 2550 ujonczot adott.

E zászlóalj igen rövid életü volt, feloszlattatott, s vármegyénk honvédei beosztottak más honvéd zászlóaljakba.

Békés vármegyének tehát nem volt oly zászlóalja, melyben honvédei a szabadság harczban együtt harczoltak volna, szétszórattak azok teljesen, s alig volt oly zászlóalj, vagy lovas osztály, hol Békésmegyének ne lettek volna kisebb nagyobb számban harczosai.

Az egész honvédelmi harcz dicsőségéből honvédeink tehát méltán követelhetik osztály részüket, s lesz alkalmunk kimutatni, hogy a harcz dühe, feles számban szedett áldozatokat soraink közül.

A 30-ik zászlóalj különben rövid élete folyamán is tanuságot tett arról, hogy életképes volt, s a honvédelmi harczban vitézül megállta helyét.

Békésvármegye (a Közlöny 118. számában közhirré tett) kormány rendelet szerint feljogosittatott, hogy kilencz egyént honvéd tisztekül ajánlhasson.

Miután azonban a vármegye, eltérőleg a honvédelmi bizottmánynak azon rendelkezésétől, hogy a honvéd ujonczoknak egyelőre csak egy negyed része állittassék ki, az egész illetőségnek kiállitását elrendelte, sőt ki is állitotta:

a rendelet szellemébŏl indulva ki, nem csak a fent érintett rendeletnek megfelelŏen 9 egyént ajánlott honvéd tisztekül, hanem a zászlóaljak szaporodó számához képest, részint tisztekül, részint altisztekül többeket ajánlott; sŏt kérte a vármegye a kormányt, hogy jogát a későbbi ajánlhatásra is fentarthassa.

Igen érdekesek a vármegye közönségének azon felterjesztései, melyekben egyeseket, kiknek neveivel a honvédelmi harcz folyamán többször találkozunk tisztekül ajánl.

Közöljük ezen felterjesztéseket, — vármegyénk közönsége közéletünk több kiváló férfiát fogja az ajánlottak közt feltalálni.

A vármegye bizottmánya október hó 12-én közgyülést tartott, s ezen közgyülésnek csaknem egyedüli tárgyát a honvéd ujonczok kiállitása s felszerelése tekintetében szükségelt intézkedések képezék.

Ezen közgyülésből tétetett meg az országos hadi tanácshoz az első felterjesztés.

A honvéd tisztekül ajánlottak között első helyen Furkos Tamás nevét találjuk.

Furkos Tamást a vármegye közönsége századosul ajánlotta. — Érdemeit Szarvas városa a vármegyéhez intézett előterjesztésében felsorolja s különösen kiemeli, hogy mint volt katonatiszt, kellő szakismeretekkel birván, a honvéd seregben tiszti kötelességét hasznosan töltendi be.

Szombathelyi Kálmán alhadnagyul ajánltatott.

»Jelenleg, — igy szól a felterjesztés — a Jelachich elleni önkéntes harczosok sorában küzd Szombathelyi Kálmán, s mind kitünŏ tehetsége, mind több oldalu kiképzettsége, tettben is mutatkozott hazafi érzelme az összes megye előtt ismeretes, — s midŏn benne az érdemet elismerjük, s ŏt kitünŏleg ajánljuk, egyszersmind azon férfiu iránti tiszteletünket, elismerésünket és halánkat is jól esik leróni, ki e megyében a szabad szellemnek, az alkotmányos

haladásnak egyik vezér harczosa, több országgyülésen követe, itthon főügyésze, főjegyzője volt, s most a nehéz időkben, mint első alispán erélyes kormányzója, vezére, vármegyénknek.

E férfiu Szombathelyi Antal, az ajánlottnak édes atyja.

Vármegyénk közönségének e valóban szép elismerése méltán megillette a derék, tevékeny s erélyes alispánt.

Lehoczky Viktor szintén alhadnagyul ajánltatott.

»A törvény tanfolyamot is bevégezve jelenleg, mint huzamosabb idő óta besorozott önkéntes honvéd a szt.-tamási táborban van Lehoczky Viktor; kinek érdemben megőszült édes atyja Lehoczky Lajos táblabiránk a 43-ik évet tölti közszolgálatban, s jelen volt a francziák elleni nemesi felkelésben.«

Baranovics Kálmán, ki egy ideig mint rendes katona kadet szolgált, s Balossy Sándor, Tassy Ede és Scutari Sándor szintén alhadnagyokul ajánltattak.

Szakál Albertet altisztül ajánlotta a vármegye közönsége, felemlitvén, hogy nevezett képzett ifju, mérnök tanfolyamot végzett, s ő volt az első ki K.-Tarcsán példaadólag először beállott ujoncznak, s ki bár koránál fogva nem is volt hadi szolgálatra kötelezhető, a békési lovas sereggel a becskereki táborozásban részt vett.

Uhrin László, mint ügyes, értelmes s hazafias érzelmü atyjának, a csabai toborzó biztosnak méltó fiát szintén melegen ajánlotta a vármegye altisztül, felemlitvén, hogy Csabán ő volt az első, ki példaadólag először beállott honvédnek, mi a népre rendkivül lelkesitő hatással volt.

Elekes István, a békési ref. lelkész fiát, ki szintén első ujoncz volt Békésen, — Kállay Mártont, ki bár koránál fogva nem volt besorozható, önként beállott; s Lengyel Viktort, ki már a harmadik honvéd zász-

lóaljnál mint altiszt szolgál, s Farkas János megyei irnokot, ki katona iskolát végzett, — szintén melegen ajánlotta a megye közönsége.

Altiszteкül ajánltattak továbbá: Bauer József, Csontos István, Németi János, Giba József, Pápai János, Policzer Mihály, Deli József, Pohlmüller Ferencz, Ficzek György, Korpos Gyalai Imre, Khol Pál, Jeszenszky Miklós, Király Ferencz, Keresztury Gáspár, Molitoricz János, Szabó Antal, mint »egyenkint ügyes és alkalmas, részint, mint már honvédi szolgálatban levő, részint ujoncz egyének.«

Különös figyelemmel és méltatással ajánltattak még ez alkalommal: Sztraka György, kit mint ügyes bátor, képzett ifjat mutatott be a vármegye közönsége; — Grüninger (Zöldy) János megyei irnok, ki törvény tanfolyamot végzett, s kit mint különösen fegyver forgatásban igen képzett, jó vivó s bátor ifjut ösmer a megye közönsége, s ki bátorságáról, a toborzásnál előfordult féktelenkedések alkalmával is elismerésre méltó tanuságot tett.

Ugyancsak ez alkalommal különösen ajánltattak még: Hoffmann Rudolf és Fikker Lipót, — mint a kik honvédelmi hivatásukat képzettségük s kiváló tulajdonaik által, méltóan fogják betölteni.

Az október 23-án tartott közgyülésből ismét felterjesztést tett a vármegye bizottmánya a hadi tanácshoz, honvéd tiszteket s altiszteket ajánlván kinevezésre.

A felterjesztés következő volt:

Skutári György nyugalmazott főhadnagynak hozzánk intézett s mellékleteivel együtt ide csatolt folyamodványa következésében közbejárólag szólalunk fel, hogy miután a helybeli fiók hadfogadó kormány utján felterjesztett ebbeli nyilatkozatát tekintőleg s kérelmét, miszerint ő, mint nyugalmazott tiszt a valamelyik honvéd zászlóaljnáli

tiszti állomást elnyerni kivánt, eddigelé válaszszal el nem láttatott — méltoztassék most nevezett — nyugalmazott főhadnagynak, mind a franczia háboru veszélyei között, mind később teljesitett hosszas katonai szolgálatát, különben pedig kellő kiképzettségét, s hazafi érzelmeit, — valamint azt is figyelembe venni a tisztelt hadi tanács: hogy ezen egyén legujabban, mint felsőbb helyről kinevezett oktató a gyulai nemzetőrség betanitásával, nem különben mint százados a becskereki táborozásokban az őrsereg vezérletével a megyének s tekintőleg hazánknak hasznos szolgálatokat tett, — s ezeknek méltatásával őt valamelyik honvéd zászlóaljnál érdemeihez mért tiszti állománnyal megörvendeztetni, — s ez által a mi óhajtásunknak és eleget tenni.

Hasonlóul kötelességünknek tartjuk már folyamodását magán úton beadott Omaszta Lajos, előbb a rendes katonaságnál hadnagy, most megyei egyik számvevőnk mellett szót emelni.

Ő a bécsi katonai intézet nevendéke levén, 17 évig szolgált a most Mihály Nagy Herczeg nevét viselő gyalog ezrednél, — s onnan mint hadnagy jött el nem nyugalomra, de ismét a tett, a cselekvés mezejére lépve, — megyénkben előbb alpénztárnoki, most pedig számvevői minőségben több év óta fáradhatlanul közmegelégedésünkre működik, s jelenleg pedig az Arad- és Temesmegyei táborban mint a nemzetőrség és felkelő nép egyik vezére a harczosok sorában áll.

Ily érdemes hazánkfiát minden készséggel, s egész bizodalommal ajánljuk, — s kérjük őrnagyi, vagy legalább főkapitányi állomásra a honvédekhez kineveztetni.

És most szabad legyen altisztekül is előbbi felirásunkban tett feltartásunk folytán némely érdemes ifjakat a tisztelt hadi tanács pártfogásába ajánlanunk, — nevezetesen.

1. Csepcsányi Bélát, honvéd ujonczot, — kebelbeli egyik birtokos Csepcsányi Tamásnak, — már nem

csak jogtant hallgatott, de megyénkben tiszteleti aljegyzőséget viselt, — kiképzett, mivelt, külsőre és belsőre tekintve egyiránt alkalmas fiját, — kinek már csak abbeli szerénysége is, hogy állásánál fogva csupán örmesterséget kér, — méltánylást igényelt.

2. Mészáros Lászlót iskoláit jelesül végzett ifjút, ki főszolgabiránk hivatalos jelentése szerint önként beállván, jó példájával kebelbeli egész Öcsöd helységében a toborzást legjobb sikerüvé, a katona állitást könnyüvé tette — s ügyességéről, hazafias érzelmeiről különösen ajánltatik.

3. Hazafias érzelmérül s ügyességérül ismeretes, szintén iskoláit végzett öcsödi ifjat Rédey Zsigmondot.

4. Dobozi származású Marjalaki Áront, — ki iskoláit szintén végezte, — s mások buzditására önként állott be ujonczul.

5. Szarvas városi főjegyző, Hellebranth Jánosnak fiját, Hellebranth Pétert, ki f. év junius óta mint önkéntes az ellenség előtt állva szolgál, s már eddigi gyakorlottságánál, kiképzettségénél fogva is figyelmet érdemel és a 30-ik, vagy más megyénkbeli ujonczokból alkotandó uj zászlóaljhoz, altiszti minőségben kivánna áttétetni.

Mely ekkénti ajánlásainkat midőn méltányoltatni tisztelettel kérjük, ugyancsak saját mieink iránti édes kötelességünknek ismerjük az iránt is felhivni a hadi tanács becses figyelmét: miszerint azon lelkes és vitéz békési önkéntes nemzetőrségi csapatnak, — mely Máriássy őrnagy parancsnoksága alatt, e napokban is fényesen kitünteté magát, — egész tiszti kara, a közlönyben közhirré tett azon felsőbb rendelet, s tekintőleg igéret folytában foglalta el tiszti állomását, hogy majd harczfogytával a honvéd zászlóaljáknál rangjuk megtartásával mindnyájan alkalmaztatni fognak, — annál fogva ezen tisztek számára is helyet biztosittatni, jelen emlékeztetésünkkel s tekintőleg kérésünkkel szükségesnek látjuk. «

Az október hó 31-dikén tartott bizottmányi ülésből Wieland János ajánltatott tiszti állásra, »ki hazánk megmentése nagy munkájában illő részt venni magát elhatározván, magasabb foku képzettségénél fogva azon állomást betölteni képes is leend.«

Ugy látszik a vármegye ajánlatai a hadi tanácsnál kellő méltatásra nem találtak, mert még október hó folyamán Scutári György és Omaszta Lajos érdekében ismét felterjesztés tétetett. Előbbit a 30-ik honvéd zászlóaljhoz századossá kinevezett Okolicsnyi István helyébe gyulai fiók hadfogadó parancsnoksághoz tisztnek kérte a bizottmány kineveztetni, Omaszta Lajos kineveztetése végett pedig sürgetőleg fordult a vármegye közönsége a honvédelmi bizottmány elnökéhez.

Közöljük az érdekes felterjesztést, mely amellett hogy Omaszta Lajosra nézve életrajzi adatokat tartalmaz, tanuskodik arról, hogy a vármegye, ajánlatának mellőzését zokon vette.

Megyénk egyik érdemes számvevőjét Omaszta Lajost az országos hadi tanácsnak f. évi október 23-ik napján, 969. szám alatt, valamint később Csaba városának jegyzőkönyvi kivonatban ./· alatt ide mellékelt folyamodása következtében október hó 30-ik 991. szám alatt tett felirásainkban érdemei elsorolása mellett két izben ajánlottuk a végett, hogy a kebelünkbeli ifjakból alkotott honvéd zászlóaljak valamelyikéhez századosul alkalmaztassék.

Fájdalmasan esik: hogy e részbeni kérelmünknek sikerit egyátaljában nem tapasztalók, sőt választ sem nyerheténk.

Kivánatunk igazságos volta indit bennünket tiszteletteljes bizodalommal fordulnunk bizottmányi elnök urhoz, s nevezett számvevőnk mellett ajánlólag elmondanunk a következőket:

Ő a bécsi katonai intézet nevendéke levén, 17 évig szolgált az előtt Máriássy, most Mihály Nagy Herczeg nevet viselő derék ezerednél, — ez idő alatt 10 évig mint hadnagy; — innen az akkori idők szellemében a magyar

egyéneknek annyira akadályozott előléptetése után tovább várni türelme fogyván, eljött az ezeredtől nem pihenni, de ismét tenni, mit köréhez képest tennie lehetett, — alpénztárnoki minőségben több évig, most pedig mint számvevő fáradhatlanul és köz megelégedésre müködik. — Polgártársai tisztelete jeléül a nemzetőrséghez Csabán századosul választák, — e minőségben már két izben hazafias készséggel szolgált több hétig az alvidéki táborokban.

Csaba városa lakosai ragaszkodással vannak hozzá, — s a honvédelmére ujonczokul adott tót ajku számos ifju őt, ki nyelvöket érti, a honvéd zászlóaljnál tisztének láthatni, — nagy megnyugtatás — mintegy jutalmul veendené.

Ily érdemes hazánkfiát, bizton ajánljuk elnök ur kegyességébe, tisztelettel felkérjük legfőbb sulyú közbevetését az iránt: hogy nevezett Omaszta Lajosnak, azon honvéd zászlóaljak egyikéhez, hol a mi, főleg pedig tót ajku ujonczaink besorozva vannak vagy ezután lesznek, — maga utján leendő kineveztetését eszközölni, s ez által szives ohajtásunkat, igazságos és méltányos kérésünket sikerhez juttatni méltóztassék.«

Midőn hire terjedt vármegyénkben, hogy a 30-dik honvéd zászlóalj a régi ezredekbe fog beosztatni, a vármegye közönsége nem késett ez ellen szavát felemelni. Felterjesztést intézett a honvédelmi bizottmányhoz, kérvén a zászlóalj fentartását.

A deczember hó 11-én tartott bizottmányi ülésből tett felterjesztés következő volt:

»Előnkbe terjesztett panaszokból értesünkre esett, miként megyénk újonczaiból alakult úgy nevezett felesleges 30-ik zászlóalj is a régi ezredek kiegészitésére fordittatni s felosztatni rendeltetett; — megvagyunk ugyan ez intézkedés szükségéről s czélszerüségéről győződve, kötelességünk mindazon által a kedélyek megnyugtatására őszintén nyilvánitani, miként fiainknak ily módoni m e l l ő z t e t é s e

által büntetve érzi magát e megyének közönsége azon hazafias buzgóságáért, melylyel az első rendelet vételekor rögtön ujonczainak nem negyed részét, hanem egész illetményét kiállitani sietett, s melyet, az ifjuság lelkesedésének hozzájárultával két teljes számú zászlóaljat tevő menynyiségben valósággal nem csak kiállitott, de tetemes áldozattal a legszükségesebb ruházattal ellátva illető helyre el is szállitott; — nem szükség bővebben magyaráznunk, mily káros hatásu leend e rendelet foganatositása magokra a feloszlatandó honvédekre nézve is, kik a harcz veszélyeinek kölcsönös megosztásában mint egy megyének fiai az együttlétben megnyugvást, s ebben, hogy külön egy zászlóaljat képeznek dicsőséget s lelkesülést éreztek, és a katonáskodástól éppen e nézetből legkevesbbé sem vonakodtak; — e lelkesedés azonban a kérdéses feloszlatás által, hol igen könnyen megtörténhetend, hogy ugyanazon egy községbeliek is szét fognak szakadni, a mi ellen itthon ugy mint honvédeink közt is a legnagyobb ellenszenv mutatkozik — végkép le fog hangoltatni.

Seregeinknél lelkesedés pótolja a gyakorlat hiányát s az nyerend hazánk számos ellenein dicsőséges győzelmeket, azt kell tehát fentartnunk minden áron, s annak érdekében kérjük fel mi is a honvédelmi bizottmányt, hogy a kedélyek nagy megnyugtatására irányzott kivánatunkat méltányolva a felesleges 30-ik zászlóaj feloszlalását mellőzve, ezt uj sorszám alá vétetni, s az ezredek kiegészitését más, — egész zászlóalját még nem képező ujonczokból eszközöltetni méltóztassék.»

A 30-ik honvéd zászlóaljnak czélba vett feloszlatása igen kellemetlenül hatott a megye közönségére.

A közgyülésen, midőn a hírt felemlité alispánunk, éles kifakadások történtek. A vármegye közönsége a legnagyobb erőfeszitést fejtette ki kezdettől fogva, hogy nemzetőrségét szervezhesse, táborba küldhesse, az önkéntes

csapatot kiállithassa. Az ujonczok toborzása nagy gondot adott, s valóban alig lehet megérteni, hogy a vármegye a nyomasztó viszonyok mellett oly szép eredményt képes lehetett elérni. A belzavargások szünet nélkül tartottak, sőt mint már jeleztük, egyes községekben a toborzás idejében lázadás is tört ki, — s ily helyzetben is a felszerelésre szükséges pénzt a lakosság áldozatkészségének kellett előteremteni. Az aradi táborozásban résztvett 30-ik zászlóalj elismerésre méltó vitézséget fejtett ki, — a zászlóalj feloszlatása a vármegye előtt anynyival inkább méltatlan eljárásnak, büntetésnek tünt fel; s nem csoda, ha a közgyülésen többek közt alispánunk is oly élesen tört ki, hogy »bün volna vitéz csapatunk feloszlatását még említésbe is hozni.«

A felterjesztés, mint már jeleztük nem menthette meg a 30-ik honvéd zászlóaljat.

Honvédeink beosztattak más zászlóaljakba s a dicsőséget a hon védelmében kifejtett vitézségükkel szétszórtan szerezték meg maguknak s vármegyénknek.

VII.

AZ ELSŐ NÉPFELKELÉS S AZ ARADI TÁBOROZÁS.

I.

ANGYALKÚTNÁL.

A keresztyénség, a polgárosodás ellenségeinek pusztitó hadait századokon át nemzetünk ereje tartóztatá fel, — s mig véres harczokba merült a magyar, mig a keresztyénség, a polgárosodás védelme erejét emészté: a közszabadság, a felvilágosodás mindenütt haladt előbbre; csak midőn az ellenség ereje megtöretett, s a szabadság s nemzeti függetlenségünkért küzdött harczokban leveréteink, az ezután bekövetkezett békésebb napok, a semmittevés az elerőtlenedés szomoru korszaka után, kelt csak uj életre tevékenységre a nemzet, s igyekezett rohamos léptekkel haladni a polgárosodás magaslata felé.

Utunkat állták azok, kiknek fennmaradását, fejlődhetését mi biztositottuk bőven áldozott vérünkkel, s midőn lett volna még elég erőnk elseperni utunkból a hitvány akadályt: felbujták ellenünk mindazokat, kiket mi testvéri szeretettel ölelve fel, magunkkal akartunk felemelni a közszabadság, a polgárosodás magaslatára.

Kezdenünk kellett tehát ujra a harczot, s most már nem a mások jóvoltáért, a nemzetek békés előhaladhatásának biztositására, de nemzeti létünkért, fenmaradásunkért.

Tele irták elődeink történelmünk lapjait dicsőségteljes küzdelmeikkel. A hősi vitézségnek e folytonos harczokból oly sok szép emléke maradt reánk, de az utolsó nagy

küzdelem, a szabadság, a honvédelem véres harcza, az önfeláldozó hazaszeretetnek, a regeszerü vitézségnek oly sok lélekemelő példájával gazdag, minőket csak a nagy feladatra hivatás tudatával élő nemzet, egy örökéletre méltó nép szabadságáért, lételéért vivott csatái mutathatnak fel.

A magyar nemzet folytonos küzdelmei, véres harczai között, utolsó szabadságharczunk eseményeire emlékezünk talán a legfájóbb szivvel, de önérzettel, büszkeséggel — vissza.

Még ma is, oly sok év után, az ifjui lelkesedés fényét látjuk ragyogni azok szemeiben, kik a küzdelmekben részt vettek.

Büszkén magasodik fel a kórtól már megtört szabadsághős, midőn véres csatáinak emléke merül fel. Sejteti velünk a ragyogó szem, az átszellemült tekintet, hogy ott volt ő is, hol oly gazdag aratása volt a halálnak. — Az öröm, a lelkesedés meghatottságával tekint sebhelyeire, melyeket az oly sok ellenségtől megtámadott haza, a közszabadság, a polgárosodás szent ügyének védelmében kapott.

Nekünk békésvármegyeieknek van azonban a honvédelmi harczokból oly emlékünk is, melyre nem igen szeretünk visszaemlékezni.

Van egy oly név, melynek felemlitése is keserüséggel tölt el bennünket.

Fájdalom, bosszankodás érzete nélkül alig lehet hallani e nevet, mert e névhez, ugy mondják — szégyenünk van hozzá tapadva.

E név: »Angyalkút.«

Itt vivatott az első jelentékeny csata az aradvidéki ellenséggel, s e csatában vettek részt nemzetőreink, kiket szeretnek ugy feltüntetni, mint a kik a »harcztérről még a csata előtt gyáván elfutottak s félelmökben Angyalkúton elbujtak.«

E csata győzelmeiből tehát vármegyénk nemzetőreinek nem a dicsőség, az elismerés koszoruja jutott osztályrészül, azzal a vitéz debreczeniek homlokát köritik; a mi nemzetőreink pedig — a sebek mellett — csak a guny fájdalmát, a gyávaság bélyegét, a szégyent hozták haza tüzhelyeikhez.

A történelmi adatok szövétnekével vessünk világot a homályba burkolt képre.

Ösmerjük meg e csatát megelőző eseményeket, ösmerjük meg e csatára vonatkozó tudósitást, mely alapját képezi a nemzetőreinkre szórt, mondhatjuk — méltatlan — vádaknak.

Békésvármegye jelentékeny erővel vett részt a nemzet önvédelmi harczában.

Midőn a nemzetiségek fegyverre keltek ellenünk, Békésvármegye az elsők közt volt a segélynyujtásban. — Fegyverre kelt két izben, csaknem tizezer emberünk, itt hagyva vetéseit, táborba szállt, feltartóztatni az ellenséget dúlásaiban.

Alig váltották fel nemzetőreinket s tértek azok haza tüzhelyeikhez, már ujra fegyverre szólitá őket a haza védelme.

Az aradi védbizottmány elnöke Hajka Demeter, október hó 12-én értesité vármegyénket, hogy »Arad felséges királyunknak neve alatt Schönbrunban f. év s hó 3-áról keletkezett álrendeleteknél fogva, az aradi várparancsnokság által maga teljes megadásra s rögtön itélendő katonai parancs alá vetésre — öt óra alatt adandó felelet kivánása mellett szoros parancs formájában ujból felszólittatott, s miután ezen mindenesetre törvénytelen, de egyszersmind veszélyes önkényesség Aradot végromlással fenyegeti, a legsürgősebben felkéri vármegyénk alispánját, miszerint tekintetbe vévén, hogy Aradnak enyészetével az egész alsó vidék az aradi várnak várparancsnoksága alá

kerülne s alkotmányunk s szabadságunk elnyomattatnék: hazafiui indulatához s hatásához képest minden kitelhető módon és uton a vármegye nemzetőrségét, a mennyit csak lehet és támadható tüznek oltására alkalmas sereget, nemzetőrségi őrnagy s térparancsnok Máriássy János ur rendelkezése alá minél sebesebben segitségünkre küldje,« s tudatja egyuttal, hogy Arad polgársága, nemzetőrsége a fenyegető vészt kiállani, törvényeinket, a szabadságot az utolsó csepp vérig megvédeni kész.

Az aradi védbizottmány elnökének megkeresését csak okt. 17-én vette alispánunk, ezt megelőzőleg érkezett már Aradvármegye alispánjának Vörös Antalnak okt. 14-én kelt levele, melyben Vukovits Sebő királyi biztosnak Nagy-Becskereken okt. 13-án kelt következő rendeletét közli: »Ma a tomasováczi rácz táborból a lázadó rablók betörvén, utjokat Györgyön keresztül Udvarnok felé folytatják, — mint kivehető volt, rendesen fegyverzett határőrök, nyugodtan haladnak, még nem tudni, hová. Egyébiránt, mint itt gyanitják, Arad felé veszik utjokat, hihetőleg az aradi várparancsnok felszólitására. Uj ármány és árulás ellen kell küzdenünk. Ennek következtében tegyen ön meg minden rendeleteket arra, hogy mentől több magyarok vonathassanak össze Aradra. — Irjon ön tüstént Biharba, Békésbe és a többi magyar megyékbe, hogy fegyverkezzenek. Én már Szegedre irtam s onnan segitség, felszólitásomra hihetőleg érkezni fog. — Ezen ellenséges csapat három ágyuval vonult keresztül faluinkon s oly csendességben, hogy N.-Becskereken csak későn lehetett megtudni átutazásukat. Innen bizonyos, hogy rendes katonaság.«

Aradmegye alispánja közölvén a királyi biztosnak ezen rendeletét, rá mutat a helyzet veszélyességére, s jelzi, hogy az »ó-aradi erős vár és város a Maros folyama mellett, igen alkalmas támaszpontja leend az itt kétség kivül alakulandó rabló szerb tábornak, mely az aradi várparancs-

nokságtól ide édesgetve, ha az irántunk nem a legjobb hangulatban levő oláhokkal egyesülni fognak, szétűzése sok vérbe és nagy erőfeszitésbe fog kerülni, minek akadályozása most csekélyebb eszközökkel sikerülhetne, azért sok szavakat mellőzve, szeretett hazánk szent nevében szólitom fel önt, hogy a lehető legrövidebb idő alatt megyéjök magyar ajku lakosaiból összeszerkesztett fegyveres erőt, nem annyira Aradmegye, mint a közhaza oltalma tekintetéből megyénkbe utasitani sziveskedjék.«

Vármegyénk erélyes s tevékeny alispánja Szombathelyi Antal e megkeresés vétele után nem késett a nemzetőröket fegyverre szólitani, utasitván a községek előljáróit, hogy a fenyegetett szomszéd vármegye segedelmére siessenek nemzetőreiket haladéktalanul kiállitani.

Alig tette meg intézkedéseit az alispán, érkezett Csanádmegye közönségének is segélyt kérő megkeresése. »Torontálmegyének — igy hangzik Csanádmegye okt. 14-én kelt megkeresése — futár által mai napon vett tudósitásából megdöbbenve értesülünk, miképen a szerbeknek mintegy 2000 főből álló rabló csapatja a védelem nélkül hagyott alsó vidéki helyeken Torontálmegyébe belopván magát, tegnap a lázadás első helyét Kikindát is hatalmába keritette. E szomoru hir vételével nem késtünk a hon ez oldaloni védelmére szolgálható s tehetségünkben álló módok felől rögtön intézkedni, midőn törvény értelmében fegyvert ragadni köteles nemzetőreinket azonnal összeszedni és e hó 16-dik napja reggelén Nagy-Szent-Miklós ezen határunkhoz alig 1 órai távolságra eső hely környékére, hova t. i. a rabló csapat vett értesülés szerint egész erővel törekedni mondatik, az ott összevonult erőveli csatlakozás végett kiinditani elhatározván.

Midőn tehát önöket egyrészről a véletlen veszély s annak nagy volta felől sietve tudósitani nem késünk: másrészről felszólitjuk önöket, hogy nem várva az ismeretes

czélzatu lázadóknak honunk belsejébe mindinkább kitörésöket, részükről is mielőbb s minél nagyobb erőt kifejleszteni, s azt a haza megmentése végett a környékre rendelni siessenek.«

Láthatjuk ezen megkeresésekből, hogy mily veszélyes helyzettel állott szemben Békésvármegyénk.

A nép érezte a vihar közeledését s nem késett fegyvert fogni a veszély elháritására; de fájdalom, akadtak oly községek is a vármegyében, melyek fellázadtak a fegyverre szólitó rendelet ellen s nem csak vármegyénk belbékéjét, de veszélyeztették az alispáni intézkedések sikerét is.

Midőn a zavarok tetőpontra hágtak, érkezett vármegyénkbe Boczkó Dániel, orosházi képviselő, megbizván őt a kormány vármegyénkben a népfelkelés szervezésével.

A nemzetőrség táborba inditására tett intézkedésekkel tehát fel kellett hagyni s igy a különben is nagy mérvet öltött zavarok a legtöbb községben növekedtek.

Alig volt képes az alispán erélye, tevékenysége a rendet helyreállitani.

A veszély nagysága és közelsége hatott a népre, s midőn az általános népfelkelés elrendeltetett, a szervezkedés is legtöbb községben minden nagyobb nehézség nélkül történhetett meg.

Alig volt egy pár napja a vármegyének ereje összegyüjtésére, arról szó sem lehetett, hogy a népfelkelők fegyverrel láttassanak el, de nem is volt elég fegyver a vármegyében s azok beszerzésére várni egyáltalán nem is lehetett, mert a kormánybiztos a népfelkelők utnak inditását felette sürgette, s igy történt azután, hogy népfelkelőink közül csak igen kevesen voltak fegyverekkel ellátva; a legtöbben vasvillákkal, kaszával, fejszével, csákányokkal voltak felfegyverezve.

Érdekesen világitják meg a helyzetet Boczkó Dánielnek a vármegye alispánjához küldött rendeletei.

Október 15-éről irja a kormánybiztos: »Aradra érkezvén, értekeztem az aradmegyei s városi honvédi bizottmánynyal s a honvédi országos bizottmánynak tisztelt alispán urral eredetben közölt meghatalmazása következtében ezennel alispán urat tudósitom s hivatalosan felszólitom, hogy Békésmegyéből egyedül olyatén polgárok küldessenek mennél elébb Arad városába, kik lőfegyverrel ellátva vannak.

Más egyéb, egyedül kaszákkal, villákkal, ásókkal ellátott egyéneket Arad és Temesmegyében a kitüzött czélra használni nem lehet.

Sánczolások, a mint alispán urnak a megye községeihez intézett levéléből értettem, itten szükségtelenek is, de czélra sem vezetnek. A sánczolásokat itt a sikságon az ellenség elkerülheti mindenfelül. Itt Aradon minden a régi lábon áll. A veszedelem nem oly nagy, mint a milyennek az alispán ur levelében hirdettetett. Hire vagyon csupán, hogy nehány száz őrvidékiek az aradi vár felé Temesmegyében utban vannak. Ezeket, — ha a lőfegyverrel ellátott békésiek szerdán Aradon megjelenhetnének elfogni, s a várbeli őrséggeli egyesüléstől elzárni lehetne.«

A kormánybiztos értesitése szerint tehát a veszély nem volt olyan nagy, mint a milyennek azt vármegyénk alispánja a népfelkelés szervezetére vonatkozó felhivásában hirdette.

A veszély elháritására teljesen elégnek tartotta a kormánybiztos, ha Békésvármegye legfeljebb 2500 lőfegyverrel ellátott népfelkelőt, különösen lovas nemzetőröket küld Aradra; kifejezést adván azon reményének, hogy ezen erővel, a dzsidás ezred lefegyverzése sikerülvén, az aradi várat védő sereg is megadja magát.

Zavarba hozta az alispánt a kormánybiztos ezen értesitése.

Az aradi védbizottmány megkereséseiben a veszély nagyságát élénk szinekkel festette és sürgette a minél na-

gyobb számu segély küldését. Megbizottai felkeresék az alispánt, értesitvén őt Arad felette veszélyes helyzetéről, s megjelentek a vármegye népesebb községeiben is, buzditották, lelkesitették a népet a fegyverkezésre, megrenditő képét festvén a bekövetkezendő veszélyeknek, a közel jövőnek, ha Békésvármegye nem siet az ellenséget idejekorán feltartóztatni s megsemmisiteni.

Naponkint érkeztek vármegyénkbe menekülők, az elpusztitott vidék lakosai, szánandó állapotban fordultak népünk könyörületéhez, szerencsétlenségöket, tüzhelyeik feldulását, az ellenség irgalmat nem ösmerő kegyetlenségeit meghatóan beszélték el.

Ily körülmények közt nem lehetett az alispánnak a kormánybiztos rendelkezéseihez alkalmazkodni; nem lehetett a népfelkelés szervezésére kiadott rendelkezéseit, melyek a legnagyobb erélylyel hajtattak végre, visszavonni; s nem volt tanácsos, a népnek a hatóság tájékozatlansága, a rendelkezések határozatlansága miatt különben is nagymérvü izgatottságát fokozni — s a hatóság intézkedései iránt már is megrendült bizalmat teljesen aláásni.

Zavartalanul haladt tehát a népfelkelés szervezése.

A kormánybiztos okt. 17-én ismét irt az alispánnak, s ugy látszik, most már ő sem tekintette a veszélyt oly könnyen elhárithatónak, s sürgette az alispánt minél nagyobb számu segély küldésére.

»Hogy ha tisztelt alispán urnak — igy ir a kormánybiztos — vélem közölt lelkes felszólitására, netalán tán több ezerekből álló erő mozdulna Békésmegyéből, minden kellő védelmi ovatosság tekintetéből, jó lesz mindenesetre lőfegyverrel el nem látott Békésmegyei polgárok közül is, nehány százat, tudni illik olyanokat, kik vas. villákkal és egyenesitett kaszákkal, avagy dzsidákkal ellátva vannak Aradra, kellő vezérlet és felügyelet alatt haladék nélkül, lehető legnagyobb gyorsasággal meginditani. Ugy szintén

Békésmegyének lovas nemzetőrei is, kardokkal, pisztolyokkal, s ezek hiányában legalább csákányokkal ellátva induljanak lehető legnagyobb sietséggel Aradra. Holnap az az október 18-án érkeznek Debreczen városából is mintegy 240 lovas nemzetőrök s önkéntesek Aradra. Szándékom a lovassággal, ugy szinte a békési erővel s az Aradon tanyázó felfegyverzett önkéntesekkel Arad vár felé utban levő őrvidékiek csapatját elzárni, elfogni.«

Jelzi a kormánybiztos, hogy Békésvármegyének nagyobb erőt kifejteni azért szükséges, mert arról értésült, hogy Arad- és Temesmegyei oláh és német ajku lakosságban bizni nem lehet, sőt Kovaszinczán az oláhság felzendülvén, ezek megfékezésére is más megye erejét kell forditani.

Még ugyanazon napról ismét irt a kormánybiztos az alispánnak.

»A körülmények minden órában változnak. Tegnap Arad városában, aradmegyei s Arad városi tagokból alakitott vegyes bizottmány nem tartotta szükségesnek, hogy a békési népfelkelési erő több ezernyi számban fordittassék és indittassék Arad felé. Jelenleg azonban, e pillanatban, ellenkező nyilatkozatot vettem.

Kivánja ugyanis ezen bizottmány, hogy Békésmegyéből épen a lehető legnagyobb erő indittasson Aradra. Orosháziak már szép számmal e mai napon megjelentek Pécskán.

Tegye meg tehát az alispán ur a szükséges rendeleteket, hogy a Gyulán, felszólitása következtében összegyülekezendő békésmegyei nemzetőrök, önkéntesek, népfelkelők egy harmada Radna felé, két harmada pedig Arad városába induljon, s minél nagyobb gyorsasággal jelenjen meg.

Ezeket, értekezve aradmegyei és városi bizottmánynyal, Máriássy őrnagy és parancsnok meghallgatásával rendelem.«

Láthatjuk a kormánybiztosnak ezen rendelkezéseiből, hogy mily zavarok uralkodtak Aradon is.

Vármegyénk közönsége minden lehetőt megtett arra nézve, hogy erős segélyt nyujthasson az ellenség megfékezésére.

A községek elöljárósága, karöltve a lelkészekkel buzgó tevékenységet fejtettek ki, hogy az igen rövid idő alatt is a népfelkelők szerveztetvén utnak induljanak.

Sajnos, hogy csak igen kevesen voltak lőfegyverrel ellátva, a tulnyomó rész kaszákkal, vasvillákkal, fejszével, fokosokkal volt felfegyverezve, s igy indultak utnak október 19-én, s érkeztek meg 20-án Aradra.

»Kötelességemnek tartom bejelenteni,« igy ir a táborban levő másod alispán Tomcsányi József október 21-én kelt levelében a vármegye közönségéhez — miként Békésmegye nem várt számmal jelent meg a veszélyben levő haza szabaditására, mert összesen 8—9000 közt levő számmal vannak. Ezek közül 3000 Lippánál a Maroson keresztül szállittatván, ma már egy győzelmes kimenetelü csatában részt is vettek. A vezér jelentése szerint Angyalkutnál támadtattak meg, a dzsidások, s egy század Rukavina gyalogság s több ágyuk által; de embereink kötelességüknek megfeleltek, s az Uhlanusokat visszaverték ágyuikkal együtt. Más rész tulajdonképen 1000 orosházi, Pécskán szállittatott át a Maroson és Máriássy őrnagy vezérlete alatt a dzsidásokat ott is vissza verték, s holnap oly csatának néznek elébe, mely határozó lesz, mert Uj-Aradot két oldalról szándékoznak megtámadni s ez által az Arad és Temesvár közötti közlekedést akadályozni. Többi népünk a Maroson erről, Mikalaka és Glogovácznál van. — Népünk szekereit itt tartja, mert szénával lovaik el vannak látva. Meddig leszünk itt még, nem tudhatjuk, mert bátor a ráczok, kik Arad felé siettek Kiss és Wetter által hátulról megtámadtatván vissza verettek; de hasonló nemü

veszély fenyeget az oláhság részéről, mert a hegyalján levő némely községek ellenséges készületeket látszanak tenni és ugy látszik, bennünket azok fékezésére is fognak a kormánybiztosok használni!«

Másnap az alispán ujra tudósitja a vármegye közönségét, az eseményekről.

»Repdes a lélek bennem örömömben — igy ir — mert a magyarok istene nem hagyta el nemzetét.

Máriássy egészen gyakorlatlan békésmegyei néppel, t. i. a mozgó önkéntes nemzetőrökkel és az orosháziakkal az éjjel bevette Szádorlakot és Uj-Aradot. Magam beszéltem Máriássy alezredessel, ki a győzelem után által jött Ó-Aradra s szerinte az uláhnusok közül 27 halott van, s a roppant vérnyomok után itélve, temérdek sebesült.

Ma fog Máriássy egyesülni Zurics kapitánynyal, ki a Lippára által költözött 3000 békésieket vezéreli. E szerint Temesvár és Arad közötti közlekedés megszakadt. A győzelem ára részünkről 3 halott és 5 sebesült. Isten adjon sok oly vezért hazánknak, mint Máriássy és sok oly katonát, mint a békésiek és debreczeniek.«

Ezen tudósitásokból láthatjuk, hogy népfelkelőink, még ki sem pihenhették az ut fáradalmait, már harczba vitették, — s meg kellett mérkőzniök az alig felfegyverkezett, békés polgároknak az erős, s gyakorlott ellenséggel.

Megmérköztek és pedig dicsőséggel.

Alispánunk röviden érinti az angyalkuti csatát. Jelentéséből tudjuk meg, hogy népfelkelőink szétosztattak, — s Angyalkutnál Zurics kapitány vezérlete alatt a debreczeni önkéntesekkel, mintegy 3000-en lehettek.

Részletesebb adatokat találunk az angyalkuti csatára vonatkozólag »Kossuth hirlapjában.«

»Máriássy János örnagy urnak — igy szól a tudósitás — terve szerint a debreczeni veres pántlikás önkéntesekből és békésmegyei felkelőkből álló seregnek, — mely a

balszárnyat képezé, feladatául tüzetett Szent-Miklós helységének elfoglalása s az uhlánoknak onnét kiüzése. Máriássy, mint a jobb szárny vezére, ugyanazon időben Uj-Aradot akará elfoglalni. A terv lényege tehát abban állott, hogy az ellenség két oldalról fogván megtámadtatni, erejét megosztani leend kénytelen, és két tűz közé szoritttatván, könnyen tulteszünk rajta.

Ezen terv foganatositása, főleg a jobb és balszárnyas seregek egy időben történendő s összhangzó működése által vala eszközölhető. Derék parancsnoka a balszárnyas seregeknek Zurics Ferencz, a tervben kitett időpontokat szorosan megtartá, és seregünk a kellő időben mindig a rendelt helyen volt.

Október 21-én hajnalban — Angyalkut alá érkezének seregeink. Parancsnokuk Zurics 3 önkéntes kiséretében a helységet elsőbben megvizsgálván, miután tudósittatott, hogy az uhlánok csapatjai Szent-Miklóson tanyáznak s előőreik közel Kisfaludához más néven Angyalkuthoz vannak felállitva, — seregét e helységbe vezeté, s előőreit e tájék természetéhez képest felállitá.

Seregünk, mely hosszas álmatlanság és az ut fáradalmai miatt lankadt volt, alig nyerhetett pihenésre kevés időt; midőn déli 10 óra tájban 4 osztály, Schwarzenberg dsidások, 2 század Rukavina, egy század Leiningen gyalogokból álló sereg közeledése által nyugalmából felriasztott parancsnokunk azonnal csapatjai elhelyezéséhez fogott s a békésmegyei felkelőket debreczeni önkénteseivel fedeztetvén, a csapatok hadirendbe állitását ugy intézte : hogy az ellenség a faluba, mely seregünk védhelye volt, sehol be ne törhessen, s mindenütt merész ellenállásra találjon. Ez alatt a nagyszámu ellenség, mindinkább közeledett s 3 ágyúját felénk állitá. Féltizenegykor az ellenség ágyúiból erős tüzelés kezdetett. A velünk levő szatmári tüzérek is egyetlen egy ágyújokból elkezdének dolgozni, meglepő ügyességgel s bámulatos sikerrel.«

Az ütközetről Zurics parancsnok Debreczen városa közgyüléséhez intézett jelentésében még a következőket irja:

»Csapataim s a bennünket három felül megtámadott ellenség között tüzes harcz keletkezett; debreczeni önkénteseim részéről lelkes elszántsággal s ritka bátorsággal kartácsok és ágyúgolyók szakadatlan záporában. És midőn szivemelő volt látnom ezeknél azon önfeláldozást és ritka készséget, mely legveszélyesebb helyeken, vitézi tettekben nyilvánult: borus érzetek közt kelle néznem másfelől a békésmegyei felkelők közt kivált pedig tisztjeiknél szembetünő levertséget, remegést, gyáva félénkséget és visszavonulást, melynek következtében önkénteseim csaknem egyedül magokra hagyatának. Ezen ütközetben 6-an hulltak el közülünk mint a szent ügyért küzdő martyrok, megsebesültek pedig 5-en.«

»Ellenségünknek aránylag roppant vesztesége van, — folytatja jelentését Zurics kapitány. — A csata helyén, ugyanis, vitézeim jól irányzott lövései által 34 uhlán, 17 gyalog és 3 tüzér vérzett el, 22 ló pedig leszuratott, — ágyunk is a visszavonulás alkalmával az ellenség csapatjaiban tetemes kárt tett, — ugy hogy ellenségünk összes vesztesége, mintegy 92 ember. Hiteles tudósitás szerint, az ütközet estéjén 8 szekér sebesült vitetett az aradi várba.«

Felette érdekes ezen tudósitás. Ily óriási vesztesége a gyakorlott ellenséges csapatoknak, vitéz, de csak hiányosan felfegyverzett, gyakorlatlan önkéntesek alig számba vehető veszteségével szemben, valóban csodával határos.

De lássuk a jelentést tovább.

»E fényes győzelem dicsősége egyedül a debreczeni önkénteseimet illeti, a békésmegyei felkelőkről szánalommal és bosszus keserüséggel lehet emlékeznem, s különösen tisztjeik gyalázatos elpártolását nem szabad elhallgatással mellőznöm. A visszavert ellenség még Szent-Miklós

alá sem ért, midőn a békési tisztikar nálam kinyilatkoztatja, hogy mivel a csapatjai nem jöttek mészárszékre: tehát még ma hazafelé indulnak, s megkivánják a debreczeni önkéntesektől, hogy őket hátulról fedezve kisérjék. Leirhatlan ingerültséget okozott e gyalázat hire debreczeni önkénteseimben, és én tiszteimmel egyetértve, elsőbben kérelemmel, utóbb halál fenyegetéssel akartam lelkökre kötni, hogy csapataikkal legalább 24 órai helybenmaradást legszentebb kötelességöknek ösmerjék. De mind hasztalan, mert tiszti tanácskozásunknak végét sem várva, szekereiket egymásután inditák haza felé. Egyedül maradtam, szemben a még most is nagyszámu ellenséggel, töltések és minden segéd erő nélkül, egy oly sváb helységben, melynek lakosaiban biznunk nem lehet, egyáltaljában nem lehetett. A szó teljes értelmében kényszeritteténk tehát Lippára visszahuzódni: de hogy e visszahuzódás egyedül a békésmegyei felkelők gyalázatos elpártolásának következménye, a debreczeni e részben egészen tisztán áll: azt Isten és világ előtt merem állitani.«

Igy hangzik Zurics kapitánynak Debreczen városához irt tudósitása, mely hogy mily alaptalanul s kiméletlenül vádolja vármegyénk népfelkelőit, lesz alkalmam kimutatni; de mi előtt ezt tenném, megösmertetem még az aradi táborozás leirására vonatkozó történelmi műnek is az angyalkuti csatára vonatkozó részét.

»A legelső csata 1848. évi okt. 21-én, Uj-Aradhoz félórányira fekvő Angyalkut (Engelsbrunn)-nál történt, hol a debreczeni s békési önkéntesek s nemzetőrök 3 ágyuval, a császáriak Temesvár felől közeledő dzsidásokból s Rukavina gyalogságból álló, s Uj-Arad felé előnyomuló csapatját megtámadván, pár órai kétes küzdelem után, végre visszavonulásra kényszeritették. A császáriak szép számu gyakorlott lovassággal s még egyszer annyi ágyuval a magyarok felett nagy előnynyel birtak; a magyar

tüzérek azonban oly gyorsan s ügyesen lőttek, hogy amazokat zavarba hozták, s a debreczeni önkéntesek a dzsidások megujitott rohamát mindannyiszor hős elszántsággal bevárva, helyüket állották, erős tüzeléssel fogadván őket, végre szuronyt szegezve rohantak a lovasságnak. Egyedül a békési nemzetőrség valódi hátrányául szolgált a harcz mozgalmainak; — mert mindjárt a csata kezdetén hátra szaladt, s a faluba, Angyalkutra bujt. A magyarok mind a mellett győztek, s a császáriak Temesvár felé vonultak a csatatér odahagyásával.«

Ezek az angyalkuti csatára vonatkozó azon ismertetések, melyek méltán okozhatnak keserüséget, melyek vármegyénk fiait, kik a hon védelmére oly nemes lelkesedéssel, hazafiui készséggel siettek, fájdalommal tölthetik el; s fájdalommal tölthetik el azok az utódok lelkét is, méltatlanul megbélyegezve látván apáik áldott emlékét.

Nem ösmertetem az angyalkuti csatára vonatkozó hirlapi tudósitások azon részét, melyek beszennyezni törekednek vármegyei közéletünk egyes kimagasló alakjait, kik az angyalkuti csatában részt vettek. Tevékenységük, szereplésük a honvédelmi harcz alatt s általában a közélet terén minden időben oly hazafias, oly magasztos volt, hogy a tiszta fénybe, mely emléküket körülragyogja, a legkisebb homály sem vegyülhet.

Az angyalkúti csatára vonatkozó hadi tudósitások helyre igazitására, illetőleg a békési nemzetőrökre szórt vádak czáfolatára szolgálnak a »Kossuth hirlapja« 1848. évi 127-ik számában közölt következő sorok.

»A csatáról eddig több közlemény olvasható, mind a »propria laus« gyanus tollával irva. Nem azt teszik e szavak, mintha levonni akarnánk a debreczeni önkéntesek dicsőségéből csak egy hajszálnyit is; áll az, mit a csata végzetével felölök azonnal nyilvánitánk, hogy »mint megannyi

Leonidások harczoltak, t. i. a kik harczoltak;« mert habár kifeledék is eddigi közleményeikből, ugy hiszem, tagadni nem fogják, hogy köztük is voltak lehangoltak, voltak e szavakkal kiabálók: »hol van Zurics? fel kell magunkat adni, végünk van;« voltak, kik a csatából kivonták magukat, sőt a veres pántlika sem maradt egynémely kalapon, mely jelenetek a fölkelt fegyvertelen népbe nem nagy lelkesedést önthettek. — Csak azt teszik a fentebbi szavak, hogy a kisfaludi csatát a debreczeni önkéntesek, a békésiek nélkül soha meg nem nyerik; valamint ezek sem azok nélkül. Ha a békésiek annyira elvonták magukat, hogy közülök 3—4 volt a csatában; mért van köztük annyi áldozat? Kisfaludán kettő van eltemetve, Lippán egy, itthon eddig három halt meg, négy nehéz sebesült ma is a halál révén áll; azok pedig, kik könnyü sebet kaptak, husz körül vannak. És a békésiek még sincsenek legalább a hivatalos jelentésben némi elismeréssel megemlitve? Uraim, a felkelt népet a kiérdemelt dicsőségtől is megfosztani akarni, a mellett, hogy igaztalanság, lehangolása is a nép kedélyének; a népet pedig többé nem nélkülözhetjük. Már is hangzik népünk közt ily panasz: »mi fölkelheténk, csatázhatánk életveszély közt, azon jutalomért, melyet a debreczeni önkéntesek ránk szórnak; ily fizetésért kevés embernek lesz kedve máskor menni.« — — — Legyenek a következő időkben a nép iránt méltányolással, igaztalanok soha. A nép e téren nem sokat kiván; de a miért megszolgált, azt joggal követeli s követelheti.«

Nem lehet czélom a vitéz debreczeni önkénteseknek, — kik bátorságok, önfeláldozó hazafiságuknak a szabadságharcz alatt oly sokszor szép példáit tanusiták, — méltán megérdemlett koszoruit megtépni; de a dicsőségből követelem a megillető osztályrészt a békésieknek is.

Ha következtetni lehet a harczolók elszánt bátor önfeláldozó küzdelmére abból, — hogy hányan estek el so-

raik közül, s hányan sebesültek meg: Békés vármegye javára hajlik az igazság mérlege.

Láttuk, hogy Zurics parancsnok tudósitása szerint 6-an estek el, 5-en sebesültek meg. Irjuk ezeket mind a debreczeni önkéntesek javára.

Nemsokára a csata után, midőn vármegyénk népe visszatért, a vármegye közönsége részletes kimutatást kivánt a szolgabiráktól az angyalkuti csatában elesettek és megsebesültekről.

Lássuk a vármegye levéltárában őrzött kimutatások adatait.

A váddal leginkább sujtott békésiek közül a harczban elestek:

Barkóczi István nős, birtokos.
Roszerdei Mucsi István családos vagyontalan.
Ujvárosi Mucsi István családos vagyontalan.
Jenei István családos vagyontalan,
Fábián István családos, vagyontalan,

Tehát magáról Békésről 5-en estek el az angyalkuti csatában.

Nehéz sebet kaptak pedig:

B. Balog István nős, vagyontalan,
Csávás Lajos nőtlen,
Füsüs János, nős, vagyontalan,
ifj. Váradi István, nőtlen,
Broda Imre nőtlen,
Broda Károly nőtlen,
Kis Bálint Sándor, nős, gyermekes vagyontalan,
Marti János, családos, vagyontalan,
Z. Horváth Ferencz, kézmüves családos.
Körösi András, családos, vagyonos.

Könnyebb sebesülést szenvedtek:

Fesető János, családos,
Győrfi Mihály családos,

Kis L. Sándor, családos,
Varga István, kézmüves, családos,
Kocsor András családos,
Fekete János családos, vagyonos,
Kis Gergely János, családos, vagyontalan,
Vájman József, kézmüves, vagyonos,
Nagy Sándor, nőtlen vagyonos,
Ács Szücs János, nőtlen, zsellér,
Leichman Károly, nőtlen,
Hidvigi Imre, nőtlen,
Sebestyén Nagy István, nőtlen, vagyonos,
Somlyai István, nőtlen,
Gy. Szabó János, családos, vagyontalan.

Láthatjuk ezen hiteles adatokból, hogy azok, kik közül egy harczban az elesettek és sebesültek száma 30, — midőn a vitézek és elszántak közül is csak 11 az áldozat, — a gyávaság vádjával joggal nem sujthatók.

Volt az angyalkuti csata áldozatai között egy szegény egyszerü földmives, rosszerdei Mucsi István, — ki önfeláldozó bátorságának hazaszeretetének lélekemelő példáját adá.

Ott nyugszik Angyalkuton a névtelen hősökkel, kiknek jeltelen sirja felett a feledés homálya borong.

Rójuk le a kegyelet adóját emlékének.

Az ellenség kartácsainak zápora seperte végig Angyalkut széles utczáját, melyet az önkéntesek s nemzetőrök foglaltak el. Mindenki igyekezett a biztos halál elől védett helyre menekülni.

Ujvárosi Mucsi István a menekülés közben nehéz sebet kapott s lerogyott az utcza közepén. Egy—két lépésre kinosan vonszolta roncsolt testét, majd összeesett s vérében fetrengve keservesen esdett segélyért.

Szivszaggató jajja a legbátrabbakat sem inditá segitségére.

Ezt látva a békésiek derék lelkésze Hajnal Abel, megindult, kiragadni szerencsétlen hivét a veszedelemből.

Szégyenkezve állta utját rosszerdei Mucsi István, vissza tartotta szeretett lelkészét, s a legnagyobb ágyuzás alatt bajtársának segélyére ment.

Alig ért a szerencsétlenhez, egy ágyugolyó lábát elszakitotta, s a két Mucsi egymás mellett fetrengett vérében vivódva a halállal.

Megszünt az ágyuzás. A sebesülteket a lelkészlakba vitték.

Az aradi táborozásban részt vett honvéd tiszt Potemkin Ödönnek az aradi és temesvári táborozásról irt müvében a következőket találjuk feljegyezve.

»Ugyancsak az angyalkuti csatában egy — említésre méltó eset adta elő magát. A békési nemzetőrök egyike — rosszerdei Mucsi István, — bár a faluban rejtőztek, egy ágyugolyó által lábát elveszté, s midőn a fájdalomtól zaklatva jajgatott, rokonai s ismerősei körülfogták; a folytonos vérzést szenvedő nemzetőr végre e szavakban fakadt ki; »jaj! vége van Magyarországnak!« — s lelkét kiadá. Sajátságos, jegyzi meg az iró — hogy ez egyszerü földmives, a haza sorsát a magáéval azonositá.«

Ez nem sajátságos, hanem lélekemelő, és magasztos, hogy a szegény, egyszerü földmives, nem az otthon nyomorban hátrahagyott családjának, de hazájának sorsa felett aggodó végsóhajjal válik meg az élettől.

Szórják bár a legnagyobb vádak özönét azon népre, melynek sorai között ilyen férfiak voltak: nem merülhet az el a megvetés fertőjében.

Egy másik felette érdekes adatot találunk — id. Mogyoróssy Jánosnak, az angyalkuti csatáról irt emlékjegyzetei közt.

»Midőn a dzsidások ujra rohamra törtek, a debreczeni vitéz önkéntesek s nemzetőreink, hősi bátorsággal szu-

ronyt szegezve rohantak a lovasságnak. A békésiek között elöljárt Barkóczi István, a gerlai s dobozi uradalmak által jólismert orvvadász, kitünő lövő, s egyszerü pisztolyával czélba vette a dzsidások kapitányát, herczeg Salm-ot. A fegyver eldördült s a dzsidások kapitánya holtan fordult le a lováról. — A mily örömet okozott a mieink között a szerencsés lövés, ép oly zavarba hozta a dzsidásokat. Szegény Barkóczi! Pillanatokig örülhetett a derék öreg diadalának, mert egy dzsidás őrmester, látva kapitányának elestét, kivált társai közül, neki rohant Barkóczinak s egy hatalmas csapással ketté hasitotta fejét. A másik pillanatban az őrmester is halva bukott le lováról. Egy debreczeni önkéntes golyója leterité.«

Ilyenek voltak a békési nemzetőrök, kiknek »gyávaságáról Zurics kapitány bosszus keserüséggel emlékezett meg.«

De lássuk tovább, hogy a »kartácsok és ágyugolyók szakadatlan záporában egyedül a debreczeni önkénteseknek nyilvánult-e lelkes elszántsága s ritka bátorsága vitézi tettekben« ?

Volt nemzetőreink között egy kis csapat, mely ugy indult neki az aradi táborozásnak, hogy ha kell, ki veri az ellenséget, s le is telepszik a megtisztitott helyen.

Felkészült mindennel, mi egy telep alkotásához szükséges lehet, de háboru viseléshez nem igen alkalmas. Ásó kapa, kasza, bográcz minden kocsin volt. — Tarisznyájok tele szalonával, kenyérrel, hogy talán ki is telelhettek volna vele. Feleségeiket gyermekeiket azért nem vitték magukkal, mert a szolgabiró ur nem engedte, pedig elhatározták a népgyülésen, hogy »ha kell még az asszonyok is fegyvert fognak.«

Ezek voltak a gyomaiak. A ködmönös, bundás csapat. Fegyverük egyszerü csákány volt.

Midőn a nyalka veres pántlikások meglátták őket,

ugyancsak mosolyogtak felettök, hát még midőn okt. 21-én sort fogtak ők is Angyalkut előtt, jól behuzva széles vállaikat bundáikba.

A gyomai csapat a marosi átjáró védelmére rendelt nemzetőrökhöz volt beosztva. Nem volt a harczra alkalmas fegyverök s nem akarták őket csatába vinni, de a kis csapat azt mondta: »ha már jöttünk nem jöttünk hiába,« — s oda állt a harczolók sorai közé. Természetesen aztán a parancsnok »debreczein önkénteseivel fedeztette a ködmönös, csákányos népfelkelőket.«

A dzsidások erős rohamot intéztek a mieink ellen, de a vitéz debreczeniek s nemzetőrök megállották helyeiket. Ember ember ellen küzdött, — midőn legerősebben folyt a küzdelem, megmozdult a gyomaiak csapatja is s neki tört a dzsidásoknak. Hatalmas erővel forgatták csákányaikat a ködmönösök s megmutatták, milyen alkalmas fegyver a csákány, csak tudni kell vele bánni.

Ott volt a harczolók közt Lakatos Károly, akkor megyei esküdt, most a nagyváradi kir. törvényszék birája. Ő volt a gyomaiak vezetője, de nem volt szükség a biztatására, elég volt a gyomaiaknak, hogy köztük volt, neki melegedtek aztán azok ugyancsak a harcznak.

Két ember vált ki különösen a gyomaiak közül, Szücs János, és Kruchió Ferencz. Nagyerejü volt mind a kettő s hatalmas csapásaikkal bámulatot keltettek s iszonyu vérontást vittek véghez.

Annyira belemelegedtek a harczba, versengve egymással a vitézségben, hogy bundát ködmönt elhánytak magukról s egy ingre vetkezve szórták halálos csapásaikat.

November 18-áról irja Lakatos Károly a vármegye közönségének:

»Alolirott, gyomai lakos Szücs Jánosnak hozzám intézett azon folyamodása folytán, miszerint f. évi okt. hava 21-én az angyalkuti csatában elveszett bundája és ködmö-

ne ára kifizetését valami uton eszközölném, ezennel jelentem a bizottmányi ülésnek, miként Szücs Jánost, ki az érintett csatában, miről többen, s magam is mint szemmel látott tanubizonyságot tehetek, igazán oly bátran, s elszántan harczolt, hogy elragadtatott hevében bundáját és ködmönét is elhányván magáról, önmaga két uhlánt megölt, s a vállán Uhlán pika által eszközlött szurást is kapott, érdemesnek találom arra, hogy elveszett bundája és ködmöne ára a megye által kifizettessen, annális inkább, minthogy egészen vagyontalan, szegény, családos ember. Arra való nézve pedig: Imre Mózes, Sütő Ferencz és Béres József tanuit állitotta elébem, kik hitök letételével erősitették azt, hogy bundája s ködmöne valósággal a csata alatt veszett el s azokat, mint még egészen ujakat 9 ezüst frt 30 krra becsülték.«

Méltányolta is a megye közönsége vitézségét Szücs Jánosnak, bundája és ködmöne árát kifizettetvén.

Szücs János az angyalkuti csatából, mint látjuk nehéz sebbel ugyan, de szerencsésen megmenekült, Kruchió Ferencz azonban vitézségének áldozatául esett. Halva maradt a csatatéren.

Vitézül harczoltak még a gyomaiak közül Lakatos Károly jelentése szerint Magcsali József és Nagy István, kik nehéz sebeikből kiépültek. N. Gál Sándor azonban hosszas szenvedés után a csatába kapott nagy sebe áldozata lett.

A gyomaiak között alig volt olyan, ki a csatában tevékeny részt ne vett s kisebb nagyobb sebesülést ne szenvedett volna.

A békésiek és gyomaiakon kivül még a k.-tarcsai nemzetőrök vettek tevékeny részt az angyalkuti ütközetben.

A csabai főszolgabiró Kiss Péter nov. 5-ről jelenti a vármegye közönségének, hogy »a Körös-Tarcsa községből kiindult lakosok Lippára, onnét Angyalkutra rendeltetvén, az ottani ütközetben tettleges részt vettek, s egyedül

nemzetőri kapitány Papp István volt szerencsétlen ágyúgolyó által találtatni; de élete már veszélyen kivül, roppant sebe gyógyitó félben van; mások sérelmet nem szenvedtek.«

Midőn az ellenség közeledésének hirére az aradi védbizottmány küldöttei megyénk népesebb községeiben megjelentek Orosháza, Tót-Komlós községek lakossága sietett első sorban a vész szinhelyére.

Az orosházi járás szolgabirája, Jugovics József nov. 18-ról kelt jelentésében ezeket irja:

»A tót-komlósiak közül elestek az angyalkuti csatában Velkovits András házas zsellér, feleséges és négy árvának atyja, -- továbbá Tóth István, kit egy kartács golyó szívfelett talált, haza felé jövet, az utban elhalt. Ez fiatal, 26 éves földes gazda volt, két árvája maradt hátra; a harmadik Moranszky Mihály, 22 éves, szegény, ház és föld nélküli lakos, gyermektelen. Ennek a bal karja golyó által zuzatott össze, — melyet az előljárók jelentése szerint levágni kelletik; ez utóbb nevezetten kivül megsebesültek még öten, kiknek neve meg nem iratott; de ezek már kigyógyultak, részint gyógyulásuk rövid napok után elkövetkezik.«

A történelmi adatok világánál mily más szinben tüntek fel nemzetőreink, mint a milyennek a vitéz debreczeni önkéntesek kapitánya s jelentése alapján mások is lefestették.

II.

ARADON.

A nemzeti átalakulás történetében alig van oly mozzanat, mely a közszabadság s nemzeti függetlenség kivívására irányzott törekvés békés, törvényes irányáról annyira tanuskodnék; s mely a nemzeti átalakulás elnyomására fegyverkezett hatalom iránt tanusitott tulságos bizodalmat, loyalitást annyira igazolná, mint az, hogy a temesvári s aradi erősségek, az oly sok oldalról megtámadott nemzet részére ideje korán nem biztosittattak.

Jól látta a nemzet azon vihart jósló fellegeket, melyek a nemzetiségek által lakott . délvidéken tornyosulva, a haza vészbe boritásával fenyegettek, s jól tudta, hogy a felizgatott nép kibékitését az ellenséges hatalom álnoksága meghiusitá, s a közszabadságot s a nemzeti előhaladhatás jogát az elámitott nemzetiségekkel szemben, fegyverrel kényszerül kivívni, s jól látta, hogy a fékvesztett dühöngő tömegek lázadása e várakból nyer támaszt, védelmet, a növekvésre erőt : mégis tartózkodott felemelni a rozsdaverte aczélt, tartózkodott érvényesiteni nemzeti jogát, hatalmát, s elnézte, hogy a hon ellenségei megfészkeljék magokat eme erősségekben s onnét szítsák a visszavonás tüzét, mely a testvéri szeretetet s egyetértést felemészsze. Nem érvényesitette a nemzet hatalmát mindaddig, mig a

kibékülésnek reményét végkép feladni nem kényszerült. S mig a nemzet a testvéri szeretet útján haladva, békét hirdetett, a közszabadságot biztosítani, annak áldásaiban minden honpolgárt egyenlően részeltetni törekedett; mig hitt a hatalom igazságérzetében, mig hitt a szomszéd állam érdekeit is előnyösen érintő átalakulásunk józan megitélésére képes eszélyességében; mig hitt azoknak hazafiúi hűségében, kiknek a közrend fentartása az állampolgár jólétének megvédése képezte élethivatásszerü feladatát: a temesvári és aradi várakból állandóan szitott, szervezett s támogatott nemzetiségi lázadás pusztitó áradata oly rohamosan növekedett, hogy annak legnagyobb pénz- és véráldozatokkal sem volt képes többé gátat vetni, mit keletkezésében különben kezének felemelésével visszatarthatott volna.

A nemzet e nemes, de oktalan magatartása veszté el e két fontos várat, melynek visszavívásában hosszú időn át nemcsak minden figyelemre méltó eredmény nélkül emészté fel erejét, de az erőt felemésztő küzdelem következményei a honvédelmi harcz sikerét is veszélyeztették.

»Kétséget nem szenved — irja Horváth Mihály Magyarország függetlenségi harczának történetében — hogy azon erővel, melyet e várak ostromára számos hónapon keresztül fordítani kellett, nemcsak a rácz lázadás elnyomathatott, hanem másutt is nagy előnyök nyerethettek volna. És, ha szabadságharczunk az orosz invasió következtében, mindamellett is a megtörténthez hasonló folyamot nyert volna azon ideig, midőn seregeink a Maroshoz és Tiszához visszavonultak; az utolsó korszak bizonyosan más véget ért volna. Százezernyi sereg, menynyi akkor a magyar kormány rendelkezésére állott, a Bánságban összpontositva s Pétervárad, Temesvár és Arad várakra támaszkodva, nemcsak a szomorú catastrophát elháríthatta, hanem egészen más véget adhatott volna függetlenségi harczunknak.«

Ez alkalommal különösen azon eseményekről szólunk, melyek az aradi vár visszavívásánál lefolytak.

Az aradi vár alatt vármegyénk fegyveres ereje figyelemre méltó tevékenységet fejtett ki; s a már közlötteken kivül részletesen ösmertetnünk kell azon helyzetet, melyben Arad s az aradi vár a mártiusi események után volt; ösmertetnünk kell az aradi táborozás részleteit s azon szerepet, melyet vármegyénk hadereje az aradi vár alatt az 1848. év folyamán betöltött.

Mielőtt a rendelkezésünkre álló adatokat közölnők, az aradi vár s Arad viszonyairól, az aradi táborozásban résztvett honvédtiszt, Potemkin Ödön feljegyzéseit ösmertetjük.

»Az 1848. évi mártius 15-ki alkotmány életbe lépése után, az aradi várban a helyőrséget a császári katonaság a nemzetőrökkel felváltva teljesité mindaddig, mignem a vidéki szerb mozgalmak s B. Jelachich horvátországi bán Magyarországba törése a magyar bonyodalmaknak új fordulatot adván, a helyzet mindinkább aggasztóbbá lett, s ekként Aradon is a császári katonaság s a helybeli nemzetőrség közt a jó egyetértésnek vége szakadt. Mert egyszerre csak, midőn senki nem is gyanítá, az aradi várba őrségül rendelt nemzetőri csapatot a vár parancsnoka, Berger János tábornok rögtön kiutasitá azon megjegyzéssel, hogy jövőre a várban teendő szolgálattól felmentettnek nyilvánittatik, sőt oda ezután belépni bárkinek is tilos leend.

E perctől fogva mindkét részről kitört az ellenségeskedés, s többé nem volt titok; a császári katonaság s a nemzetőrség egymás iránti ellenszenvét mindenütt s mindenképen nyilvánítá. Aradvár védelmi állapotba helyezte magát, még pedig elég jókor, mert már október 3-án két oldalról támadta meg O-Aradot, bizonynyal elfoglalási szándékkal, egyik oldalról a Leiningen gyalogság, másikról pedig két osztály Schwarzenberg dzsidások akartak bevonulni B. Blomberg ezredes vezérlete alatt.

E mozgalmakra az Aradon létező összes fegyveres magyar erő, mintegy 1400 főből álló aradi, gyulai és debreczeni nemzetőr négy ágyúval a város főterére kiállván, a császári csapatokat harczkészen várta. A város népe megrémült s lőn nagy zavar, azonban a parlamentirozás elkezdődött, s most az egyszer a várparancsnok, Berger tábornok a városba nyomuló csapatainak visszavonulást parancsolt, s a csend és béke helyreállottnak látszott, mert a katonaság zenekara magyar dallamokat játszván, vígan vonult a várba, mi az ó-aradiak lelkét reménynyel s örömmel tölté el, de igen is korán, mert a dzsidások Uj-Aradra telepedtek s azt megszállva tartották.

Október 4-én újra nagy zavar támadt, s a riadót verő dobok új rémülettel áraszták el a várost. Az új-aradi oldalon hadiszerekkel terhelt szekereket lehetett látni, melyek a vár felé vonultak; ennek a nemzetőrség ellene szegült, azonban az akkori aradmegyei főispán, Bohus János közbevetésére a hadiszerek csakugyan a várba szállíttattak.

Ezek után a vár sánczain felállitott 12, 18 és 24 fontos lövegek mind a város felé irányoztattak, s Berger tábornok ugyancsak gyorsan tetthez látott, s ugyanazon nap, október 4-én parlamentairje által felszólitá a várost, hogy másnap, azaz október 5-én reggeli 10 óráig határozottan nyilatkozzék: »akar-e a császárnak engedelmeskedni, s feketesárga lobogót kitűzni?« A városban rögtön bizottmány alakult s azt adá válaszul: hogy a királyhoz hű marad, s azért véret ontani kész, csak hogy annak minden parancsa magyar miniszter által legyen ellenjegyezve.

A város rémülete mindinkább fokozódott, s a közelgő veszélyt többé kikerülni nem lehetett. A comité gyors intézkedéshez látott. A városban tartózkodó földbirtokosok, sőt olyanok is, kiknek más menhelyük volt, elhagyták a várost s biztos helyre siettek; a házak előtt s az utszák bejáratain torlaszokat emeltek, s a Maros partjait sán-

czolni kezdték, minden fegyverfogható csatakészen állott, minthogy a béke helyreállásáról szó sem lehetett többé s Berger tábornok kivánatának eleget tenni egyáltalában vonakodtak, ki is okt. 6-án parlamentairje által azt követelte, hogy az Aradon tanyázó mozgó őrség végképen hagyja el a várost, s minden ott levő kincstári vagyont s ágyúikat adják át, valamint a honvédzászlóaljakba beállott sorkatonák visszaküldését is követelte. Mindenesetre azonban tagadó válaszszal tért vissza a parlamentair a várba.

Berger fenyegetése nem maradt sokáig puszta fenyegetés, mert már okt. 7-én elkezdé lövetni a várost, s déli 12 órától egyig 27 ágyúlövést tétetett s egy pár bombát is vettetett. Általánosan azt állitották, hogy az első ágyúlövést a horvát származásu és az aradi várban lévő szent ferenczieк szerzete gvardiánjának kellett tenni azért, hogy a kezdeményezés szerencsés legyen.

Az első ágyúzásnak egy gyermek lett áldozata, két debreczeni nemzetőr megsebesült s néhány ház megrongáltatott. Az ágyúzás alatt a lovasság nagy része földszinti lakokba és pinczékbe vonult; a nemzetőrök egyik része ágyúikkal együtt a város főterére csatakészen állott ki, másik része pedig a házak ablakaiban felvont lőfegyverrel várta a netalán az ágyúzás alatt a városba berohanni akaró dzsidásokat, kiknek azonban úgy látszik, ebbeli szándékjuk épen nem volt, s nem is mutatkoztak.

Az első ágyúzás megszüntével Berger ismét parlamentairt küldött Aradra, s már előbb tett követelését ismétlé. Erre egy városi küldöttség menesztetett a várba s határozottan nyilvánitá, hogy a tábornok úr követelésének eleget nem teend: a fegyvert le nem teszi, ágyúit s pénzét ki nem szolgáltatja, a Maros partján felállitott őreit be nem vonja, s a fekete-sárga lobogót kitüzni nem fogja. Már ekkor számos nő és gyermek kivonult a városból, mely körülmény tudva volt a várparancsnok előtt, s ennek

okát tudakolá; mire azt válaszolák, hogy a város védelmi állapotba helyezte magát, s mindenre kész, miért is gyámoltalan nők, s gyermekek jaj veszékelését hallgatni nem akarják.

Berger tábornok ez alkalommal szavát adta, hogy ha az aradiak magok viselete kihivó nem leend, ok nélkül a várost lövetni nem fogja; mely hir a lovasságra megnyugtatólag hatott; azonban a várban a legnagyobb szorgalommal tett előkészületek az ellenkezőt gyanittatták, mi nem maradhatott titokban, mert a várban lévő magyar katonák, sőt többen a lengyel dzsidások közül is kikiszökdöstek annak daczára is, hogy a szökevényekre a vár sánczairól lelődöztek, s egyet keresztül is lőttek.

Erre a vár körüli fákat a császáriak mind kivagdosták, s a hadi tanács összeült, melyben leginkább b. Blomberg és Siliák ezredesek a harcz folytatása mellett szavaztak, s e percztől fogva a horvát származású s harczvágyó Siliák lett a tényleges várparancsnok és vezér, s annak akarata uralgott a már igen elaggult Berger tábornok akarata felett, szóval ő volt a hosszas ostrom idő alatt a gyakran lankadó és remény vesztett várőrség buzditója. B. Blomberg pedig Temesvárra küldetett, kivel a csatatéren többször találkoztunk.

Máriássy János alezredes, az aradi nemzetőrség parancsnoka, hogy jövőre a város lődöztetését kikerülje, szigorú parancsot bocsátott ki, hogy a nemzetőrök a császári katonaság lövéseit ne viszonozzák, remélvén ezáltal minden ingerkedést kikerülni.

A Bécsben október 6-án kiütött forradalom hire Aradra is eljutván, az egész városban nagy örömöt okozott; e hirt azonnal a várba szállitották, hol ellenben meglehetős lehangoltságot idézett elő; sőt a honvédelmi bizottmány minden a haza területén levő várparancsnoknak meghagyta, hogy hét nap alatt a nemzeti lobogót kitűzze, ellen-

kező esetben hon árulónak tekintetik. Azonban a bécsi események ép úgy mint a honvédelmi bizottmány kiáltványa pusztában hangzottak el, s az aradi várban legkevésbbé sem hajtottak arra, az ostrom állapot meg nem szünt, sőt a várban hadi törvényszéket neveztek ki s rögtön itéletet hirdettek.

Ez esemmények után Arad helyzete napról-napra aggasztóbb és szorongatottabb, s a rémület általánossá lett; a nemzetőrség éjjel-nappal fegyverben állott, s a tűzhelyeinél maradt lakosság álomra is alig merte hajtani fejét, tudván azt, hogy Berger adott szava, mióta az ostromvezetését Siliák vette át, érvénytelen leend, s a már egyszer megkezdett lődöztetése a városnak, ismétlődni fog.

Arad városa valóban több izben ágyúztatott a várból, még pedig olykor annyira, hogy annak végromlását lehetett várni, különösen addig, mig a magyarok ostromágyúk hiányában, a város romboló lődözését tétlenül nézni kénytelenittettek; azalatt, mig a várőrség összes ágyú ütegeit az Ó-Araddal szemközt levő sáncztetőre vonta, s azokból halált és pusztulást szórt a városra.«

»Arad ostromát nem csak a város, hanem a környék is hátrányosan érezte. Személy s vagyon biztosságról szó sem lehetett többé. A környéknek legnagyobb rémei a leginkább rettegett lengyel dzsidások lettek, kik a vidéket vakmerőn beszáguldozták, s valóban gyakorta nagy bátorsággal párosult ügyességet tanusitottak, s mind Arad mind pedig Temesvár ostrománál nagyon kitünteték magukat fontos szolgálatok által; csaknem mindennap kitörtek, a magyar tábort folyton nyugtalanitották, s nem egyszer oly helyen, s oly véletlen termettek, ahol, s midőn senki sem gondolta. — — — Igy például november 3-án néhány dzsidás kitört a várból, a Maroson átusztattak, s a várral szemközt levő Mikalaka román falu gyepüjén legelésző, mintegy 150 darabból álló falusi csordát, a la-

kosság szeme láttára, vakmerő elszántsággal elhajtották, s háboritlanul a várba terelték.

November 5-én ismét kitörtek a várból. Ennek czélját csakhamar átlátták a magyarok, s a kirohanókat erős fegyvertüzzel fogadták, de a császáriak számos ágyúik fedezete alatt, melyek mind egyszerre működni kezdtek, biztosan nyomultak előre s szándékukat elérték, és a várnak akadályul szolgáló, Ó-Arad és Zsigmondháza között fekvő katonai laktanyát s a roppant mennyiségü ölfát lángba boritották. E tény végrehajtása után, mely több sorkatona életébe került, a várba visszahúzodtak, a meggyujtott ölfa készlet és a katonai laktanya elhamvadtak.

November 13-án a magyarok Uj-Aradot gondatlanul oda hagyván, erről az uj-aradi pórnép, mely különben is a császáriakhoz szitott, a várbelieket értesité, kik azonnal kirohantak, még pedig leginkább az uj-aradiak veszedelmére, mert az Uj-Aradon talált élelmiszereket, nagy gyorsasággal minden háznál összeszedvén, — különösen a lisztet, főzeléket és zsiradékot — a várba vonultak, s ekként reménytelenül ujra minden szükségesekkel ellátván magokat, az ostromzárlatot egy időre nyugodtan nézhették.

Ugyancsak november hó 13-án Lippánál is erős csatározás folyt le, melyben önkénteseink tevékeny részt vettek. Ezen csatarozás alkalmával a többek közt Beliczey Rudolf az önkéntesek századosa, is megsebesült.

A magyarok Ó-Aradot a várbóli kitörések ellen biztositni akarván, a várral szemközt a Maroson álló 80,000 forintba került hidat magok felgyujtották, s Uj-Aradot, mely a naponkénti megtámadásnak ki volt téve, erősen besánczolták, a mikalakai malmot pedig, nehogy a vár hasznát vehesse, elégették, a Maroson levő hajókat birtokukba keritették, a várat erősen körül zárolták, s minden közlekedését elmetszették.

Az aradi magyar tábornak több pontra kellett figyel-

mét kiterjesztetnie, azokat fegyveres erővel megrakni, nehogy véletlen megtámadtassék, egyike volt ama lényeges pontnak Lippa is, melyet 400 elszánt debreczeni veres szalagos őrzött; november 12-én azonban tizszerte nagyobb erő támadta meg őket, remélvén e maroknyi csapatot egy rohammal megsemmisitni; de e számitásában rettenetesen csalódott: a rettenthetlen csapat a neki irányzott rohamot bátran fogadta el, fegyvertüzeléssel válaszolt, szuronyt szegezve a támadóknak rohant, s futásra kényszerité őket. Az aradi vezér Máriássy János, ki ez eseményről még elég korán értesült, 400 nemzetőrrel a helyszinre sietett s nov. 13-án reggel megujult a harcz, mely erőre nézve felette egyenetlen volt, minthogy a magyaroknak összesen 800 gyalogjuk és öt ágyújok, mig a császáriaknak 2000 jól begyakorolt sorkatonájuk s 11 ágyújuk volt. A csata majd fél napon át tartott. Az oláh fölkelők holttestei elboritták a mezőt, s a még életben maradtak vad futásban menekültek. Azonban a magyaroknak a csatatért megtartani lehetetlen volt, mert mig az ellen részen 11 ágyú folyvást működött, addig a magyar tüzérek töltényei elfogytak, miért is hátrálni kényszerültek. Máriássy János, ki minden alkalommal rettenthetlen bátorságot tanusitott, maroknyi csapatját a legnagyobb rendben, s csekély veszteséggel vezette vissza Aradra, s a császáriak nem üldözték, valószinüleg azért, mert ők is kifáradtak. Aradra érkezvén, legfőbb gondja oda irányult, hogy honn nem létében csapatjai által vigyázatlanságból oda hagyott Uj-Aradot ismét elfoglalhassa, s azt nov. 16-ki éjjelén a legnagyobb csendben ujra megszállotta.«

Lássuk tovább, az aradi vár ostromáról miként tudósit Potemkin idézett müvében.

»Végre az aradiak kimondhatlan vigasztalására az ostromló bomba mozsarak megérkeztek, s a Maros partján telepek emelkedtek, melyek decz. 3-án az első bombákkal

üdvözölték a várat, s valahára viszonozhatták a kölcsönt. Ezen első magyar bombának óriási nagy néző közönsége volt, csaknem az egész város.

Az életkorra nézve még csak 26 éves vezér, Máriássy János alezredesnél határt nem ismerő elszánt bátorság, s a jó akarat, miként az utóbb mondottakból kitünik, nem hiányzott, habár a kivitelben elég szerencsétlen volt is, rendesen ifju tüze által elragadtatva, kivált pedig egyedül saját terve, akarata utján járva, mely rendesen meghiúsult.

Mariássy ifju, rajongó, vagy tán igazabban mondva, felmagasztosult lelkében nagyszerü terv fogamzott meg, melyet a kivitel perczéig a legnagyobb titokban tudott tartani. Ez a vár megrohanása terve volt, melynek végrehajtását a lengyel legió megérkezéséig halasztá.

Decz. 3-án este megérkeztek a lengyelek, s nagy esőzés daczára is, a város főterére kellett telepedniök, hol tüzet rakván, száritgatták átázott ruháikat; azonban még meg sem száradtak, s az út fáradalmaitól ki sem pihenték magokat, midőn parancs érkezék, hogy várrohamra induljanak, mire a harczvágyó lengyelek készeknek mutatkoztak, s lelkesedéssel indultak.

Máriássy János e vakmerő vállalatra, a már ekkor 12.000 főre szaporodott táborának a javát szemelte ki, u. m. a debreczeni veres szalagosokat, a békési önkénteseket, a lengyel legiót, s a székely zászlóaljat. Az ostromhoz megkivántató készleteket: hidakat és falmászó hágcsókat, valamint egy hadi zenekart is vitt magával. Elindulás előtt a kellő intézkedéseket megtette a vezér, ő maga (Máriássy) a legbátrabbaktól, s leghűbbjeitől követve, legelöl ment, oldalán ezüst kürttel: egyszeri fúvás a kürtbe visszavonulás, kétszeri fúvás előnyomulás jele volt, mely esetre egyszersmind a hadi zenekar vezényletére kirendelt tisztnek meghagyta, hogy Rákoczy indulót fuvasson.

Ez előintézkedések megtétele után a lelkesedett se-

reg ostromra indult, senki sem kételkedvén a teljes sikerben. —

Hajnali 5 órakor már az első sánczban voltak az ostromlók; a sáncztetőn álló előőrs »Ki vagy?« (wer da?) felhivására »jó barát! (gut Freund!) s tábori hang s jelszó pontos felelete után háboritlanul előre nyomultak s a vár előőreit zajtalanul elfogdosták, lefegyverezték.

Megjegyzendő, hogy Máriássy János ügyes kémjei által e napon a várban kiadott hang és jelszó birtokába jutott, s a sikerről ámbár kevésbé kétkedett; sőt még az is tudva volt előtte, melyik helyen állanak őrt a lengyelek.

Ekként az előőröket a legnagyobb csendben elfogdosva, egész a harmadik sánczig szerencsésen nyomultak; midőn egyszerre nem remélt s számitásból kihagyott akadályokra bukkantak; ugyanis itt egy hidat reméltek találni, mely hiányzott, s a hágcsók is rövidek voltak. Máriássy azonnal észrevette a legyőzhetetlen akadályt s az oldalán lévő kürtbe egyet fujt, mely a visszavonulás jele volt, a zenekar mellé rendelt tiszt azonban félreértésből vagy fejét vesztett zavarában az adott jelre Rákóczy-indulót fuvatott, mire az egész ostromló sereg »éljen a magyar!« rivalgásban tört ki, s a csapatok mindegyike a legelől haladt lengyel legiót megelőzni törekedett. Ez elhamarkodott, sőt mondhatni elszeleskedett vállalat igen balul ütött ki, mert a harsány zenére s »éljen a magyar« rivalgásra először is a belső sáncztetőn előőrsben felállitott század általános tüzeléssel válaszolt, s ezt rögtön sűrű kartácsolás követé, a vár sánczai csakhamar az összes várőrséggel megteltek, valamennyi ágyúüteget hirtelen azon egy pontra összevonván, megfeszített erővel a vakmerő ostromlókra tüzeltek, kik most már csakugyan hátrálásra kényszerültek, még pedig, képzelhetni, mily zavarban. Hogy hányan estek el, bizton nem állithatom, a sebesültek száma bizonynyal többre ment, s még sokkal nagyobb lett volna

a veszteség, ha a visszavonuló csapatokat a téli hajnal sötét szürkülete nem védi. Három lengyel legionista foglyul esett, épen akkor, midőn a várbeli lengyel őrt lefegyverezte, s a nagy zürzavar kiütésekor többé nem menekülhettek, és soha vissza sem jöttek, mert miként hallatszott, másnap a várbeli haditörvényszék golyó halálra ítélte őket. A békési önkéntesek azonban, kik az előnyomulásban az elsők közt voltak, a visszavonulásban pedig leghátul maradtak, a legbelsőbb sánczba szorultak, s másnap sötét éjjelig ott kellett maradniok. Képzelhetni kínos helyzetöket: a vár falához szorosan kellett tapadniok, különben, mihelyt egy-két lépést előbbre tettek, a sánctetőről golyózápor hullott reájok, a mellett térden felül vizben állottak, s az éhség és szomjúság gyötörte őket, s azonfelül mind a várőrség, mind a Maroson túl levő szilaj kedvű honvédek folytonos tréfás élczeinek voltak kitéve. Mindamellett a várbeliek tartottak tőlük, mert a különben is vakmerő s a mellett elkeseredett békési önkéntesek, a várkapura rohantak, azt szuronyaikkal feszegetvén, tele torokkal kiabáltak: »Eresszetek be és adjatok kenyeret!« A várkaput belől erősen eltorlaszolták. Végre az éjbeálltával nagy csendben és szerencsésen kimásztak a sánczokból s végkép kimerülve, a táborba érkeztek.«

Láthatjuk ezen tudósitásból, hogy vármegyénk fiai, lelkesülten, bátran kiállották a veszélyt, s nem rajtok mult, hogy vitézségöket, bátorságukat szerencsésen nem érvényesithették. — A »Kossuth hirlap«-ja 138-ik számában közöl adatokat az aradi vár ostromáról, mely lényegében megegyezik a Potemkin Ödön leirásával.

»Az aradi vár ostrom — igy hangzik a tudósitás — ma hajnal előtt megkezdetett. Azon várnak, melynek a vakmerőségig buzgó békési önkénteseink hallatlan merészséggel csuszva egész tövéig, a kapuját már többször megdöngeték s a bent levő őrökkel conversáltak, — elősánczaiban e pillanatban ostromló embereink mintegy két százada áll, onnan tapodtat sem motszanhatva a vársánczok fegyvereitől.

Alaptalan hírek terjesztésétől őrizkedünk, s csak azt emlitjük meg most előlegesen, mit az ostromból épen most jött talpig sáros egyik lengyel tiszt elősorola.

Seregünk, mely a tegnapi legrutabb időben érkezett lengyel csapat, székelység, debreczeni és békési önkéntesek kirendelt egy részéből áll, éjjel az elősánczokba húzódott 35—40 magyar, 10—15 lengyel hágták meg, mondá ő, elsők a belsőbb sánczokat önkénytesül, s a mint a várkatonaság lövéssel üdvözlé őket: »éljen a magyar, éljen a lengyel s a szabadság!« kiáltások közt haladtak sárban, vízben mind előre; szinte a belső sáncz meredek faláig nyomultak, midőn kereszt kartács lövés alá vétetvén, az elszánt alig 50 lelkeseket nem követheték az elősánczban állók s visszavonulás vezényeltetik. E vezényletre két század nem mozdult s ez belül, az összes erő kivül áll tétlenül a külsánczokon. Lövöldözések folyvást tartanak, most is halljuk, s az előostromban eddig 3 halott s több sebesültekbeni veszteségünk van, kivált a lengyelek csapataiból.«

Az aradi vár szerencsétlen ostromáról az aradi védbizottmány elnöke, Hajka Demeter december hó 9-én értesité vármegyénket.

»Folyó hó 4-ik reggelére, — igy hangzik az értesités — Máriássy alezredesünk előre készitett hidlás s lajtorjákkal a várbamászást megkisértette, azonban korán történt felfedezés miatt nem sikerülvén, visszavonult; egy része azonban a seregnek tulbuzgóságból késvén, kijövet kartácsok

által lövöldöztetést szenvedett, és pedig bizonyos hír szerint 11 halott és 25 sebesültek vannak. Nehányan, az idő már kiviradván, ott szorulva, egész napi kikerült lövöldözések után, estve, midőn a várból mintegy 6 órakor a városra sűrün kezdett gránát lövések által esti 7 óra után egy istálló meggyuladt, s a katonaság a tüzet nézendő, más oldalra távozott, szerencsésen kimenekültek; utóbbi hirek szerint reggel 24 mégis foglyul esett; a városban az elégett istállón kivül nevezetesebb kár nem történt.«

Az aradi vár szerencsétlen ostroma után, az év folyamán alig adta elő magát felemlitésre méltó nevezetesebb esemény, a deczember 14-ki csatán kivül.

E csatában vármegyénk hadereje szintén tevékeny részt vett, s bár a csata balul ütött ki, a vitézség, bátorság babérait e csatából vármegyénk fiai vívták ki.

»A történelem, e részrehajlatlan biró, irja e csatáról Potemkin Ödön — e nap nagy veszteségét, Máriássy János bűnéül fogja felróni, ki az ellenfél erejéről, mely Temesvár felől nyomult előre, jól értesült s a kellő intézkedéseket annak idején megtehette volna, Máriássy azonban, kinek, miként már fentebb is emlitém, rettenthetetlen személyes bátorsága kétségbevonhatlan volt, egyszersmind tulságosan elbizakodott s a legfontosabb ügyet elhamarkodó vezér volt. Midőn decz. 14-én a közelgő császári hadsereg hirét hozák neki s annak erejét tán túl is becsülték, miként ez ily alkalommal rendesen történni szokott, könnyedén odavetve azt válaszolá: »bagatelle, 600 honvéddel mind visszaverem.« Azonban környezete unszolására körülbelől mégis mintegy 6000 embert, de alig egy üteg ágyút vitt által Uj-Aradra, lovassága 50 Reisz-Kösztricz huszárból s mintegy szintén ily számu debreczeni önkéntes s leginkább ottani hentesekből s más békeszerető polgárokból álló, felette roszul felszerelt, gyakorlatlan s még soha csata szinét sem látó lovasból állott.

A császári sereget gr. Leiningen altábornagy és b. Blomberg dzsidás ezredes vezérelte, s csak igen lassan haladván, délben Uj-Araddal szemközt állottak. A két vezér távcsövön vizsgálván a felhányt sánczolat által valódi erőddé s fontos strategicus ponttá átalakitott Uj-Aradot, mindkettő oda nyilatkozott, hogy ennek bevétele lehetlen, azonban rövid haditanács után elhatározták, hogy lődöztetését meg kell kisérteni, s a magukkal hozott 15 síkágyút a sánczoknak irányozván, a rögtönzött tüzelést megkezdték. De bámulatuk mily nagy, s örömük még nagyobb lett, midőn a sánczokból alig 5—6 ágyú viszonzá tüzüket, s mi több, a magyarok golyói minél kevesebb kárt tettek az ellen soraiban, mig a császáriak jól irányzott lövései mindannyiszor ritkiták honvédeink sorait.

A császári vezérek ezt észrevevén, biztos sikerre számithattak, s azonnal általános rohamot intéztek a sánczokra, és számos ágyúik fedezete alatt helyeikből csakhamar kiszorították a mieinket. Hogy ágyúink a császáriak soraiban kevés kárt tettek, onnan magyarázható meg, mert tüzéreink nagyobb része csehekből állván, a császáriak előnyomulásakor, a magyarok szemeláttára, mintegy huszan ágyúkkal együtt átszöktek. — E csatában a császáriak részéről az ágyúütegeken kivül tagadhatlan, hogy a tapasztalt bátorságú s jól begyakorolt dzsidások, b. Blomberg vezérlete alatt, tettek legnagyobb szolgálatot, kik legelőbb az ellenökbe kirendelt maroknyi s valóban harcziatlan debreczeni hentesekből álló önkéntes lovas csapatot vad futásra kényszeritették, s most már a magyarok teljesen lovasság nélkül maradván, a nagy zavarban a fegyverben felnőtt székely zászlóaljat vezényelték a két osztály dzsidás ellen, de a székelyek sem jártak különben, mint a debreczeni önkéntes lovas csapat, (mely összesen 70 főből állott). Ezt látván a lengyel legió, önként ajánlkozott dzsidás testvéreik ismételt rohamait fentartani s

ellenükbe arczot képezett. A császári dzsidások azonban, annak daczára, hogy az ellenük vezényelt zászlóalj fejében négyszögletes piros föveget láttak, vezérök parancsszavára szilajon neki vágtattak, s midőn már elég közel odaértek, a lengyel legionisták anyai nyelvükön feléjük kiáltottak: »Lengyelek! nem irtóztok-e testvéreitek vérét ontani?« De ez mit sem használt, a dzsidások vezérök s tisztjeik által buzditva, elkeseredett harczra készültek, s most az egyszer testvéreikben is ellenséget látván, s a katonai kötelességet mindennek előbbre téve, s mi legfőbb, mindannyian kétszeres szerencsés roham eredményétől fellelkesülve, úgyszintén lovaik is felhevülve, a rajta! (hurrah!) vezényszóra vadrobajjal rohantak saját véreiknek, mint a már hátrálásnak indult magyarok végső támaszfalának, melyet ha megdönteniök sikerül, 6000 testen robogtak volna keresztül. — A lengyel legió pár perczig felvont fegyverrel mozdulatlanul maradt rettenthetlen hidegvérüséggel, s e rövid szünet alatt halálcsend uralgott soraiban, de midőn már a mindent elsodró áradathoz hasonló dzsidások rohanó csapata elég közel ért hozzájok: vezérük tüzet vezényelt s a legió egy iszonyú durranással fogadta a merész rohamot, s lőn nagy zavar; a dzsidások rögtön megfordultak s testvéreikre többé nem rohantak.

Ezalatt a magyar részen általánossá lőn a hátrálás. A császáriak a magyarok hiányos intézkedésein, tüzéreink átszökésén, a lovasságunk megfutamodásán, s a dzsidások egy párszor jól intézett rohamán vérszemet kapván, győzelemittasan előrenyomultak, s a magyarok csakhamar azon vették magukat észre, hogy minden oldalról körül vannak fogva. Egyetlen menekülési út a Maroson mesterségesen készült, de egyszersmind czölöpök nélkül s csak a víz szinén lebegő híd volt, melyen legelőbb is a megriadt debreczeni önkéntes lovas csapat roboghatott, utána pedig a székely zászlóalj futott át, s mely, midőn már az előrenyo-

muló császári sereg közelgett, fölszedetett, s most már vagy utolsó csepp vérig védni, vagy pedig a Maros hullámaiba vetni kellett a menekülőnek magát.

A veszteség e csatában nagy volt, mely jobb, hogy feljegyezetlenül maradt. A csatatéren sok elhullott, a Maros medrébe még több lelte sírját, minthogy a híd fölszedése után, a ki foglyul esni nem akart, a folyamba veté magát, s a ki úszni nem tudott, menthetlenül elveszett; azonban a legtöbb foglyul esett, s az Uj-Aradra átvitt zászlóaljak ugyancsak megritkulva tértek vissza. A lengyel legió legtovább helyt állt, s mondhatni, sőt örök elismerésül följegyzendő, hogy az egész hátrálást páratlan kitartással, hősileg fedezte. E napon a lengyelek — miként más alkalommal is igen sokszor — csalhatlan jeleit adták rettenthetlen hősi elszántságuknak, de épen azért, fájdalom, az ő soraik is igen megvoltak ritkulva. Azonban a csatavesztésnél sokkal nagyobb csapás volt a magyarokra, kivált pedig Arad városára nézve, hogy a császáriak élelemmel megrakott 300 szekeret s számos vágó marhát hozván magukkal, azt akadálytalanul a várba szállitották s igy egy hosszabb ostromzárlatot ismét nyugodtan kiállhattak, mig ellenben az ó-aradiak hosszas szenvedést, nyomort és végpusztulást vártak.«

E tudósitás nem emlékezék meg vármegyénk fiairól; de az aradi védbizottmány ugyancsak decz. 14-éről a vármegyéhez intézett jelentésében tanuságot tesz vitézségükről.

»Egy nagyszerü csatát — irja a védbizottmány elnöke Hajka Demeter — ujra megvesztünk; Uj-Arad az ellenség birtokában van; a közlekedés a várral ismét szabad.

Ma reggel 9—10 óra körül, egy erős csapat, nagy tömeg felkelő néppel, s mintegy 18 ágyúval Uj-Aradot s Kis-Szent-Miklóst megtámadva alig egy órai ellentállás után legelőször is a székhelyek két százada, mely a Kis-

Szt.-Miklósi elsánczolt oldalt védte, anélkül, hogy egyetlen tüzelést adott volna, rendetlen zavarban megfutamodott, oda hagyván két ágyut is, mely lovasok hiányában egészen védtelenül maradt.

A székelyek megfutamlása annyira lehangolá seregünket, hogy az eddig kitüntetett debreczeniek s honvédek egy része is azonnal elhagyva a csatatért, tisztjeik nélkül különböző irányban a Maroson át kerestek menedéket, egyedül a lengyelek s a békési önkéntesek tartották meg helyüket az utolsó reményig, nem csak, sőt az ellenséget két izben visszaverték.

E szerencsétlen csatában, minden körülmény ellenünk esküdött. A Lehel huszár csapat, melynek hivatalosan vett utrend nyomán még f. hó 12-én a legjobb időben kelletett megérkeznie, s mely kiszámitott tervünk szerint is jelen vesztett csatánknak szerencsés fordulatot adandott volna a békési kormánybiztos által ügyünk érdekében megbocsáthatlan következésü kárunkra, bizonyos foglalási zavar miatt Orosházán, fájdalom, hogy felsőbb rendelet ellenére, letartóztatván, csak a csata utáni estve érkeztek meg.

A veszteség minő- és mennyiségét egész bizonyossággal még nem tudhatjuk, az eddigi felfedezés után 2 ágyú, 20 halott és több sebesült.«

Az aradi védbizottmány elnökének ezen tudósitása után nem itélhetjük el oly szigoruan Máriássy Jánost, mint azt Potemkin Ödön tevé. Ha volt is tekintélyes része abban, hogy a csata szerencsétlenül ütött ki, annak okát már az aradi védbizottmány s mi is, másban találjuk. Boczkó Dánielnek azon ténye, hogy a Lehel huszárokat az orosházi zavargások miatt visszatartá, jelentékenyen hatott a csata elvesztésére, nem szenved kétséget, hogy a harczedzett vitéz huszároknak részvéte a csatában, más eredményt idézhetett volna elő.

A védbizottmány közölt értesitése szerint a csatának 20 halott áldozata volt.

Azt hisszük e szám nem felel meg a' valóságnak. A szerencsétlen csata több áldozatot kivánt.

Gremsperger József százados, Ó-Aradon deczember hó 19-én kelt kimutatásában a vármegye önkéntes őrserege 4-ik századának veszteségét 27-re teszi.

Közöljük e kimutatás feljegyzéseit, nem csak azért, hogy emléket állitsunk a csata vitéz áldozatainak; de mert önkénteseink veszteségére nézve is adatokat szolgáltatnak.

Elvesztek a szerencsétlen csatában: Földi János, Lukács János, Robotyin László, Polák György Kis József, Klein Antal, Angyal Menyhárt, Gyurtánszky János, Tóth János, Varga István, Gabnai Sámuel, Sipós István, Lelik János, Buzi Sándor, Kis Mihály, Novák Vincze, Szinszki József, Békési Sándor és Hunbodi Mihály s ezeken kivül még 8 vitéz, kiknek nevei feljegyezve nincsenek.

Az ellenségnek martalékául estek a következő hadi felszerelések: állami patrontás 22 db, szuronytartó 23 db, szür 17 db, fehérruha 40 db, megyei szür 13 db, kalap 1, csizma 18, s különféle magán tulajdont képező ruha 22 darab.

Később ismét jelentést tett Gremsperger százados a 4 század veszteségéről, s a felsorolt áldozatok közt találjuk feljegyezve Markó János, Bizay Antal, G. Szabó János, Berini Pál, Reiner József neveit, — kik a csatában kapott sebeik folytán a kórházban elhunytak.

Az önkéntesek 3. százada is részt vett az uj-aradi csatában.

Baranovics százados s Máriássy alezredes közlik a vármegyével a csatában elfogottak névsorát.

A kimutatás szerint elfogattak: Varga András, Gazsó András, Szegedi Erdei Gábor, Antolits János, Hajdu István, Sztojka József, Szamek Mihály, Kovács István, Szilágyi

István, Döge Péter, Simkó György, Bagdy Mihály, Szivák Imre, Nagy Gábor, Harmaty János, Duró János, Gedeon Antal, Csaloszky Tamás, Lassofka Ignácz, Hady István, Hajdu Gábor, Sztruház András, Vass Ferencz, Ribárszky Mihály, Nyitray Mihály, Motyán János, Kovács János, Czifra Tóth Pál, és Gellényi Sándor.

Ugyancsak Baranovics és Máriássy tudósitása szerint ifju László János a csatában nehéz sebet kapott, s nehogy karját le keljen vágni, maga vetett véget életének; Nagy Mihály is sebének áldozata lett.

Adatokat találunk a nov. 14-én vivott lippai, s az október 17-ki csatának áldozatairól is nevezettek közléseiben.

A lippai csatában sebesült meg Beliczey Rudolf százados, meghalt: Döge János és Háló István, megsebesült: Zsnidel Flora, Brand Ignácz és Sztojka József.

Érdekes emléke maradt fen a lippai csatának.

Beliczey Rudolf százados a csatában megsebesülvén, vérében fetrengett, elhagyatva, Sztojka József köznemzetőr észrevevén századosának elmaradását, felkereste a csatatéren s vállaira vevén, kihozta a szenvedéstől elalélt századost.

Felépülvén sebeiből kerestette a derék önkéntest, megakarván köszönni s jutalmazni önfeláldozó szolgálatát, — de hiába; mint tudjuk a közölt adatokból, midőn a százados felépült, Sztojka József már az ellenség fogságába került. — Később, évek hosszu sora után találkozott csak véletlenül a derék vitézzel, s hálás szivvel jutalmazta meg a dobozi utkaparónak szolgálatát.

A pécskai csatának ugyancsak Baranovics és Máriássy közlése szerint Bak Sándor volt az áldozata, a 3. század önkéntesei közül.

Befejeztük ezzel vármegyénk haderejének a honvédelmi harczban az 1848. év folyamán való szereplése leirását.

Az ösmertetett események folyamán alig emlékezhettünk meg különösebb felemlitésre méltó tényekről; de láttuk, hogy voltak egyesek kik vitézségükről, bátorságukról kiváló tanuságot tettek, — s átalában ugy viselték magukat fiaink, hogy méltán megérdemelhetik az utódok kegyeletes elismerését, s mint az aradi tábor vezérei s az aradi védbizottmány tanusiták: nemzetőreink, önkénteseink s honvédeink a vármegyének méltó fiai voltak, — s vármegyénk részére a dicsőség babérait biztositák is.

VIII.

A HELYZET A VÁRMEGYÉBEN.

Vármegyénkben a nemzeti átalakulás első perczei, a hazafias öröm s lelkesedésnek voltak szentelve.

Gyorsan változtak át a viszonyok.

Az öröm s lelkesedés érzetét csakhamar kiszoritá a szívekből az izgatás.

A nép a féktelenkedés terére lépett.

A közszabadság, alkotmányos jogok félreértett elveitől mámorosan, a törvény uralma alól is menekülni igyekezett a nép, s lábbal tiporva törvényt és jogot, megdönteni készült a közrend épületét.

A márcziusi események hatása — mint jeleztük — vármegyénk legtöbb községében zavargásokban nyilvánult.

A közrend fel volt forgatva. A nép nem tudott a gyors átalakulás hatása alatt vágyainak, kivánatainak határt szabni, s a korábbi években szenvedett vagy képzelt vagyoni sérelmeiért kárpótlást, megtorlást sietett szerezni.

A tapintatosan alkalmazott szigor, — a vármegye vezérférfiainak erélye, a kitört áradat növekvésének gátat vetett, — pusztitó erejét megfékezte s helyreállitá a köznyugalmat. De olyan volt e köznyugalom, mint a hamvadozó parázs, mely ha tápot nyer, lángra gyulad.

Elégületlenség uralkodott a nép körében, s fájdalom, akadtak oly lelketlenek, kik az elégületlenséget szították. Kitörésre azonban nem kerülhetett a sor, mert a köznyugalom felett vármegyénk erélye éberen őrködött.

Az elégületlenség oka kezdetben, mint már ismertettük, — nem terjedt túl a magánjogi érdekek körén.

Átalán véve a közgazdasági helyzet sem volt megnyugtató.

A nemzetőrség szervezése, táborozása oly időre esett, midőn a nép erejét a mezei munkálkodás igényelte.

Az év vége felé már erősen nyilvánult a munka mulasztás hatása.

A nép szegényebb része csaknem az egész nyáron át táborban levén, nem biztosithatá családjának megélhetését; s több községben feltüntek a nyomor jelenségei, mely körülmény rendkivül sok gondot adott a vármegyének. Az ő feladatát képezte a nyomor enyhitése, mi nem volt csekély feladat, tekintve azon minden lépten-nyomon jelentkező szükséget, mely a megtámadott hon részére áldozatokat követelt.

Az átalakulás mindég sok nehézséggel jár, de különösen sok nehézséget idézett elő a jelen esetben. A nemzet készületlen volt a honvédelmi harczra. A haderőt, felszerelést előteremteni óriási küzdelmet okozott. Ugy a haderő, mint a felszerelés s minden közszükséglet előteremtésénél egyedül a nép volt az, melyhez fordulni lehetett. A nép különben is ki volt merülve, s a minden lépten-nyomon kivánt ujabb és ujabb vér és vagyon áldozatok valóban nagy megpróbáltatás alá vevék.

Midőn a honvédelmi harcz erősebb arányokat kezdett ölteni, a honvédelmi közszükségleten kivül vármegyénk népének nemcsak a harcz áldozatai, az elpusztitott községek szerencsétlen üldözötteiről, de még ellenségeinkről is kellett gondoskodnia. A harczban elfogottak nagyrésze megyénkben helyeztetett el s nem csoda, ha terhesnek érezte ezek ellátását is akkor, midőn saját szegényei is az inség szélén állottak.

Nagymértékben hatott a népkedély felizgatására a cholera kitörése. Leginkább azon községekben tört ki s pusztitott a ragály, hol a szerb foglyok elhelyezve voltak.

Az elhagyott, piszkos foglyok, kik csak kegyelem kenyéren tengették nyomorult életöket napról-napra, oly szánandó állapotban voltak, hogy nem csuda, ha tanyát ütött közöttük a szörnyü betegség, s elterjedt aztán az egész községben s nagy mérvben szedte áldozatait. Ennek hatása kiterjedt aztán a közélet minden irányában s a felmerült zavargásoknak is egyik okául tekinthető.

Mindezen körülmények azonban csak elkeserítették a népet; de nem inditották arra, hogy megtagadja honpolgári kötelességeinek hü teljesitését. Különösen azon kitöréseknek, melyek az év vége felé vármegyénkben felmerültek, sem az általános szegénység, sem az nem volt oka, hogy a nép a terhek viselésére magát képtelennek érezte, hanem inkább az, hogy a terhek tulnyomólag az ő vállaira nehezedvén, azt hitte, hogy volt földesurai a terhekben megfelelő arányban nem részesülnek; s azt hitte, hogy a gazdagok, a földesurak a nép szabadságának, alkotmányos jogainak ellenségei s ezen közkincsektől a népet megfosztani is törekednek. — Nem volt hiány az ámitókban.

Akadtak álpróféták, kik a népet ezen hitében megerősiteni igyekeztek, kik izgattak az urak ellen, s meggyőzni igyekeztek a népet arról, hogy szabadságukat, jogaikat nem az ellenség, de az urak részéről fenyegeti veszély. Igyekeztek a hatóság iránti bizalmat lerontani s ugy tüntetni fel azt is, mint a nép ellenségét.

Nemcsak ünnepnapokon, de jóformán naponként összegyült a nép s az országos események folyásáról tanácskozott.

Közkézen forogtak a »Márczius tizenötödike« a »Munkások ujsága«, Tancsis röpiratai, munkái; s ezekből szivta magába a nép az elégületlenség, a tulzott vágyak a jog és törvénytelenség pusztitó mérgét. Nem egy törvénytelenségnek, kitörésnek okául szolgáltak ezen iratok, melyek közül még ma is találhatni a népnél egy-egy féltékenyen őrzött példányt.

Akadtak vármegyénkben reformátorok, különösen a néptanitók között, kik nem elégedve meg a nemzeti átalakulás törvényes irányával, módozataival ujabb és ujabb eszmékkel léptek fel, tervezeteket, törvényjavaslatokat készitettek, melyek habár nem voltak hazafiatlanok, de még is kártékonyan hatottak a népre. Ellepték a népet a sok ujsággal, röpiratokkal, kiáltványokkal, hangzatos szózatokkal. A nép mohón olvasta azokat, s a tömkelegben eszméi tévedeztek, helyes fogalmat, tájékozást a helyzetről, viszonyokról alkotni képes nem lehetett. A javaslat, szózat, felhivásgyártók müveiket a nép hangulatához, nézeteihez alkalmazva szerkesztették, s azokat a nép körében ismertetvén, elveiknek, nézeteiknek híveket toborzottak; sőt bemutatták azokat a vármegyének is, s kérték, hogy azokat mint a közveszély megszüntetésének, s a nép boldogitásának egyedüli módjait és eszközeit, különben is a közvélemény, közohaj nyilvánulásait pártfogolja, s léptesse életbe.

Ily helyzet azonban csak, a magyar községekben volt, s hatása az ámitásoknak, félrevezetéseknek nem is nyilvánult nemzet ellenes törekvésekben, s nem nyilvánult a hazafiui kötelesség teljesitésének megtagadásában. — Megtámadták, mint előbb történt a földes urak birtokait, s pusztitották is azokat. A jogtalan elsajátitások, — az enyém tiedről szerzett helytelen fogalmak mellett — napi renden voltak, s nem egy példájával találkozunak a rablásnak sem; bár ily esetekben megtörtént az is, hogy a nép maga torolta meg a törvénytelenségeket. — Előfordult az is, hogy a földes ur birtokait pusztitotta a nép s magát a földes urat, tisztjeit halálra kereste, üldözte, mert azon hir terjedt el, hogy a földes ur az ellenséggel tart, azt segiti élelemmel pénzzel, — mig a hon segedelmére, semmi áldozatot nem nyujt.

Különben nagyon zokon vette a nép a földes uraktól

azt is, hogy a néptől távol tarták magokat, nem érintkeztek, a közügyekbe be nem folytak, a vármegyében alig tartózkodtak, s vagyonaikhoz mért áldozatokkal sem a nép szegénységének enyhitéséhez, sem a haza szükségleteire nem járultak. Annál erősebben nyilvánult a nép ragaszkodása s tisztelete a hazafias Wenckheim báró testvérek, s az áldozat kész Wenckheim József Gróf irányában, s a jozanabb értelmesebb rész, maga igyekezett meggátolni, midőn a féktelenkedő tömeg ezek birtokait pusztitá.

Egészen más volt a helyzet azon községekben, melyekben idegen ajkuak laktak.

Itt a kitöréseknek, melyek az év vége felé felmerültek egészen más természete van.

Itt már határozottan haza s nemzet ellenes törekvésekre találunk.

Az ellenség izgatásai elhatottak ezen községekbe.

A vármegyénkben még az év elején felmerült zavargások megfékezésére elhelyezett császári katonaság, oly irányban ismertette a nemzeti átalakulási törekvéseket a néppel, melyek azt a honpolgári kötelességek teljesitésében ellen állásra készteték. Elhitették a néppel, hogy a magyarok a király családja ellen törnek, s az idegen ajkuakat leigazni akarják. Később nem hiányoztak az izgatásra kiküldöttek sem, ezek a nép közt bujkálva, s az által rejtve hintették el a visszavonás magvait, melyek fájdalom termékeny talajba hullottak. Hiába való volt minden fáradozás, ezek kézre keritésére; alig volt egy-két eset, hogy az ily izgatók kézrekerithetők voltak, akkor is nem lehetett rájok bizonyitani semmit; mert mindig akadt védő, tisztitó tanú elég.

De tekintsük közelebbről a helyzetet, melyben vármegyénk az 1848. év folyamán, különösen az év vége felé volt.

I.

A PÉNZÜGYI VISZONYOK.

Első sorban a pénzügyi viszonyokra terjeszszük ki figyelmünket.

A vármegye rendelkezése alatt az 1848. évben a következő pénztárak állottak: hadi pénztár, házi pénztár, házi tartalékalap pénztár, felkelő nemes sereget illető pénztár, rabok dolgozó házát illető pénztár, kórházi anya- és kézipénztárak, endrődi kórházi, pesti vakok intézetét illető s az országgyülési pénztárak.

Ezek közül különösen a hadi és házi pénztárak érdekelnek bennünket.

Mindkét pénztár illetményeit a vármegye nemessége, a községek s a haszonbérlők tartoztak befizetni.

Az 1847. évi rosz termés s az 1848. év elején pusztitott árviz veszély miatt a vármegye lakossága igen szorult helyzetben volt, az 1848. évi junius hó 9-én kelt pénztári kimutatás szerint mindkét pénztárnak a fizetésre kötelezettek óriási összeggel tartoztak.

A hadi pénztár javára kivetett 48106 frt 40 krból mindössze 12484 frt 10 kr szállittatott be, s midőn a vármegyének a felmerült közszükségletek fedezésére a legégetőbb szüksége volt pénzre, az egyes községek 35622 frt 30 krral voltak hátralékban.

Nem volt sokkal kedvezőbb helyzetben a házi pénztár sem.

Az egyes községekre kivetett 33720 frt 41 krból

2 5989 frt 7 kr fizettetett le, s a hátralék 9634 frt 7 kr volt. — A vármegye nemességére hadi adóban 4620 frt 25 kr, s házi adóban: 927 frt 3 kr vettetett ki, s ebből 1848 évi juniusig, és pedig hadi adóban csak 473 frt 55 kr s házi adóban 256 frt 40 kr folyt be, s a hátralék, — hadi adóban 4146 frt 39 krt, házi adóban pedig 670 forint 20 krt tett ki.

A haszonbérlők hadi adóban 92 frt 39 kr s házi adóban 155 frt 8 krral voltak hátralékban.

Összegezve az eredményt, hadi adóban 39861 frt 49 kr, házi adóban 10459 frt 35 kr, összesen 50321 frt 25 kr. volt a vármegyének 1848. évi junius hóig az adóhátraléka.

A vármegye főpénztárnoka Virágos Sándor, az alispánhoz tett jelentésében a pénzügyi helyzetről kimeritő jelentést tesz.

»A legközelebb elmult gyulai országos vásárra képzeltem, hogy a megyebeli helységek, minek utána már gyapjujokat s dohányokat igen eladogatták, hogy majd adóbeli tartozásaikat be fogják szállitani; de nagyon csalódtam, mert Gyarmath városát kivéve, mely is 500 frtot hozott, senki sem jelentette magát, s ugy látszik, hogy a helységek talán azon hiszemben vannak, hogy a szabadság szine alatt már adózni sem tartoznak, s a járásbeli tiszt urak is ugy látszik, hogy az adó dolgával nem sokat bajlódnak, sőt más dolgokba sem akarnak már befolyni, kivált a rendezett állásu községeknél: hogy ha tehát tisztviselőket, cselédeket fizetni kell, s a szükségeseket megtétetni, nevezetesen a békési Fekete-Körös hidját fel kell épiteni, melyre több ezrek vannak utalványozva, de pénz hiánya miatt a munkálat elő nem haladhat, méltoztassék első alispán ur intézkedni, hogy a helységek hova hamarabb pénzeket szállitsanak, mert jelenleg a hadi pénztárban kész pénz csak 550 frt 31 kr van, holott az önkéntesek zsold-

jára onnan kell fizetéseket tenni s julius végével Aradra nevezetes summa lenne szállitandó, mert igen nagy tartozásba maradtunk a legutóbb Budán tartott hadi számolaton; a házi pénztárban pedig jelenleg van 51 forint 2 kr készpénz.«

Az alispán nem késett, felismerve a szorongatott pénzügyi helyzetet, — a szolgabiráknak hathatósan szivökre kötni az adók behajtását.

»Virágos Sándor főpénztárnok jelenti, miként a pénztáraknak teljes kiürültsége miatt a fizetésekkel átaljános felakadásban van; a hadi pénztárba minden község tetemesen tartozik; a háziba, Békést és Csabát kivéve — szintén mindnyája.

Azt kellett józanul feltennünk, hogy midőn a nép annyit nyert egyszerre, mennyinél többet századok multával sem reménylhetett, önként fog sietni azon kötelességek teljesitésére, melyek nélkül a szabadságát védő és fentartó kormányzatnak megállani nem lehet; és azt kelle hinnünk a tisztviselőség annyival inkább megkönnyebbedik, mert a szabadság elnyerésével a nép magasabb eszmékre fog melegülni, s a szolgasági bilincs leráztának öröme a kötelesség érzetét fogja megszülni. Végre az évi tapasztalások nyomán azt kelle vélnünk, hogy most midőn dohányát, gyapjuját eladja, gabonáját is könnyen pénzzé teheti, nagyobb szállitásokra tarthatunk számot. Mindezen várakozások ellenében csalódni annál fájdalmasabban esik. — De mennél veszélyesebb jelenségek tünnek fel eme csalódásból, nékünk tisztviselőknek annál kevésbé lehet csüggedni kötelességünk betöltésében, hogy egy részt zavaroktól megóvjuk a reánk bizott hatósági belkormányt, másként a népet bele ne ringassuk téveszméibe, — mintha a szabadság még a haza. és önkormányzás iránti terhek viselését is eltörlötte volna; — meg hagyom ennél fogva szolgabiró urnak, hogy ezen levelem vételével járásában találtató

minden községekben az adó behajtását szorgalmazza, az eljárás vagy fenakadás minemüségéről biztos tudományt szerezzen, s nekem egy hét alatt e részben mulhatatlanul jelentést tegyen.«

Nem sok eredménye volt az alispán felhivásának. Az adó igen csekély mérvben folyt be, sőt az időközben felmerült rendkivüli szükségletek folytán történt kivetésekkel augusztus hó végén óriási összegre szaporodott a hátralék. A vármegye közönsége augusztus hóban tárgyalta az adóügyet s az 504. sz. bizottmányi jegyzőkönyv tanusága szerint: 82,746 frt 39 krra rugott az adóhátralék, melyből a hadiadó: 60,524 frt 54½ krt, s a háziadó pedig 22221 frt 44½ krt tett. Ezen hátralék onnét származott, hogy a vármegye az államkincstárnak az ápril hó végével történt leszámolás szerint 31,359 frt 24 kr. hadiadóval volt adósa, melyhez hozzáadatván a májustól október végéig járult 28,916 frt 31 kr, október végén 60,275 frt 55 krt kellett beszállitani az aradi sóhivatalhoz.

Az év folyamán tekintélyes összeg folyt be hátralékos adókból, mégis az 1848. év végével a községek hadiadóban 38,906 frt 13 krral, háziadóban 8006 frt 40 krral, a nemesség hadiadóban 3382 frt 55 krral, háziadóban 388 frt 29 krral, a haszonbérlők 331 frt 26 krral hadi, s 366 frt 17 krral háziadóval maradtak hátralékban. Az összes hátralék pedig kitett hadiadóban 42,620 frt 34 krt, háziadóban 8761 frt 27 krt, összesen 51,382 frt 2 kr.

Lássuk most már, mi volt a vármegyének havonkénti szükséglete az év végén,

Az önkéntes nemzetőrök zsoldjai pótlására szükséges volt	3200	frt —	kr.
Katonaság élelmezésére . .	2500	frt —	kr.
Vármegyei tiszti fizetésekre .	839	frt 20	kr.
Cselédség fizetésére . . .	716	frt 40	kr.
Összesen tehát	7256	frt —	kr.

volt a vármegyének havonkénti fedezésre váró kiadása. — Ezzel szemben az év végén volt a pénztárakban, és pedig :

a hadipénztárban készpénz .	98	frt	58½ kr.
a házipénztárban » . .	2283	frt	50 kr.
a honvédi pénztárban készpénz .	4339	frt	19½ kr.
Összesen	6722	frt	8 kr.

Ezen összeg kétségtelenül nem fedezhette a szükségletet, s hogy mily szorongatott volt a vármegye pénzügyi helyzete, kitetszik onnan, hogy a vármegye tisztviselői s cselédsége már az év két utolsó hónapján fizetéseiket sem kaphatták meg.

Ily szorongatott helyzetben — a hátralékos adókat behajtani nem lehetvén, folyamodott a vármegye a kormányhoz több ízben segélyért; de azon segély, mit a kormány nyujthatott, igen csekély volt, s egyátalán nem javithatott a helyzeten.

A kormány a honvédi pénztár javára mindössze 5000 frt segélyt nyujtott.

Mindamellett a vármegye gondoskodott a szükségletek fedezéséről; nemzetőrei, önkéntesei ellátásánál, honvédei felszerelésénél a felmerült nehézségeket leküzdeni tudta. Arad-, Csanád- s Torontál megyék s egyesektől szerzett kölcsönökből az időnként felmerült kiadásokat fedezni képes volt.

A pénzügyi helyzet feltüntetett zilált állapotát nagymérvben előidézte azon körülmény, hogy a régi adózási viszonyokkal egyszerre szakitani nem lehetett, s nem lehetett a nemzeti átalakulás elveinek megfelelő adózási rendszert alkalmazni; az pedig, hogy a nemesség ily czimen adóztatott meg, átalában visszatetszést szült a népben, nem hitt a nemzeti átalakulás valódiságában, s nem egy községben tagadta meg a lakosság az adó-

fizetést azért mert, a nemesség elkülönitve volt megadóztatva.

A vármegye közönsége átlátta, hogy e helyzet tarthatatlan, de országos adótörvény hiányában nem volt módjában azon változtatni, mindazonáltal megkisérelte a honvédelmi költségeknek a közös teherviselés elvei szerint való kivetését.

A szeptember hó 18-án tartott bizottmányi ülésben elhatározta a vármegye közönsége, hogy a honvédelmi terhek fedezetére 50,000 frtot fog az $184^{8}/_{9}$-ik évi közadóba kivetni, olyformán, hogy minden hold föld után $5^{22}/_{40}$ ezüst krajczár vettessék ki.

Ezen adó az 1848. év vége felé ki is vettetett, de a nép egyátalán nem találta azt igazságosnak, az egyenlő teherviselés elveivel megegyezőnek. A honvédelem terhei eszerint csak a földbirtokosokra nehezedtek volna, holott abban mindenkit jövedelme arányában részeltetni kellett volna. — Napról-napra merültek fel panaszok ezen adó kivetése s behajtása ellen, s a községek elöljáróinak igen sok gondot adott a népnek ezen adó miatt kitört zúgolódása. A szolgabirák jelentései telvék a panaszok felsorolásával s azon nehézségeket, melylyel az adó behajtásánál küzdeniök kellett, élénk színekkel festik.

Ugy látszik, a megye közönsége ezen adó kivetésénél is visszatért a régi rendszerhez. — Továbbra is a birtokosok, nemesség, a községek rovattak meg a honvédelmi adóval. Az $184^{8}/_{9}$-ik évi adó fejében előlegesen kivetett menynyiség a »volt nagybirtokosok«, »nemesség« és »községek« között osztatott fel.

Nem lesz érdektelen, ha ezen honvédelmi adó kivetésére vonatkozó kimutatásokat közöljük.

FELOSZTÁSA

békésmegyei minden rendü és sorsú lakosaira rendkivüli kiadásaira az $184^{8}/_{9}$-ik evi háziadó fejében kivántató 50,168 frt $1^{14}/_{40}$ krnak:

Fizetők nevei	Van hold földje	Egy holdra esvén $5^{22}/_{40}$ kr. fizet	
		frt	kr.
Volt birtokosoknál.			
Id. gr. Wenckheim József	47955	4435	$50^{10}/_{40}$
B. Wenckheim József örökösei	22710	2100	$40/_{20}$
Gr. Fesztetics Vinczéné	12034	1113	$8/_{28}$
Kárász Miklós örökösei	12270	1144	$13/_{20}$
Gr. Blankenstein örökösei	11376	1052	$16/_{32}$
Gr. Wenckheim Ferencz örök.	34209	3164	$19/_{38}$
Csaba városa	582	53	$50/_{4}$
Gr. Apponyi György és Gyuláné	9207	851	$38/_{34}$
Gr. Stockhammer Herman	3244	300	$4/_{8}$
Csepcsányi Tamás	1081	99	$59/_{22}$
Beliczey József	791	73	$10/_{2}$
Gr. Leiningen Lajos	269	24	$52/_{38}$
Hellebrandt János	144	13	$19/_{8}$
Simay Lukácsné	74	6	$50/_{28}$
Fehér Imre	79	7	$18/_{18}$
Novák Ferencz	300	27	45
Inkei Józsefné és Zsigmondné	8672	802	$9/_{24}$
Kosztolányi Péter	226	20	$54/_{12}$
Steiner Jakab	157	14	$31/_{14}$
Kovács János gyomai	18	1	$39/_{36}$
B. Wenckheim Teréz	7075	654	$26/_{10}$
Wodiáner Sámuel	17520	1620	36
Több túrkeviek	888	82	$8/_{16}$
Nagy Ambrus	234	21	$38/_{28}$
Kalmár György	62	5	$44/_{4}$
Több endrődi curialisták	127	11	$44/_{34}$
Gr. Bolza József	13647	1262	$20/_{34}$

Fizetők nevei	Van hold földje	Egy holdra esvén $5^{22}/_{40}$ kr. fizet	
		frt	kr.
Gr. Mitrovszky Wladimir	9438	873	/36
Gr. Battyány László	6130	567	1/20
Szarvas városa	701	64	50/22
Szarvasiak váltságföldtől	3272	302	39/24
Tomcsányi József	113	10	27/ 6
Lehoczky Lajos	42	3	53/ 4
Tassy Zsigmond	302	27	56/ 4
Balla Károly	113	10	27/ 6
Tabajdi Dániel	1	»	5/22
Hellebrandt János	1	»	5/22
Léb József	1	»	5/22
Neubarth József	1	»	5/22
Dobosfy Venczel	1	»	5/22
Miller Lipót	1	»	5/22
Harucker család	5132	474	42/24
Gr. Keglevich Gábor	4300	397	45
Több túriak Bánréven	2000	185	»
Gr. Réday család	10000	925	»
Sz.-Andrási közbirtokosság	16479	1524	18/18
B. Bedekovics Rudolf	165	15	15/30
B. Podmaniczky család	165	15	15/30
Gr. Károly György	11792	1090	45/24
Gr. Trautmansdorfné	9613	889	12/ 6
Gr. Károly Lajos	4038	373	30/36
T.-Komlósi közbirtokosság	23455	2169	35/10
Gr. Almássy Alajos	10329	955	25/38
Volt birtokosság öszvesen	322636	29843	$49^{22}/_{40}$

Az utóbbi országgyülési költségek felosztására készitett holdak összeirása szerint vannak kitéve a holdak.

A volt birtokosságnál a nádas rétek, közös rétség, szőllők, regálék s volt urbarialitások kihagyattak.

Ugy a békési uraságnál 10,600 hold, mint megmásolt legelő járandóság kihagyattak, ezek az országgyülési kivetésnél, mint már majorsági föld, a többi földekhez volt összeirva.

Megyei birtoktalan nemesség szántó és kaszálló földek után az $184^{7}/_{8}$-ik évi adóösszeirás szerint:

Fizetők nevei	van hold földje	Egy holdra $5^{272}/_{40}$ kr. esvén, fizet	
		frt	kr.
Békési birtoktalan nemesség	1088	100	$38^{16}/_{40}$
K.-Ladányi » »	150	13	$52/_{20}$
Vésztői » »	134	12	$23/_{28}$
Szeghalmi » »	1543	142	$43/_{26}$
F.-Gyarmati » »	300	27	45
M. és N. Gyulai brtn. nem.	2231	206	$22\ /_{2}$
Dobozi birtoktalan nemesség	28	2	$35/_{16}$
Vári » »	—	—	—
Csabai » »	1178	108	$57/_{36}$
M.-Berényi » »	112	10	$21/_{24}$
K.-Tarcsai » »	146	13	$30/_{12}$
Gyomai » »	1231	113	$52\ /_{2}$
Endrődi » »	28	2	$35/_{16}$
Szarvasi » »	702	64	$56\ /_{4}$
Szt.-Andrási » »	90	8	$19/_{20}$
Öcsödi » »	145	13	$24/_{30}$
Orosházi » »	1028	95	$5/_{16}$
T.-Komlósi » »	97	8	$58/_{14}$
Kétegyházi » »	—	—	—
Birtoktalan nemesség öszvesen	10231	946	$22^{2}/_{40}$

A legelők és szőllők mindenütt kihagyattak, csak a szántó és kaszálló földekre vettetett.

Helységek egyéb lakossai szántóföldek és kaszállók után az 1847/8-ik évi adóösszeirás szerint legelők és szőllők kihagyattak.

Fizetők nevei	van hold földje	Egy holdra $5^{22}/_{40}$ kr. esvén, fizet	
		frt	kr.
Békés városa fizet	22120	2046	6
K.-Ladány helysége »	6846	633	$15^{12}/_{40}$
Vésztő helysége »	1522	140	47 /4
Szeghalom » »	10670	986	58 /20
F.-Gyarmat városa »	7560	699	18
M. Gyula » »	16757	1550	1 /14
N. Gyula » »	4698	434	33 /36
Doboz helysége »	1965	181	45 /30
Vári » »	799	73	54 /18
Csaba városa »	33254	3075	59 /28
M.-Berény helysége »	15664	1448	55 / 8
K.-Tarcsa » »	6263	579	19 /26
Gyoma városa »	12432	1149	57 /24
Endrőd helysége »	10971	1014	49 / 2
Szarvas városa »	19682	1820	35 4
Szt.-András helysége »	4640	429	12
Öcsöd » »	9346	864	30 /12
Orosháza » »	12410	1147	55 /20
T.-Komlós » »	6816	630	28 / 32
Kétegyháza » »	5075	469	26 / 10
Helységek öszvesen	209490	19377	$49^{20}/_{40}$
Birtoktalan nemesség öszv.	10231	946	22 2/
Volt birtokosság öszvesen	322636	29843	49 / 32
Öszvességes öszvege	542357	50168	$1^{14}/_{40}$

Kelt Gyulán, szeptember 17-én 1848.

Virágos Sándor, főpénztárnok. Polner Lajos, alpénztárnok.

Az ekként kivetett honvédelmi adóból az 1848. év végéig készpénzben csak 7570 frt 7 krt folyt be; mely körülmény okozott aztán a vármegyének oly sok gondot, s hátráltatta a kiállitott ujonczok kellő felszerelését. Ily helyzetben aztán a vármegye kénytelen volt a kormányhoz fordulni kölcsönért, s a zavart még inkább fokozta az, hogy a kormány kölcsönt nem adhatott, s valóban nem lett volna képes a vármegye mozogni, honvédeit felszerelni, átalában honvédelmi kötelességeit teljesiteni, ha egyes derék hazafiak kölcsönökkel ki nem segitik a vármegyét nagy zavarából.

Halás elismeréssel is méltatta a vármegye közönsége ezen hazafiak áldozatkészségét. Szeptember 25-én tartott bizottmányi ülés 839. sz. a. kelt határozatában méltatta különösen Beliczey József és Boczkó Dániel hazafias áldozat készségét, kik a vármegyét nagy zavarából 5000, 5000 frt kölcsönnel kisegitették, s kik lehetővé tették, hogy a vármegye honvédelmi feladatának megfelelhessen. Viszont keserüen jegyzi meg, hogy oly birtokosok, kiktől a segélyt sokkal inkább igényelhette volna a vármegye, nem csak hogy azt nem nyujtottak, sőt a segély nyujtást egyenesen mig is tagadták; de még tartozásaikat sem igyekeztek befizetni, s ez által a vármegye szorongatott helyzetének nevezetes tényezői lettek.

Alig elviselhető teherként nehezedett a községekre a katonatartás.

A beszállásolás költségeinek s a katonaság szükségleteinek fedezése rendkivül sok kiadást igényelt.

Az 1848. év folyamán Békésen, Csabán, M.-Berényben, Szarvason és Kétegyházán voltak beszállásolva katonák, s ezeknek ellátását első sorban az illető községeknek kellett viselni; s hogy mily óriási nagy volt e tekintetben a szükséglet, meggyőződhetünk a rendelkezésünkre álló hiányos adatokból is.

Az 1848. évi január és február hónapokra a megye községei 21750 adag kenyeret, 18692 1/2 adag zabot, 18692 1/2 szénát, 518 1/2 öl tüzi fát s 717 font gyertyát voltak kénytelenek kiszolgáltatni; s igy tartott ez hónapokon keresztül mig csak a katonaság vármegyénkből ki nem vonult.

Az év végén vármegyénkben volt elhelyezve a Hannover és I. huszár ezred tartalékja, mely november hó 26. deczember végéig 2040 frt 41 kr kiadást okozott a vármegyének.

Az átutazó katonaság ellátása is nagy terheket rótt a községekre. Ezeket nem csak élelemmel, szállással s minden szükségletekkel kellett ellátni, -- de tovább szállitásuk igen sok fuvart vett igénybe; mi a földmives népet mezei munkájában felettébb hátráltatta.

Közmunka ügyünkről keveset tudunk.

Hiányzanak a közmunka erő mennyiségére és felhasználására vonatkozó részletes adatok.

Az 1848. év folyamán, a közgyülési jegyzőkönyv tanusága, szerint 146.548 gyalog napszám iratott elő, mely nagy részben a közutak fentartására lett volna forditandó; egy része a közmunka váltsági összegnek a közigazgatási szükségletek fedezésére használtatott fel.

A körösmenti községeket terhelték még az 1848. év folyamán a körösi átvágás költségei is.

E czimén 2140 frt 30 kr vettetett ki az érdekelt birtokosokra.

A körösátvágási munkálat is egyik okául tekinthető azon zavaroknak, melyek az egyes községekben felmerültek.

Az átvágási munkálat folytán szőlő birtokok kisajátitására volt szükség, s a kisajátitás nagy nehézségekkel járt. A birtokosok a kisajátitási összeghez pénz hiányában nehezen jutottak, s birtokaik a szabályozás czéljaira elfoglaltatván, felzudultak, s a munkálat keresztül vitelét akadályozni igyekeztek. Nem hiányoztak az izgatók sem, kik

a népet félrevezetni, az izgalmat szitani igyekeztek. Ily viszonyok mellett nem sikerült a szolnok-aradi vasutnak tervbe vett létesitése. Midőn az ügy felszinre került, általában oly érdektelenség sőt ellenszenv nyilvánult iránta, hogy a vasut létesitéséhez szükséges földterületek kisajátitásának előmunkálatait sem lehetett keresztül vinni.

A terv szerint érdekelt községek közül egyedül Vésztő ajánlkozott a vonal készitéséhez szükséges segitséghez hozzá járulni, Berény, Füzes-Gyarmat, Szeghalom K.-Ladány s mint tudjuk Gyula is, a kisajátitási költségek viseléséhez hozzájárulni nem akartak, — sőt a szükséges területet egyenesen megtagadták, a többi érdekelt községek pedig a felhivásra nem is nyilatkoztak, — mint ezt a vasuttársulatnak 1848. évi junius 6-án tartott üléséről felvett jegyzőkönyv tanusitja.

A szerb foglyok ellátása is állandó gondját képezte a vármegyének. Igen sokba került élelmezésük. A számadások tanusága szerint a Gyulán elhelyezett foglyok élelmezésére havonként 823 adag kenyeret kellett felhasználni s nem csekély összegbe került a részökre kiszolgáltatott hús és főzelék is.

A vármegyében felmerült zavarok okául még két nevezetes körülményt kell felemlitenünk.

A vármegye közönségének sok gondot adott az, hogy több községben a bankjegyek részint nem, részint értéken alul váltattak be, s egyes kereskedők az ezüst pénzt összehalmozva, a közforgalomból kivonták.

Ezen körülmény mig egyrészről nagyon megnehezité az adás-vevést, az áruforgalmat, másrészről a bankjegyek hitelét teljesen aláásta. A nép nem volt képes termesztményeit, értékeit eladni, nem tudott pénzhez jutni, s nem volt képes köztartozásait fizetni. Midőn látta, hogy a kereskedők egyátalán nem akarják elfogadni a bankjegyeket, ő is hasonlóan járt el, készebb volt termesztményeit el nem

adni, mintsem bankjegyet fogadjon el. Mindenféle hirek keltek szárnyra a nép körében. Azt hitte a nép, hogy a papir pénz el fog veszni, s igyekeztek még veszteség mellett is tul adni azokon. Tévhitében a népet, a kereskedők magatartása erősité meg, s akadtak, kik felhasználták a nép félelmét, s ily módon tekintélyes vagyonra tettek szert, mi aztán irányukban természetes gyülölséget keltett.

A vármegye közönsége nem késett a felmerült baj orvoslására minden lehetőt megtenni, de fáradozását nem sok siker követte ; a kereskedők, minden szigoru rendelkezés daczára kivonták a forgalomból az ezüst pénzt; mit látva a vármegye, akként igyekezett segiteni a megszorult lakosságon, hogy a vármegye pénztárában levő bankjegyeket az aradi só hivatalnál ezüst pénzre beváltotta, s igyekezett azt forgalomba hozni. Ezen eljárás sem eredményezte a baj gyökeres orvoslását, mert a vármegyének kevés pénze volt ahhoz, hogy a közszükségletet kellően ellássa.

Másik körülmény, mely a nép kedélyének lehangolására hatott, az volt, hogy igen sok hamis pénz hozatott forgalomba.

Az 1848. év folyamán egymást érték a bünfenyitő perek a hamis pénzgyártók ellen.

Orosházán Szente János, Rajki Ferencz hamis 50 frtosokat Endrődön Jakus Pál és Kiszely István hamis 10 forintosokat, gyártottak s hoztak forgalomba; Szarvason Büchler Samu leánya Jozefa hamis 10 és 5 frtosok forgalomba bocsátásáért állt törvényt.

A hamis bankjegyek forgalomba hozása is különösen hatott arra, hogy a nép a papir pénzeket elfogadni nem akarta, s minden ovatosság, s szigoru ellenőrködés mellett is igen sok eset fordult elő, hogy egyesek megkárosodtak, maga a vármegye is szenvedett károkat, pénztárába több hamis bankjegy adatván be.

Nem lesz érdektelen, ha a már előadottakon kivül főbb vonásokban ösmertetjük a honvédelmi kiadásokat.

A nagybecskereki táborozásban részt vett nemzetőrök ellátása a vármegye gondját képezte; s a vármegyéhez beadott számadások szerint az egyes nemzetőri századok zsoldja s kenyér illetménye nagy összeget vett igénybe.

A nemzetőri s tiszti illetmények következőleg állapittattak meg.

Köznemzetőr kapott 8 kr napi dijat, tizedes 16 krt, őrmester 24 krt.

A tisztek fizetése volt, és pedig századosé havonként 80 frt, főhadnagyé 40 frt, alhadnagyé 30 frt.

Minden nemzetőr kapott naponként egy adag kenyeret, mely 2 fontnyi volt.

Lássuk most már részletezve az egyes nemzetőr századok kiadásait.

Az I. zászlóalj I-sső századát a gyulai nemzetőrök képezték, Scutári György volt századosuk, Foltényi Ignácz főhadnagyuk, Birgmayer József és Geszner Márton alhadnagyuk. A julius 12-től augusztus 1-ig terjedő táborzás alatt kiosztatott részükre 582 forint 40 krajczár és 1928 adag kenyér.

Az I. zászlóalj 2. százada nemzetőrségét a gyulai, dobozi és váriak alkották. Századosuk volt Budjács Andor, főhadnagyuk: Ferenczy Alajos, alhadnagyuk: Huszka József, Mogyoróssy József, őrmesterek: Grüninger (Zöldy) János, Moldovány Károly s tizedesek: Szemián Sámuel, Lengyel Sándor. Részt vettek: a becskereki táborozásban julius 12-től augusztus 4-ig, s ez idő alatt kiadatott a század részére 775 frt 36 kr és 4549 adag kenyér.

Az I. zászlóalj 2-ik századának másik része augusztus 1—24-ig volt a táborban. Századosuk volt Szücs János, főhadnagy: Tarnay Ferencz, alhadnagy: Gottlieb Ferencz Somogyi Péter. Kiosztatott a századnak 920 frt 50 kr és

4830 adag kenyér. Ezen századhoz volt parancsnoki segédül beosztva: Karassiay István.

Az I. zászlóalj 3. századát gyulai nemzetőrök képezték. Százados volt Kiss Ferencz, főhadnagy: Csüri János, alhadnagy: Oláh Ferencz, Paulcsek Péter, — tábori pap (Gróf Hadik Gusztáv ezredes által kinevezve) Kenéz Lajos. Ezen század ellátása julius 31-től aug. 21-ig 937 frt 36 krba került s kiosztatott 5245 adag kenyér.

Az I. zászlóalj 4. százada gyulaiak, doboziak és váriakból állott. Századosuk volt Stojanovics Szilárd, főhadnagyuk: Gyöngyössy Béni, alhadnagyuk: Bach József, Dászkál Miklós, Aszalay József; Ficzek József és Bauer Lajos pedig őrmesterek voltak. Részt vettek a táborozásban julius 12-től augusztus 2-ig s kiosztatott részökre 864 frt 4 kr és 4157 adag kenyér.

Ezen századnál nehány lovas is volt, s ezek részére a rendes illetményeken felül kiadatott 32 adag széna s ugyanannyi zab.

Ugyancsak az I. zászlóaljnak 4-ik százada második része is részt vett a táborozásban századosuk: Mogyoróssy János, főhadnagyuk: Hammer Jakab, alhadnagyuk: Szika György, Kozics Sándor, Viskovics József és Korbuly Béla volt. Zászlótartójuk: Löffler János. A julius 12-től 31-ig terjedő táborozás alatt felhasználtak 386 frt 40 krt és 1460 adag kenyeret.

Az I. zászlóalj V. VI. századát a békési nemzetőrök képezték. — A békésiek hazulról hoztak kenyeret, mindazonáltal kiosztatott részükre 9410 adag kenyér és 1643 frt 28 kr.

A II. zászlóalj 2. századát a csabai nemzetőrök alkották. Századosuk: Uhrinyi András volt s a julius 13 — aug. 2-ig terjedő táborozás alatt kiosztatott a század részére 716 frt 7 kr. és 4047 adag kenyér.

A II. zászlóalj 3-ik százada szintén csabai nemzetőrök-

ből állott. Századosuk volt: Szucsu Mózes, főhadnagy: Bajcsi Sándor, alhadnagy: Janecska Pál és Rolkó Sándor, tábori pap: Haan Lajos, zászlótartó: Hugyecz András. A jul. 13— aug. 2-ig terjedő táborozás alatt kiosztatott: 961 frt 44 kr. és 5542 adag kenyér.

A II. zászlóalj 4-ik százada m.-berényi nemzetőrökből alakult. Egyik rész, melynek századosa: Pusztay Ádám, főhadnagya: Fogl József, alhadnagya: Braun Márton és Nagy András volt, julius 12-től aug. 1-ig vett részt a táborozásban, s felhasznált 904 frt 24 krt és 6173 adag kenyeret; a másik résznek, mely aug. 1-től 24-ig volt táborban, s melynek százados: Bonyhai Beniamin, főhadnagya; Bartolf Mihály, alhadnagya: Jakubovics Pál és Gál Mihály volt, — kiosztatott: 1121 frt 42 kr. és 6217 adag kenyér.

A II. zászlóalj 12-ik századát az endrődiek és ladányiak alkották, s ezen század is két részben volt a táborban. Az első rész, melynek százados: Salacz Imre, főhadnagya: Farkas György, alhadnagya: Hunya Mátyás és Szebenyi János, s a ladányiak hadnagya: Szemeti József volt, julius 12—aug. 4-ig vett részt a táborozásban, s kiosztatott részükre: 766 frt és 4164 adag kenyér. A másik rész, melynek százados szintén Salacz Imre, főhadnagya Vaszkó Pál, alhadnagya pedig: Uhrin Mihály volt, az aug. 1—24-ig terjedő táborozás alatt 838 frt 39 kr. és 4488 adag kenyérben részesült.

A III. zászlóalj 15-ik századát a gyomai nemzetőrök képezték. Századosuk volt Csath János, főhadnagy: Kruchio Mihály, alhadnagy; Janovics Sándor és Kovrik Ödön. A jul. 12. aug 2-ig terjedő táborozás alatt 762 frt 47 kr. és 4793 adag kenyérben részesültek.

A III. zászlóaljnak ugyancsak 15-ik százada aug. hó 1—24-ig volt a táborban. Százados: Lakatos Károly, főhadnagya: Pikó Pál, alhadnagya: Zöld Sámuel és Csonki

Sándor volt. Kiosztatott részükre : 862 frt 27 kr. és 4186 adag kenyér.

A III. zászlóalj 14-ik századát k.-tarcsaiak alkották. Századosuk : Sófalvy Ezsaiás, főhadnagyuk : Pozsonyi Mihály, alhadnagyuk : Tóth János és U. Nagy Péter volt. Az aug. 4-től 24-ig terjedő táborozás alatt 846 frt 8 kr. és 3146 adag kenyérben részesültek.

A III. zászlóalj 16-ik századát a t.-komlósi nemzetőrök alkották. Századosuk : Beliczey Antal, főhadnagyuk : Soltész Ádám, alhadnagyuk : Sován Mihály és Laszik András volt. Résztvettek a táborozásban aug. 1—24-ig s kiosztatott a század részére 840 frt 21 kr. és 4070 adag kenyér.

A III. zászlóalj 17-ik százada, az orosházi nemzetőrök, két részben vettek részt a táborozásban; az egyik, melynek századosa: Jarolics János, főhadnagya: Zalay János, alhadnagya: Nagy János s Szilágyi Péter volt, julius 12-től augusztus 2-ig volt a táborban, s 923 frt 40 kr s 5225 adag kenyérben részesült; a másik rész, melynek századosa: Kalmár József, főhadnagya: Osztrovszky János, alhadnagya: Brestyanszky János és Kerekes János volt, az augusztus 1-től 21-ig terjedő táborozás alatt szintén 923 frt 40 krt s 5225 adag kenyeret használt fel.

A III. zászlóalj 18-ik százada szintén két izben vett részt a tábozozásban. Az egyik rész, melynek századosa: Rencsicsovszky Ferencz, főhadnagya: Urszuj Péter, alhadnagya: Folkusházy Károly és Győri István, zászlótartója : Nagy János, orvosa: Vámosy Mihály volt, a julius 12-től augusztus 2-ig terjedő táborozás alatt 1468 frt 28 kr, és 7303 adag kenyeret vett igénybe ; a másik rész, melynek századosa: Székács Sámuel, főhadnagya: Szokolay Sándor, alhadnagya: Győry István és Ruttkay Sándor, zászlótartója: Kovalcsik Ferencz, orvosa: Herczeg Sándor volt, az augusztus 1-től 25-ig terjedő táborozás alatt 919 frt 18 kr és 5148 adag kenyérben részesült.

A III. zászlóalj 19-ik százada szarvasi nemzetőrökből alakult. Századosa volt: Brudkovszky György és Dolezsal János, főhadnagya: Delhy János, alhadnagya: Conrad Károly és Boros Pál, tábori papja: Jancsovics István, Szlovak Soma és Péchy Károly őrmesterek s Zimányi János zászlótartó. A jul. 12-től aug. 4-ig terjedő táborozás alatt kiosztatott a század részére 1007 frt 47 kr és 4517 adag kenyér.

A III. zászlóalj 20-ik századát szintén szarvasiak képezték. Százados volt: Sipos Gábor, főhadnagy: Kollár János, alhadnagy: Furkós Tamás, Frankó Demeter, Csonka Andor, Novák Károly. A julius 12-től augusztus 4-ig terjedő táborozás alatt 935 frt 36 krt és 4425 adag kenyeret vett igénybe a század.

A csabai nemzetőrökből alakult II. zászlóalj 1-ső százada augusztus 1-től 22-ig szintén részt vett a táborozásban s Vidovszky János százados kimutatása szerint a század 895 frt 44 kr és 5412 adag kenyérben részesült.

A t.-komlósi III. zászlóalj 16-ik századának fele része julius 12-től augusztus 1-ig volt táborban, s ellátása 833 frt 28 krt és 4998 adag kenyeret vett igénybe.

Ezen hiteles adatok nem teljesen tüntetik fel azon kiadásokat, melyek a becskereki táborzás szükségleteinek fedezésére fordittattak, de még ezek is óriási összeget képviselnek.

A közölt adatok szerint a becskereki táborzás Békésvármegyének mintegy 23.180 forint 74 krjába s 122.926 adag kenyerébe került, — hozzá nem számitva azon összegeket s kenyereket, melyekkel egyes községek nemzetőreiket ellátták.

Az önkéntesek zsoldpótléka s a honvédek kiállitása és felszerelése is nagy összeget vett igénybe.

Érdekes adatokat tartalmaz erre nézve a vármegye közönsége elé terjesztett kimutatás.

» A honvédeknek kellő ruháztatásához kivántató darabok megszerzése végett Szakál főjegyző Pestre küldetvén, részére kiadatott . . . . . 2400 frt — kr.

Ugyancsak e czimen Szakál Lajos főjegyzőnek kiadatott . . . . . 1343 frt 36 kr.

Szintén a honvédek ruháztatásához szükséges darabok vásárlására Tessedik Károly főszolgabiró Pestre küldetvén, kiadatott részére . . . . . 15000 frt — kr.

A honvédek részére Huszka József szabó által fehér zsinórral készitett 34 atilláért, 32 nadrágért, 13 csákóért, 27 sapkáért s nadrág zsinórozásért fizettetett 531 frt 58 kr.

A honvédek ellátására Okolicsnyi főhadnagynak kiadatott . . . . . 1700 frt — kr.

Ugyancsak a honvédek ellátásáért Okolicsnyi századosnak . . . . 2000 frt — kr.

Az önkéntes nemzetőröknek pótlékdijképen fejenként s naponként 16 kr. igértetvén, ennek fizetésére Beliczey Rudolf százados részére kiadatott . 2000 frt — kr.

Ugyane czimen Beliczey Rudolf részére fizettetett . . . . . 1500 frt — kr.

Szintén e czélra . . . . . 3000 frt — kr.

Az önkéntes nemzetőrök 8 krnyi rendes zsoldjuk fizetésére, mig azok idehaza voltak, Bogyó János főügyésznek kiadatott . . . . . 700 frt — kr.

A toborzó tiszt részére készitett ruha és felszerelésért . . . . . 163 frt 8 kr.

A honvédek részére gyulai szabók által készitett köpönyegekért s nadrágokért fizettetett . . . . . 166 frt 12 kr.

A honvédek felruházására Debre-

czenbe küldött alpénztárnoknak a jelzett czélra kiadatott . . . . . 1007 frt 13 kr.

Az önkéntes nemzetőrök részére Máriássy ezredesnek Omaszta Zsigmond főhadnagy által átadatott . . . 1620 frt — kr.

Mint látjuk ezen számadási adatokból, hogy a vármegye igen nagy összeget forditott honvédelmi célokra; kétségtelen, hogy ezen összegnél a vármegyének sokkal több kiadása is volt, sőt a megyei tisztviselők s bizottsági tagok részére az év folyamán kiadott több mint 3000 frt utazási költség is joggal ezen kiadásokhoz sorozható, azonban adatok hiányában a többi kiadást fel nem sorolhatjuk.

Ezekben vázoltuk Békésvármegyének pénzügyi helyzetét az 1848. évről.

Láthatjuk ezen hiányos, házagos adatokból is, hogy mily óriási nehézségekkel kellett küzdeni a vármegyének.

Honvédelmi s igazgatási feladatainak teljesitésénél, a legfontosabb eszköz: a pénz folytonosan hiányzott; s mig a szükségletek napról-napra rohamosan nőttek, nem állott rendelkezésre azon erő, melylyel azok fedezhetők voltak.

Mégis — — — Békésvármegye közigazgatási s honvédelmi feladatának teljesitésében nem mulasztott semmit.

II.

A TÁRSADALMI ÉLET.

A magyar nemzet évezredes államélete legfontosabb korszakának kezdetét jelzé az 1848-ik év.

Századunk első felének végéveiben feltünt eszmeáramlat uj alapokra fektetni törekedett a nép létviszonyait s társadalmi életét.

A felszinre hozott alapokon indult meg azon nagyszerü küzdelem 1848. évi márczius 15-én, mely az ősrégi viszonyokat felforgatván, utat mutatott a nemzetnek egy boldogabb élet felé.

A közélet minden terén a nemzeti átalakulás jelenségei nyilvánultak, -- kezdetét vette a tevékenység, mely a régi viszonyok romjain a közjólét oltárát felemelje, a régi alkotmányosság rögös terét a nemzeti egység erejével a szabadság, testvériség s egyenlőség tanyájává, a nemzeti erő kifejthetésének megdönthetlen erősségévé varázsolja.

Ha a nagy erő kifejtést igénylő átalakulás küzdelme, a jogok és kötelességekben egységes, a vagyonosodás és művelődés előhaladottabb fokán álló nemzetre talál: oly erős megrázkódtatásnak nem lett volna kitéve nemzetünk, s a közrend kevésbé lett volna veszélyeztetve, s nem kivánt volna oly óriási áldozatokat.

Olyan volt a közélet gyors átváltozása, mint a tél

zord hidegét hirtelen felváltó tavaszi melegség. Lázt, izgatottságot keltett.

A nép, mely századokon át hordozta az elnyomatás igáját, mely meg volt fosztva az alkotmányos élet áldásaitól, nélkülözte a szabadság kincseit, s csak távolból, kínzó érzetek közt nézte azon erősen elsánczolt alkotmányt, mely a jog s szabadság felkentjeit biztositá, s melybe bejutnia óriási áldozatok mellett is alig lehetett képes, — midőn egyszerre feltárva látta az erősség kapuit s ledöntve a védsánczokat, az öröm s lelkesedéstől mámorosan közeledett az ismeretlen tér felé, s tántorgón, inogva lépett fel a magaslatra, hol feje szédült, visszatekintve a mélységre, honnan felemeltetett.

A jog s szabadság magaslatán tájékozni nem tudá magát a nép.

Helyes irány s vezetés nélkül nem volt képes mozogni.

Érezte erejét, mely lépteinek biztosságot igért s megindult bátran, de tájékozatlanul, hiányzott a világító fény, mely a szirtek s hullámok veszélyeiből kivezesse.

Nem levén meg a helyes irány, helyes vezetés, tévetegen járt-kelt a nép az uj jogok tágas mezején, s ott, hol tévelygéseiben elfáradt izmainak üdülés kinálkozott, mohón használta fel azt, hatalmas életerővel feszité ki izmait, nem törődve azzal, hogy mily irányban hatnak azok rombolólag, s nem törnek-e le életerős ágakat a szabadság, a közjó fájáról.

A nép életét az átalakulás napjaiban a lázas izgatottság, átalános eszmezavar, iránytalan előhaladás, tulzott vágyak, téves törekvések jellemzik.

Ezen áramlat kevés vármegyében öltött oly arányokat, mint Békésvármegyében.

Másutt ha feltüntek is a láz, az izgatottság, zavar jelenségei, csakhamar elsimultak a felvert hullámok. Békésvármegyében ezen jelenségeket napról-napra fokozódni látjuk.

Vármegyénk népe, ha kezdetben örült is a nyert jogoknak s tudta méltóan élvezni azok áldásait, csakhamar letért azon utról, mely a közboldogsághoz vezet.

Átlépte a törvény korlátait, megtámadta a jogot, s érvényesiteni törekedett oly kivánságokat, melyeket eszmezavar, beteges képzelődes szült.

Tényeiben, kivánataiban bizalmatlanság nyilvánul azok iránt, kik szívök, lelkök nemessége által hivatva voltak az átalakulás áldásait élvezhetőkké tenni, kiknek okos tanácsa, vezérlete, józan mérséklete mellett a szerzett jogok növekedhettek, biztosittathattak volna; s kereste azok tanácsát, vezetését, kik magok is az eszmék homályában bolyongtak s nem látták azon irányt, mely a közjóléthez vezet, s tévelyegtek oly uton, oly vezetés mellett, mely a közrend, köznyugalom felbontására, a közérdek megrontására vezet.

Ily viszonyok mellett voltak aztán vármegyénkben a társadalmi életnek lehangoló nyilvánulásai.

A mártiusi események után, az öröm s lelkesedés napjaiban a birtokos osztály, a müveltebb elem, lehetőleg összeolvadt a néppel a közélet terén, — később a viszonyok a nép tartózkodása elválasztották őket egymástól. A népnek saját köréből támadtak profétái, a nép fenség feltámadását hirdették, kik a nép szivébe, az idegen vagyonhoz jogos igény hitét csepegtették; s a népnek ily utra térése elválasztá őt azoktól, kik a nemzeti átalakulás rögös, de igaz utain haladtak.

Az 1848. év közepetáján már a vármegye lakosságát két táborban találjuk. Az egyiket a vagyonosabb polgárok alkotják, a másik rész a szegényekből állott.

Mig a vagyonos, müvelt egyének kezeiben a vármegye igazgatása összpontosult, a községekben leginkább a szegényebb rész uralkodott; nagyon szük korlátok közzé volt azonban szoritva ezeknek a községekben is a közügyek intézésére a befolyása; tevékenységük tere a nép-

gyülés, népkör, hol kivánataikat megbeszélvén, megállapodásaikat, kérvény vagy panaszok utján terjeszték a község elöljárói s képviselöi elé, s midön a kivánt orvoslást meg nem nyerték, nyultak erőszakhoz.

Jeleztük, hogy a nép ünnepnapokon a templom előtt, köztereken, községháza udvarán rendesen összegyült. Ily alkalmakkor a napi események képezték megbeszélgetés tárgyait. Mindig akadt a nép között oly »irástudó« — ki hirlapokkal, kiáltványokkal állt a nép elé, s azok közleményeit felolvasta a népnek. A hatóság kezdetben nem törődött ezzel, nem tartotta a népre nézve veszélyesnek a közléseket, később azonban, midön tapasztalta, hogy a népszónokok a közleményeket magyarázatokkal kisérik s téveszméket hintenek a nép közt, igyekezett a nyilvános felolvasásoknak, lehetőleg utját állni, és pedig oly módon, hogy a napi eseményekről maga a szolgabiró vagy a községi jegyző értesité a népet. Ily közlések azonban nem izlettek a népnek, s a gyülekezések nem voltak ily alkalomkor oly népesek, mint ha a nép saját emberei voltak a magyarázó ; s lassankint elmaradt a nép, s korcsmákban s egyeseknél gyült össze, hova a hatóság keze el nem ért, s itt aztán szabad volt a tér. Tancsics munkái a «Martius tizenötödike» «Munkások ujsága» képezték a nép olvasmányait. — Ezekből meritette a nép ösmeretét a hazai viszonyokról, s képzelhetni mily hatást keltettek a kormányt, hatóságokat szidalmazó czikkek, a nép fenséget hirdető, az urak ellen izgató közlemények.

A hatóság igyekezett — amennyire lehetett, a népet a félrevezetés eszközeitől megfosztani; panaszkodik is a Munkások ujsága: »az én tudatlan, de jószándékú és becsületes magyar földmives olvasóim, nem tudják még jogaikat kellően használni, mert hosszú századok alatt el voltak nyomva ; nem tudják a tekervényes módokat, mik által olvasáshoz juthatni, mert minden kormányi intézkedések

ugy történtek, hogy a nép tudatlanságban maradjon,« — s kéri a miniszter urakat, kik az országért vannak, tehát felettök a nemzet mindenkor intézkedhetik, hogy a népet megcsalatni ne engedjék; pár sor irás mindent orvosol, csak erőteljes legyen. »Szegény testvéreim, be sokat kellett s kell még most is tűrnötök, midőn találkoznak olyanok, kik igy rivalkodnak rátok: minek kendteknek az ujság olvasás, jobb bizony dolog után lássanak, pedig lehet-e a vasárnapot hasznosabban eltöltenetek, mint az én ujságomat olvasva? és nem szükséges-e most mindenről némi ismereteket szereznetek, mik szabadságtokat illetik? — — Elvrokonaim, titeket is kérlek, nyujtsatok segédkezet szegény ügyefogyott földmives rokonainknak, mondjátok meg nekik, hogyan és hol intézkedhetnek, hogy ujságot kaphassanak, mert világos, hogy nekik most erre mulhatlanul szükségük van, ha szabadságukat fentartani kivánják s elámittatni nem akarnak.«

S minő ismereteket nyujt a »Munkások ujsága,« a szegény félrevezetett, elámitott népnek?

»Ne hidjetek minden kaputosnak — igy ir — hanem csak annak, kit kivül belül ismertek, kit szeretni tudtok s talpig becsületes embernek tartatok. Hogy pedig megismerhessétek, ki a ti barátotok, ki küzd mellettetek: járassátok az én ujságomat; mert én tiszta lelkiismerettel, a szoros igazság szerint megfogom nevezni azokat, az egész országgyülés folytán, kik a ti javatokat akarják, s kik lesznek ellenetek.

Előlegesen annyit mondok — folytatja, — hogy a ki velem azon munkálkodik, hogy a bordézma is épen ugy, mint a többi dézma kárpótlás mellett eltöröltessék, s hogy a regálék is teljesen megszünjenek, és pedig éppen úgy, mint ujságomnak mult számában javasoltam; mondom, kik ezt akarják: tudjátok meg, hogy azok a ti igaz barátatok.«

A »Munkások ujsága« s átalában Tancsics közkézen forgott iratainak meg volt a kártékony hatása.

Oly dolgokat tanult azokból a nép, hogy nem csuda, ha a zavargások, botrányok, az erélyes vármegye intézkedéseire lecsillapultak ugyan; de minden lépten nyomon ujra kitörtek.

Tancsicsnak müveiből itt ott a nép féltékenyen őriz papir szeleteket, melyeken a nép jogait, nemzetőrséget, legelő ügyet érintő sorok ugyancsak el vannak a sok kézen forgás által koptatva, s nyomait viselik az olvasásnak. Ezen sorokból meritette a nép azon ösmereteket, melyekre szabadságának fentartására oly nagy szüksége volt.

A »Polgári kathekismus«-ban oly értelmezést ad a jognak, mely valóban kedves lehetett az értelmetlen tömegnek. »A jus, — igy ir — olyan állapot, melyben az ember senkitől sem kér engedelmet, hanem azt cselekszi a mit akar.«

Ily tanitás mellett természetesen a nép azt cselekedte a mit akart; nem fizetett a hidakon vámot, nem fizetett adót, megkezdte a szabad bormérést; neki ment az uraság erdejének s ellátta magát bőven tüzre valóval: mert ehhez neki joga van, Tancsics irta és mondta, ki pedig a kormánynak is parancsol, amint megirta ujságában.

A legelő kérdésben irt közleményei is felette kártékonyan hatottak. Egy törvény javaslatot készitett, melyben a sérelmeket egész Mária Terézia idejéig kivánta felemlegetni s orvosolni.

A nemzetőrségről irt czikkei is, megbotránkoztatók. A nemzetőrködést birtok szerint kivánta osztályoztatni; például, a kinek 100 frt értékü földje van, az egyszer nemzetőrködik, s kinek pedig öt annyija van, öt annyiszor nemzetőrködjék; a contractualistákat a nemzetőri szolgálatok alól kivenni kivánta, mert nekik nincsen földjök.

Ily közleményekből szivta a nép a veszélyes mérget, s a vármegye nem tehetett semmit a káros hatás orvoslására.

Felirt a kormányhoz, hogy a törvények magyarázatáról, a nép felvilágositásáról gondoskodjék.

A vármegye felirata igen tanuságos, felvilágositásokat nyujt a nép hangulatáról, s azon tájékozatlanságról, melyben nem csak maga a nép; de a vármegye is volt az uj törvények alkalmazását, végrehajtását illetőleg.

A felirat következő volt:

»Tisztelt Minister Úr! . . . A ministeri rendeleteket azon polgári hű engedelmességgel fogadom, mely a mostani kétes időszakban minden polgárt kétszeresen kötelez, ezen hű kötelességhez tartozónak hiszem azt is, hogy észrevételemet azon teendők iránt, melyek a ministeri rendelet tartalmára vonatkozólag előttem fenforognak, egész őszinteséggel felterjesztem. A folyó hó 19-én kelt utasitásban ugyanis az foglaltatik, hogy a törvények a népnek megmagyaráztassanak, és én vagyok magam iránt annyi bizodalommal, miszerint a törvény tiszta értelmét és szellemét felfogni képes vagyok, s tán meg is magyarázhatom ugyan, de mind a mellett megtörténhetik, hogy az ebbeli magyarázások különböző vidéken különbözőleg fognak történni, sőt megtörténhetik, hogy tévedni találnék vagy én, vagy kikre a törvények magyarázása bizva leendene, a mi pedig bizonyosan megtörténend az, hogy a nép s a mint nem tagadhatni, több helyeken határozatlan értelmű törvényeknek más magyarázatot adand, irántunki bizodalmát elvesztendi és izgatók után induland; ezeknél fogva tehát, azt hiszem, a törvények magyarázatának az ország minden vidékein egyenlőnek kelletvén lenni és a felelősség, ha a végrehajtásban hiba történik, a ministeriumra hárulandván, melyet pedig támogatni a legszentebb feladat; és továbbá, hogy biztosabb, kötelezőbb alapon indulhassunk, ime rövi-

deden egybeszedtem azon kételyeket, melyek a nép közt eláradva vannak, s a törvény végrehajtását mulhatatlanul koczkáztatni fogják, melyekre nézve a mi magyarázatunk elég hatályossággal bizonyosan nem lehetend. Óhajtanám ugyanis :

1. Kimondatni, hogy mindaz, a mi valakinek birtokában van, büntetlen és törvény utján kivül meg nem háborittathatik, a mi ugyan magától értetik, azonban nem lehet tagadni, miszerint a földesuraknak több oly birtokaik vannak, miket a közlegelőből foglalván el, még pedig nem rég időkben, most a nép azon eszmétől vezéreltetik az ilyen birtokok iránt, hogy valamint a birtokos törvény útján kivül tette sajátjává, úgy törvény útján kivül jogában áll a népnek erőszakos foglalás útján előbbeni állapotjába visszahelyeztetni és pedig annyival inkább, mint e megyében általában elterjedve van, mert a 9-ik törvény 3-ik §-a értelmében azt hiszi, hogy ha képes a törvény kihirdetése előtt bármi gyakorlatot felállitani, az ugy is fog maradni.

2. A királyi kisebb haszonvételek mikép leendő gyakorlata iránt sem törvénybe, sem instructioba szó nem levén, sőt a fent idézett ministeri rendelet tartalmában a 3. és 4. pont alatt a nép azt olvasván, hogy a nemességnek eddigi jogai és hasznai csak képzeltek valának, és hogy a nemesség önkéntes tettei, önkéntesek lenni különben is megszüntek volna, és hogy 12 millió nép ellenében a kiváltság belső háború nélkül nem volt fentartható, egész bizonyossággal meg van győződve, miként minden kiváltságok tökéletesen meg vannak szüntetve.

3. Szükségesnek vélném kimondatni teljes nyilvánossággal, hogy a szőlők urbéri birtokok-e vagy sem, mert a nép a régi urbéri táblákra hivatkozik, melyekben a szőllők kapa szerint beosztva vannak, melyekből dézsmát épen mint többi urbéri birtokától ád.

4. Mi értelme van a 9. és 10. t. cz. 3-ik §-ának, mert az előbbi minden oly legelőket, hol rendezés nem történt, az eddigi gyakorlat szerint rendeli fentartandóknak, tehát a nép itt is meg van győződve, hogy a 10. t. cz. 3. §-a más valamit ért, mintsem hogy az eddig rendetlenül maradt legelők ezentúl rendeztethessenek.

Végtére 5-ör. Végtelen zavart eszméket idézett elő a népnél a 9-ik t. cz. bevezetése is, mert a nép az urbért pótló szerződések alapját nem hozza kapcsolatba a pénzbeli fizetésekkel, hanem ugy magyarázza, hogy volt földesurainak semmiféle pénzbeli fizetéssel nem tartozik, sok panaszok fordultak elő már előttem e tekintetben, s ugy vettem észre, az általam tett magyarázat hiába volt.

Ezek azok az eszmék, melyek Békésmegye lakosságának véleményét lefoglalták és melyekkel szemközt csak azon tekintély vívhat, mely valamint a törvényhozásban munkásan befolyt, ugy a végrehajtó hatalmat is általvette.

Hazafias benső aggodalommal kérem t. Minister urat, hogy a fennebbi pontokra a lehető legrövidebb idő alatt magyarázó nyilatkozatot küldeni méltóztassék, nem mintha nékem volna arra szükségem, hanem azért, hogy a megparancsolt és ki nem kerülhető magyarázatokat támogathassam.«

A kormány nem késett az ország több részében a nép közt jelentkező tájékozatlanságot s zavarokat eloszlatni. A nép részére a helyzetet, az alkotmányos jogokat, polgári kötelességeket, az uj törvényeket ismertető iratokat készittetett.

Terjesztette is a hatóság Vas Gereben »Öreg ABC«-jét, melyben az átalakulás, a szabadság, a nemzeti jogok és kötelességek népszerüen előadatnak; — terjesztette »a Király tanács adójának« törvény magyarázatait, de bizony ezeknek nem volt meg a kivánt eredménye. Jobban szerette a nép azon iratokat, melyekben kötelességekről nem volt szó.

Nemcsak a hatóság, de egyesek is fájdalommal látták a veszélyes áramlatot s igyekeztek felvilágositani a népet tévelygéseiről. Különösen lelkészeink tünnek ki e téren. Hajnal Abel békési lelkész a szószékről minduntalan a közrend fentartását, a nyert jogok s szabadság megbecsülését hirdette a népnek; s az ámítóknak, izgatóknak bűneiket kérlelhetlenül fejökre olvasta. Engesztelhetlen gyülölséget teremtett hazafias buzgalma sokaknál, s felhasználtak minden aljas módot megtámadására. A »Kossuth hirlap«-jában rendszeres támadás folyt ellene; haza-, nemzetellenes törekvésekkel vádolták, de ő tántorithatlanul állt a bűn elé s tartóztatta fel azt haladásában. A tót-komlósiak derék lelkésze: Horváth Sámuel, Orosházán: Balassa Pál és Mikolay Mihály, Gyulán a hazafias szellemü Rázel József nem szüntek meg a nép tévelygése ellen küzdeni.

Igen érdekesen ismerteti a helyzetet, a nép hangulatát a t.-komlósiak derék lelkésze, Horváth Sámuel, az alispánhoz intézett jelentésében, melyet érdemes lesz egész terjedelmében megismernünk.

»Tisztelt alispán ur! Megyénk népe között napról-napra jobban kezd terjedni azon álhír, mintha e mostani rendelkezések egyenesen a király ellen történnének, és igy tehát a királyi méltóság lealázására, sőt telyes megbuktatására volnának kiszámítva; mi komlósi papok, minapában tartatott egyházi gyülés alkalmával az ellenkezőről igyekeztünk meggyőzni egyházunk véneit. Megmondottuk nekik, hogy a magyar ministerium, a megye és általában az ország mindekkoráig még legkissebbet sem tett a király ellen, mert csak a törvényes ösvényen járt rendelkezéseiben, miután pedig a törvényeket maga a király szentesitette, tudnivaló, hogy biz ellene nem véthetett; megmondottuk továbbá, hogy a magyarnak nem is az a természete, hogy a királya ellen feltámadjon, mert a história és a tapasztalás szinte mutatja, hogy a magyarnál királyá-

hoz hívebb nemzetet messze földön nem találni; végre azt is kijelentettük, hogy a magyarok királyukat nem buktatni, hanem inkább megoltalmazni akarják, e végre hívják hazánkba is, mert ott a hol van, biztos helye neki nincsen. De mindamellett, hogy mi ezeket tettük, a hír mégis csak szárnyal, harapódzik, s másutt még inkább, mint nálunk, sőt mint hallom, a csabaiak követeket akarnak Ő Felségéhez küldeni Bécsbe, megtudandók ott, ha vajjon a mostani hazai mozgalmak az ő tudtával és jóváhagyásával történnek-e vagy sem? Ezt egy csabai ember beszélte orvosunk előtt.

Hogy tehát ezen álhirből általános népfelkelés ne keletkezzék, bátor vagyok egyre figyelmeztetni alispán urat. Vajjon nem jó volna-e megyénk kebeléből egy tekintélyes küldöttséget minél előbb kinevezni, mely helységből helységbe járna s tudatná a néppel, hogy a mi most történik, az korántsem a király ellen, hanem inkább az ő javára s megoltalmazására történik.

Ugyanazon küldöttség egyszersmind azt is kinyilatkoztatná, hogy a ki ily lázitó beszédekkel a közcsendet bátorkodandik felzavarni, arra tüstént halál vár. Ily tekintélyes fellépésnek ugy hiszem, hogy üdvös hatása fogna lenni, főkép ha közbizodalommal biró tagokból volna alakitva. Hitem szerint mostanáig is ezt kellett volna tenni, s aligha bátorkodtak volna némely gazemberek ily kártékony hirekkel fellépni, de hogy egy idő óta a megyei fegyelem mintegy megszüntnek látszik, azt gondolják ezek a semmire valók, most már szabadon gazdálkodhatnak.

Még egyszer bátorkodom tehát ezt a kinevezendő fényes, tekintélyes küldöttséget alispán urnak a figyelmébe ajánlani. Mi papok, mit ekkoráig a szószékről és amugy tehettünk, megtettük, most már erre van szükség. Egyébiránt ezt ne valami oktatásnak tessék tekinteni, mert sokkal csekélyebb embernek érzem magamat, semhogy tisztelt

uraságodat oktathatnám, hanem ezt a hazafiui indulat mondatja velem. Szeretem hazámat, mint saját édes anyámat, s épen azért, a mivel csak birok, én is oltalmához akarok járulni. Ezt mint magán ember irom, következőleg nevemnek kedvezni méltóztassék, különben is sok csapáson mentem rövid idő óta át és még folyvást sok eltűrni való csapás vár reám.

Isten áldását Alispán Urra s kedveseire esdve vagyok szeretettel hű polgártársa, Horváth Sámuel, tót-komlósi ev. lpásztor.«

Különösen felemlitésre méltó a gyomai evang. lelkész Czuker Sámuel, ki hiveinek hazafiatlanságát tapasztalva, nem késett, midőn intelmei kárba vesztek, a vármegyét figyelmessé tenni a veszélyes áramlatra.

Igen érdekesen jellemzi a helyzetet a gyomai evang. lelkésznek, a gyomai esküdt Lakatos Károlyhoz intézett jelentése, s helyén látjuk azt egész terjedelmében közölni.

»Tekintetes Esküdt Ur! Kedves hazánk veszélyek között forogván, a kegyes miniszterium, mint méltóztatik tudni nekünk lelkészeknek is, atyailag gondoskodván országunkról oly parancsolatot rendelt, mely szerint híveink kebleibe a hazához hív ragaszkodást, kész segedelmet s mindenkori hív szolgálatot csepegtetnők, s őket e szent kötelességökre buzditanók. — E fent nevezett kötelességemre intve s felszólitva superintendentiám által is lévén, kötelességemnek tartom, mind azokat, kik híveim között nem tartván sem a miniszterium parancsától, sem a superintendentiánk maghagyásától, sem ön magam őszinte intézkedéseimtől, esküdt urnak hivatalosan feladni s bejelenteni. —

Nevezetesen pedig habár sajnosan Hutka Jánost helybeli festőt és mi több eclesiám kurátorát e hazának hivtelenei közzé bejelenteni kénytelen vagyok.

A ki is a napokban a siket zsidó korcsmájában Gaál

Sándor és többek előtt nyilván ki mondotta »minek épitenek a magyarok templomot, hiszen ma holnap tótoké lészen«, mely könnyelmü beszédjeért mint hallottam birák elébe is idéztetett.

Ugyancsak a fent nevezett Hutka Jánosért tiszteletes Dávidházi ur e napokban szóllitott fel, inteném meg komolyan, a piaczon, s más nyilvános helyeken ne szórna oly lázitó s ő neki veszedelmes szavakat.

Nem különben előttem is olvasott a már többször érintett Hutka János ő általa szerkesztett s versekbe foglalt gúnyos búcsú szavakat, hol a magyarok búcsúznak hazájoktól s Ázsia felé kergettetnek a ráczok és tótok által.

Továbbá olvasott előttem szinte ő általa tót versekbe szerkesztett, s tótokhoz intézett felszólitást, hol serkenti a tótokat mentsék meg hazájokat, mely a magyarok bejövetele előtt övék volt, mondván »Isten inti őket erre most.» — E felszólitást kinyomatni, s tótok között kiosztani bár nyilvánitotta előttem, ha hogy megtette-e? nem bizonyithatom, mert javaslatomra, mely szerint az oly lázitó tények felhagyására intém, sőt ennek reá veszedelmesen ható oldalát is kimutatám, ezt nyilvánitá: »mitől sem félek, e verseket még magyarra is forditom s elolvasom előttük, hogy tudják meg, hogy e rácz zendülés az Isten dicsőségére történik; ráczokat az Isten serkenté fel, hogy ez Isten káromló népet pusztitsák ki.«

Hogy pedig e jelentésem tetlegesen bebizonyittathassék, hatalmába lévén esküdt urnak, tegyen rendeléseket, hogy a vádlottnak a háza felmotoztassék, és irományai, melyek úgy hiszem még birtokában vannak, mint hivtelenségének tanubizonyságai rögtön foglaltassanak le.

Mely hivatalos jelentésem után mély tisztelettel maradtam. Gyomán, aug. 30-án 1848. alázatos szolgája: Czuker Sándor evg. lelkész.«

Hazafias irányu törekvésről tesz tanuságot Jantso-

vits István szarvasi lelkész. Hogy elvonja a népet azon körtől, melyben érzelmei megmételyeztetnének, honvédelmi egylet alakitását inditványozá. (Szarvasi közgy. jkv. 158 sz.)

»Üdvösnek találná, igy hangzik az inditvány — egy honvédelmi egylet alakitását, hogy Csillag oskolájában vasárnaponkint a délutáni órákban összegyüjtvén a népet, azt arról felvilágositani igyekezzék, hogy a magukat mindenüvé befészkelő bujtogatóknak hitelt ne adjon, egyszersmind a hét folyama alatt érkezett ujságok kellő tudomásába jusson.«

Másik érdekes jelensége a hazafias irányu törekvésnek, Bogdán Lajos f.-gyarmati lelkész röpirata, melyért a szabadság harcz lezajlása után börtönbe vettetett.

»Ugy levén meggyőződve, irja a vármegyének, hogy a hazában jelenleg mutatkozó elégedetlenség leginkább onnan származik, hogy számos polgártársaink vagynak olyanok, kik e hazának sem multját, sem jelenjét nem ismerik. E miatt a kettő közt hasonlitást tenni, polgári sorsok jobbra fordultának nyugodtan örülni, ennek eszközlői iránt tiszteletre s hálára, a haza és alkotmány iránt pedig buzgó szeretetre fellelkesülni nem képesek: a bemutatott kis munka készitését és kiadását oly czélból kisértém meg, hogy e bajon a mennyire parányiságomtól telik, segitsek; igy hazafiui tartozásomat lerövni én is igyekeztem.«

A munka czime »Polgári szózat« volt. A nép kedvezően fogadta, s nagyban hatott az eszmék tisztázására.

Igen érdekes a vármegye rendezett tanácsu városainak a »Martius tizenötödike« ellen kiadott nyilatkozata.

Ezen lapot gyulai születésü Pálfi Albert szerkeszté, s több izben igen élesen kelt ki a kormány ellen, s annak tekintélyét, hitelét vármegyénk népe előtt is észrevehetőleg megingatta. Az 1849. év folyamán pedig vármegyénk erélyes, hazafias szellemü visszalépett tiszti karát, a haza árulás bünével bélyegzé.

Gyula, Békés, Csaba és Szarvas városok küldöttei 1848. évi május hó 20-án Csabán összejöttek, s tanácskozásuk egyik fontos tárgyát képezte, hogy a megyében lábra kapott téveszmékről a népet miként lehetne felvilágositani, s helyes utra tériteni. A belzavarok egyik okául tekinték a »Mártius tizenötödike« közleményeit, a lap irányát, s féktelen kitöréseit. A bizottság a lap ellen nyilatkozatot tett közzé, melynek szövege következő volt.

A szilajkodó »Mártius 15-ki« lap, mely az annyi honfi kebel szülöttét, az annyi legázolhatlan nehézségek ezrei között szilárdul, rend és szabádság érdekében ernyedetlenül működő felelős nemzeti kormányt, minden helyes okadatolás nélkül aljasan rágalmazni, czéljául tüzte ki magának, — mely a helyett, hogy a haza boldogitása irányában czélszerü javaslatokkal lépne fel, abban leli örömét, hogy országos macska zenékről tart épületes értekezéseket: szerintünk azon pontig üzte már szilajkodását, melyen attól az igaz hazafiui érzetnek lehetetlen fel nem háborodni.

Mi tárgyalásainak mocskos habjaiba merülni nem fogunk, — de kötelességünknek tartjuk a magyar alföld 80 ezernyi népessége Csaba, Békés, Gyula és Szarvas városok nevében — a haza szine előtt most egyszer mindenkorra kijelenteni, hogy mi a mártius 15-ki lapi nézetek pártolóihoz s tényezőjihez nem csak nem tartozunk, de őket, kik tétlenségben rajonganak, lábbal tapossák, sárba vonszolják ami szent, most, midőn a drága hon élete minden polgártól ernyedetlen munkásságot, higgadt éberséget követel — kik e pillanatokban derekasan rajta vannak a nemzet százados átka szerént ennek szent templomában a visszavonás emésztő tüzét felszitani: a haza káros embereinek tekintjük, — kormányunk éles tapintatú, eszélyes működését helyeseljük, — iránta lelkünk mélyében erős bizodalmat érezünk, — a fővárostól, ha azon rokonszenvet, melylyel eddig a Martiusi napok minden fordulatai közt

öleltük, megtartani kivánja, elvárjuk, hogy megvetését ama kárhozatos revolutionális párttal éreztesse, — e hon minden velünk egy érzelmü polgárait pedig felszólitjuk, hogy nyilatkozatunkhoz csatlakozni sziveskedjenek, mert a kormány többségének ki kell tünni, ha azt akarjuk, hogy eddigi üdvös és nemes erélyében ne lankadjon. Kelt május hó 20-án 1848. — Csaba, Békés, Gyula és Szarvas városoknak Csabán tartatott küldöttségi közös üléséből.«

A vármegyében felbomlott közrend, elterjedt elégületlenség egyeseknek erős fejtörésekre adott alkalmat, s körünkben is születtek nép boldogitását czélzó eszmék, — melyeknek hatása, mint látni fogjuk az országgyülési követeknek adott »nép óhajok«-ban talált kifejezésre.

Egy ily nép boldogitó javaslatnak nem lesz érdektelen az ösmertetése.

»A bécsi camarilla mindig erősebb lábra teszi magát, az Aradi, Temesvári várak mint hallom már hatalmába vannak, a többi várakat is alkalmasint elfoglalja, — és a télen idegen poroszlói által a várakból járnak ki pusztitani és gyengiteni a vidéki polgárságot mind addig, mig nem egészen a bécsi camarilla jármába hajtják. Itt az alföldön, könnyen meggyőzheti — szélyelszórhatja a lakosokat, mert nints erősség, — minden városokba. — Helységekbe bátran mehet, hogy hát készületlen ne találjon bennünket a veszély — erőssitsük magunkat mennyire csak lehet, mig még a téli rosz idők elérkeznek, — nevezetesen.

1. Békésmegyébe minden város és helység sánczal körül vétetvén megerősitendő, de ehhez mi hamarább hozzá kell fogni, erdő van elég e megyében, melynek fáival úgy meg lehet a sánczokat erősiteni, hogy nagy munka után is sok időbe kerülne megvételök.

2. Békésmegye válasszon magának egy fővezért, e mellé még 5 vagy több segéd vezéreket, kik a megye védelmi állapotba tételére mindent elkövessenek.

3. Ki e megyébe akár életével — akár vagyonával nem kész a haza védelmére, röktönitélet alá essék.

4. Békésmegyébe 20-tól 50 évesig minden ember honvédő polgár az az katona legyen, ezek egy hét alatt összeirandók, századokra felosztandók.

5. A tisztek a fővezérrel együtt mindent elkövessenek, hogy a honvédő polgárok fegyverrel elláttassanak minél hamarább.

6. A megyei tisztviselők a fővezérrel együtt fogva — annak mindenben hatalmas segéd kezeket nyujtsanak.

7. Békésmegyébe minden egyházak tornyaiba csak egy és a legkisebb harangok maradjanak, a többiekből minél hamarább ágyúk öntessenek.

8. Mig a harangokból elkészülnének az ágyúk, addig is kérjen a megye legalább 20-at a miniszteriumtól lőpor s gojókkal.

9. A megyebeli mérnökök több segédekkel ágyúk méllé rendeltessenek.

10. A német Boksáni vas hámor és oraviczai réz hámorok igazgatóival lépjen Békésmegye egyességre, hogy minél előbb öntsenek a magok érczeiből 50 ágyút, melynek fele 3, fele pedig 6 fontos legyen, mindenikhez pedig 50,000 gojót, és ezenkivül mindenikhez 100,000 kartács gojót. —

11. Most 3—4 nap alatt 200,000 éles töltést, s néhány mása lőport vagy maga szerezzen a megye, vagy kérjen a miniszteriumtól, hogy igy a puskásokat elegendő töltéssel annak idejébe elláthassa, — mert én azt gondolom, hogy nékünk magyaroknak nagyon meggyül a bajunk, — kivált ha Radeczki haza jön olasz honból, — a bécsi camarilla pedig tudja, hogy sietéssel legkönnyebben és hamarább boldogul.

12. Ágyúkhoz való lovakat — kárpótlás mellett tartozzanak azok adni, kiknek 4-nél több van, — sőt van-

nak, kik 4 lovat csak kocsikázni tartanak, az ilyeneket is rá lehet szoritani.

13. Minthogy országos segedelemre nem számithatunk, tetemes költség nélkül pedig védelmi állásunk fel nem állitható, tehát Békésmegyébe 1/4 telkes fizessen 4 p. frtot, 2/. telkes 8 frtot, 3/. telkes 16 p. frtot, egy egész telkes 32 p. frtot. — Igy fizessenek a megyebeli földes urak is földjöktől, meg van mérnököknél, meg van magoknál is, hogy hány holdból áll pusztájok vagy más földjök, a holdakból pedig egész telket könnyü csinálni, és igy kész a kulcs részökre, — a hivatalnokok, kereskedők, kézmivesek, a gazdag pénzes — de födetlen emberek és asszonyok hogy mennyit fizessenek, határozza meg a helybeli elöljáróság, mivel értéköket ez legjobban ismeri. Ez adó pedig két hét alatt behajtandó karhatalommal is, most nem kell irtózni semmi áldozattól.

14. Mivel puskával minden honvédő polgárokat hamarjába nem lehet ellátni, tehát egy öl hosszú, jó erős nyelü vasvillával kell felfegyverzeni azokat, kiknek puskájok nints.

15. Minden puskások egy hét alatt szerezzenek vagy öntsenek ón gombokból, czin kanalokból 50 gojót — az az legyen mindenik puskásnak maga igyekezete által ötven éles töltése.

16. Minden honvédő polgárokat tisztjeik vasárnap és hétfőn tartoznak tanitani, még is marad 5 nap egyébb dologra, — hogy pedig a betanitás hamarább s czélszerübben történjék, — mihelyt a tisztek meglesznek választva, tartozzanak azok az egész megyéből Gyulára bemenni 3—4 vagy legfelebb 6 napra, hol Bugyás nemzetőr százados ur betanitsa őket, — ezek osztán otthon a magok embereit, — tanulni Gyulára pedig tartoznának menni fő- al- tizedesek, őrmesterek, hadnagyok, századosok és minden századból tehetősebb 10 köz vitézek.

17. Ki a honvédő polgárok közzül gyakorlatra meg nem jelen, mindannyiszor 1 p. frtra büntetendő.

18. Ha a miniszterium ellenség elibe parancsolja honvédő polgárainkat, annak mindég fele menjen, — és 12 hétre egy húzomba, mert igy hasznosabban rendelkezhetik velök a katonai fővezér, mintha 6 vagy 7 hétre indulnak ki.

19. Mig az őszi szántás vetés elvégződik — minden földes ember — egy ekénél, többet egy embernél nem használhat, — egy férfi ekét tart, egy nőszemély vagy gyermek, ló vagy ökör hajtó lehet, — egy férfi vet, — egy nőszemély vagy gyermek boronálhat, — a többi férfiakat pedig lehet sáncz ásásra, fegyver gyakorlatra, katonai szolgálatra hol szükséges használni.

20. A szegény sorsú honvédő polgárok, ha ellenség elibe parancsoltatnak, hon maradt nejeik s gyermekeik számára minden földes ember adjon 2 véka buzát, 2 véka szemes kukoriczát, ezt az előljárók osztán egyformán oszszák ki.

21. Mivel a hazának nagy szüksége van most a sor katonaságra, irja és állitsa ki Békésmegye mind azokat az ifju polgárokat — kik vannak 19 évesektől 26 évesekig — ruhával a megye lássa el, fegyverrel pedig az ország, a ruházati költséget viselje a megye, de a jövő adóba ez betudódjon, ki pedig az ifjak közzül szegény és feleséges, hátra maradt feleségeik s gyermekeik számára rendeltessék élelmiszer úgy mint a 20-ik pont alatt irva van.

22. Követeink által adjuk tudtára az országgyülésnek, hogy hozzon olyan törvényt a földekről, hogy a mi földet birtak Mária Terézia idejébe a földes urak, maradjanak azok nekik, a többi elfoglalt földek és az elkülönzött legelők pedig menjenek vissza az illető községeknek, mert egyedül ez az oka, hogy a földmives polgárok nem lelkesülnek, földet -- csak földet kiabálnak mihelyt katona kiállitásról van szó.

23. Minden Békésmegyei földes urak itthon a megyébe lakjanak, — velünk együtt munkálkodjanak, — ha csak hivatalok másutt lenni nem kényszeriti, — különben minden vagyonok eladatván — ára a védelmi pénztárba teendő.

24. A börtönökbe lévő minden férfi rabokat, úgy szinte a megyei minden hajdúkat és csend katonákat, az ellenség előtt lévő magyar táborba kell mi hamarább küldeni.

Az egész megyébe minden zavargókat — csend bontókat — tolvajokat, verekedőket, szóval kik a törvényt annyira sértik meg, hogy azért 24 órai bebörtönzést érdemelnek, minden irgalom nélkül 5 hónapra az ellenség előtt lévő magyar táborba küldessenek, ott segitség — itthon pedig fogy a rosz emberek száma.

25. Ezen rendszabályokat Békésmegye közölje a többi megyékkel, és azokat is hasonló intézkedésekre hivja fel, csak igy összetett vállokkal, egy erő akarattal, előintézkedésekkel — erélyes és ernyedetlen fellépéssel menthetjük meg hazánkat — szabadságunkat, — ha pedig mindent másoktól — felsőbbektől várunk, és mi hanyagok — részvétlen és közönyösök maradunk, úgy Isten sem segit rajtunk. — A várak elfoglalása — a Karaffa idejét sokszorozva idézi elő alkalmasint, — minden roszat fellehet tenni a bécsi camarilláról — Jellasics és Radeczki vad dühösségéről.

Ezeknek eszközlésbe vétele, s életbeléptetésök sietésével gondoltam én megyénket védeni a bekövetkezhető veszélyek ellen, — melyeknek közlése után vagyok. Fentisztelt alispán urnak, Békésen, 1848. szept. 25-én tisztelő polgártársa: Szabados Sándor tanitó.»

A haza sorsa iránti aggodalom, a zilált társadalmi viszonyok mellett is igen meglepte egyik-másik községet; nemcsak egyesek, de magok a községi előljárók s a képviselőtestület is felléptek a haza megmentésére irányuló tervekkel.

Egy ilyen tervvel állott elő Gyula város tanácsa.

Midőn kezdett hire terjedni annak, hogy az erőhöz kapott magyar hadak leverésére Radetzky fog betörni. a gyulai polgárok tanácskoztak, hogy a veszélyt miként lehetne a szegény hazáról elháritani. A »Szarvas« korcsmában, Szücs fiskálisnak, a nép igaz barátjának, jó bora mellett megszületett az eszme, s azonnal megválasztották a küldöttséget, mely a nép óhaját a tanácsnak előadja s azt sürgős intézkedésre felhivja.

A tanács komoly fontolóra vette az előterjesztést s nem késett a népnek a haza megmentésére irányuló kivánságát teljesiteni.

Október hó elején történt a nevezetes eset. A vármegye alispánjai nem voltak Gyulán, s a közügyek élén Virágos Sándor főpénztárnok állott. Ehez fordult Gyula város tanácsa azon kéréssel, hogy »tekintettel arra, miszerint elterjedt hir szerint Radetzky Magyarországba készül betörni, hogy e szándékától elálljon, az alispán tartóztassa le Radetzky leányát, gróf Wenckheim Károlynét, ki biztositékul fog szolgálni a nemzetnek Radetzky betörése ellen.«

Nagy zavarba jött szegény főpénztárnok, nem tudott mit szólani a kérelemre. Elütötte a dolgot azzal, hogy ő tulajdonképen nem alispán, ő csak a levelek felbontásával van megbizva, különben is a mint tudja, a grófnő nincs Gerlán, mert elutazott Szarvasra.

Nem nyugodott a tanács, irt a főszolgabirónak azonnal Szarvasra, de elkésett megkeresésével, mert a grófnő már Szarvasról is elutazott s igy a »különös kérelmet, melyről maga sem tudja mit gondoljon, s inkább hallgat,« elküldi Tomcsányi József másod alispánnak, ki aztán következőket irja a tanácsnak :

»Megvallom, nem érzem magam felhatalmazva arra, hogy bárkit is, ki ellen vád fenn nem forog, személyében

letartóztassak, s önök uraim, kiknek a »Közlöny« hivatalos lap kezeik közt van, tudhatják, miképpen az országgyülésen még azon inditvány sem fogadtatott el, miszerint az országból kiköltözködni szándékozók letartóztassanak; menynyivel kevésbé lehet tehát azt letartóztatni, ki nem a honából ki, hanem a haza egyik városából a másikba akar költözni. Ha nekünk, az elutazott grófné biztositékul szolgált volna Radetzky beütése ellen Gyulán, biztositékul szolgálhat Pozsonyban is; ennek oda eltávozása tehát, nem változtat dolgunkon semmit. És én azt gondolom, ha Radetzky hadi erejével ellenünk küldetnék, nem tehetek fel róla anynyi gyávaságot, hogy őt abbeli lépésében leánya Gyulán tartózkodása gátolná.«

A »Szarvas« közvéleményasztalának nagy eszméje, s Gyula város tanácsának honmentő eljárása tehát eredményre nem vezetett.

Voltak a népizgatásnak s félrevezetésének a »szilajkodó« ujságokon s röpiratokon kivül más s igen veszélyes tényezői is.

Ezek voltak a vármegyében elhelyezett császári katonaság s a bujtogatók, a »császár küldöttei«, mint a néppel elhitették.

Ezek felette veszélyesek voltak, s a vármegyének azon községeiben igyekeztek lelketlen czéljaikat érvényesiteni, a népet a haza s nemzet ellen izgatni, hol a lakosság idegen nyelvüekből állott.

Felkeresték azonban a magyar községeket is; igy a békési főszolgabiró panaszkodik okt. 23-ról keltezett jelentésében, — hogy a passus nélküli idegenekkel igen sok baj van, s e miatt már eddig is sok kellemetlenségek történtek, s az örök nem győznek a városházához bejárogatni, a város körül megforduló számtalan idegenekről jelentéseket tenni.

Igy volt ez a többi községekben is.

A legnagyobb éberséggel kellett őrködni a hatóságnak ily helyeken, hogy a bujtogatók működését hatástalanná tegyék; de az őrködés igen nehéz volt, mert titkos utakon bolyongtak az ámítók, s fájdalom, mindenütt találtak védelemre.

Jellemzi a helyzetet a vármegye határozata, melyben elrendeli, hogy »minden város osztassék tizedekre, s minden tizedbe egy senator tétessék rendbiztosnak, s ez minden passus nélküli idegent rendőri felügyelet és bánás alá helyezzen, s ez eljárást időnként folytassa; maguk a házi gazdák felelősök utilevél nélküli idegen befogadásáért, — melyért is az illető elöljáróktól szorosan megfenyitendők; s a rendbiztos a maga tizedében tartozik felügyelni arra is, hogy titkos összejövetelek a helybeli lakosság közt ne történjenek.«

A szigoruan végrehajtott rendszabályoknak volt is némi eredménye. Megritkultak a bujtogatók, kivált midőn látták az orosházi esetből, hogy a vármegye hamar elteszi láb alól az izgatókat.

Az orosházi »históriás« esetén kivül, melyet más helyen ösmertetünk, több »császári kiküldöttről« találtunk adatokat. — Sőt akadtak olyanok is, kik Kossuth emberének vallották magokat, s természetesen a nép, mint prófétákat üdvözölte s áhitattal hallgatta népboldogitó szavaikat. Gyulán ütötte fel sátorfáját az oláhváros on Vángel Antal bujtogató, kit a vármegye aug. 31-én vasban közmunkálás mellett töltendő s bőjttel szigoritott félévi börtönre itélt el, »mert a ráczok bejövetelével, urak legyilkolásával fenyegetődzve, a lakosságnak nyugalmát koczkáztatta, — mely azért is sulyosabban fenyitendő, mert épen oly időben történt, midőn a népnek egy része közt különben is nemzetiségi forrongás tapasztaltatott, ugyanazért vádlottat mint istenkáromlót, a nép nyugodalmát fenyegetésekkel, a belbékét veszedelmes eszmék terjesztésével háboritót, — szigoruan megbüntetni kellett.«

Érdekesebben végződik a Riebel Herman erdélyi első oláh ezredbeli kapitány esete, kit a bujtogatás gyanuja terhelt.

A vármegyének okt. hó 31-én tartott közgyülésén szóba hozatott, hogy nevezett kapitány Gyulán apósa házánál tartózkodik, s részint magaviselete, mely szerint minden társaságot kerülve, gondolkozását eltitkolja, részint azon szállongó hir által, hogy két hasonnevü rokona Magyarországot ellenséges erővel megtámadni szándékozó erdélyi főparancsnok, Puchner seregei között szolgál, nemcsak, sőt az egyik mint őrnagy, egy általa vezérlett csapattal valósággal a Maroson át is kelt volna, magát gyanússá tette annál inkább, minthogy épen tegnap érkeztek vissza azon fuvarosok, kiket ő holmijának alattomban való elszállitása végett sajátkezüleg irt útlevéllel látott el, hihetően csak azért, hogy igy a felügyelő hatóság figyelmét kikerülhesse, — ennélfogva a vármegye közönsége elhatározta :

»Az előterjesztett körülmények, különösen tekintetbe vevén az annyi árulást tanusitó jelen zavaros időket, bizottmányilag is olyanoknak találtatván, melyek terhes gyanút méltán ébreszthettek, — addig is, mig ezek további intézkedés tekintetéből, a honvédelmi bizottmánynak feljelentetnének, jelenlevő illető Gyula városa kapitánya kiküldetett, hogy nevezett kapitányt tüstént hivatalos ügyelete alá helyezvén, további őrizet nélkül csak azon esetben hagyja, ha a vele közel rokonságban levő Geyer család mind személyével, mind minden vagyonával forma szerint szoros felelősség alatt jót áll, hogy a kérdésben forgó ügye végelhatározásáig, sem e város kebeléből el nem távozik, sem itt léte alatt semmi alkotmány és nemzetellenes ügyekben részt nem veend. — Mely végzés alkalmazásul kiadatik mind a megbizott illető kapitánynak, mind Magyar-Gyula községének a végett, hogy a nevezettnek

eltávozását mindenkép megakadályozza, s a foganatosításról szóló jelentést az alispáni hivatalnak adja be.«

Alig egy pár nap mulva beadta Gyula város kapitánya az ügy elintézésére vonatkozó jelentését, mely mellé következő okmányt csatolt :

»Tiszti becsületszó és kötelezés. Alább irott jelen soraim rendében, adom tudtára mindenkinek, a kinek illik, hogy én, miután V. Ferdinánd magyar király, a magyar ministerium és a magyar törvények iránti hűségre s engedelmességre, szóval a magyar alkotmányra mai napon hitet tevék; ennek következtében, katona tiszti becsületemre fogadom : hogy én M.-Gyula városa kebeléből soha és semmi szin alatt a városi hatóságtól veendő irásbeli engedelem nelkül eltávozni nem fogok, — adván erről saját nevem aláirásával erősitett becsületszavamat s kötelezésemet. M.-Gyulán, november 1-én 1848. Riebely Hermann s. k. százados.«

A gyanusitott százados ezután nemcsak hogy nem kerülte a társaságot s titkolta gondolkozását, de a gyulai körnek rendes vendége lett, befolyt a közdolgokba is, sőt a nemzetőrség oktatásában szakértelmét érvényesiteni törekedett. Kifogástalan magyar ember vált belőle.

A vármegyénkkel határos községek lakosai is megmegfordultak a nép körében s szították az elégületlenséget, a hatóságok irányában az engedetlenséget. Arad megyének német s oláh ajku lakosai sok zavart okoztak ; különösen Gyulán, Kétegyházán hatott kártékonyan izgatásuk, s ellenükben bajos is volt a szigoru rendszabályokat alkalmazni, mert a vásári vevő s eladó közönséget főképen ezek képezték. — N.-Gyula város tanácsa panaszkodik is e tekintetben, jelentvén a vármegyének, »hogy a katona ujonczállitásról N.-Gyula városa részéről a közelebbi alkalommal tett jelentésünkben némely felizgatott lakosaink előadása folytában a rend, igazság s törvénytől eltérőleg nyilatkozni kénytelenittetünk, annak okául, a mint már most meggyő-

zödtünk, nem lakossaink engedetlenségét vagy makacsságát, hanem a szomszéd Elek s Szt.-Márton helységek némely lakosai által itt is elterjesztett azon álhirt bátrak vagyunk kijelenteni, — szerintök az ujonczállitás terhe senkinek sem szoros kötelessége, mire természetesen lakosaink közül is könnyen hivők találtatván, ezek szavai után mutatkozott némi ellenszegülés, de az ujabbi felvilágositás s magyarázat által lakosaink minden kétsége elenyészvén, készen áll a haza iránti szent kötelességet azonnal s ugy telyesiteni, miként valamint eddig, ugy ezután a többi megyei községeknél necsak hátrább ne maradjon, sőt példásan elől is mehessen, — a minek folytában az előljáróság a kiállitást rögtön megkisértette, de az összeirást annyira hiányosnak találta, hogy annak nyomán a számtalan kifogások miatt az ujonczállitást semmi módon sem telyesithette, — minélfogva az illető összeirást a tapasztalt észrevételeinkkel együtt azon kérelmünk kiséretében mutatjuk be, hogy városunkban ujabb összeirás megtételét elrendelni méltóztassék — minek fonalán az ujonczok kiállitását rögtön teljesiteni készek levén. — Kelt N.-Gyulán, október 11-én 1848. Thesarovits János, biró.«

Jeleztük, hogy a megyében elhelyezett császári katonaság is sok zavart okozott.

Már a nemzeti átalakulás első napjaiban az alkotmányos törekvések iránt hidegséget, ellenszenvet tanusitottak, s a nép között levén beszállásolva, különösen az idegen ajkuakra hatott ámitó beszédük.

Az ő ámitásuknak tulajdonitható a népnek azon hite, hogy a nemzetőrség szervezése toborzás, katonaállitás, mind a király és családja elleni harczra kell, hogy a magyar nemzetnek az idegen ajku honpolgárok kiirtása a czélja. Az ő hatásuknak tulajdonitható, hogy a németgyulai nemzetőrség nem akart kiindulni mindaddig a táborba, mig a zászlókra »V. Ferdinánd« fel nem iratott;

az ő hatásuknak tulajdonitható, hogy egyes községek, mint N.-Gyula, Kétegyháza, M.-Berény az ujonczállitást megtagadták, hogy némely helyeken a beállott vagy besorozott ujonczok megszökdöstek, vagy közöttük lázadás tört ki, mint T.-Komlóson is történt.

Ily helyzetről tanuskodik N.-Gyula város főbirájának s tanácsának a vármegye közönségéhez intézett következő jelentése :

»Alább irtak a megyei bizottmánynak jelentjük, miként N.-Gyula város közönsége az ujonczok kiállitása iránt tartandó gyülésre több izbeni felszólitás után mai napon egybegyülvén, előterjesztettük, miszerint az ellenségtől boritott haza megmentése védő karokat szükségelvén, siessenek a már kivívott, de megsemmisiteni szándékolt szabadság lobogója alá mi számosabban összegyülni; a rabigába visszaállitani czélzó ellent mielőbb közösen kiverendők; — azonban azon ferde feleletet vettük : hogy a császár kivánságára készek fegyvert fogni, de a magyar ministerium rendeletére semmi esetre, — miután pedig megmagyaráztatott volna, ki s mi légyen a ministerium, — válaszolák, miként csak akkor állanak ki, ha az ország többi városai s helységei, főleg pedig Elek s Sz.-Márton községei a honnak segitséget adandnak.

Az ujonczok ruházatára és élelmezésére előlegesen kivántató, s a jövő évi adóba betudandó költségekre nézve szinte tagadólag nyilatkozván. — Kelt Gyulán, september 1-én 1848. Nuszbek József, a város főbirája távollétében helyettes biró és N. N. Tanácsa.«

Láttuk a közölt okmányokból, hogy mily hit terjedt el egyes községekben, különösen az idegen ajku lakosság között, s ez a társadalmi életben nagy zavarokat okozott. Oly helyeken, hol magyarok s nemzetiségiek vegyesen laktak, egymás iránt a bizalmatlanság, tartózkodás nyilvánult. — Megtörtént sok helyen, hogy az oláh vagy né-

met lakosokat a magyarok megtámadták, gúnyolták, szemökre hányták, hogy az alkotmánynak, a nemzeti ügynek nem igaz hívei. Gyomán és Gyulán például több ilyen eset merült fel, s hiába alkalmazta a törvényszék ily esetekben a legnagyobb szigort, mégis számtalan zavar adta elő magát. Ezen körülmény aztán felette kellemetlenné tette az érintkezést. Az idegen ajkuak tartózkodtak a magyaroktól, s minél inkább tapasztalták az ellenszenvet, annál inkább elkülönözték magokat s összetartók lettek. — Kerültek minden összejövetelt, a politikai és társadalmi élet minden terén, eltitkolhatlan hidegség, közönyösség nyilvánulásai voltak észlelhetők.

A vármegye aggodalommal tekinté a helyzetet s igyekezett azon segiteni, a bizottságokba, melyeket a közügyek intézésére alakitott, mindég beválasztott, kinevezett az idegen ajkuak közül is; de azok ritkán vettek részt a tárgyalásokban, látva a bizalmatlanságot.

Gyomán különösen igen feszült volt a viszony a magyarok s német ajkuak között, tapasztalva a nép a nemzetellenes izgatásokat; s csak az előljáróságnak s lelkészeknek tulajdonitható, hogy a feszültség s ingerültség nagyobb vérengző kinövéssé nem fajult. De nem maradt el később az sem. A népet az uraság ellen izgatták; azt hiresztelvén el, hogy az nemcsak hogy nem hive a magyar ügynek, de az ellenséggel tart. E hir az ingerült népnél hitelre talált s megrohanták az uraság kastélyát. — A felmerült sajnos eseményről az uradalmi ügyésznek a földesurhoz intézett következő sorai tesznek tanuságot:

»Tekintetes Birtokos Ur! . . . Gyomán azon hir terjedvén el, hogy a tekintetes ur — a ráczoknak búzát, Jellachichnak pedig pénzt szállitott, folyó hó 13-án több rakonczátlan gyomai ember összeszedte magát, s fegyveresen a számtartóhoz mentek s követelték tőle a kastély kulcsát, azért — mivel azon hirt hallották, hogy a tekin-

tetes ur ott van elbújva, s ők, mint haza árulót meg nem szenvedhetik; a számtartó a kulcsokat által nem adván, erősen töltött pisztolyt mellének szegezték, de ezt a gyilkosnak kezéből szerencsésen kitekerte, s midőn oda nyilatkozott sok fenyegetések után, hogy a kastély kulcsát csak a birónak adja által, — a birót odahivják, ki is két esküdt társával, a czinkosok hármat magok közül választván, az egész kastélyt felkutatták, sőt a padlás, pinczét, és árnyékszéket is megvizsgálták, keresve a tekintetes urat, hogy mint hazaárulót kivégezhessék; s miután senkit sem találtak, lármás fenyegetések között, hogy akár hol találják ki fogják végezni, eltávoztak: — ezeknek folytába komolyan felkérem a tekintetes urat ugy Albert és Koppely urakat is, hogy mig nem csendesedik a vész, itt ne járkáljanak, mivel senki jót nem állhat, hogy a gyomaiak kegyetlenségekre, ne vetemedjenek.

Ezen egész esetet Szombathelyi urnak, rögtön bejelentettem irásban, sőt Szilágyi István urat is elküldöttem, bővebb világositás adásért: mi leend eredménye még nem tudom.

Győződjék meg, hogy a mit jelen veszett körülmények között tenni lehet, mindent megteszünk, csak Pesten maradjék nyugottan.

Többire szivességébe ajánlott tisztelettel vagyok. Endrőd október 14-én 1848. alázatos szolgája: Nagy Antal.«

A gyomai földes ur Wodianer Sámuel azt még csak eltürte, hogy volt jobbágyai birtokát pusztitják, jogait bitorolják. Hozzá volt már szokva a rakonczátlankodáshoz, s tudta, hogy a nép félrevezetésnek, ámitásnak az áldozata; de azt már nem türhette, hogy nemzet ellenes tényekkel gyanusitják, hazaárulónak bélyegezik. Elkeseredetten s a méltatlan vádak hatása alatt igen erőteljes kifejezésekkel emelt panaszt a honvédelmi bizottmány előtt. Előadta, hogy a honvédelmi bizottmány igen jól tudhatja az ő tényeit, —

ismeri érzelmeit s megvárja, hogy a nemzet kormánya a méltatlan gyanitásokért, vádakért megfelelő elégtetelt fog részére szerezni, s igyekezni fog a megbélyegzéssel szemben hazafiui tisztaságát megvédeni.

Nem késett az igazságügy miniszter a legszigorúbb intézkedéseket megtenni, — azonban a vármegye tekintettel a zavart helyzetre, csak a nép felvilágositására, a nyugalom békés helyre állitására szoritkozott. Nem kutatta, nem kereste a bünösöket, megelégedett azzal, hogy a nép megnyugodott földes ura hazafiságában.

Az 1848. év folyamán Szarvason, Gyulán a németvároson, Kétegyházán, M.-Berényben voltak beszállásolva császári katonák.

Mindenütt erősen nyilvánult nemzet- és alkotmányellenes működésük hatása.

A Német-Gyulán beszállásolt Dom Miguel ezrednek egy főhadnagya, kinek nevét nem ismerjük, különösen kitünt az alkotmányellenes izgatásban. A város előljárósága többször panaszt emelt ellene, de a vármegye hatósága eleinte bizva a béke, az egyetértés lehetőségében, tartózkodott szigorral fellépni ellene, mignem később működése oly arányokat öltött, hogy tovább tűrni nem lehetett. Nyiltan szidta a magyart, s felhivta a polgárokat, fenyegetve, a hatóságok iránti engedelmesség megtagadására.

Az erélyes alispán kiadta a rendeletet elfogatására. A főhadnagy idejekorán megugrott. A vármegye megkereste Debreczen város közönségét, hogy az »alkotmányellenes nyilatkozatokkal terhelt főhadnagyot« fogassa el; de nevét a vármegye nem tudván, nem volt kipuhatolható s elfogható a derék hadfi, — mint erről Debreczen városa 1848. évi november hó 10-én értesiti a vármegyét.

Szarvason a Schwarzenberg dzsidások voltak beszállásolva. — Ezek sem viselték magukat különben, s midőn hire terjedt, hogy az aradi ellenséges had erőhöz csatla-

kozni készülnek, vármegyénk közönsége résre állott. Felirt a kormánynak, hogy e törekvést akadályozza meg.

A kormány a dzsidásoknak Galicziába elhelyezése iránt intézkedéseket tett. Meg volt határozva az utrend. A dzsidások egyelőre Orosházán szállásoltattak volna el; mit a t.-komlósiak megtudván, siettek a kormányt figyelmeztetni, hogy mily veszélyes lehet a császári katonaságnak T.-Komlóshoz közel való elhelyezése.

Kossuth Lajos nem késett a t.-komlósiakat a honvédelmi bizottmány intézkedéseiről értesiteni, de mire az értesités megérkezett, a dzsidások Makóról Aradra elutaztak, — s nem sikerült őket ellenségeink megerősitésétől elvonni.

Kossuthnak a t.-komlósiakhoz irt levele a következő volt.

»Népfelkelési teljhatalmu országos biztos és országos honvédi bizottmányi tag Kossuth Lajostól a tót-komlósi előljáróságnak.

Teljes hatalmú országos biztosi minőségemben s úgy is mint az országos honvédelmi bizottmány tagja itten a népfelkelés rendezésével foglalatoskodván, értésemre esett, miként a Schvartzenberg dzsidás ezred egy csapatja holnap Makóról ide Hód-Mező-Vásárhelyre van szállásolás végett utasitva, egy másik század pedig Szentesre.

Minek következtében éppen e perczben Rónay Mihály Csongrádmegyei első alispán urat következőkről értesitettem s illetőleg kerestem meg.

»Ha módját tudnám találni, miként tegyem ki ezen ellenséges szellemű katonaságot az országból anélkül, hogy jelenlétével az országbeli népet utjában nyugtalanitsa egy óráig sem szenvedném az országban, mert általában igen igazságosnak találom a népnek azon vonakodását, hogy kebelében tűrni és élelemmel ellátni nem akarja azokat,

kik hazánk által fizettetve, hazánk iránti kötelességüket megtagadták.

De más részről nagyon kell arra is figyelmezni, hogy ha sehol nem szenvedtetnek, és sehol el nem láttatnak, eszökbe juthat magokat az ellenséghez csatolni.

A dolog ezen helyzetében a következő szempontokat tartom reájok nézve szükségeseknek.

1-ször. Hogy a rendes nyugórákon kivül sehol hosszabb állomást ne tartsanak, hanem folytonosan utazzanak ki Galicziába.

2-szor. Hogy útjok a szerint intéztessék, miszerint sem balról az ellenséghez közel ne járjanak, sem jobbról azon vidékeket nagyon meg ne közelitsék, hol az oláh nép nyugtalanságaitól tartani lehet.

3-szor. Hogy különösen Csongrád megyének ne menjenek s itt ne szállásoljanak, mert miután itt a népfelkelést az egész megyében már elrendeztem s innen a fegyveres nép induló félben van, lehetetlen megengednem, hogy ezen ellenséges szellemü katonaság e megyében szállásoljon, mert ez a népet nyugtalanitván a felkelést akadályozza, pedig most óráktól napoktól a nemzet élete függ.

Ezeknek következtében tehát tudósitom első alispán urat, miként én e perczben futárt küldök Makóra, azon határozott rendelettel, hogy a nevezett dzsidásoknak mindazon csapatja, mely holnap Makóról ide Vásárhelyre vala jövendő, mindazon másik század is, mely Szentesre vala utasitandó Makóról egyenesen Tót-Komlósra menjen, s onnan a legrövidebb uton Békésmegyén, a Hajdú városokon, Szabolcs megyén és Beregen keresztül folytonosan siessen ki Galicziába. Küldök egyszersmint egy másik Futárt Komlósra, mely által az elöljáróságot ezen két századnak oda érkezéséről s további rendeltetéséről értesitem.

Midőn ezekről első alispán urat tudósitanám, egyszersmind kérem, hogy az ország honvédelmi bizottmány ne-

vében tett ezen rendelkezésemről azon kormánybiztost a kinek intézkedése folytán az emlitett két dzsidás századnak utazása rendeztetett volt, nyomban oly megkereséssel legyen szives értesiteni, hogy a nevezett dzsidás ezrednek többi századjai is, melyekről magam azért nem rendelkezem, mert hollétöket nem tudom, a jelen levelemben kijelölt irányban utasittassanak, semmiesetre pedig bárhol az országban maradandólag el ne szállásoltassanak, mert lelkiismeretben járó dolognak tartom hazánk népét ellenségeink tartásával terhelni.

Megirom Makóra azt is, hogy ezen ellenséges szellemü sereg csak azért, nehogy zsarolásokra fakadjon, minek az volna következése, hogy a nép egytől egyre leöldösné, miként fog utjában élelmezéssel elláttathatni, de igy is csak azon feltétel alatt, ha tisztjei az ott helyben levő megyei főbb tisztviselőnek kezébe vagy az alkotmány iránti esküt leteszik, vagy legalább becsületökre irásban fogadandják, hogy utjokban semmi zavargásokban részt nem véve békében és nyugalomban vonulnak ki az országból, különben megteszem a rendelést, hogy ugy bánjék velök a nép, mint ellenséggel.

Erről is jó lesz a többi századok tekintetéből az illető kormánybiztos urat tudósitani, magában értetvén, hogy zsoldot kapnak, ha van pénzük, de a magyar törvényhatóságok hadi pénztáraiból nem.

Ezeknek eképeni közlését azon rendelettel intézem T.-Komlós elöljáróságához, hogy az emlitett dzsidás ezredbeli csapatoknak elhelyezése körül a fentebb előadottak szerint intézkedjék, egyszersmind pedig előre tudósitsa Orosháza elöljáróságát, hogy az hasonlóul a fentebbiek értelmében tegye meg a következő állomásokra nézve a szükséges értesitést, magában értetvén, hogy ha a katonaság kellő legrövidebb időn túl marad, annak ellátása körül a további intézkedés a helység elöljáróit illetni nem fogja.

Kelt Hód-Mező-Vásárhelyen okt. 3-án 1848. Népfelkelési tejhatalmú országos biztos s az országos honvédelmi bizottmány tagja: Kossuth Lajos.«

Lesz alkalmunk a társadalmi viszonyokat az országgyülési képviselők választása alkalmából is ismertetni, s áttérünk most a müveltebb osztály társadalmi életének vázolására.

A közélet központja Gyula volt.

Az igen gyakran tartott vármegyei közgyülésekre a lakosság szine java begyült, s igy Gyulán némileg élénkebb, pezsgőbb társadalmi élet folyt.

Az értelmiségnek állandóan a »gyulai kör« volt a gyülhelye.

A nap folyamán s különösen estenként itt jött össze a vármegye tiszti kara, ügyvédek, orvosok, birtokosok; az országos eseményekről a hirlapokból, vagy más uton nyert hirekről itt értesültek.

A vármegye igazgatásának fontosabb kérdései is itt beszéltettek meg, s a megállapodások értelmében történtek aztán a további intézkedések.

A »gyulai kör« vezér szelleme báró Wenckheim Béla volt, eszméit nézeteit itt terjeszté barátai körében; majd midőn ő táborban volt, a vezér szerepet Stummer (Terényi) Lajos vette át, s ő is hazaszeretettől lelkesülten igyekezett érvényesiteni eszméit, elveit a közjó, a vármegye helyes vezetése érdekében.

Nem mulasztotta el a »gyulai kör» tevékenységi körébe vonni a hazai eseményeket, s valóban oly szerepet vitt a vármegyében, hogy tevékenysége a közélet terén minden irányban kihatott.

A vármegye legtekintélyesebb férfiai vettek részt e tévékenységben, — s jóformán ugy a vármegye közönsége, mint a tisztviselők, intézkedésükben azon irányt követték, melyet a »gyulai kör« mutatott; — s igy aztán a kör

nem csak mint társadalmi, de mint politikai testület is tekintetett.

Maga a kör is elfogadta azon szerepet, melyet a közönség neki tulajdonitott, s nem csak közvetve, de közvetlenül is, — bár bizonyos formák közt, befolyt az ügyek intézésébe.

A vármegye közgyülésén, a már ismert szereplésén kivül az év folyamán ujra találkozunk a »gyulai kör«-rel.

Midőn a vármegye közönsége Szeged városának az olasz nemzet szabadsága érdekében tett felszólalását tárgyalta, a gyulai körnek küldöttei az ülés előtt megjelenvén kihallgatásukat kérték. — Karassiay István, mint küldöttségi elnök, a közülés határozata folytán előterjeszté: »miként az egylet tagjaiban sulyos aggodalmat szül az, hogy épen jelen időszakban, mint honunk, s csaknem egész Europa minden nemzete fejlődő szabadsága szép napjaiban, a magyar katonaság külföldön, s különösen, egy része Olaszországban folyvást ott tartatik, s a szabadság elnyomására inditott véres háború veszélyeinek kitétetik. Fájdalmas ez szerfelett, — miért az inditványt tevő egylet tagjai nem csak polgártársaikat, hanem testvéreiket, barátaikat, sőt saját gyermekeiket is tudják a magyar katonaság soraiban éltök koczkáztatásával szabadság elleni lealázó harczot küzdeni, mig e hazában tanyázó katonaságban idegen föld szülöttei élvezik a szabadság jótéteményeit; kivánja ezekhez képest a kör, hogy előterjesztését a bizottmány figyelmébe véve, a nemzeti kormány mielőbb kerestessék meg az irányban, hogy a kültartományokban létező magyar katonaság hazánkba mielőbb visszaköltöztessék, az idegen katonaság pedig innen kiszállittassék.«

»Mind ezen »köri« inditványban, mind Szeged városa által közlött felirásban foglalt nézeteket hazafias készséggel osztja, sajátjává teszi a bizottmány, azon világos meg-

jegyzéssel, miszerint a magyar katonaságnak beszállitása iránt a nemzeti felelős miniszterium már megtette a kellő lépéseket, melyeknek sikerét bizton várja e bizottmány, — mind e mellett a tárgy fontosságánál fogva a nemzet által többször kifejtett amaz óhajtásnak annál gyorsabb teljesülhetése tekintetéből, maga részéről is és a fentebb előadottak és elfogadottak nyomán felirást fog a nemzeti kormányhoz intézni, melyben a már érintett okokon kivül azt különösen is kiemelvé kivánja kifejtetni, miként ha az olaszok elleni háborúnak Ausztriára nem kedvezőni kiütése után Ausztria támadtatik meg, a pragmatica sanctionál fogva a magyar nemzetre háruló védelmezési kötelesség, a költséges háború folytatása által szerfelett súlyos lenne, a saját bajaival is eléggé terhelt ifju állományra szerfelett káros, hazára és trónra egyaránt.

A »gyulai kör«-ön kivül a társadalmi érintkezés gyülhelyei a vendégfogadók voltak. A kisebb állásu hivatalnokok, iparosok tanyája a »Szarvas« vendégfogadó volt. Az itt gyülekezőknek volt legnagyobb befolyásuk a köznépre, amennyiben azokat a nép magához közelebb állóknak tekinté.

Ezen társadalmi körnek vezetője Szücs János ügyvéd volt. Képzett, s a nép által szeretett egyén volt Szücs János, a »Szarvas« közönsége különösen ragaszkodott hozzá, mert bora jó volt, s nem került a híveknek pénzbe. Az ő vezetése alatt álló társaság nagy részben tulzókból állott. Eszméik s törekvéseikben nem messze maradtak Tancsicstól. Ezen kör által rendeztettek a népgyülések, körmenetek, nagyobb szabásu politikai ünnepélyek, melyeken az ország sorsának miként leendő intézése főgondjukat képezte. — A városi közügyek éppen úgy, mint a »gyulai kör«-ben a vármegye ügyei, itt készittettek elő. — A »Szarvas« hívei eleinte nem voltak nyilt ellentétben a müveltebb osztálylyal, sőt ahhoz számitották magokat; de ugy, hogy a köznép

igazi vezetőinek ők tartották magukat, s ebben a képviselőválasztás eredményét tekintve, igazuk is volt.

Midőn a honvédelmi harcz a táborba szólitá a »gyulai kör« s a »Szarvas« és »Sas« közönségét is, a társadalmi érintkezés meglazult, a közélet élénkségét elveszté, s egyhanguság uralkodott az egész városban. A kik itthon maradtak, a családi s baráti szükebb körre szoritkoztak.

Az év vége felé még a családi s baráti összejövetelek is jóformán megszüntek s ennek oka, a Gyulán nagymérvben uralkodott cholera kitörésében keresendő.

A rettenetes járvány nemcsak lehangolta a város közönségét, de rettegésbe is ejté, s a társadalmi érintkezést csaknem teljesen megszüntette.

A cholera rendkivül nagy mérvben lépett fel. Október 26-ától, midőn az első megbetegedési esetek előfordultak november 11-ig, Gyulán 58 férfi, 38 nő betegedett meg, s ezek közül több mint fele, 37 férfi, 19 nő áldozatul esett, s betegen maradt 9 férfi s 7 nő, kiknek felgyógyulásához nem sok reményt kötött a vármegye főorvosa. Ugyancsak a jelzett idő alatt Gy.-Vári községben is dúlt a cholera, s beteg lett 11 férfi és 11 nő, kik közül 8 férfi s 9 nő halt meg, s 2 férfi s 1 nő betegen maradt.

November hó 11-től kezdve még erősebben dühöngött a pusztitó járvány, sőt fellépett az Békésen és Gyomán is.

Gyulán nov. 11 - 21-ig megbetegedett 55 férfi, 45 nő s meghalt 37 férfi, 25 nő, s betegen maradt 2 férfi, 2 nő.

Gyula-Váriban megbetegedett 9 férfi, 8 nő s meghalt 5 férfi és 3 nő.

Békésen megbetegedett 57 férfi, 38 nő, s meghalt 32 férfi s 21 nő.

Gyomán megbetegedett 5 férfi, 2 nő, s ezek közül 2 férfi meg is halt.

A járvány további pusztitásairól adataink hiányzanak;

kétségtelen azonban, hogy az egész év folyamán tartott az s nagy számban szedte áldozatait.

Természetes, hogy ily körülmények mellett élénkebb társadalmi életről szó sem lehetett. Egyes családok elköltöztek, vagy teljesen elszigetelték magukat.

A honvédelmi feladatok teljesitésében azonban szünet nem állott be. A toborzás, ujonczozás folyt szakadatlanul.

Az ujonczok, önkéntesek csapatai jártak-keltek a városban, s naponként indultak azok rendeltetési helyükre s az érdekeltek kisérték őket a határokig siránkozva.

Csak a gyulai szépekre nem hatott semmit a közveszély napjaiban a politikai helyzetnek bármely nyilvánulása, nem sokat törődtek vele, ki megy el, ki marad itthon.

Midőn a táborba készülő honvédek bucsu-estélyt rendeztek, a gyulai nők az estélyre meg sem jelentek; nem volt kedvök tánczolni, midőn a város veszélyben volt.

Zokon vették honvédeink a hölgyek elmaradását, s szívük keservének költeményben adtak kifejezést.

A gyulai szépekhez.

Ti városunknak lelkes szép leányi
Ha a honért dobog hő szivetek;
Ugy minket is, kik védjük e hazát, —
Ugy minket is oly hőn szeressetek.

Mi is szeretjük nemzetünk s hazánkat,
E drága földet, mely most már miénk;
S karddal kezünkben, lángoló kebellel
Megvédni azt, nagy esküt esküvénk.

Hisz láttátok, s nem ugy mint egykoron
Midőn a téli éjek mámorában,
Elrészegitve szemetek tüzétől
Kéjelgtünk a tánczosok sorában.

Nem ugy, mert azt könnyen feledhetitek;
De a perczet feledni nem szabad,
Midőn vonultunk ünnepélyes arczczal
Hogy esküdjünk a tiszta ég alatt.

A hon s szabadság fénye volt vezérünk,
Mely keblünkben, mikép tűzoszlop él;
S mint közvitézek büszkébbek valánk
A földnek minden dus fejdelminél.

S higyjétek el, keblünk e napjától
Emléketek még el nem hamvada;
Sőt azt körül lengi látatlanul,
Mint a virágot annak illata.

S ti még sem tűzitek szivünk fölé
E nemzetnek szent három szineit?!
Nem egy virágot, — csak részvét jelül,
Mely hallaná szivünk veréseit?!

Nem, mely talizmánként kisérne és
Gyémánt paizsként óva fedne el,
Ha nem soká végső tusát vívunk
A hon s szabadság ellenségivel.

Vagy tőletek nem érdemeljük ezt?
Testvérek! Egy hazának gyermeki!
Azok vagyunk; és nem testvér csak az,
Ki e hazát forrón nem szereti.

Az égre kérünk lelkes szép leányok,
Ha a honért dobog hő szivetek;
Ugy minket is, kik védjük e hazát
Ugy minket is oly hőn szeressetek!

V. J.

Ez a levél bujdosik,
Buzdulj fel leányság,
Kézről kézre adja ezt
Éljen a Szabadság!

III.

A LÁZADÁS.

A mártiusi események hatását ismertettük.

Az általános örömöt, lelkesedést, mely a közszabadság napjának melegétől áthatott szivekben támadt, csakhamar a féktelenkedés, jog és törvénysértés követte.

A közrend felbomlott.

Már a zavargások kezdetén helyesen s tapintatosan alkalmazott szigor, helyreállitá a felzavart közrendet, s a féktelenkedés után a nyugalom — ugy látszott — teljesen biztositva lett.

Ha oly óriási mérvben nem nehezednek vármegyénk közönségére a honvédelem terhei, ha békében hagyják a népet s nem izgatják lelkét, nem terelik téves irány felé gondolatait, s nem keltenek oly vágyakat, igényeket, melyek a jog s törvénytapodás mellett lelhetnek kielégitést: kétségtelen, hogy a nyugtalanság, a féktelenkedés ujra ki nem tört volna, s nem nyilvánultak volna a nép téveszméi oly sajnálatra méltó forrongásokban, mint az év vége féle vármegyénk több községében, különösen M.-Berényben és Orosházán történt.

Azon zavargások, melyek a mártiusi események után a vármegyében általánosan felmerültek, nem öltöttek oly mérvet, mint azok, melyek az év vége felé támadták meg a vármegye belnyugalmát.

Ösmertettük az év eléjén lefolyt forrongás természetét. Láttuk, hogy a nép által oly magánjogi igények támasztattak, melyek ha a szabadság s alkotmányos jogok felréértésén alapultak is, — leginkább a vélt vagy valódi vagyoni sérelmek orvoslását czélozták, s ezen törekvés a törvényszerü alaki jogorvoslást nélkülözte. — A nép, mely jogait kereste, igyekezett a maga módja szerint elégtételt is szerezni, de felvilágosittatván s belátván a helytelen módot és eszközöket, — letért a törvénytelenség utjáról s igyekezett a törvény korlátai között mozogni. Kétségtelen, hogy a mártiusi események után bekövetkezett mozgalomnak is volt némi socialisticus jellege, s nem egészen találó Kemény Zsigmondnak közölt, s a békési zavargásokra vonatkozó itélete, s kevésbé alkalmazható az, az év vége felé felmerült zavargásokra, melyeknek már socialisticus szinezete határozottan felismerhető.

Egészen más irányú tehát azon forrongás, mely vármegyénkben az év vége felé kitört.

Mellőzzük a vármegye egyes községeiben, mint például Gy.-Váriban s Gyomán, Endrődön s Szarvason felmerült féktelenkedéseket, — melyek az uradalmi erdők, birtokok dulásában nyilvánultak, s melyek szintén izgatásoknak szomoru következményei voltak.

Habár a féktelenkedés ezen községekben is elég nagy mérvü volt, még sem voltak azok olyanok, mint M.-Berényben s Orosházán; s a hatósági beavatkozást azon községekben ellenszegülés nem akadályozta, sőt a forrongás békés uton való lecsillapitása sikerült is.

Lássuk már most közelebbről a m.-berényi s orosházi lázadásokat.

A m.-berényi lázadást illetőleg igen kevés adat áll rendelkezésünkre. A bünügyi iratok, melyek megvilágitanák a helyzetet, teljesen hiányzanak, s igy csak vázlatos képét adhatjuk az eseményeknek.

M.-Berényben már az év elején merültek fel nagyobb mérvü zavargások, — de a nyugalom csak hamar helyre állittatott. Később, midőn az önkéntes csapatok s honvédek kiállitására toborzás tartatott, a m.-berényiek vonakodtak honvédelmi kötelességeik teljesitésétől, s az ujoncz jutaléknak sors huzás utján való kiállitásánál is ellenszegülés merült fel.

A forrongás azzal vette kezdetét, hogy a nép óriási tömegben az uradalmi birtokokra tört, pusztitotta azt s elüzte az uradalmi tiszteket és cselédséget.

Elfoglalta a nép az uradalmi földeket s felosztani készült, azt hangoztatván, hogy ha az »ország védelme igénybe veszi a nép vérét, akkor az urak vagyona is a népet illeti.«

A főszolgabiró midőn az eseményekről értesült, sietett M.-Berénybe. Megkisérelte a nép felvilágositását, de az nem csak hogy nem sikerült, sőt a nép megtámadta s csak nehezen tudott a dühöngők közül menekülni.

Ekkor a másod alispán Tomcsányi József maga ment a lázadok közzé s ugy látszik, hogy a nyugalmat helyre állitani neki némileg sikerült; jelentése, melyet október 5-éről az első alispánnak tett, erre enged következtetni. — »Mai napon, irja — M.-Berényben népgyülést tartván, a katona állitás tárgyában, mit felvilágositólag tehettem, megtettem, s annyi sikere mutatkozott is, hogy minden feltételek emlegetése nélkül a katona kiállitás módjáról tanácskoztak.«

Azon nyugalom, melyet Tomcsányi létesitett alig tartott addig, mig Gyulára érkezett. Kitört a féktelenkedés a legnagyobb mérvben. A vasárnapi isteni tisztelet után összegyült nép előtt, midőn a katona állitási rendelet felolvastatott, a nép felzudult s ujra megkezdé a rombolást, pusztitást.

A legnagyobb aggodalom lepte meg a lázadás hirére

a vármegye közönségét. Rendkivül veszélyesnek találta a helyzetet, különösen tekintve azt, hogy az Arad vidékén duló ellenség megfékezésére szervezett népfelkelés s az összes nemzetőri erőnek kiinditása perczében tört ki ujra s a legnagyobb erővel a lázadás. Arad, Temes, Torontál Csanád megyék s Boczkó Dániel kormány biztos sürgették a segélyt s megrenditően jelezték a bekövetkezhető veszélyt, s ily helyzetben a vármegyének minden erejét meg kellett fesziteni, hogy Arad s vidéke megmentésére, az ellenség feltartoztatására, minél gyorsabban s minél nagyobb számban kiállíthassa fegyveres népét. Épen ez alkalommal volt a legnagyobb szükség a belnyugalomra, a nép engedelmes készségére; s átlátta a vármegye közönsége, hogy mily kiszámithatlan veszedelmek származhatnak a lázadás terjedésétől; áttlátta, hogy ha erejét nem küldheti Aradra, az ellenség pusztitó hadaival feltartozhatlanul megyénk területére is betör.

A mint a lázadás ujra kitörésének hirét véve az alispán, azonnal összehivta a bizottmányt, s az október 19-én még az éj folyamán összegyült, s elkeseredve, aggodalomtól eltelve tanácskozott a teendők felett.

Még az éj tolyamán futárok által kereste meg Heves megye s a Jász-Kun kerületek közönségét, Mező-Túr, Tur-Kevi városát, hogy a lázadás elfojtására, felszólitásra haladéktalanul fegyveres erőt küldjenek.

»Mező-Berény községének főkép német ajku lakosai, — irja a megye közönsége Heves megyéhez, annyira vetemedtek, hogy a személy és vagyon bátorságot megingató, valóságos lázitó s a magyarok elleni ellenséges tetteket elkövetni, számos intések és fenyegetések daczára merészkedtek, s kénytelenek valánk nevezett egész községet, addig is, mig kiküldött rögtön itélő birónságunk, s fenyitő törvényszékünk a lázitók megbüntetésében eljárand, a béke és rend helyreállittatik, ostrom állapotba helyez-

tetni. Ily körülmények közt, saját nemzetőrségünk nem használására nézve számos okaink levén, bizodalommal fordulunk önökhöz szeretett véreink és szomszédainkhoz, méltóztassanak nyomban oly rendelkezést tenni, hogy M.-Tur városából, mihelyt akár mi, akár alispánunk a városi előljáróságot felszólitandja, a nemzetőrség segedelmünkre azonnal kiinditassék. Kelt Gyulán, 1848. évi okt. 19-én, Gyulán éjjel rendkivüleg tartatott bizottmányi ülésünkből. Szakál s. k.«

A honvédelmi bizottmány értesittetett a kitört lázadásról, s nem késett Halász Boldizsárt teljeshatalmú kormánybiztosul a helyszinére küldeni.

»Az országos honvédelmi bizottmány ugy értesülvén — igy szól a vármegyéhez intézett rendelkezése — mikép Békésvármegyében fekvő Mező-Berény helység községe, azon ürügy alatt, hogy ha katonát kell adni, a földeket el kell osztani, folyó októbor hó 9-én fellázadván, s elébb lobogókkal és dobszóval a falut bejárván, onnan roppant tömegben kiindulva a Wenckheim nemzettség cselédeit s mindennemü marháit elüzte, tanyáit feldulta, fáit és veteményes kertjeit elpusztitotta, s temérdek kártételek közt féktelen erőszakkal, mintegy 8000 holdnyi elkülönitett tiszta majorsági birtokát hatalmasul elfoglalta; miután a közbátorság, belbéke és tulajdon szentségének veszélyeztetésével járó ilyetén merényeknek megzabolását a honvédelmi bizottmány hazafiui kötelességének ismeri: Halász Boldizsárt teljes hatalommal megbizva, kormány biztosul a végett küldi ki, hogy haladék nélkül a helyszinére menvén, a főczinkosok méltó megbüntetése mellett, azon téveszmékre vezetett községet, mindenek előtt békés uton a tulajdon szentségének tiszteletére s az elfoglalt idegen vagyonnak rögtöni visszaadására vezérelni; ha pedig ez foganatlan maradna, kellő s elegendő polgári és katonai hatalomkarnak kirendelésével megzabolázni s fenyiteni mulhatlan kötelességének ismerje.

Miért is a megyének meghagyatik, hogy emlitett Halász Boldizsárt e tárgyban teljhatalmu kormánybiztosul ismerni s tekinteni s parancsainak s rendeleteinek engedelmeskedni s azokat pontosan teljesiteni szigoru felelet terhe alatt el ne mulassza. Kelt Pesten október hó 21-én 1848. Az országos honvédelmi bizottmány. Nyáry Pál, s. k. h. elnök.«

A kormánybiztos megjelent Mező-Berényben s feladatához képest békés uton igyekezett a forrongást lecsillapitani. Nem sikerült; sőt nagyobb mérvet öltött a lázadás. S a veszélylyel szemben akadtak gonoszok, kik nyiltan hirdették a népnek — a »földosztást,« s kik minden honpolgári kötelesség teljesitésének megtagadására, — a »nadrágosok« kiirtására biztaták a féktelenkedő tömeget. Különösen kitünt az ámitók között Frey Ádám, mező-berényi szegény polgár. Ő állott a tömeg élén, vezette őket pusztitásaikban.

A kormánybiztos s a vármegye hiába kisérlették meg a merész izgatót kézre keriteni. Nem tudtak hozzá férni; de nem is rendelkeztek oly erővel, hogy a felbőszitett tömeget megfékezvén, elfogathassák. Frey Ádám merészsége határt nem ismert, s már nem csak Mező-Berényben űzte bűnös szerepét; de átment Csabára is s itt az összegyült népet kezdte izgatni; a vármegye s a kormány, s különösen az urak ellen lázitott s biztatta a népet a kitörésre.

A csabaiakra is hatottak izgató szavai, s nemcsak meghallgatták, de helyeslőleg zugtak is, mig nem a tömeg soraiból kivált Molnár György iparos, s Kreutzberger Ádám, Mazán János, Szikora György és Gyebroszky János társaival a tömeg fenyegető magatartása daczára életveszély között körül fogták a lázitót s beterelték a község házához, hol azonnal vasra veretett.

Az eseményről a csabai főszolgabiró Kiss Péter irja

Virágos Sándor főpénztárnoknak, – ki ugy látszik az alispánt helyettesitette : »ha az illető statarialis biróság elnöke távol lenne, s már alispán ur is eltávozott volna, kérem intézkedjen, hogy Kálló biztos csendőreivel azonnal Csabára jöjjön, — ugy kérem engemet azonnal méltóztasson értesiteni, mert indulóban volnék Arad felé ; de ha reám szükség lesz, ugy nem távozom. Az elfogott s statárium alá veendő, német ajku mező-berényi, is az ottani lázitók közzé tartozik ; sietve kérem a biróság tagjait a jövetelre. Rögtöni példa szükséges, annál inkább, mert a csabai nép között védelmezőkre talált, s különösen az elfogó lakosokat egy némelyek meg is támadták.«

Frey Ádám elfogatása még nagyobb forrongásba hozta a berényieket ; s hogy mily nagy mérvü lett a féktelenkedés, s mily veszélyes lett a helyzet, a vármegye bizottmányának határozata világitja meg.

Közöljük e határozatot, nem csak azért, mert a berényi lázadás közveszélyes voltáról tanuskodik, de mert megösmerjük abból a vármegye közönségének elkeseredését s megösmerjük azon kiváló erélyt, határtalan szigort, melylyel a lázadást elnyomni törekedett.

»Azon ellenséges és veszélyes irányu mozgalmaknak, melyek a különajkuak közötti idegenkedést, felekezetességet és gyülölséget a legfőbb fokra emelik, a személy és vagyon bátorságot, s a mi a legfőbb a magyar haza szabadságát is végveszélylyel fenyegetik, — fájdalom ! már e megyében is, — Szarvason és különösen pedig Mező-Berényben egyenes jelei, világos nyomai mutatkoznak, sőt e község lázongó lakosai az által, hogy legközelebb a közös ellenség ellen felkelő hazafias érzelmü magyar polgárokat, erővel levessék — hazánk közös ellenségeivel egyenes szövetségben lenni tapasztaltatnak.

A megyei hatóság a közjó érdekébeni elengedhetlen kötelességének tartja ; hogy miután a mindennemü intések

és fenyegetések semmit sem használtak, — a törvény engedte hatalommal legszigorubb módon szoritsa az engedelmességre, a törvényes felsőség iránti tiszteletre nevezett községet.

Ehhez képest:

1-ször. M.-Berény községe lázongónak, és törvényen kivül állónak nyilvánittatik, s ennek következéséül minden berényi lakosnak a község határát elhagyni egyáltaljában tiltatik, — annál fogva meghagyatik Békésmegye minden polgárának, hogy mindazon berényi lakosokat, kik e tilalmat áthágják, — elfogni, s a törvényhatóságnak átadni tartsa szoros kötelességének, — ellenkező esetben a lázadásban részesnek nyilatkoztatik.

2-szor. A rögtönitélő bíróság fegyveres erő használata mellett, a Berényben uralkodó zavarok megvizsgálására, a vétkesek elitélésére kiküldetik, magával értetődik egyébb iránt, hogy a lakosság azon része, mely magát a bujtogatás mételyétől megőrizve, a polgári becsületességet és engedelmességet tisztelni akarja és fogja, — minden bántalmaktól ment leend, sőt oltalmat nyerend; a büntető hatalomnak a vétkesek büntetésével egyébb czélja valamint nem lévén, — ugy más működésre a jelenlegi bíróság sem küldetvén ki.

3-szor. Ezen bíróságnak feltétlenül engedelmeskedni a lázongó község köteleztetik, — ezennel értésére adatván: miként már meg vannak téve a szükséges rendeletek: hogy ha másként nem lehet, Heves megyei és Kunsági erő használásával, sőt fájdalom kimondani, — a község végelpusztitásának eszközlésével is, az engedelmesség, rend és nyugalom helyre fog állittatni.

4-szer. Ezen rendkivüli állásból M.-Berény községe csak a rend és béke tökéletes helyre állásával fog felmentetni.

5-ször. Jelen megyei határozat s tekintőleg felhivás a

lázongó községen kivül intésül, tudásul, — és alkalmazásul minden kebelbeli többi községekben és városokban is nyomban lehető legnagyobb nyilvánossággal meghirdettetni rendeltetik.

6-szor. A fentebbiek szerint kiküldött bíróságnak utasításul adatik.

a) Hogy lehető leggyorsabban meg kezdendvén működését, — kiadandó és paszusúl szolgálandó irata mellett bizonyos időre Berény községe előljáróit rendelje Békésre maga elibe, — parancsoljon ezeknek engedelmességet, tegye mindenért felelősökké, s alapos tudomást szerezzen a körülményekről, — ezekhez képest a segédül kirendelt fegyveres erővel vonuljon be a lázongó községbe.

b) Intézzen a néphez erélyesen intő és parancsoló felhivást, a feltétlen engedelmességre nézve.

c) Ezután főgondja legyen a bíróságnak, — az egész község általános lefegyverzése — lőfegyverét senkinek, — egyébb eszközöket pedig — eljárása után, — csupán az ártatlanoknak, lázongás gyanujától mentteknek adandván vissza.

d) Ugy alakuljon a bíróság : hogy nem csupán rögtönitélési, — de rendes törvényszéki formában is, a bünösök büntetésében a helyes módon eljárhasson.

e) A bíróság sikeresen végzendvén be működését, intézkedést fog tenni az iránt, hogy a rend és béke helyre hozatván, Berény községe a bizottmányi végzés által kimondott, rend és törvény kivüli állása megszüntessék.

7-szer. Meg fog innen kerestetni szomszéd Hevesmegye ugy a Jászkun kerületek hatósága : hogy nyomban oly rendelkezéseket tegyenek, miszerint szükség esetére Turkevi és M.-Tur városoknak nemzetőrségi ereje, — csupán a városhoz intézendő felhivásra azonnal segitségül, jöhessen.

8-szor. Mindezekről jelen bővebb értesitésül szolgáló

végzés beküldése mellett az országos honvédelmi bizottmányhoz innen jelentés tétetni rendeltetik.«

A lázadó község lakosaihoz intézett felhivás a következő volt. »F e l h i v á s. Azon ellenséges és veszélyes irányu mozgalmaknak és merényleteknek, melyek a külön ajkuak közti idegenséget, felekezetességet, gyülölséget a legfőbb fokra emelik, — a személy és vagyon biztonságot, a mi a legfőbb a magyar haza szabadságát sírba döntéssel fenyegetik, — fájdalom már megyénkben, nevezetesen pedig M.-Berényben már egyenes nyomai, nyilvános jelei mutatkoznak, sőt már az által is, hogy az ellenség ellen felkelő hazafias érzelmü magyar lakos társaikat, — erővel leverték, hazánk közös ellenségeivel egyenes szövetségben lenni tapasztaltatnak.

A megyei hatóság elengedhetlen kötelességének tartja: hogy miután a mindennemü intések és fenyegetések semmit sem használtak, — a törvény engedte hatalommal és a legszigorúbb módon szoritsa az engedelmességre, a törvény és felsőbbség iránti tiszteletre nevezett községet. Ehhez képest:

1. Berény községe lázongónak, törvényen kivül állónak nyilatkoztatik, s ennek következéseül minden Berényi lakosnak a község határát elhagyni egyátalán tiltatik, annál fogva meghagyatik Békésmegye minden lakossának, hogy mindazon berényi lakost, ki tilalmat áthágja, azonnal elfogni és a törvényhatóságnak átadni, szoros kötelességének tartsa különben a lázadásban részesnek nyilatkoztatik.

2. A rögtön itélő bíróság fegyveres erőhatalom mellett — a Berényben uralkodó zavarok megvizsgálására, — a vétkesek elitélésére kiküldetik.

3. Ezen bíróságnak feltétlenül engedelmeskedni a lázongó község köteleztetik, értésére adatván, hogy meg vannak téve a szükséges rendeletek, miszerint Heves és kunsági erő használásával, ha másként nem lehet, a köz-

ség végelpusztitása eszközlésével is az engedelmességre fognak szorittatni.

4. Ezen rendkivüli állásból Berény községe csak a rend tökéletes helyre állásával fog felmentetni.

5. Jelen megyei határozat, s tekintőleg felhivás a lázongó községen kivül, — intésül és tudásul s alkalmazásul minden városban és községben nyomban meghirdettessék.

A fenebbiek szerint kiküldött bíróságnak utasitásul adatik.

a) Hogy lehető leghamarabb megkezdendvén működését, kiadandó és passusul szolgálandó irata mellett Berény községe előljáróit rendelje Békésre maga eleibe, parancsoljon ezeknek engedelmességet, tegye mindenért felelősökké, — s tőlök alapos tudomást szerezvén magának a körülményekről, azokhoz képest vonuljon be a segédül kirendelt fegyveres erővel a lázongó községbe.

b) Intézzen erélyesen intő felhivást a néphez a feltétlen engedelmeskedés iránt.

c) Ezek után főgondja legyen átaljában lefegyverezni az egész községet — s lőfegyverét senkinek, egyéb eszközöket pedig ártatlanoknak adandván csak vissza.

d) Ugy alakuljon a bíróság, hogy nem csupán rögtönitélési, de rendes törvényszéki formában is a bűnösök büntetésében a helyszinén eljárhasson.

e) A bíróság sikeresen járandván el, a béke és rend helyrehozatala után, Berény községére a bizottmányi végzés által kimondatott rend és törvény kivüli állás megszüntetése iránt, — a tapasztaltak nyomán intézkedjen.«

A vármegyének ezen szigoru intézkedése megfélemlité a lázadókat, s Mező-Berénynek minden lakossát, s különösen megfélemlité őket azon hir, hogy a sárréti magyarok jönnek Berénybe s kiirtják egy szálig a lázadókat, ha a rend helyre nem áll, s igy aztán az értelmesebb rész bátorságot vett állást foglalni el a lázadókkal szemben, s

rábeszéléssel, erővel igyekezett őket megzabolázni. A főbb czinkosokat magok keritették kézre s szolgáltatták a vármegyének, s a rögtönitélő bíróság a helyszinére sietvén, törvényt tartott a lázadók felett.

Mint jeleztük, hiányzanak a bűnügy adatai, s részletesebb adatok rendelkezésünkre nem állván, csak a végeredményt vázoljuk.

A rögtönitélőbíróság elnöke, Karassiay István táblabiró volt, s október hó 21-én kelt s az alispánhoz intézett jelentése mellett, a Frey Ádám elleni rögtönitélőbirósági eljárásról vezetett jegyzőkönyvet megküldi; s október hó 31-éről értesiti a vármegye bizottmánya az igazságügyminisztert, hogy nevezett a rögtönitélőbíróság itélete folytán kivégeztetett.

A többi izgatók ellen — a szomoru példaadás után -- tovább folyt a bűnügyi eljárás s a lázadás terjedelméről tanuskodnak Farkas Gábor alügyésznek a vármegye bizottságához nov. 12-én tett jelentésében felsorolt adatok, melyek szerint a főbb izgatók közül »négyen nagyobb hatás eszközlése, de egyéb politikai tekinteteknél fogva is, Budán az ország fogházában, nyolczvanketten pedig nehéz vasban eltöltendő rabságra itéltettek.« A 82 elitélt között 25-en három hónapra, 4-en egy hónapra, s a többiek hosszabb időre itéltettek el. A lábvas azonban elmaradt, mert a vármegye a nagy szükségletnek megfelelő mennyiséggel nem rendelkezett.

Még a szigoru példamutatás sem fékezte meg a berényieket, s hogy a lázadás még november hó végén is tartott, tanusitja a vármegyének a kormánybiztoshoz intézett következő megkeresése:

»Kormánybiztos urnak folyó év és hó 10-ik napjáról kelt hivatalos levele folytán, első alispánunk a jogok zavart fogalmából tévutra jutott községekhez egy, a békés kiengesztelődésre utat és alkalmat nyujtó erélyes rendele-

tet bocsájtván, ettől a Berényben történt nagyobbszerü példamutatás után biztos sikert vártunk. Azt hittük, hogy minden község magába szállva, az erőszak teréről lelépve maga és a közszabadság érdekében rendre, nyugalomra tér.

Gyoma mezővárosában nem csalatkozánk, — ott a jogtalanul elfoglalt földeket a lakosság már oda hagyta, — s a kártételek iránt is a birtokos Wodianer családdal alkudozásban van.

Vári községében szintén hajlam, készség mutatkozik a békés kiegyenlitésre; — hittük, hogy Orosházán is hasonló eligazodás, s igazság érzetétől vezérlett lépések fognak tétetni. — Azonban, fáj lelkünknek kimondani a valóságot; — nem csak hogy ez nem történt, hanem a f. hó 27-én ujabb merényletek, a rendet tökéletesen felbontó, a közkormányzatot lehetetlenné tevő vakmerő kihágások történtek. Nem akarjuk ezeknek egyenkénti elsorolásával ismételve fárasztani kormánybiztos ur figyelmét, — tisztán kitünteti azokat egész szörnyü mivoltukban a járásbeli szolgabirónak eredetben ide csatolt hivatalos jelentése. — Kétségtelen ebből: miként többé nem csupán a volt birtokos és volt jobbágyok közötti viszonyok önbiráskodólag, erőszakkal intéztetnek itt, de a tiszti tekintély, — a helyhatósági hatalom és minden felsőbbség iránti engedelmeség megtagadása forog fenn, — s ez által a rend, mely nélkül szabadság nem lehet, — a nemzeti közszabadság kárára felforgattatik, — s ellenséges irányú mozgalmak fejlődhetnek ki, — a vagyon és személy biztosság, mint a társadalmi élet fő czélja, koczkára tétetik. — Nincs itt helye többé türelemnek, — nincs idő késedelemre, — ám lakoljanak az ámitók, lázitók, — kik magának a kormány elnökének Kossuth Lajosnak tisztelt nevével is a tömeget izgatni elég alacsonyak.

Ezekhez képest, tisztetettel kérjük kormánybiztos urat, méltóztassék kiküldetéséhez képest, miután hatályunk, erőnk

Orosházán megtört, — elegendő katonai vagy gyakorlott nemzetőrségi erő segédül vétele mellett, a felbőszült, elvakult nép közt a rend helyre állitását, a jogtiszteletét, a nyugalmat eszközölni.

Véleményünk szerint a kormány tekintélyének feltehető legroszabb esetrei biztosithatása s egész erély kifejthetése tekintetéből, minthogy a lázangó község 12,000, és nem kevés fegyverrel ellátott lelket számit, — Szegedről, mint közel eső s az ellenségtől nem zaklatott pontról legalább egy kisebb ágyú, s legalább öt—hatszáz lőfegyveres katona képezhetné az elegendő erőt.

Egyébiránt az erő, honnani kirendelése kormánybiztos ur jogában állván, és saját belátásától függvén, — mi csak véleményünket mondók e részben, — s nincs egyébb hátra, mint előbbi lejövetelét, s erélyes, gyors intézkedéseit ujra is kikérnünk, -- miről idején tudósittatva, mi is saját erőnk kiállitásával, s egyébként is kormánybiztos urnak kötelességünk szerint támogatásúl lenni el nem mulasztandjuk.

Kelt Gyulán, november 28-án tartott állandó bizottmányi ülésünkből, 1848.«

Térjünk át az orosházi lázadásra.

Ösmertettük azon zavargásokat, melyek a mártiusi események után Orosházán felmerültek.

Tudjuk, hogy a kitört féktelenkedések Omaszta Zsigmond tapintatos és erélyes fellépésére megszüntek; azonban a teljes nyugalom helyre nem állott. A nép elégületlen volt, zugolódott s csak alkalom kellett, hogy ujra a törvénytelenség terére lépjen.

A nép körében a szabadság s alkotmányos jogokról alkotott téveszmék folytonosan terjedtek; de jó ideig, a zavargások lecsillapitása után, csak szükebb körben adott kifejezést eszméinek, kivánatainak a nép. Hiányzott a vezető, hiányzott az alkalom arra, hogy erőteljesebb hangon, nyiltan fellépjen jogtalan követeléseivel.

Nem sokáig késett sem a vezető, sem az alkalom.

November hó elején Orosházára került Szegedről Olá István »históriás» Busa József társával, s felütötték sátorfájukat a piaczon. Kitárva feküdt az elteritett ponyván a nép előtt a »Nép barátja« a »Tájékozás» »Az 1848. évi törvények legujabb magyarázata,» »A politikai pártok,» »A reform,» »A népkönyve,» a »Földmivelési ipar,» a »Sajtó szabadságról egy rab nézetei» »Nem kell szerzetes rend» »Szózat az Oláh faj ügyében,» a »Politikai kis káté,» »Őszinte szózat a néphez«, »Egy szó a szegény emberhez», »Vasárnapi egyesület,» »Magyarország ujjá születés», »Metternich», »Szabad hangok», »Hunnia függetlensége», »Magyar szózatok» s a szabad sajtónak több uj szülötte.

A nép mohón kapdosta az érdekes árúkat, s lassanként gyülekezet támadt a »históriás» körül, ki aztán felhasználta az alkalmat, nemcsak iratainak árulására, »de a nép tájékoztatására s felvilágositására is«; mig nem a hatóság megsokalta a dolgot, s elfogatta és rögtönitélő bíróság elé állittatta a históriás lázitót.

El volt hintve a mag, s mint látni fogjuk termékeny talajra talált.

Nem sokára ez után uj egyén került az orosháziak közzé: Ágoston György a »Kossuth barátja.«

A lajthai táborból jött s kardokat hozott magával s megkezdte szervezni a lázadást, ellátta kardokkal a »nép vezéreit,« s leste a kedvező alkalmat a kitörésre.

Az alkalom nem késett soká. November hó 27-én kitört a lázadás.

Lássuk a lázadás kitörését, miként irja le az orosházi szolgabiró.

»A mártiusi szabadság meghirdetésével e nép becsületes és jámbor valóját, indulatját, bizonyos, eddig még ki nem tapogathatott bujtogató rögtön téveszmékkel ragadta meg; innét következett, hogy a fiatal szabadság

első zsengéjében, minden igaz ok nélkül Ágoston György vezérlete alatt a szegényebb sorsu nép naponként izgattatván, az akkori előljárók, megyei kiküldött Omaszta Zsigmond ur jelenlétében tartott népgyülés alkalmával kitétetvén, uj tanács alakittatott. Követte ezt, az általuk ugy nevezni szokott »kicsapott előljárók« ellen a népnek gúnyja és máiglan talán még meg nem csillapult rakonczatlansága.

És jóllehet, mint helybeli tisztviselő őszinte gyengédséggel, tiszta magyarázatokkal számtalanszor igyekeztem elvonni a népet a tévutról, és csillapitani felingerült kedélyét; de az alattomban működő lázitók mindig inyökre beszélve, természetes, hogy nagyobb hatással valának rájuk; honnét következett az, hogy lassanként a szabadság rovására az uri kisebb kir. jogokat kezdék gyakorolni, illetőleg bitorolni, — az e miatt tett panaszok során általam, de alispánilag tett szigoru rendelet folytán is a nép efféle törvényellenes merényletektől többszörösen eltiltatott; azonban kevés sikerrel, mert a mondott jogok bitorlásától a felelőssé tett előljáróság őket visszatartani képes nem vala, elegendő erőt mindenütt és minduntalan használni nem lehetvén.

Következett ezután az, hogy az uraság és volt jobbágyság között számos évek óta folytatott s legfelsőbbi törvényszékeken, később a királyi cabinet, legutóbb pedig a magyar ministerium előtt is megfordult — legelő szabályozási perben hozott itélet szerint, mely sehol sem szenvedett változást, az uraság részére folytatva exequált több idevaló lakosoknak egy évre haszonbérlett legelői járandóság, mult tavasszal elfoglaltatván, a szerződésileg érette esendő haszonbéri összeget az illetők birói elmarasztalás után máiglan sem fizették le, s az e részben hozott itélet végre nem hajtatott. Itt egy szünet jött közbe, t. i. a becskereki táborozás.

Két izben jelent itt meg Orosháza községének nemzetőrsége. A fonák eszméket, melyeket e kötelesség teljesitéséből magoknak magyarázgatának, haza jövetelükkel valóságos tettbe vitték által. Rögeszméjük volt a foglalás, különösen pedig a csákói pusztának, mely már két év óta az uraságok birtokában volt, minden áron visszafoglalása, és e szándékukat, egyik nemzetőri, időközben választott, meg sem hitelt kapitány, nemes Sz. Sándor vezérlete alatt, számosabban együtt, a helyszinére kimenve, valósággal szeptember hónapjába teljesitették is.

Az uradalom megtudva a törvénytelen merényletet, nem késett legottan a tetteseket rendőrségi keresetbe fogni, mely uton a vezető és vele együtt volt 12 egyén, a kár és költségekben elmarasztaltatván, a törvénytelenül elfoglalt legelőről pedig az oda behajtott jószágoknak kihajtása a helybeli elöljáróknak legottan szoros kötelességükbe tétetett ; azonban ezen kihajtás meg nem történhetett, mert a nép, különösen a nemzetőrség ezt megtudván, az elöljáróságra zudult, s kinyilatkoztatta, hogy e tény, mindnyájok közös akaratja.

A körülmények ezen elfajult állásában, nem késtem az egész dolgot megyénk alispánjának azonnal feljelenteni ; ki is az elfoglalt legelő azonnali visszaadására nézve nem csak szigoru rendeletet adott ki a népnek, illetőleg a helybeli elöljáróságnak ; de ez utóbbiakat személy szerint még maga elébe is idézve kötelességükké tette, hogy a törvénytelenül elfoglalt legelőt birtokosaiknak tulajdonába vissza bocsássák ; valamint az alispáni rendelet az egész nép előtt meghirdettetett, ugy az elöljárók is személyesen és élőszóval vett alispáni parancsolatot a népnek jelenlétemben tudtul adták. De mind hiába, mert az egész néptömeg zajos ingerültséggel kinyilatkoztatá ujra és ismét, hogy Csákó elfoglalása mindnyájuk közös akarata volt, és nem találkozott ember, ki ellenkezőt mondani merészelt volna.

Közbejött ismét az aradi táborba való menetel s a törvénytelen féktelenkedők iránti intézkedés elhaladt; — azonban legközelebbről feljelenté első alispán ur az állandó megyei bizottmánynak a megye állását, kiemelvén, hogy több helyeken rakonczátlan kihágások, s törvénytelen elfoglalások történtek, s e miatt kormánybiztos van a megye kebelébe müködésre kiküldve; de mielőtt e rendeletét tárgyalnák, óhajtaná, hogy még egyszer alispánilag a lázangó községekhez egy felszólitást tehessen, és ilyen felszólitást intézett legutóbb nov. 22-ről Orosháza községe előljáróihoz és népéhez. — És midőn nov. 27-én most emlitett alispáni felszólitás a község házánál népgyülésben a képviseleti elnök által felolvastatni szándékoltatott, a tárgy, illetőleg a csákói puszta visszabocsájtása felett lőn rögtön iszonyu zaj és ingerültség; semmi szónoklatot, de különösen az iratokat felolvasni egyátaljában meg nem engedték, és ez meg sem történhetett.

Én, mint alispánilag kiküldetett tisztviselő csak szemtanu lettem volna a felszólitás irányában történendő eseményekre nézve, azonban fájdalom, nem csak mint tanu, hanem egyedül isten jóvoltából, mint életbe maradhatott tisztviselő nyilvánithatom azt, hogy ez alkalommal a nép dühe, különösen Ágoston Györgynek lázitó szavaira nem csak a megye és az alispáni hivatal tekintélyének lealacsonyitására, de saját hivatalos egyéniségemnek is csaknem agyon veretésére szolgáltatott alkalmat. — — — Kelt Orosházán, 1848. deczember hó 12-én. Jugovics József s. k. szolgabiró.«

Áttérhetünk ezután a lázadás részleteinek ismertetésére.

Érdekes adatokat szolgáltatnak a bünügyi iratok. — Meggyőződhetünk azokból, hogy nem csupán a csákói puszta kérdése volt a lázadás oka, ez inkább csak lepel volt, melybe a valódi okok burkolva lettek.

Láttuk, hogy a szolgabirói jelentésben is, a féktelenség kitöréseinek inditójául Ágoston György tekintetett.

Az ő vallomása, mely bár leplezni törekszik az eseményeket, világot vet a helyzetre, s különösen arra, hogy mint igyekezett a népet felbujtatni s vezetése alá vonni.

Midőn kérdeztetett, hogy miért bujtotta fel és ingerelte kitörésekre a népet, azt felelte, hogy hibásnak nem érzi magát, mert ő mint jó polgár, hazája megmentésére egész készséggel táborba szállt, — »ott voltam — igy szólt — Kossuth barátommal a csatába, mit tanusitanak bizonyitványaim, s én csak a jót kivántam minden polgártársaimnak.« S midőn kérdezte, a törvényszék mi okból volt több ízben »Kossuth Lajos polgártársnál?« előadta : hogy először tiszteletére ment és az orosházi nemzetőrség részére fegyvereket hozott, jelesen 50 kardot, — másod izben pedig a táborba követte, s »bizton mondom, igy szólt, hogy nekem Kossuth barátomhoz szabad bejárásom van.«

A tárgyalás folyamán ugy Ágoston György beismerése, mint a kihallgatott tanuk vallomásai alapján megállapittatott, hogy midőn Dr. Vámossy Mihály, a képviselőtestület elnöke, az alispán felhivását felolvasni akarta, Ágoston György letaszitotta az asztalról s maga állt fel arra, s a néphez szónoklatot tartott, melyben előadta, hogy ő a hazáért harczolt, szenvedett Kossuth barátjával s visszatért a csatából kardosan, sarkantyúsan, s a jelvényeket, melyeket Kossuthtól kapott a szolgabiró, ki ide merészkedett jönni a nép közzé, meggyalázta, azt mondta rá, hogy ő a kardokat lopta s csak kérkedik a Kossuth barátságával, az ilyen ember nem érdemes, hogy éljen. S mit akar a vármegye ; az alispán, e nyomorult gazember a néppel, — mért adatott annak a szabadság, ha ugy zsarnokoskodnak felette?! Mit akarnak az urak a szegény néppel, megakarják fosztani a népet jogaitól. Ő sokat szenvedett a

házáért, s a helyett, hogy ezt elismernék, még üldözik az urak. Ő az egész haza, különösen orosházi polgártársai hálját érdemelte ki, — s rámutatva a szolgabiróra, — mégis ilyen szolgabiró által üldöztetik s gyaláztatik. El kell kergetni az ilyen embereket, el kell űzni a jegyzőket is, kik a népet sanyargatják s kik eladják a jogokat az uraknak s megrontják a községet. — Tud ő jegyzőnek való derék embert Pesten, ki néptanitó s a népnek igaz barátja, ez nem fog az urakkal tartani, pesti barátai is ezt ajánlották az orosházi népnek.

»Erre, — irja Vámossy a törvényszéknek — rohant a tömeg Jugovics szolgabiró urnak, kit földre rántott, meghurczolt és meggázolt, — — — s e bűnös botrányt kik és mi módon tették légyen azért nem tudom, mert magamnak is sok bajom volt az engem czibáló emberekkel, kik között én egyetlen ösmert arczot sem láttam, csupán azt tapasztaltam külsejökről, hogy a népnek aljassai voltak, — mikorra én az asztaltól a szolgabiró gázoltatása helyéig áttörhettem, akkorra már némelyes rést tört bizonyos Győri a gázoltatott körül, s a szolgabiró ur már a tanácsterem felé menekült föveg nélkül, minthogy ezt az udvaron hajigálta fel s alá a bősz tömeg.«

Az Agoston által jegyzőül ajánlott »népbarát« Árgai nevü tanitó volt, kivel Pesten ösmerkedett meg, s kinek atyjánál heteken keresztül mulatott. Midőn megkérdeztetett, hogy mért ajánlotta a népnek Árgait, előadta, hogy azért ajánlotta azt a népnek, mert azt hitte, hogy »Árgai kiviszi az orosházi népet minden bajaiból, s megtisztitja Orosházát a Metternichi politicától.

Igen érdekes a kihallgatás további része, melyet mint közérdeküt, egész terjedelmében közölni nem lesz felesleges.

»Vádoltatol még azzal is, igy tétetett fel a kérdés, — hogy több lakostársaid előtt nyilvánitottad, hogy Orosházán meg nem nyugosztok, mig minden urat fel nem

akasztatok! Ha ez igaz s a népet ily beszédekkel viszed a kész veszedelemnek, ugy mint valódi lázító, rögtönitélő-birósági eljárás utjáni büntetésre tetted magad méltóvá.«

— »Ezen vád, felele Agoston, igen nagy, ilyet soha nem mondottam, de mondani sem fogom, félremagyarázták szavaim, én soha nem mondottam, hogy az urakat felakasszák, hiszen az is ur, kit én ugy tisztelek, mint istenemet, t. i. Kossuthot; de elösmerem, hogy mondtam, hogy az urba nem bizhatunk, mert már sokszor megcsaltak bennünket.«

»Innen van tehát azon bizalmatlanság Orosházán, a megyei alispán s több tisztviselők irányában, ezért engedetlen a nép, azért hunczutolja az alispánt, mivel egy ily képmutató, ki magát nagy hazafinak, Kossuth barátjának hirdeti, azt veri a nép fejébe, hogy az uraknak ne higyjenek, s ezen roszlelküséggel párosult ferde eszméket terjeszteni a nép között, vitte oda az eddig rendes viseletü orosházi jó hazafi polgárokat, hogy törvény szentségét tiporva, erőszakos foglalásokat tettek, tisztviselőjöket borzasztó vakmerőséggel földig tiporták, meggázolták s éppen akkor, midőn az ország belső és külső ellenség által minden oldalról fenyegettetik, szórja a békétlenség szikráit s ez által roppant károkat s hátramaradásokat eszközöl egyedül a megtámadott magyar nemzetre; miért is méltóvá tetted magadat bármely szigoru büntetés elszenvedésére.«

— »Kész vagyok, igy felelt a vádlott, hazámért életemet feláldozni; soha sem gondoltam ilyen bünökre. Isten előtt bizonyitom, hogy senkit se szólitottam az engedetlenségre; de mind felebarátimnak, mind hazámnak szolgálni akartam, s ha akaratlanul hibáztam, ember vagyok s hibás, de ily következést előidézni szándékom nem volt, bizonyságot tehetnek lakos társaim s mindazok, kik ösmernek, — bizodalmam nincs az ügyvédekhez, mert azok rontottak meg: de se alispánt, se vármegyét soha nem piszkoltam s mást se ingereltem az engedetlenségre.«

»Világos, hogy te azért, mivel a szolgabiró megintett, hogy mint esküdt ember a községházánál kardosan ne járj, és hogy az álladalomtól elhozott kardokat be nem számoltad, megdorgált: a népet felingerelted a kitörésre; sőt nemcsak Orosházán, de más szomszéd helyeken is kimutattad bosszuálló szándékodat, s igy te a tisztviselői tekintetet és megyei hatóság lerombolását kiszámitva eszközölted.«

— »Nem szólitottam én meg senkit is hogy bántsák a szolgabirót, és a népet se ingereltem; de az egész nép akaratjának gátat nem lehet vetni.«

»Te igen elvetemedett, roszlelkü ember vagy, te mindig csak a népre hivatkozol, nevezd meg azon lakos társaidat, kik veled egy véleményben vannak.«

— »Az egész nép ugy gondolkozik mint én, azt akarja mit én, miért nevezzek meg bárkit is.«

»Ha nem nevezel senkit, egyedül te vagy Orosházán a lázitó, s roszlelkü rendbontó.«

— »Ugyan kérem ne tüzelje magát. Én igen sajnálom a kérdező főszolgabiró urat, hogy magát ekként forrasztja.«

Igy tartott a vallatás tovább. A vádlott magatartása makacs, fenhéjázó volt s csak ugy fél vállról beszélt a vallató főszolgabiró Kiss Péter kérdéseire. Bizott társaiban, hogy nem fogják »eláztatni«, hogy a nép nem hagyja el, egyébként későbbi maga viselete is arról tanuskodik, hogy a haza s nép szeretet áldozatának, martyrnak kivánta magát tekintetni.

A vádlott társak igyekeztek is Ágostont tisztázni; de a tanuk egyértelmüleg igazolták azon vádakat, melyek ellenében felhozattak.

A vádlottak 26-an voltak; nem ugyan mindannyian a november 27-ki lázadás részesei, de többen oly izgatók, kik a nép bujtogatásában korábban részt vettek.

A lázadok között ugy látszik többen voltak eltelve

azzal, hogy az orosházi urak »metternichi politicát« űznek, s voltak kik bevallották, hogy »nagyon szeretik olvasni a hirlapokat s jó könyveket és irásokat s ott olvastak a metternichi politicáról s sok hasznos dolgokról, s azokat közölték polgártársaikkal« voltak, kik a prokátorok, urak ellen erősen kikeltek s bevallották, hogy agyon lövéssel is fenyegették azokat.

A törvényszék igen gyorsan járt el, még is a vizsgálat napokat vett igénybe; deczember hó 11—18-ig folyt a kihallgatás, s hogy a nép hangulata mily fenyegető volt, kitetszik onnan, hogy a csendbiztokosokat, az összes megyei csendőröket ez idő alatt Orosházán kellett összpontositani, sőt 21 megyei hajdút is a törvényszék védelmére Orosházára kellett rendelni, s még igy is tartani lehetett a nép kitörésétől, melyre ugy látszik az elfogott lázitók számitottak is; ily körülmények hatása alatt kellett az aradi táborba rendelt s Orosházán keresztül utazó Lehel huszárokat a lázadás elnyomására kiküldött kormánybiztos Bogyó Sándor felhivására Boczkó Dániel kormánybiztosnak Orosházán visszatartani; mit különben Olá István históriásnak decz. hó 17-én végrehajtott kivégeztetése is szükségessé tett.

Az Olá István bünügye iratai hiányzanak, s igy az ő lázitásaira részletesebb adatokat szereznünk nem sikerült. Kétségtelen a következményből, hogy a rögtön itélő biróság felette sulyosnak találta tényeit, s kivégeztette. A vármegye állandó bizottmánya 1849. évi január 15-éről értesiti Szeged város közönségét, hogy »kebelökbeli származású házalót, lázitás vétkében talált Olá István, Orosházán összeült rögtönitélő törvényszékünk itélete folytán mult évi deczember hó 17-ik napján Orosházán kötél által kivégeztetvén, erről önöket a rögtön itélési felsőbb szabályok VI. fejezetének rendeletéhez képest hivatalosan értesitjük.«

Mint tudjuk a veszélyes históriák megégettettek.

Az orosházi lázadókkal a törvényszék igen szigoruan bánt el. Hosszabb időre terjedő rabság ellenszenvedésére itélte őket.

Kossuth Lajos értesülvén az orosházi eseményekről, nem késett Ágoston bünös üzelmeiről értesiteni az orosháziakat. — Felhivása igen érdekes, s egész terjedelmében ide igtatjuk.

»A honvédelmi bizottmány elnöke.

Békés vármegye lakosaihoz.

Megilletődve értem, hogy Békés vármegyében a rend bomlásnak indult, a törvények tisztelete helyébe féktelenség lépett, s gaz izgatók a népnek hiszékenységét arra használták, hogy a személy és vagyon bátorságot felduljják, s a népet oly kicsapongásokra bujtogassák fel, melyek ha büntetlenül eltüretnének az országnak saját fiainak bünös kezei alatt szét kellene bomlani.

Megilletődéssel értettem, hogy ezen gaz bujtógatások következtében Békésmegye több községeiben a nép zajong, foglalásokat teszen, s a rég foganatba vett egyezségeket, s birói itéleteket — melyekben előbb megnyugvását találta — erőszakosan felforgatva, mások tulajdonát szentségtelen kezekkel megtámadja.

És ezen féktelenségek legközelebb, Orosházán anyinyira fajultak, hogy már nem csak a személy és vagyon bátorság, de még a törvényes felsőbbség iránti tisztelet és engedelmesség is lábbal tapodtatnék s a köztisztviselők a vad erőszak bántalmaival illettetnének.

Sőt a legméltóbb bosszankodással értettem azt is, hogy a közrendnek, s a nép nyugalmának vétkes háboritói még az én nevemmel is vakmerően visszaélnek, s a népet azzal ámitják, mintha én a tulajdon szentségét sértő legelő foglalásokat helyesleném.

Békésvármegye lakosai!

Én a népnek barátja vagyok. A nép javáért éltem, munkálkodtam, türtem és szenvedtem egész életemben.

A nép javáért teszem ki magamat most is a zsarnokság minden bosszujának; a nép javának kivánok élni utolsó lehelletemig.

Ezeket nem dicsekvés gyanánt emlitem — mert a mit a népért tettem — nem érdem, hanem csak kötelesség. De emlitem azért, hogy elmondjam, miként okom van kivánni, hogy az én szavamnak hidjetek, mert én nektek igazat szólok, mintha Isten itélő széke előtt állanék.

A mártiusi törvények robotot, dézsmát eltörölték s a népet szabaddá tették.

Ezen törvényeknek örvendeni senkinek több oka nincs mint Békésvármegye népeinek; mert ezen megye földét az Isten termékenységgel, bőséggel áldotta meg, s a mártiusi törvények után Békés lakosainak csak munkás iparkodásra van szükségök, hogy jólét vegye körül lépteiket, s a szabad hazának boldog gyermekei legyenek.

Mi, kik e törvényekért, a népnek ezen szabadságáért küzdöttünk, azt reménylettük, hogy Békésvármegye népe áldani fogja érte emlékezetünket, nem pedig azt, hogy a szabadságból féktelenségre fajul, s mert sokat nyert a törvény által, tehetetlen vágygyal még más tulajdona után nyujtja ki erőszakos kezét.

A mint hallom a legelő elkülönitéséveli elégedetlenségből származnak ezen nyugtalanságok.

Erre azt adom tudtára Békésvármegye népeinek: miként csodálkozni kell minden józan embernek, hogy a Békésmegyei nép mig robotozott, s kilenczedet adott, a legelő elkülönitését jótéteménynek tekinté, most pedig miután szabaddá lett, e miatt is békétlenkedik; — és épen Békésmegye népe békétlenkedik; — hol egy-egy telek után annyi legelő van legtöbb helyütt kihasitva, hogy az országnak számos vidékein, egy-egy telek összesen nem megy annyira.

Azonban meg kell a népnek komolyan mondanom: hogy habár imitt amott oka volna is, a legelő elkülönitésével meg nem elégedni; rabláshoz, erőszakhoz, foglalásokhoz nyúlni nem szabad, hanem törvény utján kell panaszának orvoslását keresnie.

A hol legelőelkülönités történt, vagy egyezség, vagy birói itélet által történt. Mind a kettőnek szentnek kell lenni, mindaddig, mig birói itélet által meg nem változtatik.

Panaszkodni szabad, — a biróhoz folyamodni lehet, uj pert kezdeni nincs megtiltva. És a biró itélni fog, az ország törvénye s az Isten igazsága szerint. Én pedig, mint az ország kormányának elnöke ügyelni fogok, hogy a népnek igazság szolgáltassék.

De erőszakkal, önhatalommal felforgatni a megkötött egyezségeket, a birói itéleteket nem szabad; — mert ez nem volna egyéb, mint rablás, erőszak, s a polgári társaság minden kötelékeinek összeszaggatása; — mit a kormánynak tűrnie nem szabad, mert különben az ország egy rabló tanyává válnék, hol csak az erőszak, az ököljog uralkodnék, és nem a törvény, nem az igazság.

Ti köztetek atyámfiai! számosan vannak, kiknek peres ügyök volt más lakos társával; mely ügyet vagy egyezség utján magatok közt elintéztetek, vagy pedig a biró elitélt. Mit mondanátok ahoz, ha már most a meg nem elégedő fél erőszakkal rajtatok menne s kiforgatna lakóházaitokból, erőszakkal elvenné birtokaitokat, mert azt hiszi, hogy neki ahoz joga van.

Polgári társaságban törvénynek kell uralkodnia, nem erőszaknak.

Hát még mit mondjak ahoz, hogy némelyek, mint például az orosháziak, annyira vetemedtek, hogy puszta részeket, — mások kétségtelen tulajdonát — mit haszonbérbe birnak, most erőszakkal el akarják tulajdonitani s a haszonbért megtagadják.

Nem tudja-e az orosházi nép, hogy ez rablás, mit Isten törvénye tilt, a földi igazság pedig megbüntet?

Amott dúl szomszédságtokban az oláh, a rácz pártütés. — Ezek is azt teszik, hogy rabolják a mások tulajdonát. — Azt akarja-e az orosházi nép, hogy az ország által akként tekintessék, mint az oláh s a rácz pártütő.

Hát ha ezen rablók beütnének Békésmegyébe s el akarnák foglalni a nép földét, a nép vagyonát, nemde megkivánná a nép, hogy a kormány védje őtet a rablók foglalása ellen? Miként feledkezhetik tehát el magáról annyira, hogy most ő nyul erőszakkal mások tulajdonához?

Meg van irva Isten igéjében, hogy akként bánjatok másokkal, miként kivánjátok, hogy mások veletek bánjanak.

Meg van irva, hogy a ki mint vétkezik, akként fog megbünhődni.

Az erőszaknak példája, veszélyes példa atyámfiai! ha ti ma más tulajdonai után erőszakkal nyújtjátok kezeiteket; holnap más fogja a ti vagyonotok után kinyújtani kezeit, — s akkor nem lesz jogotok panaszkodni, mert csak az történendik veletek, a mit ti másokon elkövettetek.

Ily erőszakoskodásokat nem lehet tűrni polgári társaságban: nem szabad tűrnie a kormánynak, nem szabad tűrnöm nekem, mert megesküdtem a törvényre, felelős vagyok a törvénynek, rendnek fentartásáért, s én eskümet meg fogom tartani, és valamint soha nem tűrendem, hogy a zsarnokság az ország szabadságát elnyomja, és meg nem engedem, hogy a népen igazságtalanság gyakoroltassék, ugy azt sem szabad tűrnöm, hogy a nép a törvényeket lábbal tapodja.

A kinek panasza van járuljon a biróhoz; de ne erőszakoskodjék, különben magának tulajdonitsa a szomorú következéseket.

Békésvármegye népei! én megmondom néktek, mit

akarnak azok, kik titeket a tulajdon szentségének megtámadására bujtogatnak.

Ezen bujtogatók nem egyebek, mint béres czinkosai az ország ellenségeinek, kik szabadságtokat elakarják rabolni, országunkat elfoglalni, s a nemzetet rabszolgává tenni.

Lássátok atyámfiai! az a sok gaz ellenség, mely országunkat fegyveres kézzel megtámadta, mind azt beszéli, hogy ő azért jő fegyveres kézzel az országra, mert itt rendetlenség van, ő hát a rendet akarja helyreállitani.

Mi erre azt feleltük, hogy ez álnok hazugság, hogy az országban nincs más rendetlenség, mint melyet ők csinálnak gaz rabló csordáikkal.

Miszerint tehát elmondhassák, hogy csakugyan van rendetlenség, s ezen ürügygyel szépithessék gyalázatos czéljaikat, t. i. az ország szabadságának elnyomását, — tehát kiküldözgetnek bujtogatókat, kik a könnyen hivő népet felbujtogassák, hogy rendetlenségeket kövessen el: — s aztán elmondhassák: »van rendetlenség«, tehát van okuk az országot megtámadni.

Ez fekszik a dologban atyámfiai! hidjétek nekem, ki a népnek testvéri barátja vagyok, ki a néppel akarok élni, vagy ha kell, érette örömest meghalok; — hidjétek el nekem, a ki rendetlenségre bujtogat benneteket, az ellensége az országnak, ellensége a ti szabadságtoknak, s hazánkat akarja elveszteni.

Azért hát én az Isten és haza nevében kérlek: legyen béke köztetek, tiszteljétek a törvényt, engedelmeskedjetek a kormánynak, s ne sértsétek meg a tulajdon szentségét erőszakkal.

De midőn az Isten és a haza nevében kérlek: egyszersmind a törvény nevében adom tudtotokra, hogy rendbontásaitokat a kormány türni nem fogja; s a bünösök kérlelhetlenül bünhődni fognak.

És ezért adom tudtotokra, hogy a kormány részéről Bogyó Sándor országgyülési képviselő ur teljhatalmu országos biztosul kiküldetett, Békés Vármegyében a törvények uralmát, a rendet, a birtok sérthetetlenségét, s a tisztviselői tekintetet, szükség esetében katonai karhatalom használatával is helyre állitani.

Iránta a törvény nevében engedelmességet parancsolok: s az Isten és haza nevében még egyszer kérlek, ne hozzatok féktelen kicsapongásaitok által veszélyt magatokra, veszélyt e szegény hazára, melynek ugyis annyi ellensége van.

Budapest, deczember 8. 1848.

A honvédelmi bizottmány elnöke:

Kossuth Lajos.«

Kossuthnak ezen lelkes felhivása hatott az orosháziakra, a rend helyreállott s hiven teljesitették a vész napjaiban honpolgári kötelességeiket.

IX.

AZ ELSŐ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK.

A közszabadság elveire fektetett nemzeti átalakulás leglényegesebb vivmányát képezte az országgyülésnek népképviselet alapján való megalkotása.

Békésvármegye az 1848. évi V. t.-cz. 5. §-a szerint hat országgyülési képviselő küldésére jogosittatott fel.

Békés, Békés-Csaba, Gyula és Szarvas városok, mint külön választó kerületek egy-egy képviselőt küldhettek az országgyülésre, s a többi községekből két képviselő választó kerület alakittatott, és pedig az orosházi és gyomai választó kerületek.

Az országos események, melyek a márcziusi napok után oly gyorsan bekövetkeztek, s egyébként is a nemzeti átalakulás végrehajtása szükségessé tevék, hogy a kormány az uj országgyülés egybehivatása iránt sürgősen intézkedjék.

Az országgyülés 1848. évi julius hó 2-ára összehivatott s a belügyminiszter még május hó 22-én rendeletet bocsájtott ki a képviselő választások miként leendő megejtése tárgyában.

»A törvényhozás — igy hangzik a miniszteri rendelet — közigazgatási viszonyainkat lényegesen megváltoztatta. A szabadság és fejlődés világszerte divatozó biztositékai a magyar korona alatt élő népek számára is megszereztettek.

A mily rögtön és váratlanul lepte meg e nemzetet e változás, oly mélyen és terjedelmesen hatott az alapitási mozgalom a társaság minden rétegeibe. Tanácsos vala, a

szabadság, az egyenlőség, a testvériség magasztos érzetét eleve a családi körbe, a községekben, a megyékben ébreszteni és ápolni ; tanácsos vala a szokatlan érzelem első nehézkesebb mozdulatait figyelemmel kisérni ott, hol a végrehajtó hatalom a tévedéseket könnyebben igazithatá, a tulcsapongásokat könnyebben fékezheté, és hol mindkettő, habár magán, vagy helybeli viszonyokon sérelmet ejthetett is, a nemzetélet irányára tartós kártékony befolyást nem gyakorolhatott.

A megyék, városok és kerületek átalakulása, kevés kivétellel, s érezhető rázkódtatás nélkül eszközölve van. A nemzet tanuságát adta, hogy a szabadságra érdemes, hogy azt gyakorolni képes is. Edzettebb erővel jelenik meg az első kisérlet után, az elégedettség, az öntudat büszke örömével.

Azért megérkezettnek érzem idejét, hogy a legfőbb, a legszentebb jog érvényesitésére szólittassék fel, t. i. országos képviselőinek megválasztására. Ha nem borulna is felettünk a politikai láthatár, szükséges volna mégis az országgyülés mielőbbi egybehivása ; mert a nemzet önlétszeritését voltaképen csak az országgyülésen éri el, mely jogai felett őrködni, és a veszély rohamainak diadalmasan ellentállani legalkalmasabb.«

Rendelkezik tovább a belügyminiszter, hogy a julius hó 2-ára összehivott országgyülésre a képviselők választása tekintetében az egyes választó kerületek a törvényben előirt s egyébként szükséges intézkedéseket haladéktalanul tegyék meg.

A miniszteri rendelet közhirré tétele után, mindenik választó kerületben megtétettek a követválasztási előkészületek. A választók összeirattak, a központi választmányok megalakittattak.

Békésvármegye a nemzeti átalakulás után a megpróbáltatás nehéz napjait már átélte.

Az egyes községekben, mint láttuk, a márcziusi események után, ámitások, félrevezetések, s a népnek a szabadságos alkotmányok és jogokról, a honpolgári kötelességekről nyert hibás fogalmai, s téveszméi folytán zavargások törtek ki. A közrend teljes felbomlásával törvénytelenség kapott lábra. A nép elégületlensége, ingerültsége, a volt földesurak, a községi elöljáróság, a vármegye tisztviselői ; sőt általában az értelmesebb osztály tagjai ellen kitörésben, nyers erőszakoskodásban nyilvánult ; s a közrend és nyugalom nem annyira a józan értelemre hatás, a rábeszélés és felvilágositás ; mint inkább hatósági erélylyel, s szigorral, hatalmi eszközökkel volt helyreállitható. Igy aztán természetes, hogy a vármegyében általában bizonyos feszültség uralkodott a nép s az értelmesebb osztály között. Bizalmatlanok voltak kölcsönösen egymás iránt. Fenyegetve látták az alkotmányos jogokat, a közszabadságot, általában a nemzeti érdekeket a nép részéről, annak ingerült magatartása, s a téveszmékre, félreértésekre könnyen hajló értelmetlensége s tájékozatlansága folytán ; viszont a nép nem bizott azokban, kiknek hosszu időn át csak hatalmát érezte, kiket a közélet minden terén magától elszigetelve látott.

Ezen ellentét különösen a követválasztási mozgalmak alatt mutatkozott feltünően, hatása a képviselőválasztások eredményében nyilvánult.

A vármegye közönségét a képviselő választások alkalmával két táborban találjuk. Az egyiket a müveltebb elem, a másikat a szegényebb köznép alkotta.

Nem politikai elvek, hanem tisztán társadalmi tekintetek választották őket el egymástól.

A köznép idegenkedett az urtól, s a számokban rejlő hatalmát érvényesiteni igyekezett, nem az értelmesebb rész jelöltje iránt érzett ellenszenvből, s nem azért, mert kételkedett annak hazafiságában, hanem mert mintegy

megtorolni kivánta politicai jogok százados nélkülözését, s megmutatni akarta, hogy a nemzet fentartó rész a köznép, s az ország ügyeinek intézése legméltóbban a népet illeti.

A képviselőválasztási mozgalmak kezdetén még tájékozva sem volt a nép választási jogait illetőleg; sőt nem is nyilvánult valami nagy részvét azok gyakorlása iránt. Nem sokára azonban felrázta aléltságából azon izgatás mérge, melyet, az ez időben szárnyra kelt sok röpiratokból szívott be; sőt egyik-másik községben megjelent egy-egy nagy hazafi is, ki aztán nem mulasztotta el a népet alkotmányos jogainak minél hathatósabb gyakorlására figyelmeztetni.

Igy aztán nagy élénkséggel indultak meg a képviselőválasztási mozgalmak. Ünnepélyes körmenetekben vonult a nép utszáról-utszára, kitörő éljenekkel hangoztatta azok neveit, kiket a nép barátjainak hitt, a nélkül, hogy kijelölt volna oly egyént, kit mint képviselőt bizalmával megtisztelni kivánt. A párt létezett s növekedett jelölt nélkül. Egyes helyeken jóformán közvetlen a választás előtt szerezték meg, csaknem erőszak mellett, s választották is meg a jelöltet.

A képviselőválasátásokra vonatkozó iratok általában véve hiányzanak, s igy nem vagyunk azon helyzetben, hogy a választások idejét, a lefolyt hivatalos tényeket közölhetnénk; alig egy-két adat került kezünkbe, melyek azonban inkább a társadalmi viszonyokra, a nép politikai felfogására vetnek világot.

Áttérve a választások eredményére, jelezhetjük :

Békésen, a választási mozgalmak kezdetén Hajnal Ábel ref. lelkész, majd Asztalos István városi főjegyző jelöltségéről volt szó; megválasztatott pedig képviselőül: Józsa Károly ügyvéd.

Békés-Csabán a választási mozgalmak nagyobb hullámokat vertek. Kezdetben ifj. Omaszta Zsigmond táblabiró volt az egyedüli jelölt, kinek az urbéri terhek és szol-

gálmányok megváltása s a királyi kisebb haszonvételi jogok megvétele ügyében kifejtett hasznos tevékenységét s kitünő szolgálatait a nép érdem szerint méltányolta; azonban a nép egyetértése csakhamar felzavartatott, megkezdetett Omaszta Zsigmond ellen a korteskedés, a nélkül, hogy ellenjelölt állittatott volna fel. Épen azon körülményt hozták fel ellene, melyért elébb szeretettel és tisztelettel fogták körül. Kárhoztatták a megváltakozásért, az uri jogok megvételéért. Felhozták ellene, hogy az »örökváltsági s úri jogok vétele terhei tönkre teszik a várost, mig más községek minden fizetés nélkül megnyerik azokat, ha ő nem biztatja a várost annak idején s nem jár a dolognak utánna, most milyen boldog lenne Csaba városa.«

Ily körülmények között a nép elszakadt Omaszta Zsigmondtól, csak az értelmesebb rész csoportosult körülötte.

Ellenjelölt azonban nem volt. Leginkább Tancsics nevét hangoztatták; mire nehogy az megválasztassék, mit különben a »Pesti Hirlap« 88. számában megtörténtnek jelez, felléptették ellenjelöltül: Eördögh Frigyest, Csaba város főjegyzőjét.

A nép általában Eördögh Frigyes pártjára állt, ki aztán nagy többséggel országgyülési képviselőül megválasztatott.

Szarvason szintén heves küzdelme volt a két pártnak.

A müveltebb osztálynak jelöltje: Jancsovics Pál, Szarvas város jogtanácsosa, vármegyénknek érdemekben megőszült alispánja volt; a nép pedig nagy tömegével Boczkó Károly jelöltje mellett csoportosult, kit különben hazafias szellemeért általános szeretet fogott körül.

Igen élénk volt a választási mozgalom Szarvason. Mindkét jelöltnek erős pártja volt, s a választás Boczkó Károly győzelmével végződött.

Szarvason politikai programmot nem a képviselő, de a nép adott, meghagyván a képviselőnek, hogy azt pontosan betöltse.

A nép kivánatait következőkben foglalta össze:

»Az országgyülési követre nézve első kérdés képpen elő hozatott a felső tábla végképeni eltöröltetése, — utasitások hiányában és visszahivatási jog megszüntetésében a követ jelleme és polyticai hitvallása, — a legelő szabályozása tárgyában 1836. évben hozott törvényeknek szélesebb alapra leendő fektetése, — a regalék megszüntetése s igy a Szarvas részéről e részben fizetendő váltságnak tökéletes megszüntetése is, — tökéletes egyenlőségnek kimondása, — a pesti lánczhid az ország számára leendő átvétele, — a papi fekvő javaknak a nemzet számára leendő visszavétele, s a papi egyének tartására szükséges fizetések meghatározása, továbbá a vasutaknak az ország részére leendő megszerzése, a többi utaknak jó karban való tartásával, — a nép nevelés ügyének a nemzet kezébe való keritése, — praeparandiák felállitása a protestansok részéről is, — úgy nem különben a papok és tanitók szabad választása más vallásbeliek részéről is, — a katholikus papság nőtlenségének eltörlése, — az ujabb időben az adózókra nézve hozott örökösödési törvénynek módositása, — a végrendelet nélkül elhalt egyének vagyonának a rokonokra leendő illesztése, és csak ezeknek nem létében a községre lehető szállása, a hon védelmére megkivántató uj katona adás kérdése, községi rendszer behozatala, forspontozások végképeni eltörlése, szőllődézsmának megszüntetése, mindennemü qualificatio elenyésztetése.

Mely fontos kivánatok törvény erejére leendő felemelése tekintetéből a választandó követnek polgármester által közöltetni rendeltetnek.«

A gyomai választókerületben a nép hangulata eleinte szintén Tancsics megválasztása mellett nyilatkozott, de midőn az a siklósi kerületben is megválasztatott, s a siklósi mandatum elfogadása mellett nyilatkozott, a gyomai kerületben egyhangulag ifj. Omaszta Zsigmond választatott meg képviselőül.

Az orosházi választó kerületben igen csendesen folyt le a képviselő választás, a gyula-váriak eleinte ugyan szintén Tancsics megválasztását ohajtották, — azonban még is egyhangulag választatott meg képviselőül: Boczkó Dániel.

Legérdekesebb volt a gyulai képviselő választás.

Korán megkezdődtek a képviselő választási mozgalmak. — A »gyulai kör« adta ki a jelszót, s jelöltül Stummer Lajos kiáltatott ki.

A nép ugyan szerette Stummer Lajost, azonban nem volt megelégedve a jelöléssel, mert őt az »urak akarták«, s daczára, hogy a népnek jelöltje nem volt, nem csatlakozott a Stummer Lajos pártjához, szervezkedett s keresett jelöltet. Nem sikerült jelöltet találni, azok kiket felszólitottak, nem akartak Stummer Lajossal, s illetőleg a vármegye vezér férfiaival szemben küzdtére lépni, s a nép iránytalanul, jelölt nélkül csoportosult s alakitotta az ellen pártot.

Csak nem az utolsó napokban jutott eszébe egy német városi polgártársnak Bessenyei Károly. A »nap« korcsmába összehivta az elvtársakat, s eléjök terjesztette, hogy »az urak Stummer Lajost akarják képviselőül az országgyülésre felküldeni, s a népet meg sem kérdezték, hogy hát az akarja-e? A nép ma már nem olyan, hogy az orránál fogva lehetne vezetni, a népnek akarata s ereje is van azt érvényesiteni, mutassa meg a nép, hogy az lesz a képviselő kit ő, nem pedig az, kit a vármegye, meg a főispán akar. Ajánlja is ezennel Bessenyei Károlyt, a ki szegény ember, a nép igaz barátja, kiről mindenki jól tudja, hogy az uradalommal egyet nem ért, megmutatta a vármegyénél is, hogy ő az urakkal nem tart, kimondta ott is mindig az igazat.«

A nép elfogadta az ajánlást, s óriási tömeg ment Bessenyeit a követ jelöltség elfogadására telkérni.

Bessenyei szegény, beteges törődött ember volt. Vá-

ratlanul lepte meg a felszólitás, tudni sem akart a jelöltségről, s a nép bizalmának sehogy sem akart engedni.

A nép nem törődött Bessenyei vonakodásával. Képviselő jelöltnek tekinté s ugy ment a választásra.

A Stummer Lajos pártja, figyelembe sem vette a nép mozgalmát s Bessenyei jelöltségét, s nem is képzelte, hogy Bessenyei komoly ellenfél lehet.

A választási elnök: Karassiay István, helyettese: Bogyó János s a jegyző: Gyöngyössy Béni volt.

A választásra vonatkozó iratok hiányzanak; egyedül a szavazási névsor áll rendelkezésünkre, melyet közölni érdemesnek látunk; levonhatja a következtetést a névsorból, s átlathatja az utókor, hogy Gyula város választó közönsége a jelen időig a következetlenség vádjával nem illethető.

A szavazás, — mint látszik a jegyzésből először Bessenyei Károlyra történt, még pedig nem a szavazók neveinek feljegyzésével, hanem irónnal jegyzett vonásokkal egész az 58-ik szavazatig, csak 59-ik szavazatnál kezdték a nevek felirását, a mint következik:

Bessenyei Károlyra szavazók nevei: Berbekucz Miklós, 60. Berbekucz Péter, Schneider András, Wittmann András, Nádházi Pál, Miskucza György, Somogyi János, Góg Mátyás, Tulkán Tógyer, Fráller József, Pintér Ádám, 70. Kis György, Follmann Ferencz, Kotleckner Mihály, Góg Antal, Tokai Ferencz, Oroszi László, Nagy K. Antal Paolcsek Péter, ifj. Kecskés Mátyás, Dobai János, 80. Hoske Ferencz, Dósai István, Kolosi András, Pittner György, Stefánovits Mihály, Heninger József, ör. Toldi Ferencz, Monori István, Gálosi Mihály, Feicht János, 90. Rostás András, Pécsi István, Szücs József, Kis Sándor, Schröder József, Sall József, Licska József, Patai István, G. Szabó György, Follmann Károly, 100. Fodor József, Agodt György, Pikó Mihály, ifj. Fábián István, Kis Ferencz, Kálló Károly, Verner Péter, Ludvig József, Sall Vilmos, Záborszki

András, 110. Wittmann Lőrincz, Rutner József, ifj. Petner János, Schweiger Ferencz, N. Schriffert Mihály, Hoffmann János, N. Schriffert Jakab, Deimel Antal, N. Schriffert Márton, Japport József, 120. Szikora Lenárd, id. Schriffert Mátyás, Such János, Ludvig Mátyás, Engelhardt Mátyás, Braun Jakab, Titz György, Hirsch Márton, Zigelbauer, N. Klaváts József, 130. Braun György, Raszt György, Japport Miklós, Hack János, Baudermann János, ifj. Sall György, Mecz János, Zigelbauer Ferencz, Gróh Péter, Gróh Sebestény, 140. Heilinger Márton, Sz. Schriffert Mátyás, ifj. Schriffert Márton, ifj. Ticz Mihály, ifj. Hack György, Pomucz László, Dvorácsek János, Móricz Mihály, Braun János. Klavács Márton, 150. Remele János, K. Schriffert József, Venczel Miklós, K. Hack Mihály, Schriffert Antal, Fröhner Zakariás, Méhes Péter, Álb Mojsza, Márkus Gábor, ör. Gög Ferencz, 160. Noránd István, Ravai István, Tarkó Mihály, Gergely Jakab, Kiss Mihály, Fábián György, Tokai György, Kiss Gáspár, Szőke Mátyás, Sebestyén Dakó Jakab, 170. Géczi Imre, Schröder Mihály, Kis József, Ludvig József, Biró János, ör. Enyedi György, Gonda János, lápos Ráfi János, D. Nagy István, Szőlősi József, 180. Hegyi György, Szendrei János, Demkó István, Krizsán Mitru, Katkó Imre, Májer József, Nagy Mány János, Csomós Antal, ifj. Schriffert Mátyás, Hoffmann, 190. Steigerwald Kristóf, ifj. Viszt János, Hoffmann Mihály, Muntyán János, Bauer Antal, Ticz Jakab, Spiczer Ferencz, Oppenhauser Flórián, Klavács János, Vengerter Bálint, 200. Reinhardt Bálint, Japport Mihály, Age Tógyer, Budai János, Ludvig Jakab, Schmidt Antal, Oppenhauser János, K. Steigervald János, Hiesz József, Endrész András, 210. Száli Antal, ör. Mecz József, ifj. Japport Lőrincz, Japport Simon, Illich Antal, Molnár Mojsza, Lesán György, ifj. Dunai György, Kneifel András, ör. Schriffert Jakab, 220. A. Schriffert András, Weiser József, Moldovány Demeter, ör.

Deme Bálint, Kulcsár József, Fischer György, Tripa Tógyer, ör. Ticz Mihály, Purzse Mitru, ör. Rapport Jakab, 230. Pfaff Gáspár, Körösladányi Mojsza, Japport Ferencz, Schriffert Jakab József, ifj. Gombos Tódor, Purzsa János, Steigervald József, Mult József, ör. Geszner András, Somogyi Péter, 240. Rózsa András, Remeczki István, Dáni Ferencz, Kalló István, Kardos Tógyer, Loránd Ferencz, Kardos Mojsza, Rusz Miklós, Tarnai Ferencz, Hegyi András, 250. Baranyovszki Ferencz, Galambos Pál, Süli Mihály, ifj. Merza Gergely, Gombos Mojsza, Hegyi Mihály, Karácson Antal, Szőke György, Kelemen Mátyás, Stefanovics Ferencz, 260. Géczi István, Gög Ferencz, Farkas György, Somogyi Pál, Suhanszki Pál, Örfler József, Lotta József, Radovics János, Kis Péter, Öhlschléger Sámuel, Mult Pál, Ulmandinger András, Bekker Antal, K. Schriffert Mátyás, Braun Ferencz, Licska Ferencz, Dundler György, Szikes György, Geszner József, Scheer Konrád, Pfaff György, Ludvig Mihály, Schriffert Ádám, Danz János, Ebenhő József, Schriffert Vilmos, Mecz Simon, Dancz Jakab, Janics János, Schriffert Jakab, Lindenberger Gáspár, Eisele Jakab, Szikes Márton, Rirakker György, Emhő Mátyás, Gróh Sebestény, N. Mecz József, Dániel János, Pettner Lőrincz, Kneifel Gáspár, Hack Jakab, Fröhner Zakariás, Kneifel József, Milek Antal, Rapport Sebestény, Endrész István, Csomós Péter, Ripár Gáspár, ifj. Hekk Mihály, Biró Péter, Birl József, Gróh József, Engelhart Ferencz, Birgmayer József, Heczler András, Konsitzki Ignácz, Fleskó János, Szvolenszky György, Gróh Mátyás, Reinhardt János, Csiszár József, Nádra Mojsza, Pettner János, Márkus György, Reinhardt Ádám, Szargl Ferencz, Geiszt János, Mány István, Scher András, Sall Mátyás, Wiszt Ferencz, Berndt András, Fekete József, Németi Ferencz, Lelik János, Portörő Mihály, Balog Márton, Stefánovits István, Dancky Jakab, Bandhauer Mihály, Emhő György, Fürst Gáspár,

Oprits Ferencz, Nájmann János, Vidó Ferencz, Sebestény János, Alcser Antal, Krausz József, Herodek Leopold, ifj. Alb Péter, Hiesz György, Reiniczer István, Machó János, Gonda István, ör. Góg András.

Stummer Lajosra szavazók nevei: Thezarovits János, Polner Lajos, Gyöngyössy Béni, Kollet József, Bandhauer András, Dr. Glaser Károly, ör. Pettner János, Mány István, Czingulczky József, 10. Rostás János, K. M. Szabó Ferencz, Biri Ferencz, Petik Ambrus, Oláh Péter, Bordé Márton, Dr. Csausz Lajos, Portörő András, Vég József, Skutári György, 20. Bordé János, Kis Lajos, Kozits András, Bauer Alajos, Nagy Károly, Czingulczky Simon, Fáskerti Mihály, Bauer József, Német Antal, Német József, 30. Pain Antal, Beliczei Rudolf, Nagy András, Leinberger György, Szücs János, Rázel József, Beliczei József, Beliczei István, Kereszturi László, Mogyoróssy Mátyás, 40. Mogyoróssy János, Kovács István, Gálosi István, Ambrus Lajos, Budjács András, Tar András, Beyer József, ifj. Furka Gábor, Huszka József, Stojánovics Szilárd, 50. Dr. Erkel Rudolf, Hoffmann Károly, Erkel József, Ferenczy Alajos, Hoffmann Mihály, Fábián József, Sebestény Ferencz, Mandorf Kristóf, Czibula József, Néveri József, 60. Glacz Antal, Ormós János, ifj. Bálint Antal, Moldován Károly, Szikszai Dániel, Kovács János, K. Varga György, ör. Balla János, Fábián Gábor, Erdős Albert, 70. Szántó Albert, Konta József, Czirják Lajos, Varga Sándor, Baranovits Ferencz, Alacs György, Keller Antal, Czigler József, Dászkál Miklós, ör. Merza Gergely, 80. K. Varga István, Farkas Zsigmond, Tóth Lajos, Répási Antal, Bödő János, Szász György, ör. Sebestény Mátyás, Makai István, Ötvös Péter, Bordé György, 90. ör. Murvai András, Trukker József, Stámucz János, Erdéli Tóth György, Menyhárt Mihály, L. Kovács János, Monori Ferencz, Mundruczó Ursz, Szabó István, Hefele János, 100. Huszka Imre, Gergely Ferencz, Czégényi István,

Bodi Mihály tanitó, Névery Ferencz, Puskás József, Kertész András, Balog György, Bercse Tódor, Schifner Ödön, 110. Bodoki Károly, Karassiai István, Placsintár Gergely, Szakál Lajos, Bogyó János, Ventilla Pál, Bogár Lázár, Mikó Miklós, Tót István, Hahoti László, 120. Foltényi Ignácz, Gálosi János, Csüri István, Szilágyi András, Rostás István, Gyepes Ferencz, Németi Mihály, ör. Rostás István, Kronberger János, ifj. Tar András, 130. Tóth István, ifj. Sal Antal, Kocsis Sándor, Nyikora Dávid, Müller István, Erkel Vitályos, Kássa András, Demkó József, Illovics Koszta, Sándor György, 140. Löffler János, Uzon János, Szika György, Dulácska Pál, Hammer Jakab, Demkó Péter, Illovits Mojsza, Somogyi Mihály, Uzon Mihály, Ress Miklós, 150. Kiss Antal, Mogyoróssy József, Hegyi János, Varga János, Verner János, Csobonás János, Jugovics György, Mult Mátyás, Puskás András, Kupferling János, 160. Másik Pál, ifj. Varga Péter, Góg Péter, Káló József, Klement József, Sal Ferencz, Varga Benjámin, Danczky Péter, Kenézi Lajos, Balog József, 170. Czégényi István, Szombathelyi Antal, ör. Tóth Pál, Gálosi István, Viktor György, Lengyel Sándor, Gebei András, Löffler Mihály, Kovács Mihály, ör. Bálint Antal, 180. ör. Sal Antal, Földesi N. Lajos, Gáspár Imre.

A szavazás eredményéhez képest tehát Bessenyei Károly választatott meg Gyula városa országgyülési képviselőjéül.

Nagy zavarba hozta a nem keresett s nem várt bizalom Bessenyei Károlyt. Alig lehetett őt csendes magányából a nép közzé hozni, s ott is kijelentette, hogy »ő nem alkalmas ily tiszt betöltésére, elmaradt a világtól, a rohamosan bekövetkezett események őt tulszárnyalták, öreg ember, nem tudja magát az uj viszonyokba bele találni. Az országos események tevékenységre képes, edzett, ifju erőt igényelnek s mentse fel őt a nép azon nagy feladattól, melyre hivatást egyátalán nem érez.«

Bessenyei őszinte szavait másként magyarázta a nép, s még nagyobb lelkesedéssel csoportosult körülötte s ráerőltették a mandátumot; — de nem adták azt neki egyszerü jogositványként, hogy annak alapján legjobb meggyőződése szerint érvényesitse képességeit s képviselje a nép érdekeit, mellé csatolták még a megbizásnak a »nép óhajait« is s ezzel küldték el szeretve tisztelt képviselőjöket a hon atyái közzé. Igen érdekes utasitásokat ad s nem közönséges politikai elvekről tanuskodik ezen nevezetes népóhajtás, s nem lesz érdektelen azt megismernünk.

»Óhajtásai Magyar-Gyula városa közönségének, melyet az 1848-ik évi jul. 2-án összehivott országgyülésen törvénybe iktatni kiván :

1. Az országgyülési tagok és azok által hozandó törvényeknek az összes nép kifolyásainak kellene lenni, — ugyanazért az ugynevezett mágnások táblája megszüntetendő; — az alsó táblai követek választása pedig minden qualificatio nélkül, e haza egy év óta megtelepedett s a közterheket viselő jó erkölcsü lakosai által minden külömbség nélkül eszközlendő.

2. Az ország boldogsága főleg a személy- és vagyonbátorságtól feltételeztetvén, ennek eszközlésére, de főleg a jelenlegi országos fölzaklatott belső nyugalom minél előbbi helyreállitására, e magyar haza által állitva 60 ezernyi sorkatonaságnak fele kültartományokból a miniszterium által azonnal hazánkba szállittassék vissza, — a másik fele pedig maradjon künn az összes ausztriai birodalom épségben tartására. Egyébiránt ha e mostani sorkatonaságot és önkénteseket a miniszterium elegendőnek nem találja a fellázadt illir s szerb népfajok megfékezésére, állitson az ország annyi katonát, a mennyit a felelős miniszterium szükségesnek tart, és pedig sorshuzás által, ugy hogy sorshuzás alá essenek 18—32-ig minden polgára e hazának, az ezek közül kimaradtak pedig a 32-től 50-ig

lévőkkel — a maig hozott törvények szerint telyesitsék itthon a nemzetőri kötelességeket. — A vagyonos, s 50 évet haladt férfiak és özvegy nők, kiknek férfi gyermekök nincsenek, kötelesek legyenek a sorkatonasághoz egy-egy egyént sorozni, vagy az illető hadipénztárba bizonyos összeget fizetni.

3. A telyes számu sorkatonaság főképen a külellenség ellenében lévén felállitandó, ügyeljen ugyan a belbátorságra a nemzeti őrsereg, s fegyverbe kellően gyakoroltassanak; s a mennyiben a legnagyobb veszedelem esetében sem lehetne az egyes községeket védelem és fegyveres erő nélkül hagyni, — e szükséghez képest az illető határból csak gazdálkodást és cselédtartást nélkülözhető egyének küldethessenek ki külszolgálatra; — s az felette kivánatos lenne, hogy jövendőre minden fiatal, mielőtt a haza rendes polgárának tekintetne, vagy azzá válhatna, előbb legalább 3 évi katonai szolgálatot tenni köteleztessen.

4. A haza polgárai között minden elválasztó születési külömbség, mint a nemesség, grófság, báróság stb. szüntessék meg, hidakon, vámokon, réveken, vásárokon mindenki egyenlően fizessen, — szóval, a személyek jog és törvény előtt tökéletes egyenlőség — e törvény hozatván — hozattassék létre.

5. A vallás és népnevelés miniszterétől elvárja városunk, hogy a jelen hongyülésre — különösen a népnevelés tárgyában — czélszerü törvényeket terjesztend fel, melyek során mindenütt az országba elegendő mennyiségü és minőségü oskolák fognak állittatni, s ott, nem holmi elavult, hanem minden, a jelen kor igényeihez és az emberiség jóllétére megkivántató tudományok tanittassanak — természetesen értetendő, hogy az ország pénztárából fizetendő tanitók által.

6. Az ausztriai tetemes adósságokból Magyarország által semmi el ne fogadtassék.

7. Az úrbéri viszonyok kárpótlás nélküli eltörlése mellett törvény által mondassék ki, hogy megszüntettetett a szőllő kilenczed, — mint már nevénél fogva is kétségtelen úrbéri teher. — A vásár hely pénz szedési, a borméretési jog adassék által a községeknek, úgy azonban, hogy minden kebelbeli polgár, kinek saját szőllős kertje van a községi szükségek fedezésére köteles legyen a községi pénztárba évenként bizonyos mennyiségű sommát fizetni, mit az illető községi közgyülés fog meghatározni; ellenben boltot nyitni, malmot állitani, halászni, vadászni, pióczázni, csikászni, madarászni, pálinkát és sert főzni, sót és hust mérni, téglát és cserepet égetni mindenkinek szabad legyen.

8. A földes urasággali viszonyok tökéletesen megszünni — ipart, szorgalmat — földtagositás nélkül egyes polgárokkal bárki, nem lehetvén, alkottasson kötelező törvény mind az uraságra, mind a lakosokra nézve, hogy többé semmiféle szántóföldi, legelői, kászálói, tarlói, nádlási közösség el ne tűressen, — s a törvényhozás úgy intézkedjen, hogy mit jónak és hasznosnak esmer, azt maga határozza el, s ne utasitsa többé egyesek kényelmére.

9. Az 1836-ik évi VI. t.-cz. 3. §-ában érintett legelő iránt oly intézkedés tétessen, hogy az ott kijelölt mennyiséget a polgárságnak a földes uraság még maga rövidségével is kiadni tartozzék, ha azonba a legelő bővebb volna, annak felosztása úgy eszközöltessen, hogy úgy az uraság mint a polgárság az eddig használt szessio után a legelőt egyenlő mennyiségben kapván ki, abból a házas zsellérek is ezen arányban részeltessenek.

10. Büntető törvény könyv, s ezzel együtt járó esküdtszékek mielőbb állittassanak fel.

11. Az eddigi megyei rendszer szüntettessen meg, — állittassanak fel fizetéses felelős tisztviselők, — kikből álljanak a polgári ügyekben felebbviteli törvényszékek.

12. A megyékben, a rendezett tanácsú községek ön-

állással, és a királyi városok példájára törvényes hatósággal ruháztassanak fel — különösen a be és kitáblázások ne másutt, mint a községi telekbirói hivatalnál történhessenek.

13. A megyebeli egyébb községek válasszanak kerületenként magoknak kormányzó tiszteket, de ezeket előfogat ne illesse, s az ország szerte töröltessék is el, — fizessék ők a magok kerületi hivatalnokaikat, mint fizetik a rendezett tanácsú községek a magokét.

14. A végrendelet és mag nélkül elhalt polgárok vagyonai az illető községek pénztárába folyanak.

15. Ha a miniszterium pénzt kiván — ajánlja meg a követ annyit a mennyit kér, — természetesen kölcsön onnan, hol kaphat, az 1848-ik évi 23. 16. sz. a. töröltessék el, mint preszio teher.«

A nép óhajtásainak ezen utolsó pontja az idézett törvény azon rendelkezésére vonatkozik, mely szerint »a városokban jelenleg létező tisztviselők közül azon egyének, kik oly hivatalt viseltek, mely a jelen törvény kihirdetése előtt, éltök fogytáig rendszerint ujitás alá nem esett, fizetésüket éltök fogytáig megtarthatják« stb.

Ezen óhajtásnak magyarázatául azon körülmény szolgál, hogy a nép nem igen szerette, hogy jegyzőit időnként nem választhatja, s megkisértettek Gyulán is, mint a vármegye más községeiben a jegyzőket kitenni, s helyettök másokat választani; de a vármegye az ily törvénytelenségeknek mindig utját állotta, s nevezetes, hogy később Gyula város választói éppen a város főjegyzőjét, kit egyszer ki is tettek, választották meg képviselőül.

Ezen sok tekintetben a haladó kor, s a közszabadság elveinek megfelelő, s politikai érettségről is tanuskodó utasitásokat Huszka Mihály városi főjegyző s Szüts János ügyvéd szerkesztették.

Bessenyei Károly nem kerülhetve ki sorsát, felment az

országgyülésre, magával vivén a »nép óhajai«-t, miután meg is igérte, hogy igyekszik azokat híven követni.

Valóban olyannak találta a helyzetet, mint hitte.

Nem tudott megbarátkozni az uj elvekkel, eszmékkel, s nem tudta követni a rohamos haladásban a tevékenységre erősebb, edzettebb honfiakat; s alig egy hónapi szereplés után, mely különben csak néma szemlélődésben nyilvánult visszatért Gyulára, s letette képviselői megbizatását.

Ujra kezdődött a küzdelem.

A müveltebb osztály ismét megkisérte, hogy képviselőt ő küldjön fel az országgyülésre s ismét hiába.

Kenéz Lajos ref. lelkész volt az egyik jelölt s a másik Huszka Mihály Gyula város főjegyzője.

Most már a vármegye előkelőbb férfiai sem érdeklődtek ugy a választás iránt, mint előbb, különben is az országos események elvonták őket a küzdelemtől.

Huszka Mihály hevesvérü, hazafias szellemü, tehetséges ember volt, — valódi szónoki tehetséggel megáldva. Nagy többséggel választatott meg országgyülési képviselőnek.

A nép »kis Kossuth«-nak hivta.

Vármegyénk országgyülési képviselőinek szerepléséről, mit sem irhatunk. Az események s az azokat teremtő nagy szellemek sodorták őket magokkal.

TARTALOM.

Lap.

I. Békésvármegye utolsó követei 7

II. A mártiusi események hatása és az átalakulás.

I. A „gyulai kör“ 55

II. A községek 70

III. Zavargások 83

IV. Szervezkedés 108

III. Báró Wenckheim Béla 125

IV. Békésvármegye tisztviselői és a községek előljárói 137

V. Áldozatok a haza oltárára 155

VI. Nemzetőrök és önkéntesek.

I. A nemzetőrség alakulása 173

II. A nemzetőrség szervezése 193

III. A táborba szállás előkészületei 208

IV. A táborozás 226

V. A felváltás 244

VI. Az önkéntesek 266

VII. A honvédek 288

VIII. A 30-ik honvéd zászlóalj. Honvédtisztek ajánlása 328

VII. Az első népfelkelés s az aradi táborozás.

I. Angyalkutnál 341

II. Aradon 364

VIII. A helyzet a vármegyében.

I. Pénzügyi viszonyok 392

II. Társadalmi élet 413

III. Lázadás 452

IX. Az első országgyülési képviselők 481